Socialinių tyrimų instituto
Etninių tyrimų centras

Centre of Ethnic Studies of the
Institute for Social Research

ETNIŠKUMO STUDIJOS

2009/1

ETHNICITY STUDIES

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje
Ethnic Intolerance in the Lithuanian Press

Vilnius | Eugrimas | 2009

UDK 323.15
Et-15

ETNIŠKUMO STUDIJOS – Lietuvoje leidžiamas tęstinis recenzuojamas mokslinis leidinys, skirtas etniškumo problematikai ir tyrimų metodologijai.

ETHNICITY STUDIES is a series of ethnicity related studies and their methodology, published in Lithuania. The journal is peer-reviewed.

Redaktorių kolegija / Editorial Board
Vyriausiasis redaktorius / Chief editor
Dr. *Tadas Leončikas* (Socialinių tyrimų institutas, Lietuva / Institute for Social Research, Lithuania)

Prof. habil.dr. *Nadežda Lebedeva* (Nacionalinis tyrimų universitetas, Aukštesnioji ekonomikos mokykla, Maskva, Rusija / National Research University – Higher School of Economics, Moscow, Russia)
Dr. *Vladas Sirutavičius* (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva / The Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania)
Dr. *Daniel Škobla* (Jungtinių Tautų vystymo programa, Bratislavos regioninis biuras Europai ir NVS, Slovakija / United Nations Development Programme, Bratislava Regional Bureau for Europe and the CIS, Slovakia)
Dr. *Kristina Šliavaitė* (Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Kaunas, Lietuva / Vytautas Magnus University, Faculty of Social Sciences, Kaunas, Lithuania)
Dr. *Simona Zavratnik* (Liublianos universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Liubliana, Slovėnija / University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Slovenia)

Anglų kalbos redaktorius / English language editor
Alan Hendrixson

Recenzentai / Reviewers
Doc. dr. *Kristina Juraitė* (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva / Vytautas Magnus University, Lithuania)
Prof. habil. dr. *Arvydas Virgilijus Matulionis* (Socialinių tyrimų institutas, Lietuva / Institute for Social Research, Lithuania)

Parengta Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centre
ir Instituto tarybos rekomenduota spaudai (2009 11 30, protokolo Nr. VI-8)

Prepared by the Centre of Ethnic Studies of the Institute for Social Research and recommended for publishing by the Board of the Institute (30 11 2009, record No. VI-8)

Leidinį parėmė
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

This issue was published with support from
The Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania

Redakcijos adresas / Address of editorial board:
Etninių tyrimų centras
Socialinių tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lietuva
Tel. +370 5 2722063, el. paštas / e-mail: etc@ces.lt

© Monika Frėjutė-Rakauskienė, 2009
© Socialinių tyrimų institutas, Lietuva
Institute for Social Research, Lithuania, 2009
ISSN 1822-1041
© Leidykla „Eugrimas“, 2009

Turinys

ĮVADAS 5

I. ETNINIO NEPAKANTUMO SAMPRATOS ANALIZĖ 19
1.1. Etninio nepakantumo samprata etniškumo teorijų kontekste 19
Ekonominė teorinė perspektyva 21
Psichologinė teorinė perspektyva 24
Kultūrinė teorinė perspektyva 27
Politinė teorinė perspektyva 29
1.2. Sociologinė etninio nepakantumo samprata 31
Etninio nepakantumo sampratos problemos 31
Etninio nepakantumo objektas (rasinės, etninės, religinės grupės) 37
Etninio nepakantumo formos 39
Verbalinės etninio nepakantumo formos kaip simbolinio smurto apraiškos 41
1.3. Žiniasklaidos ir etninio nepakantumo santykis: visuomenės nuostatų etninių grupių atžvilgiu tyrimai Lietuvoje 45

II. ETNINIO, RASINIO NEPAKANTUMO IR KSENOFOBIJOS PREVENCIJOS POLITIKA EUROPOS SĄJUNGOJE 51
2.1. Bendrieji politikos principai etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos srityje ir etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos sampratos 52
Bendrieji politikos principai 52
Etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos sampratos 58
2.2. Europos Sąjungos politikos principų etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje įgyvendinimas Lietuvos teisėje ... 62

III. ETNINIS NEPAKANTUMAS LIETUVOS SPAUDOJE 73
3.1. Empirinio Lietuvos spaudos turinio kokybinio tyrimo ir kokybinių interviu metodologiniai aspektai 73
3.2. Etninio nepakantumo konstravimas spaudos tekstuose (kokybinio tyrimo duomenų analizė ir interpretacijos) 78
Etninės, religinės grupės Lietuvos spaudoje 80
Romų (čigonų) etninė grupė Lietuvos spaudoje 81

Žydų etninė grupė Lietuvos spaudoje 89
Lenkų etninė grupė Lietuvos spaudoje 96
Rusų etninė grupė Lietuvos spaudoje 103
Musulmonai ir islamą išpažįstantys asmenys Lietuvos spaudoje 110
Migrantų grupės Lietuvos spaudoje 115
Tarpetninių santykių pateikimas spaudoje (ekspertų nuomonių interpretacija) 130

IŠVADOS 133

ETHNIC INTOLERANCE IN THE LITHUANIAN PRESS
Summary 139
Introduction 139
Theoretical framework of the research 142
Results of analysis of Lithuanian press content 146
Conclusions 148
Recommendations for Prevention of Ethnic Intolerance in the Lithuanian Press 155

LITERATŪRA 157

PRIEDAI 165
1 priedas. Problematikos tematikos turinys 165
2 priedas. Teorinių perspektyvų tematikos turinys 167
3 priedas. Problematikos analizė skirtingose teorinėse perspektyvose .. 177
4 priedas. Apklaustųjų ekspertų sąrašas 204
5 priedas. Interviu struktūra 205

Įvadas

Netolerancija, diskriminacija, ksenofobija, etnocentrizmas, rasizmas sulaukia ypač didelio dėmesio šiuolaikinėse demokratinėse visuomenėse, susiduriančiose su globalizacijos ir imigracijos reiškiniais. Jie itin domina socialinius mokslininkus, tačiau Lietuvoje plačiai nenagrinėti. Etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos socialinės raiškos formos įvairios, tačiau, Lietuvos valstybei tapus ES nare, itin aktuali tapo etninio nepakantumo verbalinė raiškos forma – etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos viešajame diskurse (ypač žiniasklaidoje). Šį aktualumą lėmė du veiksniai: pirma, atsidarius valstybių sienoms suaktyvėjo imigracijos srautai ir taip padidėjo žiniasklaidos dėmesys įvairioms etninėms, rasinėms, religinėms imigrantų grupėms. Antra, Lietuvos valstybei tapus ES šalimi nare svarbūs tapo bendri ES šalims narėms politikos rasinio, etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos principai, kurie apima ir prevenciją žiniasklaidoje, iš dalies formuojančioje visuomenės nuostatas tam tikrų etninių, religinių, rasinių ir kitų grupių atžvilgiu. Laikantis ES teisyne suformuluotų tikslų ir uždavinių rasinio, etninio nepakantumo prevencijos srityje, pradėtos stebėti etninio nepakantumo kurstymo apraiškos Lietuvoje (taip pat ir Lietuvos žiniasklaidoje). Pavyzdžiui, nuo 2004 m. Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centras (STI, ETC) atlieka žiniasklaidos monitoringą etninių mažumų tematika. Jis padeda surinkti ir apibendrinti informaciją, pateikiamą nacionalinėje ataskaitoje ES pagrindinių teisių agentūrai (FRA) apie rasizmo, ksenofobijos ir antisemitizmo reiškinius. Nesvarbu, kad, laikantis ES pagrindinių lygybės ir nediskriminacijos principų, Lietuvoje buvo priimti atitinkami įstatymai, numatantys teisinę atsakomybę už nusižengimus asmens lygiateisiškumui, ir kad Lietuvoje, kitaip nei kitose Vakarų Europos valstybėse, etninių mažumų bendruomenės ir imigraciniai srautai nėra tokie dideli ir nepasižymi rasine, religine įvairove, teisėsaugos institucijų fiksuojamų rasistinių išpuolių ir diskriminacijos atvejų daugėja, visuomenės dėmesys etninėms, rasinėms mažumoms didėja, pastebima nekorektiškų viešųjų asmenų pasisakymų etninių, religinių, rasinių grupių atžvilgiu. Taigi galima prieiti prie išvados, kad etninio nepakantumo problema tiesiogiai nepriklauso nuo

etninių, kitų grupių skaičiaus šalyje arba nuo sukurtos teisinės bazės, užtikrinančios nediskriminavimo, lygiateisiškumo principus, tačiau įvairūs diskriminacijos atvejai, rasistiniai išpuoliai priklauso nuo socialinės aplinkos, kurioje jie vyksta. Diskriminaciniai atvejai, rasistiniai išpuoliai, neapykantą kurstantys komentarai nėra šio darbo objektas, jie tik sudaro darbo foną.

Verbalinės (diskursinės) etninio nepakantumo formos aktualumas akivaizdus šiandieninėje Lietuvos visuomenėje. Pavyzdžiui, atsiradus techninei galimybei interneto erdvėje kurti dienraščius ir suteikus atskirų straipsnių komentavimo laisvę anonimiškai[1], pasipylė itin nepakantūs, net kurstantys neapykantą, įžeidinėjantys, kviečiantys smurtauti, žudyti tam tikras etnines, rasines, religines grupes, komentarai. Šie komentarai neretai tampa vienu iš rodiklių, akivaizdžiai rodančių etninio nepakantumo mastą Lietuvos visuomenėje, pastebimą ne tik socialinių mokslininkų, tyrinėjančių šiuos reiškinius, bet ir politikų, visuomenės, neretai mėginančių neigti etninio, rasinio nepakantumo, nukreipto prieš tam tikras etnines grupes (ypač romus, žydus), egzistavimą.

Etninio nepakantumo žiniasklaidoje problematikos aktualumą patvirtina ir kasmet didėjantis užregistruotų nusikaltimų dėl *Baudžiamojo kodekso* 170 straipsnyje numatyto tautinės, rasinės, religinės ar kitokios neapykantos kurstymo skaičius. STI, ETC duomenimis, 2008 m. pagal minėtą straipsnį buvo užregistruoti 79 nusikaltimai, 2007 m. – 32, 2006 m. užregistruota 11 nusikaltimų (palyginimui, 2005 buvo užregistruoti du atvejai, 2004 m. – tik penki) (*National Data Collection Report 2006 Lithuania*: 44; *National Data Collection Report 2007 Lithuania*: 89). Didėjantis užregistruotų nusikaltimų skaičius gali būti sietinas su komunikacinėmis technologijomis (pvz., internetu, kuriame galima laisvai reikšti savo požiūrį, įsitikinimus apie etnines mažumas) ir 2006 m. ratifikuotu *Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomo protokolo dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo* (2006), kuris tampa vieninteliu teisiniu dokumentu, užkertančiu kelią etniniam, rasiniam nepakantumui interneto erdvėje.

Atkreiptinas dėmesys ir į žiniasklaidos įtaką etninio nepakantumo sklaidai, kuri gali būti pagrįsta faktu, kad, didėjant dėmesiui įvairioms arba tam tikroms etninėms grupėms Lietuvos spaudoje (2004 m. pasirodė 513 įvairių tekstų ir žinučių etnine tematika, 2005 m. – apie 647, tuo tarpu 2006 m. jų

[1] Apie interneto komentarus, jų pobūdį ir komentatorius plačiau žr. Vinogradnaitė, I. 2008. „Viešosios erdvės Lietuvoje: rimtas požiūris į interneto komentarus“, *Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę.* Jokubaitis, A., Dementavičius, J., Vinogradnaitė, I., Nastaravičius, M., Bieliauskaitė, R. Demokratinės politikos institutas, Vilnius: „Petro ofsetas“, P. 79–103.

jau priskaičiuojama apie 931, o 2007 m. – apie 1280), stiprėja ir visuomenės neigiamos nuostatos tam tikrų etninių grupių atžvilgiu, matomos išanalizavus Europos vertybių (1990 ir 1999) ir STI, ETC užsakymu 2005–2008 m. atliktų Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimų duomenis.

Vis dažniau susiduriama su išpuolių, pastebimų ir fiksuojamų žiniasklaidoje, prieš kitos rasės, tautybės, religijos asmenis įvardijimu, apibrėžimu, nes, kintant etninio, rasinio nepakantumo raiškos formoms, kinta ir sykiu šios formos tampa ne tokios atviros, mažiau akivaizdžios, sunkiai atpažįstamos ir išmatuojamos empiriškai. Kyla klausimai, susiję su teorija ir jos taikymu praktikoje, nes sunku nustatyti ribą tarp įsitikinimų ir laisvo nuomonės reiškimo.

Iš šios aptartos situacijos atsiranda tyrimo objektas ir dalykas – etninio nepakantumo ir ksenofobijos turinio konstravimas Lietuvos spaudoje, taip pat tyrimo tikslas – Lietuvos spaudos tekstuose apie tarpetninius santykius (etnines, religines ir rasines grupes) išskirti pagrindines problemas, jas sudarančias temas, šių problemų įvardijamas priežastis ir jų sukėlėjus, taip pat išskirti, kokiomis apraiškų formomis spaudos tekstuose yra konstruojamas etninis nepakantumas.

Etninis nepakantumas, kitaip nei etninio smurto veiksmai ar etniniai konfliktai, posovietinėje erdvėje beveik nenagrinėtas. Etninis nepakantumas diskurso turinyje, skirtingai nuo Vakarų Europos, taip pat nesulaukia didesnio dėmesio tarp socialinių mokslininkų. Tai iš dalies gali būti lemta ir fakto, kad Rytų Europos regionas tik įstojęs į Europos Sąjungą tapo (iš dalies dėl ES atsakingų institucijų) ksenofobijos, rasizmo ir diskriminacijos stebėjimo (monitoringo) lauku.

Etninis nepakantumas Rytų Europoje daugiausia tyrinėjamas istorinėje perspektyvoje. Didžiausio mokslininkų dėmesio, tiriant etninius konfliktus ir jų kilmę, sulaukia Balkanų regionas (buvusi Jugoslavija) dėl kilusių karinių konfliktų ir etninio valymo. Kaip pavyzdį galime paminėti M. Naimarko studiją „Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century“ (2001).

Kalbant apie etninio nepakantumo tyrimus Baltijos regiono valstybėse XX a. atkūrus nepriklausomybę, ypač reikšminga D. Peterseno studija „Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe“ (2002). Autorius nagrinėja etninius konfliktus Rytų Europos regione (taip pat įtraukdamas į tyrimų akiratį Baltijos valstybes posovietiniu periodu) per etninio smurto sąvoką.

Vienas iš posovietinės erdvės etninio nepakantumo diskurso turinio tyrimų pavyzdžių – Maskvos Helsinkio grupės atliktas nacionalizmo, rasizmo ir ksenofobijos Rusijos spaudoje monitoringas (Nacionalizm 2002). Studijoje neapykantos kurstymas suvokiamas kaip tautinės, religinės ir kitokios neapykantos skleidimas. Analizuojant etninį nepakantumą Rusijos spaudoje, naudojama turinio analizės metodologija. Tyrimo autoriai siekė išnagrinėti etninį nepakantumą spaudoje, išskirdami devyniolika etninio nepakantumo raiškos

formų. Šių formų skalė išsidėstė nuo atviro neapykantos kurstymo, raginant susidoroti fiziškai ir diskriminuoti, iki santykinai „silpniausių“ nepakantumo formų, susijusių su nepagarbiu tam tikros tautybės paminėjimu masinės informacijos priemonėje (pavyzdžiui, nekorektiški juokai etnine tema arba etninės grupės paminėjimas neigiamame kontekste) (Nacionalizm 2002: 191–193).

Spaudoje tyrinėjant etniškumo ar rasės problematiką dažniausiai vyrauja dvi metodologinės prieigos – kritiškoji diskurso ir turinio analizė (angl. – *content analysis*), tačiau, nors ir tyrimo objektas, ir tyrimo dalykas panašūs, keliami skirtingi uždaviniai ir tikslai jiems atskleisti. Pavyzdžiui, britų sociologų P. Hartmanno, C. Husbando ir J. Clarko tyrimas „Race as news“ (1974) apie rasę, kaip naujienas, kur analizuojamos rasistinės išankstinės nuostatos Didžiosios Britanijos spaudoje 1963–1970 m. Skirtingai nuo minėto Maskvos Helsinkio grupės spaudos tyrimo, šiame tyrime į nuostatas, veikiančias rasinius santykius, žvelgiama kaip į kultūrinį ir subkultūrinį reiškinį, labiau pabrėžiant situaciją, kurioje šis reiškinys vyksta matuojant priešiškumo arba tolerancijos lygį, kadangi autoriai mano, kad išankstinio nusistatymo terminas yra sunkiai apibrėžiamas ir dažniausiai vartojamas psichologinėje literatūroje apibūdinti asmeninius individo bruožus arba potyrius. Tyrime sakoma, kad rasistinės nuostatos priklauso nuo įvairių aplinkybių bendruomenėje, tuo tarpu spauda svarbesnį vaidmenį gali vaidinti piešdama bendrą rasinių santykių, kuriose jie plėtojasi, vaizdą. Kitas veiksnys, sustiprinantis aprašomojo tyrimo argumentus, yra tas, kad ne tik Didžiojoje Britanijoje tolerancijos ir rasinės lygybės idėjos yra visuotinai pripažintos ir spaudoje priešinamasi rasistinėms nuostatoms ir rasinės nelygybės idėjoms. Tad esminiu tyrimo klausimu tapo „medžiagos“ turinys „piešiant“ „spalvotųjų“ paveikslą Didžiosios Britanijos spaudoje. Tyrime kiekvieno laikraščio žinutė, taikant turinio analizę, buvo suskirstyta į apibendrinančias temas ir potemius, buvo matuojamos ir temai skiriamos eilutės, išskirtas turinio tipas (naujienos, redaktorių straipsniai, straipsniai, laiškai, paveikslai (be teksto), paveiksliukai). Buvo žiūrima, ar pavadinimas sutampa su tais klausimo aspektais, kuriuos nagrinėja spauda.

Apžvelgiant etninio nepakantumo apraiškų tyrimus viešuosiuose diskursuose ir juose taikomą metodologiją, negalima nepaminėti olandų filologo T. van Dijko, kurio mokslinės veiklos akiratyje yra rasizmo apraiškos (rasizmu autorius vadina visas diskriminacijos formas etniniu, rasiniu pagrindu) viešajame diskurse, taip pat ir spaudoje. Analizuodamas šią problematiką, mokslininkas taiko kritiškosios diskurso analizės principus. T. van Dijkas savo studijoje „Ideology: a multidisciplinary approach“ (2000) išskiria ideologines diskurso struktūras. Pasak mokslininko, diskursu yra tyrinėjamos socialinių problemų ideologinės formuluotės, komunikacinė reprodukcija, susijusi su socialinių ir politinių sprendimų priėmimo procesais.

Kita reikšminga T. van Dijko studija „Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk“ (1987) nagrinėja ne tik spaudą, bet ir atliktus nestruktūruotus interviu su atsitiktinai pasirinktais respondentais. Rasizmas analizuojamas nuomonės, požiūrio lygmeniu, t. y. tiriamas jo konstruktas spaudoje. Žiūrima, iš kokių dimensijų susideda tie požiūriai, kokia išreiškiama nuomonė apie etnines mažumas, kaip tie požiūriai ar nuomonės yra organizuojami. T. van Dijkas pastebi, kad visi šie požiūriai hierarchinėje struktūroje organizuojami į pranašumo (angl. – *superiority*) nuostatas, iš kurių sudaroma nuostatų į etnines mažumas schema (*1 pav.*).

1 PAV. Tematikos ir kognityvinių etninių nuostatų organizacinė schema pagal T. van Dijką

Etninės grupės		
Grėsmė		
Ekonominė	**Kultūrinė**	**Socialinė**
interesai	skirtumai	tvarka
konkurencija	adaptacija	deviacija

Šaltinis: van Dijk, T. A. 1987. Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk. Newbury Park, CA: Sage, P. 60.

Panašiu metodologiniu principu, derindamas turinio ir diskurso analizės metodą, sociologas M. Hussainas atliko tyrimą. Komerciniuose Danijos dienraščiuose buvo analizuojamos su etniškumu, rase, etniniais ir rasiniais santykiais susijusios naujienos ir buvo atlikti nestruktūruoti, atviri interviu su daugumos etninės bendruomenės nariais. Taikant kritinį diskurso analizės metodą, buvo išskirtos nuostatos ir įsitikinimai apie etnines mažumas. Taigi šiame tyrime analizuojamos pagrindinės visuomenėje diskutuojamos temos ir klausimai apie etnines mažumas, aptarti spaudoje. Tai buvo lyginama su temomis ir klausimais, konstruojamais kasdieniuose pranešimuose apie etnines mažumas. Taikant diskurso, kaip socialinio veiksmo, teoriją buvo mėginama ištirti, kokią įtaką sukonstruoti žiniasklaidos diskursai tikrovėje turi auditorijai, (re)konstruojant retorinę etninių mažumų problematiką. Kadangi žiniasklaidos diskursas susideda ne vien iš tyrimo temų, taip pat daug dėmesio skiriama retorikai (klausiama, ar temų problemų pristatymo stilius atskleidžia tekstų kūrėjų ideologines nuostatas (van Dijk 1991 b; Fowel 1996, cituota iš Hussain 2000:102). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dažniausiai nuomonių latentiškumas (angl.– *latitude of opinion*) apie etnines mažumas yra tiesiogiai apribotas spaudos perduodamomis temomis, klausimais ir problemomis, taigi ir spaudos tekstuose pateikiama problematika apie etnines mažumas daro įtaką vi-

suomenės diskursui, kuris pateisina etninę nelygybę Danijos visuomenėje (van Dijk 1987: 23, cituota iš Hussain 2000: 110).

Studijos „Racism and Cultural Diversity in Mass Media“ tikslas – atskleisti, kaip Europos Sąjungos valstybių narių spaudoje yra aprašomos etninės mažumos ir migrantų grupės, tai – Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo centro (EUMC) išleista studija apie rasizmą ir kultūrinę įvairovę visuomenės informavimo priemonėse (ter Wal 2002). Joje keliami pagrindiniai klausimai – kaip aprašomos etninės problemos, pristatoma etninė ir kultūrinė įvairovė, kokiais būdais reprodukuojamas rasizmas, skatinama įvairovė ir rasizmo prevencija. Studijoje apžvelgiami įvairių šalių žiniasklaidos tyrimai, taikantys labai įvairius metodus (kiekybinę, kokybinę turinio analizę, diskurso analizę, antraščių analizę, interviu). Pavyzdžiui, lyginami skirtingi teksto veikėjai (įvairių institucijų, nepriklausomi mažumų atstovai) ir jų dalyvavimas žinių diskurse. Nagrinėjami vaidmenys, priskiriami skirtingiems diskurso dalyviams, dažniausiai tiriami taikant kokybinę gramatikos, teksto struktūros analizę (aktyvus, pasyvus veiksmažodžių vartojimas), tokiu būdu atskleidžiama etninių mažumų grupių pozicija žiniasklaidoje. Kitas tradicinis būdas nagrinėti etninių mažumų vaizdavimą žiniasklaidoje – stereotipų analizė. Taikant kokybinę diskurso analizę, žiūrima, kokios charakteristikos (socioekonominės, kultūrinės ar asmeninės) priskiriamos skirtingoms grupėms, kokios tampa esminės ir apibendrinančios vaizduojant tam tikrą etninę grupę. Taip pat analizuojamas šališkumas tam tikroms etninėms grupėms, tokiu atveju žiūrima, kokiuose žanruose ar tam tikrose pozicijose, kurios neatitinka etninių grupių proporcingumo šalyje, yra vaizduojamos etninės grupės (nelegalios veiklos aprašymas skyriuose apie nusikaltimus). Priešiškumas tam tikroms etninėms grupėms žiniasklaidoje analizuojamas išskiriant temas ir argumentus, naudojamus rašant apie etnines mažumas, citatų vartojimą tekste (kokie veikėjai yra cituojami, citatų šaltiniai, kaip derinami mažumų ir daugumos grupių pasisakymai) (ter Wal 2002).

Kaip jau minėta, Lietuvos spaudos tyrimų, nagrinėjančių etninių mažumų, tarpetninių santykių problematiką, beveik nėra. Paminėtini negausūs spaudos tyrimai, susiję su etninio nepakantumo tematika viešajame turinyje. Viena iš tokių – Atviros Lietuvos fondo remta A. Tereškino studija „Towards a New Politics of Citizenship: Representation of Ethnic and Sexual Minorities in Lithuania Mass Media 2002–2003“, tyrinėjanti etnines ir seksualines reprezentacijas Lietuvos žiniasklaidoje, atsižvelgiant į lyties, klasės ir amžiaus veiksnius. Kita – V. Beresnevičiūtės ir I. Nausėdienės publikacija (Beresnevičiūtė, V., Nausėdienė, I. (1999) „Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje“, pristatanti Lietuvos pagrindinių dienraščių kiekybinį tyrimą. Analizuojama, su kokia socialine problematika ar kokiomis socialinėmis sritimis (nusikaltimai, politika, švietimas ir kt.) yra siejamos atskiros etninių mažumų grupės. Mi-

nėti spaudos tyrimai, atlikti Vakarų Europoje ir Lietuvoje, savo metodologine prieiga, keliamais uždaviniais iš dalies padarė įtaką šio darbo tyrimui, analizuojančiam etninį nepakantumą Lietuvos spaudoje. 2008 m. pasirodęs straipsnis „Tarp tolerancijos ir neapykantos: moderniojo lietuviško antisemitizmo retorika“ (Venclauskas 2008) aptaria XIX a. spaudą (straipsnius, „Aušroje“ publikuotus 1883–1905 metais). Apskritai etninio nepakantumo problematika Lietuvoje apsiriboja daugiausia antisemitizmo tyrimais ir sulaukia ne sociologų, o istorikų dėmesio. Šiuos gausius istorinius antisemitizmo tyrimus skatina holokausto patirtis Lietuvoje, kadangi daugelis studijų mėgina paaiškinti prievartos bei nusistatymų prieš žydus istorines, psichologines, ekonomines ir kitas priežastis. Istorikams, tiriantiems XIX a. pab.–XX a. Lietuvos visuomenės nuotaikas, spauda dažnai tampa ne etninio nepakantumo tyrinėjimų objektu, bet šaltiniu.

Paminėtini šie istorikų darbai apie antisemitizmo reiškinį Lietuvoje – tai istoriko A. Truskos studija „Lietuviai ir žydai. Nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio“ (2005) ir tą patį periodą nagrinėjantis straipsnių rinkinys, sudarytas L. Truskos ir V. Vareikio, „Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje XIX a. antroji pusė–1941 m. birželis“ (2004). Taip pat ir S. Sužiedėlio rašytas įvadas 2000 m. leistam Avrahamo Tory dienoraščiui „Kauno getas: diena po dienos“ (2000), kuriame ne tik supažindinama su A. Tory dienoraščiu, bet ir glaustai perteikiami istoriniai lietuvių ir žydų santykių faktai (nuo XIX a. iki 1994 m.), aptariami Lietuvoje antisemitizmo ir holokausto tema rašiusių autorių veikalai.

Kitas straipsnių rinkinys „Kai ksenofobija virsta prievarta. Lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje“ sudarytas istorikų V. Sirutavičiaus ir D. Staliūno. Šioje knygoje išspausdintame V. Sirutavičiaus straipsnyje (2005) įvardijami įvairūs veiksniai, kodėl prietarai apie žydus tampa prievarta. Analizuojama lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a. pab.–XX a. pr., akcentuojami prietarai – kaltinimai žydams, kurie, jo manymu, nėra pagrindinė priežastis, lemianti masinę prievartą prieš žydus. Pastebėta, kad itin aktyviai žydus kaltino tie, kurie palaikė glaudžius santykius (pirmiausia ekonominius) su šia grupe. Prieita prie nuomonės, kad ne vien socialiniai ir ekonominiai prieštaravimai ir konfliktai tapdavo prievartos priežastimi. Svarbų vaidmenį, griaunant nusistovėjusius bendruomeninius santykius, suvaidino ir „organizuotas politinis antisemitizmas“, antisemitinė spauda, plačiai aprašiusi įvykius (Sirutavičius 2005: 100–101). Dažniausiai antisemitizmo Lietuvoje prielaidos yra aiškinamos tarpukario Lietuvoje sustiprėjusia ekonomine konkurencija tarp lietuvių ir žydų, kuriai įtaką darė urbanizacijos ir modernizacijos procesai Lietuvos visuomenėje. Lietuvių verslininkai, susidūrę su įsitvirtinusia žydų suformuota ekonomine struktūra (Tauber 2004: 11), Lietuvos verslininkų, pramonininkų ir amatininkų asociacijos leidžiamame laikraštyje

„Verslas“ spausdino kandžius ir stereotipais pagrįstus straipsnius, kuriuose teigiama, kad žydai yra beatodairiški naudos ieškotojai, iš prigimties siekiantys įsiviešpatauti visame pasaulyje (Sužiedėlis 2000: XVI–XVII).

Kitos įvardijamos antisemitizmo prielaidos: kultūrinis svetimumas ir psichologiniai individo ypatumai (moralinė charakterio struktūra). Pavyzdžiui, S. Sužiedėlis rašo, kad „Žydams patrauklesnė buvo rusų kultūra, lietuviams – lenkų. Natūralu, kad formavosi gana paviršutiniški stereotipai, kurie vienokia ar kitokia forma dar ir iki šiol pakankamai gajūs, pavyzdžiui, lėto lietuvio valstiečio ir gudraus žydo prekybininko.“ (Sužiedėlis 2000: VII). Toliau jis teigia, kad „<...> bandymai atsekti rasistinės neapykantos šaknis persekiojamų aukų objektyvaus elgesio analizės metodu būtų beprasmiški, nes tos šaknys glūdi pačių neapykantos apaštalų pasaulėžiūros ir psichologinės būsenos labirintuose, gal net individo moralinio charakterio struktūroje.“ (Sužiedėlis 2000: XI). Rašoma, kad antisemitizmas nebuvo sudėtinė lietuviško nacionalizmo dalis, nes didžiausia antipatija tarpukariu buvo nukreipta prieš lenkus – polonofobija, autoriaus teigimu, praktiškai vienijo visas lietuvių politines ir ideologines sroves (Sužiedėlis 2000: XI).

Tolerancijos ir neapykantos reiškinius nagrinėja dvi Lietuvos filosofų knygos. R. Plečkaičio monografija „Tolerancija“, išleista Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto 1998 m., supažindina su esamais teoriniais tolerancijos tyrinėjimais. Toleranciją autorius įvardija kaip strategiją, kuri leidžia geriau suprasti tikrovę ir sėkmingai joje veikti (Plečkaitis 1998: 5). 2009 m. pasirodžiusi L. Donskio knyga „Neapykantos formos: įaudrinta vaizduotė moderniojoje filosofijoje ir literatūroje“ – svarus įnašas nagrinėjant tokias XX a. paplitusias neapykantos formų apraiškas, kaip antisemitizmas, antiamerikietiškumas ir antiglobalizacijos ideologijos filosofijoje ir literatūroje, kurios, pasak autoriaus, yra „ne kas kita, kaip kaukės, slepiančios pasipiktinimą moderniuoju pasauliu ir neapykantą jam“ (Donskis 2009: 93).

Peržvelgę teorines etninio nepakantumo prielaidų įžvalgas ir rasizmo bei etninio nepakantumo studijas Europos kontekste, matome, kad, aiškindami konfliktų ir prievartos tarp etninių grupių kilmę, galime skirti du pagrindinius teorinės analizės lygmenis (mikrosociologinį ir makrosociologinį). Mikrosociologinė teorinė perspektyva apibūdina individo vaidmenį kuriant, skleidžiant ir atkartojant rasistinio ar etninio nepakantumo motyvus. Šiuo atveju šis požiūris susijęs su sociopsichologinių teorijų kryptimi ir socialinės psichologijos studijomis, kai individo poelgių motyvuose ieškoma prievartos priežasčių. Dažniausiai individo prievarta aiškinama ypatingu emociniu mechanizmu (Allport 1979, Petersen 2002). Makrosociologinis požiūris leidžia kalbėti apie struktūrinę socialinę teoriją, aiškinančią nepakantumo priežastis socialiniais, struktūriniais elementais, istoriniais, ekonominiais, politiniais, kultūriniais pokyčiais ir veiksniais visuomenėje. Taip pat galima matyti, kokiais analizės lygmenimis yra ty-

rinėjamas rasizmo reiškinys arba etninis nepakantumas. Etninio nepakantumo tyrimai individo lygmeniu yra siejami su stereotipų formavimusi (analizuojama tam tikrų individų nuostatų tam tikroms grupėms (etninėms, rasinėms ar religinėms) kilmės prielaidos ir šių nuostatų virsmo konkrečiais diskriminaciniais veiksmais priežastys). Su šiuo analizės lygmeniu galima sieti individualaus rasizmo terminą ir studijas (Essed 1991), susijusias su rasizmo pasireiškimu kasdieniame individo gyvenime, susijusias su grupių (etninių, rasinių ar religinių) patirtimis bendraujant su daugumos grupe (-ėmis) buitiniu lygmeniu (darbe, mokykloje, pokalbiuose su draugais, per žiniasklaidą (spauda, TV, radijas), viešąjį diskursą). Šiam analizės lygmeniui galima priskirti studijas, nagrinėjančias nepakantumą individų, priskiriamų mažumų (rasinėse, etninėse, religinėse) grupėms, tyrimus. Tokie tyrimai dažniausiai siejami su fenomenologiniais sociologiniais tyrimais.

Daugiausia etninio, rasinio nepakantumo tyrimų atliekama grupių (t. y. visuomenės, valstybės ar instituciniu) lygmeniu. Visuomenės lygmeniu tiriamos daugumos nuostatos etninių, rasinių ar religinių (įvairaus identiteto grupių) požiūriu. Taip pat tiriamas tam tikrų grupių regimumas, socialinis atpažinimas. Valstybės ar instituciniu lygmeniu tyrimai siejami su institucinio rasizmo sąvoka. Tiriama žiniasklaida (spauda) kaip institucija, galinti skleisti ir formuoti rasinę ideologiją, aptariamos galios struktūros (politinių partijų, žiniasklaidos, elitų ir kt.), galinčios subordinuoti mažumų grupes. Taigi daugiausia studijų susiję su institucinio rasizmo tyrinėjimu makrosociologinėje tyrimų perspektyvoje, taip paneigiamos rasizmo fenomenologinės perspektyvos, nors šiuolaikiniai rasizmo tyrinėtojai dažnai akcentuoja, kad studijose daryta skirtis tarp „institucinio“, arba „struktūrinio“, ir „individualaus“ rasizmo išsitrynė. Kitaip tariant, rasizmo struktūros neegzistuoja atskirai nuo tarpininko (individo), jas praktikuoja individai, bet tam tikros praktikos apibrėžiamos kaip rasistinės, kai jos aktyvuoja egzistuojančią struktūrinę rasinę nelygybę visuomenėje (Essed 1991: 38–39). Labai svarbus vaidmuo, nagrinėjant institucinį rasizmą studijose, skiriamas ideologijai, galinčiai struktūruoti diskriminacijos formas (Essed 1991: 9; Winant: 182; Lewis: 625, cituota iš Essed 1991: 38–39). Taip pat tiriant šiuolaikinį rasizmą studijose akcentuojami reprezentaciniai, diskursiniai elementai su struktūriniais, instituciniais elementais, kai rasizmas visuomenėje reiškiasi per pasikartojančias rasės reikšmių interpretacijas, vykstančias visuose lygmenyse (nuo individo iki organizacinio) ir tikima, kad šios interpretacijos yra nepastovios, kintančios ir veikiamos politikos.

Atlikus etninio nepakantumo arba netolerancijos tyrimų spaudoje metodologinių aspektų apžvalgą, pastebima, kad šie tyrimai dažniausiai mėgina atsakyti į tokius pagrindinius klausimus: kaip skirtingos rasės ar etninių mažumų atstovai yra vaizduojami, apibūdinami ir atspindimi spaudoje, nagrinėjama, ko-

kiomis kalbos, stiliaus priemonėmis yra kuriamas šių grupių paveikslas, matuojamas etninis nepakantumas arba naujojo rasizmo apraiškos spaudoje tiriant leksemas, ideologines formuluotes, stereotipus, požiūrius, nuostatas ir kt.

Šis darbas skirtas Lietuvos spaudos turinio etnine tematika analizei. Jame spauda yra suprantama kaip viešo tekstinio informacinio diskurso forma, kuri apima ir spausdintinę ir elektroninę spaudą (interneto tinklalapiai ir dienraštis). Paminėtina, kad, atsižvelgiant į numanomus spausdintinos ir elektroninės spaudos auditorijos skirtumus[2], nepakantumas viešajame tekstiniame diskurse buvo pasirinktas nagrinėti ne tik spaudoje, bet ir interneto tinklalapių tekstuose. Nepakantumo turinio tendencijoms tirti pasirinkti didžiausi dienraščiai lietuvių kalba „Lietuvos rytas“, „Respublika“ ir „Lietuvos žinios“, taip pat pagrindiniai interneto tinklalapiai DELFI, OMNI (nuo 2007-ųjų sausio BALSAS) ir interneto dienraštis BERNARDINAI. Tyrimo laikotarpis apima 2005, 2006 ir 2007 m. pirmąjį pusmetį. Pabrėžtina, jog ne tik televizija, radijas, bet ir spauda, interneto dienraščiai yra vienodai svarbūs Lietuvos gyventojų informacijos šaltiniai[3]. Kita vertus, nepakantumo tendencijos gali būti tiriamos ne tik spaudoje lietuvių, bet ir etninių mažumų kalba, atsižvelgiant į tyrimo duomenimis patvirtinamą faktą, jog skirtingų tautybių žmonės gali turėti panašaus lygio nepakančias nuostatas įvairių grupių atžvilgiu[4]. Be

[2] Šį teiginį patvirtina ir TNS Gallup leidžiama metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga (2007). Tyrimas atskleidė, kad ir 2006, ir 2007 m. interneto vartotojai dažniau yra 15–29 metų amžiaus miesto gyventojai, tačiau pastebima, kad sparčiai daugėja vyresnio amžiaus interneto naudotojų. Tuo tarpu analizuojant skaitomumo rodiklius, pastebėta, kad aktyviausi skaitytojai 2007 m. buvo 20–39 metų Lietuvos gyventojai, o lojaliausi dienraščių skaitytojai – 40–49 metų amžiaus Lietuvos gyventojai.

[3] Nacionalinio skaitytojų tyrimo duomenimis, tiek dienraščių, tiek savaitraščių, tiek mėnraščių, tiek dvimėnesinių leidinių skaitomumas Lietuvoje augo – nuo 2002 iki 2007 m. dienraščių skaitytojų auditorija išaugo 15 proc. 2007 m. beveik 95 proc. 15–74 metų Lietuvos gyventojų skaitė bent vieną periodinį spaudos leidinio numerį (taip pat pastebėta, kad periodinės spaudos skaitytojas savo mėgstamiems leidiniams darosi vis lojalesnis). Palyginimui – 2007 m. vienas Lietuvos gyventojas kasdien prie televizoriaus, kuris yra ne tik informacijos šaltinis, bet ir svarbus laisvalaikio praleidimo būdas, praleido vidutiniškai 3 val. 22 min., o radijo klausė 90 proc. 12–74 metų Lietuvos gyventojų bent 15 min. per savaitę (Metinė žiniasklaidos tyrimo apžvalga 2007).

[4] Plačiau žr. Kasatkina N., Leončikas, T. 2003. *Lietuvos etninių grupių adaptacija. Kontekstas ir eiga*, Vilnius: Eugrimas, p. 259. Taip pat paminėtina, kad Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija 2007 03 19 posėdyje svarstė 2006 m. lapkričio 28 d. laikraščio „Naš kraj“ publikaciją „Kokį lenkas matė tarpukario lietuvį“ („Jak polak widzial litwina w okresie międzywojennym“), perspausdintą iš laikraščio „Kurier Wilenski“, kuriame lenkų istorikas dr. Krzysztofas Buchovskis svarstė apie lietuvių tautinius bruožus ir nusprendė, kad laikraščių „Naš kraj“ ir „Kurier Wilenski“ redakcijos, išspausdindamos šią publikaciją, pažeidė Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 55 straipsnį, draudžiantį tiesiogiai arba netiesiogiai skatinti ar kurstyti neapykantą (nesantaiką) žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui, http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=371&tid=376.

to, etninio nepakantumo tendencijoms nagrinėti pasirinkti tiriamuoju laikotarpiu populiariausi[5] dienraščiai ir interneto tinklalapiai ir dienraštis lietuvių kalba, atsižvelgiant ir į tą faktą, kad spaudoje rusų ir lenkų kalbomis (ypač rusų) beveik nėra autorinių straipsnių, didelę dalį sudaro informacija, perspausdinta iš Rusijos, Lenkijos leidinių, arba straipsniai, versti iš lietuviško laikraščio analogų[6]. Pabrėžtina, kad šis tyrimas nesiekia atskleisti atskiro leidinio pozicijos tam tikrų etninių, religinių, imigrantų grupių atžvilgiu, bet nagrinėja etninio nepakantumo reiškinį ir jo apraiškas spaudoje.

Pagrindinį darbo empirinių duomenų masyvą sudaro spaudos kokybinio tyrimo duomenys: spaudos tekstų turinio ir kokybinio ekspertų tyrimo, kurio metu struktūruoto interviu būdu buvo apklausti dviejų tikslinių grupių atstovai – ekspertai (politikai, valstybės institucijų, etninių mažumų atstovai ir žurnalistai). Iš viso atlikta 21 interviu (4 priedas). Tekstai spaudos turinio tyrimui rinkti spaudos stebėsenos metu, kaupiant ir sisteminant informaciją (straipsniai, žinutės ir kt.) apie etnines mažumas, imigrantus, pabėgėlius ir kitas mažumų grupes Lietuvoje. Apibendrinant spaudos stebėseną, skelbti tekstai buvo atrenkami pagal raktinį žodį – etnonimą (minimus etninės grupės (čigonai, romai, rusai, žydai, lenkai, čečėnai, kt.), taip pat įvairių imigrantų grupių (pabėgėliai, imigrantai, kt.), religinių grupių (musulmonai, judėjai, stačiatikiai, kt.) pavadinimus. Vėliau iš surinktų tekstų duomenų bazės atrenkant tekstus tyrimui kaip raktinė kategorija buvo taikomas straipsnio žanras[7]. Siekiant gauti kokybinių tyrimo duomenų, buvo atrinkti straipsniai ar žinutės, kuriose išsakomos nuomonės arba požiūriai į tam tikrą etninę, religinę, rasinę, socialinę (kaip imigrantai) grupę arba su minėtomis grupėmis susijusios problemos. Tokių straipsnių, žinučių autoriai paprastai yra atskiri asmenys, informacijos agentūros, laikraščių, tinklalapių redakcijos, skaitytojai, tam tikrų valstybės institucijų atstovai. Tradiciškai tyrimuose priimta skirstyti žanrus į informacinius, analitinius ir publicistinius (apybraižos, esė ir t. t.). Analitiniais laikomi šie žanrai: autoriniai straipsniai, skaitytojų laiškai, laiškai su redakcijos komentarais, poleminiai straipsniai, įvairių politikų nuomonės.

Į kokybinio spaudos turinio tyrimo imtį pateko 404 elektroninės ir spausdintinės spaudos straipsniai (tekstai).

[5] Žr. „Metinę žiniasklaidos tyrimų apžvalgą 2007, p. 13, *„Leidinių TOP pagal visuotinę skaitytojų auditoriją (%) 2004–2007 m.“*

[6] Plačiau žr. Frėjutė-Rakauskienė, M. 2005. Etniškumo dėmenys žiniasklaidoje: Lietuvos spauda rusų kalba apie narystę ES// *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Nr. 5 (14), p. 127–138.

[7] Paminėtina, kad į tyrimą nepateko pasikartojantys tekstai, pavyzdžiui, dažniausiai spaudoje pasirodę straipsniai, perspausdinti internetiniuose dienraščiuose ir tinklalapiuose.

Analizuojant žiniasklaidos svarbą Lietuvos gyventojų nuostatoms etninių grupių atžvilgiu, panaudoti šie visuomenės nuomonės apklausų duomenys: Europos vertybių tyrimų duomenys (1990, 1999); 2005 m. Pilietinės visuomenės instituto užsakymu UAB „Baltijos tyrimai" atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų vertybių apklausos duomenys, skelbti Pilietinės visuomenės instituto[8]; STI, ETC užsakymu 2005[9], 2006, 2007, 2008 m. RAIT ir „Spinter" tyrimų agentūrų atliktų visuomenės nuomonės apklausų apie įvairias etnines ir socialines grupes duomenys. Minėtų apklausų duomenys matuoja socialinę distanciją tam tikrų visuomenės grupių atžvilgiu (klausiama, su kuriomis iš išvardytų žmonių grupių nenorėtų gyventi kaimynystėje). Darbe taip pat panaudoti 2008 m. ETC, STI viešosios nuomonės apklausos „Požiūris į darbo migrantus"[10] ir UAB „Baltijos tyrimai" atliktos Lietuvos gyventojų apklausos apie religinius judėjimus, atsakymo į klausimą „Pasakykite apie šias pasaulines religijas, ar jūs kiekvieną iš jų vertinate palankiai, nei taip, nei ne, nepalankiai?" duomenys[11]. Pažymėtina, kad tyrime pateikiami apklausų duomenys daugiausia apima 2005–2008 metus, kadangi šio periodo duomenys yra aktualūs darbo tiriamajam laikotarpiui.

Siekiant pagrindinio studijos tikslo, remiamasi prielaidomis, kurios tikrinamos ir grindžiamos atliktu kokybiniu tyrimu. Daroma prielaida, kad tarpetninių santykių problematika Lietuvos spaudoje grindžiama vyraujant ekonominiams argumentams, aiškinantiems aprašomų problemų priežastis; kiekviena etninė, religinė grupė – romai, žydai, lenkai, rusai, musulmonai ir imigrantų grupės (apimančios įvairias etnines, religines ir rasines grupes) – Lietuvos spaudoje siejama su specifine problematika. Pastebima, kad Lietuvos spaudoje daugumos, bet ne mažumos, socialinių visuomenės institutų atstovai yra pagrindiniai nuomonės formuotojai apie etnines grupes ir tarpetninius santykius. Galima teigti, kad diskurso turinyje nėra vartojamos agresyvios etninio nepakantumo formos – kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti.

---

[8] Plačiau žr. Pilietinės visuomenės instituto pareiškimas internete: Lietuvių tolerancija bendrapiliečiams mąžta, 2006 02 02, http://www.civitas.lt/lt/?pid=72&id=5&all=1.

[9] Plačiau apie tai Rybakova K. 2005. *„Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvoje: visuomenės nuomonė.* Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai. Socialinių tyrimų institutas, Vilnius, 2005, p. 82–89. Taip pat: Kovo 21-oji – tarptautinė rasinės diskriminacijos panaikinimo diena, http://www.ces.lt/downloads/structure/files/ETC_Etninis_nepakantumas_2006_03_20.pdf.

[10] Plačiau žr. STI, ETC užsakymu UAB RAIT atliktos visuomenės nuomonės apklausos „Požiūris į darbo migrantus" rezultatai, 2008 m. vasario 29 d.–kovo 13 d. apklausa, http://www.ces.lt/downloads/structure/files/ETC_darbo%20migrantai_2008%2003%2031.pdf.

[11] Plačiau žr. UAB „Baltijos tyrimai". Lietuvos gyventojų apklausa apie religinius judėjimus. Kiekybinio tyrimo ataskaita, 2007 m. lapkričio 8–17 d., prieiga internete http://www.religija.lt/content/view/1037/1/.

Tyrimo modelis sukurtas sujungus skirtingų autorių (E. Bonacich, D. Horowitzo, M. Hechterio, S. Olzak, G. Allporto, W. Connoro, A. Smitho, T. van Dijko, G. Fredricksono, E. Balibaro, S. Hallo, M. Omnio, H. Winanto, D. Goldbergo, E. Murray'jaus ir P. Bourdieu) teorines įžvalgas, sugrupuotas į teorines perspektyvas – ekonominę, psichologinę, kultūrinę ir politinę, analizuojančias dėl tarpetninių santykių kylančių etninių konfliktų (įtampų, negatyvių nuostatų, interesų ne(su)derinimo, konfrontacijos) priežastis ir išskirtas galimas etninio nepakantumo formas („tylos diskursas", subtilios nuostatos ir stereotipai, įžeidinėjimai (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas, etninės neapykantos kurstymas, kurstymas diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti) spaudos tekstuose.

Teorinėse perspektyvose išskirtos etninio nepakantumo prielaidos ir etninio nepakantumo formos buvo panaudotos kuriant operacionalizacijos schemą (plačiau skyriuje 3.1. Empirinio Lietuvos spaudos turinio kokybinio tyrimo ir kokybinių interviu metodologiniai aspektai), kurioje paverstos tyrimo kintamaisiais (etninio nepakantumo prielaidos ir galimos verbalinės apraiškos), pagal kuriuos buvo analizuojami Lietuvos spaudos tekstai.

Leidinį sudaro įvadas, trys dalys ir išvados. Kartu su išvadomis pateikiamos rekomendacijos, atsižvelgiant į apklaustųjų ekspertų nuomonę, etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijai Lietuvos spaudoje. Pirma dalis – teorinė – analizuoja etninio nepakantumo ir etninio nepakantumo diskurse sampratas, trumpai aptaria žiniasklaidos ir etninio nepakantumo santykį žiniasklaidos įtakos auditorijai aspektu. Antroje dalyje aptariama etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos politika ES šalyse narėse. Analizuojamos sampratos ES (ES pagrindinių teisių agentūra (FRA) ir Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) teisyne ir kitų dviejų organizacijų (Europos Tarybos (ET) ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO), veikiančių ES erdvėje, dokumentuose (direktyvose, sutartyse, rekomendacijose, rezoliucijose, deklaracijose ir kt.). Pristatomi bendri politikos principai rasinio nepakantumo ir ksenofobijos srityje, pateikiamas Lietuvos pavyzdys įgyvendinant ES erdvėje taikomus teisės principus šalies nacionaliniuose teisės aktuose. Šių dokumentų analizė etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje leidžia tiksliau apibrėžti etninio nepakantumo sąvoką, apraiškų sritis ir formas ir įvertinti žiniasklaidos svarbą formuojant visuomenės nuostatas ir kuriant prevenciją šioje srityje. Trečioje dalyje pateikiami kokybinio Lietuvos spaudos tyrimo duomenys ir interpretacijos. Paminėtina, kad darbe yra ir priedų, kuriuose atsiskleidžia kokybinio tyrimo eiga. Pirmame priede pateikiamas spaudos turinio tyrimo metu atskleistos problematikos turinys, antrame – tekstų, priskirtų keturioms teorinėms perspektyvoms (ekonominei, politinei, kultūrinei ir psichologinei), turinys (pagrindinės problemos ir jas sudarančios temos). Trečias priedas nurodo analizuotus spaudos tekstus

minėtose teorinėse perspektyvose. Taip pat pateikiamas apklaustųjų ekspertų sąrašas ir interviu struktūra.

Pažymėtina, kad šiame darbe pateikiama deskriptyvinė, bet ne vertinamoji etninio nepakantumo samprata. Šios studijos tikslas – pateikti ne vertinamąjį požiūrį į etninį nepakantumą, jo reguliavimo aspektus, moralinį šio reiškinio pasmerkimą, bet analizuoti etninį nepakantumą spaudos diskurso turinyje, pasitelkus analitinius konstruktus ir išryškinant tarpetninių santykių ir etninių mažumų problematikos turinio aspektus ir kontekstą, kuriame Lietuvos spaudoje pateikiama ši problematika ir tematika.

I. Etninio nepakantumo sampratos analizė

1.1. Etninio nepakantumo samprata etniškumo teorijų kontekste

Analizuojant etninio nepakantumo sampratą, tikslinga kalbėti apie etninių santykių teorijas ir jų interpretacijas sociologijoje, kadangi etninio nepakantumo sąvoka, šalia kitų tokių kaip „tradicinis“ rasizmas, „kultūrinis“ rasizmas, kultūralizmas, etnocentrizmas ir kt., yra susijusi arba kildinama iš etninių, rasinių santykių problematikos (etninės, rasinės nelygybės, diskriminacijos visuomenėje ir neretai yra kaip etninių konfliktų padarinys) ir svarstoma etniškumo[12] teorijų kontekste. Etninių santykių problematika ir tematika tapo aktuali pirmiausia prasidėjus nepriklausomybės judėjimams XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, kuriantis JAV heterogeninei visuomenei, kylant etninės ir rasinės stratifikacijos problemoms, kurios sudarė sąlygas socialinės, politinės ir ekonominės diskriminacijos radimuisi tokioje visuomenėje. Būtent JAV pradėjo formuotis etninių ir rasinių santykių teorijos ir jų pagrindinės kryptys, nagrinėjančios įvairių etninių, rasinių grupių skirtumus ir jų sąveikas. Galimos įvairios etniškumo teorijos (primordialistinės, etnosimbolinis požiūris, instrumentalistinės (ekonomistinės etniškumo teorijos, politinio konflikto, „racionalaus pasirinkimo“), ekologinės ir sociobiologinės teorijos (Statkus 2003), kuriose išskiriami įvairūs etninių (tarpgrupinių) santykių modeliai (diskriminacija, išankstinės etninės, rasinės nuostatos, rasizmas, kultūralizmas ir kt.). Antai N. Smelseris, be diskriminacijos, etninių išankstinių nusistatymų, išskiria tokius etninių santykių pavyzdžius kaip rasizmas, etnocentrizmas, vidinis kolonializmas (asimiliacija, pliuralizmas, teisinė mažumų apsauga, gyventojų perkėlimas, ilgai trunkantis pavergimas, pajungimas) (Smelser, 1998: 185–186).

Įvairūs autoriai, atstovaujantys skirtingoms etniškumo teorijoms, įvardija skirtingus veiksnius, lemiančius dėl etninės, rasinės nelygybės, diskriminacijos, etninio nepakantumo ir kitų etninių santykių kylančių socialinių reiškinių (rasizmo, kultūralizmo ir kt.) priežastis. Galimos įvairios šių teorijų klasifi-

[12] Etniškumo sąvoka plačiai pradėta vartoti šeštajame dešimtmetyje (pirmasis ją pavartojo amerikiečių sociologas D. Riesmanas 1953 m. (Eriksen 1993) ir sutapo su tokiais visuomenės struktūriniais pokyčiais ir dėl jų kilusiomis problemomis, kaip kolonijų žlugimas ir šio žlugimo paskatinti migracijos srautai į Vakarų Europos šalis.

kacijos. Pavyzdžiui, etniškumo teorijos, atsižvelgiant į etninės ir rasinės nelygybės priežasčių aiškinimą, klasifikuojamos (Smelser 1998: 186) į tris grupes, atitinkančias socialinio gyvenimo sferas: etninės ir rasinės nelygybės priežastys aiškinamos asmeniniais individo požiūriais ir vertybėmis, socialine sąveika tarp grupių ir socialine ekonomine sistema, kurioje plėtojasi grupės santykiai. Kita galima klasifikacija – kai etninių konfliktų priežastys grupuojamos pagal tai, kaip minėtos etniškumo teorijos aiškina etninius konfliktus (Statkus 2003: 180). Primordialistinės teorijos teigia, kad atsitiktinių duotybių skirtumas ir yra natūralios etninių konfliktų priežastys, etnosimbolistinės – kad kultūrinių elementų (bendros kilmės mitai, istoriniai atsiminimai, vertybės) esminis nesuderinamumas konkurencijos ar nelygybės sąlygomis daro įtaką etniniams konfliktams, instrumentalistinės – kad etniniai konfliktai ir jų priežastys glūdi ekonominių ir politinių interesų nesuderinamume, sociobiologinės – kad konkuruojama dėl išteklių ir statuso, bet atsižvelgiama į konkurentų giminingumo laipsnį.

Atsižvelgiant į studijos tyrimo objektą (Lietuvos spauda) ir tyrimo dalyką (etninio nepakantumo ir ksenofobijos turinys ir nepakantumo konstravimas spaudoje), tinkamiausias instrumentalistinis požiūris etninio nepakantumo reiškiniui tirti, kadangi instrumentalistinės tarpetninių santykių teorijos ir joms atstovaujantys teoretikai naudoja funkcinį aiškinimo būdą (tam tikri sukelti padariniai yra naudingi individui arba grupei). Šiame darbe pasirinktas instrumentalistinis požiūris labiausiai ir nulėmė įvardijamų keturių teorinių – ekonominės, psichologinės, kultūrinės ir politinės – perspektyvų pasirinkimą, kuriomis vadovaujantis nagrinėjamos prielaidos tarpetniniuose santykiuose etniniam nepakantumui kilti.

Šios keturios pagrindinės etninių (tarpetninių) santykių teorinės perspektyvos atitinka visuomenės socialinio gyvenimo sferas, kuriose plėtojasi etniniai santykiai ir pagal kuriuos gali būti aiškinami etninių ar rasinių santykių ir dėl jų kylančių konfliktų tarp etninių, rasinių grupių kilmė, priežastys ir formos. Psichologinė teorinė perspektyva sociologijoje akcentuoja individą, jo charakterio ypatybių svarbą, aiškina etninio nepakantumo ir diskriminacijos kilmę. Pavyzdžiui, A. Giddensas teigia, kad norint paaiškinti išankstinį nusistatymą ir diskriminaciją, neįmanoma apsieiti be psichologinio aspekto sociologijoje (Giddens, 1987). Kultūrinė (sociokultūrinė) teorinė perspektyva apima socialinių, kultūrinių normų sferą, kuri irgi svarbi ir turi įtakos etniniam nepakantumui kilti, kadangi tradicinė (daugumos) kultūra paprastai nesuderinama su „svetimybėmis“. Taip kyla nepakantumas, o dažnu atveju ir diskriminacija. Be ekonominės gyvenimo sferos ir veiksnių taipogi sunku apsieiti aiškinant etninį nepakantumą, kadangi individo, grupių santykiai plėtojasi ekonominės konkurencijos kontekste. Politinė aplinka taip pat labai svarbi etniniams santykiams plėtotis ir gali lemti etninio nepakantumo kilimą, kadangi valstybė ir jos vykdoma politika reguliuoja švietimo, užimtumo ar darbo sfe-

ras, gali formuoti etninės tapatybės politiką, etninio nepakantumo objektus, kuriais paprastai tampa tam tikros etninės mažumų grupės. Pabrėžtina, kad skiriasi JAV ir Vakarų Europos mokslininkų kuriami teoriniai modeliai etniniams santykiams paaiškinti. Mat Vakarų Europos ir Rytų Europos visuomenės sąlyginai yra homogeninės, o JAV visuomenė – rasiškai heterogeninė (daugiakultūrė, pliuralistinė, daugiaetninė, kt.). Nepaisant to, metodologiškai etniškumo sąvoka dažnai tapatinama su rasės, taip pat ir tautinių mažumų sąvokomis. Pripažįstama, kad vienintelis skirtumas, kalbant apie rasės ir etniškumo kategorijas, yra tas, kad skiriasi simbolinių elementų turinys, formuojantis grupės identitetą, – vienu atveju kalbama apie sociobiologines charakteristikas (kilmė, giminystė, odos spalva, rasė), o kitu – apie kultūrines (kultūra, religija, kalba, tautybė ir kt.) (Collins 2001, cituota iš James, Redding 2005: 190).

Toliau supažindinama su teorinėmis perspektyvomis ir joms priskirtų socialinių teoretikų įvardytais veiksniais, lemiančiais priešiškumą (konfliktus, įtampas, negatyvias nuostatas, interesų ne(su)derinimą, konfrontaciją) tarp įvairių etninių grupių.

Ekonominė teorinė perspektyva

Ekonominėje etninių, rasinių tarpusavio santykių teorinėje perspektyvoje įvardijamos etninių konfliktų arba diskriminacijos priežastys, apibrėžiančios ekonominius etninių, rasinių grupių santykius darbo rinkoje. Yra daugybė ekonomistinės krypties teoretikų, tačiau vieni iš jų akcentuoja etninės grupės statuso kriterijų[13], jos susiformavimo ir išlikimo veiksnius, tuo tarpu kiti daugiau nagrinėja ekonominio pobūdžio etninius konfliktus. Ieškant etninio nepakantumo priežasčių ekonominėje perspektyvoje, bus remiamasi ekonomisto M. Hechterio kultūrinio darbo pasidalijimo, sociologės E. Bonacich segmentuotos darbo rinkos ir tarpininkų mažumų teorijomis, politologo D. Horowitzo teorija, kuri iš dalies kritikuodama papildo E. Bonacich teorijas, sociologės S. Olzak etnine konkurencine perspektyva, iš dalies papildančia minėtas teorijas. Šios teorijos, nors ir grįstos marksistinėmis idėjomis, analizuoja etninius konfliktus, ieško ekonominio pobūdžio kriterijų, lemiančių konfliktus arba darančių jiems įtaką, kadangi marksistinės ir neomarksistinės teorijos etninius ir rasi-

[13] Šių teorijų grupei priskirtinos ir sociobiologinės teorijos, teigiančios, kad individai ir grupės konkuruoja dėl išteklių ir statuso, bet, anot jų, individai linkę atsižvelgti į konkurentų giminingumo laipsnį. Kuo jis didesnis, tuo individams naudingiau bendradarbiauti. Sociobiologų teorijos, kitaip nei instrumentalistų, teigia, kad kultūriškai nevienodų grupių ekonominiai skirtumai ir politinė nelygybė savaime nesukelia etninių konfliktų, o jie kyla dėl grupių, besiskiriančių savo kilme ir giminingumo koeficientų vidurkiais, ekonominių skirtumų ir politinės nelygybės (Statkus 2003: 177–179).

nius tarpgrupinius santykius aiškina remdamosi ekonominio determinizmo koncepcija ir teigia, kad rasiniai santykiai ir rasizmo problema neegzistuoja atskirai nuo struktūrinių kapitalistinės visuomenės savybių. Taip pat šios teorijos padeda atskleisti priespaudos, eksploatacijos ir diskriminacijos tarpgrupiniuose santykiuose egzistavimą, turi vertingų pastebėjimų apie dominuojančių klasių saviintereso racionalizavimą per išankstinius nusistatymus, kodėl pasirenkamos vienos, o ne kitos eksploatuojamos ir diskriminuojamos grupės, kodėl šiame kontekste vienos asmenybės yra priešiškai nusistačiusios, o kitos – ne (Allport 1979: 208–209).

M. Hechterio nuomone, skirtingas industrializacijos lygis suformuoja skirtingas grupes ir skirtingus kultūrinius, socialinius lygmenis. Jo manymu, etninės grupės susiformuoja dėl ekonominės hierarchijos visuomenėje. Paprastai aukšto statuso profesijas turi dominuojančios, arba metropolinės, grupės atstovai, o žemesnes – periferinės grupės (Hechter 1974).

M. Hechterio kultūrinio darbo pasidalijimo koncepcijoje[14] teigiama, kad etninio pobūdžio profesinė specializacija labai veikia etninės grupės identitetą ir solidarumo laipsnį, kadangi, skirtingai nuo klasės kilmės, statuso, grupės formavimosi pagrindas yra kultūrinis bendrumas ir kultūrinės vertybės (Hechter 1978: 296). Kai įvairios kultūrinės grupės pasiskirsto darbo rinkoje, įvyksta kultūrinis darbo pasidalijimas, o kuo didesnė specializacija, tuo stipresnis grupės identitetas, o sykiu ir solidarumas (Hechter 1978: 296).

E. Bonacich (1972) segmentuotos darbo rinkos teorija taipogi kalba apie du egzistuojančius sektorius darbo rinkoje, susidedančius iš „gerų“ ir „prastų“ darbų. Kadangi, pasak autorės, sektoriai yra susiskaldę etniškai ir paprastai darbdaviai naudoja vienos, mažiau apmokamos, etninės grupės darbą kitos grupės geriau apmokamų darbininkų darbo kainai numušti. Šios priežastys skatina etninį antagonizmą ir konkurenciją.

Tarpininkų mažumų teorijos, kaip ir segmentuotos darbo rinkos teorijos, autorė yra E. Bonacich (1973), tačiau ši teorija skiriasi tuo, kad kalba apie etnines mažumas, esančias tarpininkų vaidmenyje ir neskirsto etninių grupių į dominuojančias ir periferines mažumas, darbo rinkoje esančias engiamųjų pozicijoje. Kaip ir M. Hechteris, E. Bonacich mano, kad tarpininkų mažumos taip pat yra susikoncentravusios tam tikrose profesinėse sferose, tačiau darbo rinkoje nėra tokios bejėgės kaip periferinės mažumos, užimančios prastesnes pozicijas, todėl E. Bonacich konfliktui tarp etninių grupių apibūdinti pasirenka *antagonizmo* sąvoką iš tokių galimų kaip *išankstinis nusistatymas* ar *diskriminacija*, kadangi ši sąvoka nurodo į konfliktą, kylantį sąveikaujant abiem pusėms (Bonacich, 1973: 589). Taip pabrėžiama, kad su tarpininkų mažumomis konfliktuoja skirtingų interesų grupės dėl įvairiausių priežasčių, bet ne daugu-

[14] M. Hechteris kultūrinio darbo pasidalijimą taiko kultūriškai heterogeninėms visuomenėms, kad būtų išvengta teorinės painiavos.

mos visuomenė apskritai, nes nėra bendro intereso. Šios priežastys nesupriešina grupių, bet gali skatinti sudaryti tam tikras laikinas koalicijas prieš tarpininkus, šiuo atveju tarpininkų mažumos tampa „atpirkimo ožiais“. E. Bonacich požiūriu, konfliktas tarp tarpininkų ir daugumos visuomenės kyla ekonominiu ir solidarumo (simboliniu) pagrindais. Konfliktas ekonominiu pagrindu vyksta su klientūra, verslu ir darbu. Su klientūra konfliktuojama dėl neišvengiamo intereso nesutapimo tarp pirkėjų ir pardavėjų, nuomininkų ir šeimininkų, klientų ir profesionalų (pastariesiems priklauso tarpininkų mažumos, kadangi jie koncentruojasi tokiose profesijose ir jas paveldi). Klientai mano, kad pardavėjai juos išnaudoja, pelnosi apgaulės ir kitokiais būdais, siekia įvairiausių tikslų (Bonacich, 1973: 589–590).

Politologas D. Horowitzas (2001) nesutinka su E. Bonacich, kad tarp prekybininkų ir pirkėjų, verslininkų ir vartotojų, žemės savininkų ir nuomininkų gali kilti konfliktas dėl ekonominių priežasčių. Autorius, remdamasis daugeliu tirtų empirinių atvejų, mano, kad tarpininkų grupės daugelyje visuomenių nesulaukia priešiškumo, o anaiptol yra toleruojamos, kadangi paprastai prekyba kaimo bendruomenėje nėra gerbiamas, nors ir pelningas, užsiėmimas. D. Horowitzas daro tokias išvadas, remdamasis arabų Indonezijoje bei indų Birmoje, kinų Malaizijoje pavyzdžiais. Teigiama, jog kinai ekonominiu požiūriu užima išskirtines pozicijas, dažnu atveju kinų verslininkų gabumais žavimasi, kadangi jie sugeba teikti pirkėjams tam tikras paslaugas (skolina, duoda kreditan, teikia nuolaidas ir pan.), kurių neteikia malaizijiečiai prekybininkai (D. L. Horowitz 2001: 118). D. Horowitzas pripažįsta, kad ilgainiui tam tikrais atvejais etninės grupės, turinčios stiprias pozicijas prekyboje ir komercijoje, gali tapti ir tampa masinės prievartos aukomis. Tačiau autorius mano, kad šios prievartos priežastys yra ne ekonominės (Horowitz 2001: 124).

E. Bonacich nuomone, tarpininkų mažumos sulaukia kaltinimų klaniškumu, svetimšališkumu ir neasimiliavimusi, nuošalumu, išskirtinumu (mano esančios „išrinktoji tauta“). Kaltinimas neasimiliavimusi vienu atveju gali būti susijęs su etninių grupių dvigubu lojalumu arba nelojalumu šalims, kuriose gyvenama. Remiamasi faktu, kad nenorima priimti tų šalių pilietybės[15]. Kitu atveju tarpininkų grupės kaltinamos tuo, jog sekina daugumos valstybės resursus (laikomos parazituojančiomis grupėmis), duoda kyšius savo tikslams pasiekti (pvz., licencijos verslui ar kitai veiklai gavimas). Kadangi tarpininkų mažumos yra ekonomiškai gerai įsitvirtinusios šalyje, kurioje jos jaučiasi svetimos, jas nėra lengva išstumti iš jų užimamų nišų ir tokia ekonominė galia daugumos nariams, kurie tiki, kad jų šalis išnaudojama svetimšalių, atrodo nepakenčiama (Bonacich 1973: 591–592). Priešiškumas „tarpininkams“ dar labiau didina šių grupių izoliacijos ir solidarumo laipsnį, skatina stiprinti ekonomi-

[15] E. Bonacich pateikia pavyzdį apie tarpininkų mažumas Pietų Azijoje, Rytų Afrikoje, kurios vengia tų šalių pilietybių (Bonacich 1973).

nes pozicijas, perduoda savo kalbą ir kultūrą jaunesnei kartai, pasitelkdama švietimo organizacijas, skiepija didelę meilę paliktai gimtinei, gyvendami sugrįžimo į tėvynę iliuzija (Bonacich 1973: 592).

Visuose šiuose teoriniuose svarstymuose, nors jie ir yra skirtingi, slypi daug panašių elementų. Tyrimai, grindžiantys šiuos modelius apibrėžiamus etninės konkurencijos perspektyvoje, atlikti analizuojant atvirus etninius konfliktus, tokius kaip riaušės, tačiau visos šios teorijos aiškina etninės konkurencijos ir konflikto priežastis. Kai kurie konflikto veiksniai yra pastebimi visose teorijose, tuo tarpu kiti, tokie kaip gyvenamosios vietos segregacija, beveik nėra minimi (Fong 2002: 185). W. Fongas, remdamasis S. Olzak teorija, mini ir etninių grupių solidarumo veiksnius – traktuojama, kad koncentruotas imigrantų gyvenimas sustiprina etninių subbendruomenių plėtrą, o tai suteikia mažumų bendruomenėms organizacinius išteklius siekti savo tikslų (Olzak 1986; Olzak ir Nagel 1986, cituota iš Fong 2002:185).

Taigi ekonominėje teorinėje tarpetninių santykių perspektyvoje socialinių teoretikų įvardyti veiksniai etninio nepakantumo (priešiškumo tarp įvairių etninių grupių) identifikacijai nustatyti grindžiami konkurencija tarp įvairių verslo, darbo ir mažumų grupių. Pagrindiniais veiksniais, lemiančiais grupių konkurenciją ekonominiu pagrindu ir galinčiais tapti etninio nepakantumo prielaidų aspektais visuomenėje, įvardijami: nesutampantys ar sutampantys materialiniai interesai, tikslai, konkurencija (ekonominių ir žmogiškųjų išteklių įsisavinimas), būsto (koncentruoto gyvenimo) tikimybė, mažumų bendruomenių solidarumas, statuso ir galios demonstravimas.

Psichologinė teorinė perspektyva

Kitaip nei ekonominė, psichologinė teorinė perspektyva paremta daugiau individo, o ne grupės analize. Joje formuojamas instrumentinis[16] požiūris į individo santykius su grupėmis. Psichologai, kitaip nei istorikai, antropologai ir sociologai, kurie yra suinteresuoti labiau išoriniais veiksniais, formuojančiais individų arba jų grupių požiūrius, nori žinoti, kaip šie požiūriai įsibrauna į kasdienį individo gyvenimą. Pavyzdžiui, JAV sociologė P. Essed rašo, kad sociopsichologinis požiūris, studijuojant rasizmą ir etninius santykius, yra svarbus tuo, kad padeda suprasti kai kuriuos individo pažinimo mechanizmus, kuriais rasinis konfliktas yra palaikomas kasdieniuose santykiuose (Essed 1991: 9). G. Allportas

[16] Mokslininkai ginčijasi, kokias individo emocijas priskirti instrumentiniam veiksmui, o kokias ne. Pavyzdžiui, manoma, kad baimė, kaip emocija, yra instrumentinis jausmas, tuo tarpu nepakantumas ir įsižeidimas yra neinstrumentinės emocijos, tačiau kai kurie mokslininkai, pvz., R. Petersenas nedaro skirties tarp jų ir visus juos vadina instrumentinėmis emocijomis (Petersen 2002: 19).

pabrėžia, kad teorijos, aiškinančios žmogaus prigimties priežastingumą, yra neišvengiamai priešpriešinamos istorinėms, ekonominėms ar kultūrinėms teorijoms. Jo nuomone, konfliktuojama dėl trijų pagrindinių priežasčių: konkurencijos, nepasitikėjimo savimi ir šlovės. Taigi individas siekia pelno, saugumo ir geros reputacijos (Allport 1979: 214).

Paprastai psichologijoje išskiriamos keletas žmogaus prigimties priežastingumą aiškinančių teorijų[17], pabrėžiančių individualaus žmogaus charakterio struktūrą (bruožus), tačiau psichologinei teorinei perspektyvai buvo priskirti autoriai ir jų teorinės įžvalgos, analizuojančios rasizmo, diskriminacijos ir etninio nepakantumo kilmę ir jos priežastis individo lygmeniu. Tai socialinio pažinimo teorija (angl. – *cognitive theory*), aiškinanti minėtų reiškinių kilmę per individų nuostatų (angl. – *attitudes*) ir įsitikinimų (angl. – *beliefs*) formavimąsi ir jų kaitą. Frustracijos (*atpirkimo ožio*) teorija teigia, kad tik keli žmonių tipai gali išsiugdyti nepakantumo jausmą ir nusako socialinės struktūros prielaidas, akcentuojančias kultūrines priežastis, padedančias formuotis individo požiūriams. Anot šios teorijos, individui frustraciją (o ji savo ruožtu agresiją) sukelia nepatenkinti poreikiai ir nepasiekti tikslai. Kai frustraciją sukeliantys veiksniai žinomi (pvz., tokios institucijos kaip vyriausybė, policija, darbdavys), tačiau jiems sunku pasipriešinti, „atpirkimo ožiu“ (t. y. visų problemų kaltininku) gali tapti mažumos grupė. Dažniausiai „atpirkimo ožiais“ tampa išskirtinių bruožų turintys asmenys, kurie yra lengvai atpažįstami (fiziškai, elgesiu, apsirengimu) ir yra nepopuliarūs visuomenėje (Allport 1979). Socialinio pažinimo teorija teigia, kad priešiški požiūriai ar nuostatos iš dalies yra apibrėžti stimulo[18] (Allport 1979: 214). Socialinio pažinimo teorijoje yra vartojamas *socialinės schemos* terminas kaip kultūrinis elementas, turintis įtakos individo atminčiai, išvadų ir sprendimų priėmimui (Forgas ir Bond, 1985; Harris, Lee, Hensley ir Schoen, 1988, cituota iš DeLamater, Myers 2007: 114). Socialinės schemos įvardijamos kaip tam tikri mąstymo modeliai, būdingi vienos grupės nariams, padedantys jiems komunikuoti (McCauley, Still ir Segal, 1980, Taylor, 1981, cituota iš DeLamater, Myers 2007: 117).

Psichologinės perspektyvos teorinėse įžvalgose svarbią vietą užima dvi vartojamos išankstinių nuostatų ir stereotipų sąvokos. Savo turiniu jos panašios ir netgi gali būti vartojamos kaip sinonimai, tačiau neretai manoma (Katz, 1960; Pratkanis ir Greenwald, 1989, cituota iš DeLamater, Myers 2007: 144), kad stereotipus žmonės naudoja išankstinėms nuostatoms pateisinti. Nepaisant to, kad, kintant rasizmo objektams, pats išankstinių nuostatų pobūdis moder-

[17] Vaidmens teorija (angl. – *role theory*), papildanti teorija (angl. – *reinforcement theory*), pažinimo (angl. – *cognitive theory*), simbolinės sąveikos teorija (angl. – *symbolic interaction theory*) ir evoliucijos teorija (angl. – *evoliution theory*) (DeLamater, Myers 2007).

[18] Psichologijoje stimulas suprantamas kaip koks nors išorinis veiksnys (-iai), kuris daro įtaką individo veiklai arba skatina jį veikti.

nioje visuomenėje kinta, daugelis šiuolaikinių socialinių mokslų vis dar naudojasi išankstinių nuostatų apibrėžimu, kuris atitinka G. Allporto apibrėžimą (Lincoln 2006). Išankstinės nuostatos, pasak G. Allporto, yra antipatija pagrįsti klaidingi ir dažniausiai nekintantys apibendrinimai, nukreipti į visą etninę ar įvairaus identiteto grupę, atskirą individą vien tik dėl to, kad jis tariamai priklauso šiai grupei (Allport 1979: 6). *Stereotipo* sąvoka socialinėje psichologijoje pradėta vartoti trečiajame dešimtmetyje, pirmą kartą ją pavartojus Amerikos žurnalistui W. Lippmannui[19] 1922 m. (Rutland 2004: 75). Šia sąvoka buvo mėginama paaiškinti, kaip individai naudoja tuos pačius charakterio bruožų apibūdinimus pirmajam įspūdžiui nusakyti apie tam tikrą grupę arba jos narius. Stereotipus, taip pat kaip ir išankstines nuostatas, analizavo daugelis socialinių mokslininkų (Lippmannas, Allportas[20], Adornas), todėl galima apibendrintai pasakyti, kad stereotipai yra svarbūs visuomenei kaip socialinio veiksmo, ideologinės struktūros ir politinės propagandos motyvacija; stereotipai yra nuomonė (negatyvi arba pozityvi) ir yra susiję su įsitikinimais. Jų kilmė – socialinė, jie yra perduodami individo, kaip viešosios nuomonės, šeimos nuostatos ir daugeliu atvejų atspindi savo socialinę patirtį labiau negu individo asmeninius potyrius[21]. Stereotipai turi emocionalią prigimtį, jie yra visiška priešprieša realiems faktams, stabilūs ir išlieka laikui bėgant. Stereotipai beveik nepriklauso nuo tikrų žmonių potyrių. Šia prasme jie yra dažnai suprantami kaip atliekantys sociopsichologines funkcijas, t. y. supaprastina komunikaciją tarp grupės narių, leidžia identifikuoti bendras kolektyvo vertybes ir matyti save kitokius nei kiti (Walas 1995: 14–15). Taigi etniniam identitetui yra svarbūs nacionaliniai ar etniniai stereotipai, kadangi jie supaprastina bendruomenės narių bendravimą (t. y. pabrėžia bendras vertybes, kontrastą tarp savo ir kitos bendruomenės vertybių, teigiamą savo bendruomenės kolektyviškumą, naudojamą individų arba grupių išskyrimui iš arba įtraukimui į savo bendruomenės kolektyvą. Taip pat tokio pobūdžio stereotipai gali būti naudojami demonstruoti lojalumo jausmą kolektyvui (tikrą arba dirbtinį) (Walas 1995: 23–22).

Psichologinės teorinės perspektyvos koncepcijos mėgina paaiškinti individo elgesį tarpgrupiniuose santykiuose (t. y. kokiu būdu atskiri individai įgyja

[19] Walteris Lippmannas žodį *stereotipas* pasiskolino iš spaustuvėje, perspausdinant tą patį tekstą daug kartų, naudojamų klišių.

[20] G. Allportas – amerikiečių sociologas – turbūt garsiausias šios teorinės paradigmos atstovas, o jo studija *The Nature of Prejudice* (1975) vis dar nepraranda aktualumo tarp socialinių mokslininkų, mėginančių paaiškinti, kaip rasistinės nuostatos ir stereotipai įgyjami ir pasireiškia kasdieniame gyvenime.

[21] Išskiriami socialiniai ir individualūs stereotipai, nors pripažįstama, kad visi stereotipai yra socialiniai, kadangi jie yra perduodami vienas kitam grupėje tarp jos narių (Stangor ir Schaller, 1996; Haslam, Turner, Oakes, McGarty and Reynolds, 1998; Haslam, Oakes, Reynolds ir Turner, 1999, cituota iš Rutland 2004: 76).

rasinių ar etninių nuostatų ir stereotipų, nukreiptų prieš tam tikras etnines ar rasines grupes, prietarus ir įsitikinimus, kaip jie pasireiškia per diskriminaciją kasdieniame gyvenime, kaip ir kada jie veikia, ar sustiprina etninius, rasinius konfliktus). Psichologinė teorinė perspektyva, kaip ir ekonominė, yra daugiausia siejama su „baltųjų“ išankstinėmis nuostatomis, stereotipais, įsitikinimais, nukreiptais prieš „juodąją“ rasę[22]. Nors psichologų tikslas yra paaiškinti, kodėl pasirenkami būtent tos, o ne kitos grupės nariai arba vieni individai yra nepakantesni negu kiti, lieka neatskleista, kodėl frustracija ne visada sukelia agresiją, taip pat individas gali keistis pats ir pakeisti savo tikslus ir įsitikinimus.

Psichologinėje teorinėje perspektyvoje socialinių teoretikų įvardyti veiksniai remiasi individo asmenine motyvacija. Kaip pagrindinis veiksnys, lemiantis grupių konkurenciją psichologiniu pagrindu, įvardijama frustracija, kylanti dėl nepasitikėjimo savimi, individo saugumo ir geros reputacijos siekio. Asmeniniai aspektai – tikslai ir motyvai – ir lemia etninio nepakantumo psichologiniu pagrindu kilimo visuomenėje prielaidas.

Kultūrinė teorinė perspektyva

Kultūrinei teorinei perspektyvai priskirti autoriai ir jų teorinės koncepcijos (įžvalgos) remiasi kultūriniu determinizmu, pabrėžiant etninių grupių kultūrinius skirtumus (gyvenimo būdo, papročių, įpročių, manierų), kurie ir tampa etninių grupių diskriminacijos pagrindu. Etnosimbolistų požiūriu, kultūra, susidedanti iš tokių elementų, kaip simbolių ir bendros kilmės mitų, istorinių atsiminimų, vertybių (Connor 1994, Smith 1986, 1991), yra svarbi grupei todėl, kad, perduodama iš kartos į kartą, užtikrina etninės bendrijos išlikimą. Įvairių kultūrinių charakteristikų fundamentalus nesuderinamumas konkurencijos ar nelygybės sąlygomis lemia etninių grupių konfrontacijas (Statkus 2003: 175–176).

Galima tvirtinti, kad kultūrinė etninių santykių teorinė perspektyva sociologijoje susiformavo dėl tokių istorinių, socialinių ir politinių aplinkybių kaip imigracija (daugiausia darbo) į Vakarų Europos valstybes iš Azijos ir Afrikos šalių ir yra siejama su „europiečių“ kultūriškai skirtingų imigrantų grupių diskriminacija (neretai vadinama „kultūriniu“, arba „naujuoju“, rasizmu). Tvirtinama, kad kultūrinė, skirtingai nuo ekonominės arba psichologinės teorinių paradigmų, yra Vakarų Europos „produktas“ ir remiasi „europietiškojo“ rasizmo praktikomis (van Dijk 2005; Fredrickson 2003: 4–5), siekiant pateisinti Vakarų visuomenės diskriminacines ir įvairias nepakantumo apraiškas

[22] Pavyzdžiui, G. Allporto studijos paremtos „baltųjų“ protestantų grupės prietarais apie „juodųjų“, žydų ir Romos katalikų grupes.

prieš imigrantus iš trečiųjų Europos šalių (Balibar 2004a). Prancūzų sociologas E. Balibaras argumentuoja, kad „imigrantai“ yra jungiamoji kategorija, apimanti ir etninius, ir klasinius kriterijus, kurie gali jungti užsieniečius, bet nebūtinai visus užsieniečius arba nebūtinai tik užsieniečius (Balibar 2004: 255). Jis pateikia pavyzdį apie ksenofobiją prieš imigrantus Prancūzijoje (ją jis vadina rasizmu), sakydamas, kad prancūzams sunku atskirti imigrantus iš Alžyro, Tuniso, Maroko ir Turkijos (visos šios grupės jiems atrodo kaip arabai) ir todėl yra vartojami apibendrinti stereotipai, nukreipti prieš imigrantus, ir jungiantys visas šias grupes. S. Hallas pabrėžia, kad „juodojo subjekto baigtis“ dabar pradeda asocijuotis su begale sinkretinių etninių identitetų, kurie iškilo arba tapo aktualūs dėl migracijos (Law 1992b, cituota iš Hall 1996: 47). Kita vertus, „naujojo“ rasizmo atsiradimas Europoje nėra naujas reiškinys (turint omenyje antisemitizmą ir romų diskriminaciją), bet ilgos ir nuoseklios tradicijos tęsinys (Barker 1978; Delacampagne 1983, cituota iš van Dijk 2005; Fredricson 2003). Tyrinėtojai „naująjį“, arba „kultūrinį“, rasizmą dar vadina „berasiu“[23], „diferenciniu“ (angl. – *diferential*)[24] (Balibar, Vallerstain 2004). „Berasio“ rasizmo prototipas yra antisemitizmas, kuris skiriasi nuo „klasikinio“ rasizmo tuo, kad nesugebėjo susigyventi su kultūriniais skirtumais labiau negu su paveldėtais biologiniais (Balibar 2004a: 34). Pavyzdžiui, socialinis mokslininkas A. Montagu sako, kad „klasikinis“ rasizmas nesugebėjo įrodyti, jog grupių skirtumai slypi biologinėje sferoje, tačiau kultūrinio determinizmo akcentavimas niekuo nesiskiria nuo „klasikinio“ ta prasme, kad mėgina įrodinėti, jog kultūriniais skirtumais gali būti pateisinama diskriminacija arba kitokia veikla, nukreipta prieš kultūros požiūriu skirtingas grupes (Montagu 1972: 159, cituota iš Miles 1999: 349).

Kultūrinėje teorinėje perspektyvoje taip pat akcentuojami išankstinės grupių nuostatos, tačiau jų kilmė aiškinama įvairiomis sociokultūrinėmis prielaidomis. Ši teorija pabrėžia etnocentrizmą, vyraujantį kiekvienoje grupėje, o individai sprendimus apie „kitas“ grupes priima, naudodami tradiciškai susiformavusius šablonus (Allport 1979: 213). Žmonių elgesys, nuostatos ir požiūriai šioje perspektyvoje yra matomi kaip kultūros dariniai, šablonai, socialinės normos. Taigi susiformavusios kultūrinės normos informuoja tiek dominuojančios, tiek mažumos grupės narius, ko laukiama, ko tikimasi iš visuomenės narių, kaip jie turi elgtis ir kaip jaustis vieni kitų požiūriu.

[23] Socialiniai mokslininkai pateikia pavyzdžių iš Prancūzijos, kur negatyvūs požiūriai, nukreipti į ne europiečius imigrantus, yra paremti antipatija jų gyvenimo būdui ir tradicijoms, o ne rasiniams bruožams (t. y. žmonės hierarchiškai diferencijuoja grupes ir individus ne pagal jų rasinius bruožus, bet dėl jų gebėjimo asimiliuotis (Balibar 2004a: 31).

[24] „Diferencinio“ rasizmo sąvoka yra artima „kultūriniam“ rasizmui, tačiau kartais vartojama kaip politinė teorija dominuojančiai agresijai, nukreiptai prieš neeuropiečius imigrantus, paaiškinti (Wodak, Reisigl 1999: 181; Balibar 2004a: 31–35).

Kultūrinė teorinė perspektyva gali paaiškinti etninio nepakantumo formas ir nepakantumo objektų konstravimą ir jų pasirinkimą, kadangi teoretikai aptarinėja „naujojo“, arba „kultūrinio“, rasizmo terminus, taip pat ir patį reiškinį, kylantį šiuolaikinėse visuomenėse. Dažniausiai kultūrinėje teorinėje perspektyvoje pabrėžiami etninių grupių kultūriniai skirtumai, kurie neretai ir tampa diskriminacijos priežastimi. Taigi tokie veiksniai, kaip etnokultūrinių, religinių skirtumų akcentavimas (ypač viešajame diskurse), ir gali tapti tam tikrų etninių grupių diskriminacijos priežastimi ir lemti etninį nepakantumą visuomenėje.

Politinė teorinė perspektyva

Politinė teorinė perspektyva sociologijoje gali paaiškinti, kaip konstruojamos rasės ir etniškumo kategorijos. Tam tikri identitetai ir skirtumai visada yra sukurti socialiniame, istoriniame ir politiniame kontekste. Pasak M. Omnio ir H. Winanto (1994: 55, cituota iš James, Redding 2005: 187), rasinės kategorijos gali būti sukurtos, paveldėtos, transformuotos ir sugriautos per socialinius ir istorinius procesus, tačiau vieni iš svarbiausių yra politiniai procesai (valstybės formacija, pilietybės institucionalizacija), kurie daro įtaką etninei nelygybei[25] (James, Redding 2005: 188). Politinė etninių santykių teorinė perspektyva yra matoma konstruktyvistiniu etniškumo teorijų požiūriu[26], kadangi

[25] Pavyzdžiui, Smoohas (2002a, cituota iš James, Redding 2005: 187) išskiria 6 demokratinių valstybių tipus pagal tai, kaip jos suvaržo individo teises. 1. Klasikinis liberalios demokratinės valstybės modelis sukurtas tam, kad „tauta“ ilgainiui stiprintų brutalią homogenizacijos ir asimiliacijos politiką. 2. Respublikinės demokratijos (tautinės valstybės) įdiegia vieną kalbą ir kultūrą ir stiprina bendruomenę (tautą), kuri dalijasi bendru identitetu. 3. Respublikinės demokratijos nesuteikia jokios valstybės paramos įvairioms rasinėms grupėms. 4. Konsolidacinės demokratijos (Lijphart 1977, cituota iš James, Redding 2005: 196) kyla iš liberalių ir pilietinių demokratijų, pripažįstančių etninius skirtumus; jie kuriami valstybės palaikomais mechanizmais, užtikrinant proporcinį išteklių išsidėstymą, galios pasidalijimą ir veto teisę etninėms grupėms. 5. „Etninės demokratijos“ išsidėsto tarp konsoliduotų demokratijų ir nedemokratijų (pateikiamas Estijos pavyzdys). 6. „Herrenvolk demokratija“, kai demokratines institucijas valdo dominuojančios rasės ar etninės grupės ir yra paneigtos visos pilietinės subordinuotų grupių teisės. Pavyzdžiui, Pietų Afrika apartheido laikotarpiu gali būti tokios demokratijos pavyzdys. Pripažįstama, kad gali būti ir nedemokratinių rasinių ir etninių valstybių formų. Pavyzdžiui, Otomanų „daugiatautė imperija“, pripažįstanti rasinius ir etninius skirtumus (Walzer 1997, cituota iš James, Redding 2005: 196).

[26] Politinėje sociologijoje esama keleto konflikto (rasės, lyties, etniškumo, religijos, kalbos, amžiaus pagrindu) teorijų, tarp kurių: marksizmo-leninizmo, „revizionizmo“, galios išteklių, pasaulio sistemų ir globalizacijos teorija, Weberio daugialypio konflikto (angl. – *Multiple Conflict Theory*), politinės galios, arba elito, neoweberiško konflikto, Manno ideologinė ir kt. teorijos.

teigiama, jog rasiniai identitetai ir nelygybė kyla dėl dinamikos tarp individų priskyrimo prie tam tikrų kategorijų ir pačių individų, priskirtų prie tam tikrų kategorijų, atsako.

Pabrėžtina, kad paskutiniais dešimtmečiais socialiniai mokslininkai revizuoja *rasizmo*, kaip socialinio proceso (rasizmas, kaip socialinis procesas, regimas tada, kai rasizmo struktūros ir ideologijos yra periodiškai sustiprinamos ir atsikartoja per požiūrių visumą (nuostatas) ir veiksmus (diskriminaciją), ir ima akcentuoti *rasizmo*, kaip ideologijos (pasireiškiantį arba besiformuojantį kaip ideologija), sąvoką. Pripažįstama, jog rasizmas, kaip socialinis procesas, yra toliau praktikuojamas, bet su nauju ideologiniu turiniu, kalbama apie dominuojančias grupes, bet ne rasių dominavimą visuomenėje[27]. Ideologija šiuo požiūriu gali būti suprantama, kaip ją supranta sociologė P. Essed (1991), kuri kasdienio rasizmo sąvoką aiškina kaip dominuojančių grupių kaupiamų nuomonių ar požiūrių sistemą, tarnaujančią jų interesams. Išskiriami du lygmenys, kuriuose rasizmas veikia kaip ideologija: 1) kasdieniuose veiksmuose ir jų interpretacijose; ir 2) atsisakant pripažinti rasizmą ar prisiimti už jį atsakomybę (Ben-Tovim, Gabriel, Law ir Stredder 1986, cituota iš Essed 1991: 44). Ne tik rasės ir etninės grupės kategorijos, bet ir rasizmas, kaip ideologija, yra konstruojamas politinėje erdvėje, atsižvelgiant į dominuojančių grupių (politikų arba suderinta su politikų programomis) interesus (Essed 1991; van Dijk 2000; Kuzmanic 2002 ir kt.). Pavyzdžiui, tokios politinės problemos, kaip etninė diskriminacija, greta kitų socialinių problemų yra konstruojamos per diskursus (Murray 2002). Šios problemos įtraukiamos į diskursą ne dėl to, kad jos egzistuoja ar daro poveikį valstybei, bet dėl to, kad taptų ideologijų įtvirtinimo priemonėmis. Taigi jos padeda atskirti dorus ir naudingus žmones nuo pavojingų arba kenksmingų, gerus veiksmus nuo smerktinų.

Etninis nepakantumas šioje paradigmoje apibūdinamas kaip sentimentai arba veiksmai, kurie yra nulemti išankstinių nuostatų, kurios yra stiprinamos arba skatinamos bei kurstomos nacionalinės valstybės ideologijos, kurioje tik viena dominuojanti grupė organizuoja bendrą gyvenimo būdą, kuris atspindi jos istoriją ir kultūrą, mėgina ją perduoti būsimoms kartoms. Taigi nacionalinė valstybė nėra neutrali etninių grupių atžvilgiu, kadangi dominuojanti etninė grupė valstybę naudoja kaip smurto aparatą prieš mažumų, etnines grupes, tad ir šiuolaikinis rasizmas nėra atskiriamas nuo nacionaliniu principu grįstos valstybės (Werbner 2005). Rasine valstybe M. Omnis ir H. Winantas, taip pat ir D. Goldbergas susijusiame darbe (*The Racial State* 2002) įvardija tokią valstybę, kuri istoriškai savo sudėtimi yra įtraukta į „baltumo“ išlaikymą, nesvarbu kokia for-

[27] S. Carmichaelio ir C. Hamiltono knygoje *Juodoji galia* (*Black Power;* 1968) išskiriamas atviras ir individualus, uždaras ir institucinis rasizmas. Uždaras ir institucinis, skirtingai nuo atviro ir individualaus, remiasi požiūriais ir praktikomis laikyti juodaodžius nenaudingose pozicijose (Miles 1999: 351–352).

ma (Europos dominavimo forma, kolonializmu, segregacija, baltąja viršenybe, arianizmu, arba deklaruojamu rasės nebuvimu) (Goldberg 2002: 203, cituota iš James, Redding 2005: 187).

Šioje teorinėje perspektyvoje galima paaiškinti, kaip konstruojami etninio nepakantumo objektai ir su tuo susijusios problemos, tačiau vien šio politinio požiūrio nepakanka diskriminacijai, nukreiptai prieš tam tikras etnines grupes, paaiškinti, taip pat neaišku, kodėl vienose šalyse šis nepakantumas įgauna agresyvios diskriminacijos formas (pvz., etninis valymas ar genocidas), o kitose – ne.

Apibendrinant pasakytina, kad politinėse teorijose tarpetniniai santykiai yra matomi iš valstybės ir jos institucinio aparato perspektyvos. Taip etninis nepakantumas ir jo objektai, kitaip nei kitose teorinėse perspektyvose, yra tikslingai konstruojami ir palaikomi, remiantis valstybėje dominuojančiomis (valstybės remiamomis) ideologijomis arba rasine, etninių santykių politika, siekiant sustiprinti valstybės pozicijas ir tam tikrų grupių kontrolę. Taigi etninio nepakantumo priežastimi ir tampa tokios politikos padarinys. Galiausiai svarbūs tampa tokie veiksniai, kaip antai: nacionalinės, arba tautinės, ideologijos, istorinių, simbolinių motyvų akcentavimas. Pavyzdžiui, atkreipiamas dėmesys, kokie pabrėžiami šalies interesai, politiniai tikslai viešojoje erdvėje, kokia valstybės vizija (tautinė ar pilietinė), kokie svarbūs šaliai istoriniai, politiniai įvykiai, jų interpretacijos, įvardijami politinio ar pilietinio nelojalumo veiksmai.

Etniškumo teorijų analizėje aptartose teorinėse perspektyvose išskirti etninio nepakantumo prielaidų visuomenėje aspektai panaudoti kuriant etninio nepakantumo turinio tyrimo instrumentą – operacionalizacijos schemą.

1.2. Sociologinė etninio nepakantumo samprata

Etninio nepakantumo sampratos problemos

Apžvelgus teorinius ir empirinius tyrimus, išryškėja keletas aspektų, susijusių su etninio nepakantumo sąvokos problematika.

Iš teorinių darbų, sugrupuotų į keturias perspektyvas, apžvalgos matyti, kad daugiausia kalbama apie etninius konfliktus, diskriminaciją, etninius ar rasinius stereotipus ir jų atsiradimo priežastis tarp rasinių, etninių, religinių ar imigrantų grupių. Vartojamos įvairios sąvokos minėtiems reiškiniams įvardyti – rasizmas, kultūrinis rasizmas, ksenofobija, etnicizmas (angl. – *ethnicism*), etnocentrizmas, kultūralizmas, nepakantumas, neapykanta, netolerancija. Daugeliu atvejų šių sąvokų skirtumų esmė slypi reiškinių, kuriuos jos apibūdina, veikimo lauke, taip pat jų vartojimas priklauso nuo konteksto.

Pavyzdžiui, *etninės neapykantos* sąvoka (angl. – *hatred*) dažniausiai analizuojama remiantis etniniais konfliktais, skatinamais nacionalizmo ideologijos[28], kitais atvejais etninė neapykanta įvardijama veiksniu, sukeliančiu etninius konfliktus, ir kildinama iš istoriškai susiklosčiusių grupių santykių. Ypač gausu literatūros, nagrinėjančios etninius konfliktus (genocidą, etninį valymą) Balkanų regione, buvusioje Jugoslavijos teritorijoje.

Rasizmo reiškinys ir tarprasiniai santykiai daugiausia aptariami kalbant apie JAV ir Vakarų Europos visuomenes, pabrėžiant pokolonijinių visuomenių situacijas arba analizuojama pokolonijinių valstybių aplinka, susijusi su darbo imigrantų iš kultūros ir religijos prasme skirtingų šalių atvykimo procesais. Apibendrinant įvairius teorinius svarstymus, rasizmas yra apibrėžiamas (van Dijk 2005; Balibar 2004, 2004a; Essed 1991: 12–13; Smelser 1988: 183) kaip rasinio dominavimo ir socialinės nelygybės (rasistinės apartheido, kolonializmo, segregacijos, holokausto, antisemitizmo praktikos) kitų rasinių, etninių ar religinių grupių atžvilgiu sistema, susiformavusi ir vis dar besiformuojanti nuo XX a. pr., nulemta istorinių, ekonominių, politinių, socialinių ir organizacinių visuomenės pokyčių (Antrojo pasaulinio karo ir dekolonizacijos procesai, nacionalizmo pasaulyje pakilimas, kapitalizmo įsigalėjimas ir gamybos būdų pokyčiai, darbo migracijos mastai iš trečiojo pasaulio šalių ir iš Pietų į Šiaurės Europą). Taigi neretai rasizmo socialinis reiškinys yra įvardijamas kaip socialinis procesas (turima omenyje vis dar besivystantis socialinis procesas ir dėl jo kintančios rasizmo apraiškų formos) – socialinių mokslininkų (Barker 1978; Delacampagne 1983; Fredricson 2002, cituota iš van Dijk 2005) pastebėta, kad ir šiuolaikinis rasizmas su jo šiuolaikinėmis apraiškų formomis (vyravusias atviras ir individualias keičia uždaros ir institucinės) (Wodak, Reisigl 1999: 181; Balibar 2004a: 31–35) nėra Europoje išradimas (antisemitizmas ir romų diskriminacija), bet ilgos tradicijos tęsinys. Konstatuojama (Miles 1999: 354), kad pati rasės sąvoka nyksta, bet rasizmas, kaip procesas, tęsiamas naujomis ideologinėmis formomis. Taigi pastebimos tendencijos, kad *rasizmo* terminu mėginama apibrėžti platų rasistinių apraiškų spektrą, įtraukiant probleminius sąvokos svarstymus apie pagrindines skirtis tarp rasinio ir etninio nepakantumo, „klasikinio“ ir „naujojo“ rasizmo, etnorasizmo, kultūralizmo ar etnocentrizmo apibrėžimų. Kaip pavyzdį galime paminėti T. van Dijką, kuris, analizuodamas viešuosius diskursus, vartoja rasizmo sąvoką, gerokai platesnę ir apimančią ksenofobijos, etninio nepakantumo ir „naujojo“, arba „kultūrinio“, rasizmo reikšmes. Taip pat pabrėžiama, kad neįmanoma rasti labiausiai apibendrinto rasizmo apibrėžimo, kuris buvo išplėstas už rasės, kaip neapykantos objekto, ribų. Šis faktas atspindi teorinės minties būseną, kai nesugebama teorinėmis sąvokomis ir jų apibrėžimais

[28] Visuomenės politinė nuostata ir ideologija, skelbianti, kad didžiausia vertybė yra tautos interesai, o tinkamiausia visuomenė, kurią sieja bendra kilmė, kalba, istorija ir kultūra, organizavimo forma, yra suvereni tautinė valstybė.

nagrinėti konkrečių empirinių reiškinių. Pavyzdžiui, rasizmas vadinamas (Doane 2006: 257) ginčytina sąvoka (angl. – *contested concept*) ir pastebima, kad įvairūs rasizmo apibrėžimai turi didelės įtakos rasizmui diskurse ir taip besikeičiančiai rasistinei politikai JAV. Svarbu pabrėžti keletą aspektų, kurie galėtų geriausiai atskirti rasizmą ir kitas neapykanta, kitų etninių, rasinių, socialinių grupių niekinimu paremtas praktikas. Mat rasizmas, skirtingai nuo kitų minėtų praktikų, yra istoriškai susiformavusi tradicija, išplėtojusi dominavimo ir socialinės nelygybės sistemą (van Dijk 2005; Balibar 2004, 2004a). T. van Dijkas supranta dominavimą kaip piktnaudžiavimą vienos etninės grupės galia, nukreipta prieš kitą etninę grupę ir vykdoma dviejų tarpusavyje susijusių kasdienių socialinių ir sociokognityvinių sistemų taikymo praktikoje (įvairios diskriminacijos, marginalizacijos, išskyrimo formos ir išankstinės nuostatos, stereotipai, požiūriai ir ideologijos) (van Dijk 2005). Tuo tarpu rasė tarnauja natūralizuoti ir apibendrinti grupes ir racionalizuoti skirtumus, suprantant juos kaip natūralią tvarką, kuri gali būti sukurta individų ir nebūtinai biologiniu pagrindu (Balibar 2004: 255). Šiame kontekste taip pat aptariamos *etnocentrizmo*, *kultūralizmo* sąvokos, kurios suprantamos kaip negalėjimas toleruoti kultūrinių skirtumų, ir *ksenofobijos* sąvoka. Taikant kultūrinę paradigmą, etnocentrizmo ir kultūralizmo sąvokos kertasi su „naujojo“, arba „kultūrinio“, rasizmo sąvoka. Socialinis teoretikas G. Fredricksonas mano, kad skirtį tarp kultūralizmo ir „kultūrinio“ rasizmo sąvokų lemia galimybė keisti savo kultūrinį tapatumą (pvz., visuomenė sudaro galimybes tam tikrai grupei asimiliuotis, bet tuo pat metu netoleruoja etninių grupių kultūrinių skirtumų). Toks reiškinys gali būti vadinamas kultūralizmu. Tačiau jeigu visuomenėje nesudaryta galimybė asimiliuotis, nedominuojančios (kitos) grupės nariams norint keisti savo kultūrinį identitetą – šį reiškinį galima vadinti kultūriniu rasizmu (Fredrickson 2003: 7). Sociologė P. Essed, lygindama rasizmo apraiškas Olandijoje ir JAV, tvirtina, kad Olandijoje, labiau negu JAV, rasizmas veikia kaip kultūrinė priespauda ir labiau specifiškai kaip etnicizmas (angl. – *ethnicism*) (Mullard 1986a, cituota iš Essed 1991:6). Etnicizmas šiuo atveju yra suvokiamas kaip rasizmo ideologinė forma arba ideologija, kuri atvirai skelbia daugiaetniškumo lygybę, bet netiesiogiai suponuoja etninę arba kultūrinę hierarchinę tvarką, taip parodydama, kad rasizmas Olandijoje veikia per tolerancijos diskursą (Essed 1991: 6), nes tyrinėtas olandų viešasis diskursas apie rasę ir etniškumą yra susijęs su „etniškumu“, „kultūra“ ir „multietniškumu“ labiau negu su „rase“, „galia“ ir „kultūrine priespauda“ (Essed 1991: 15). Ji rašo, kad verta kalbėti apie etnicizmą, kuris rodo poslinkį nuo rasinės hierarchijos į etninę hierarchiją ir nuo rasės ir klasių eksploatacijos į etninę marginalizaciją dėl socialinės, ekonominės ir politinės įtakos nebuvimo (arba diskriminacijos). Ji remiasi tuo, kad juodaodės moterys, su kuriomis buvo daryti interviu Nyderlanduose ir JAV, susiduria ir su rasizmu, ir su etnicizmu (Essed 1991: 15).

Ksenofobijos sąvoka taip pat siejama su rasizmo reiškiniu, t. y. su „naujojo“, arba „kultūrinio“, rasizmo apraiškomis. Ji rodo tam tikrų tautų (etninių grupių) baimę arba išankstinius nusistatymus, nukreiptus prieš užsieniečius. Taip pat ši sąvoka dažnai vartojama kaip siauresnė rasizmui paaiškinti, tačiau pabrėžtina, kad rasizmas nėra tiesiogiai susijęs (nebent „kultūrinis“) su svetimšalių arba imigrantų baime. *Ksenofobijos* sąvoka gali sutapti su „kultūrinio“ rasizmo sąvoka nepakantumo objekto prasme, nes ir „kultūrinis“ rasizmas, ir ksenofobija apibūdina neapykantą imigrantams, išskyrus tai, kad kitaip nei *ksenofobijos* sąvoka, kuri gali būti suprantama emocijos prasme kaip baimė ir neapykanta tam, kas svetima, rasizmas, kaip socialinis procesas ir ideologija, turi išplėtojęs subordinacijos ir diskriminacijos sistemą (Fredrickson 2003: 6). *Ksenofobijos* sąvoka yra gana apribota metodologiškai, kadangi suponuoja psichologinius individų nuostatų (emocijų, jausmų) tyrimus, tuo tarpu daugelis socialinių mokslininkų pripažįsta, jog tarpetniniai, tarprasiniai santykiai nagrinėjami pagal struktūrines socialines teorijas įtraukiant įvairius (kultūrinius, politinius, ekonominius, istorinius ir kt.) veiksnius.

Taigi skirtingai nuo rasizmo, *neapykantos* sąvoka (nors ir socialinių mokslininkų dažnai vartojama apibūdinti agresyviausias apraiškas, tokias kaip genocidas ir etninis valymas) ir *etninio nepakantumo* sąvoka (suprantama platesniame kontekste, galinti apimti ir „kultūrinio“ rasizmo, ir ksenofobijos sąvokas) apibūdina reiškinį, turintį skirtingą socialinį ir istorinį kontekstą, nors savo objektu ir tikslu sutampantį su *rasizmo* sąvoka. *Etninės neapykantos*, *etninio nepakantumo* ir *netolerancijos* sąvokos socialiniuose moksluose neretai yra siejamos su Rytų Europos kontekstu, kadangi etninio nepakantumo, netolerancijos ir etninės neapykantos apraiškos Rytų Europoje yra susijusios su struktūriniais visuomenės pokyčiais (raštingumas, urbanizacija, ekspansija, staigus struktūrinis šokas dėl karų ir imperijų griūčių) ir jų kintančiais statuso ir galios ryšiais tarp etninių grupių (Petersen 2002: 21).

Taigi aptarta etninio nepakantumo samprata pagal savo objektą ir veikimo lauką galėtų atsirasti šalia etnicizmo, kultūralizmo ir rasizmo ir užimti tarpinę poziciją tarp šių socialinių reiškinių (2 pav.).

Kitas aptartinas aspektas, susijęs su etninio nepakantumo sąvokos problematika – semantinis, kadangi greta etninio nepakantumo (angl. – *intolerance*, rus. – *neterpimostj*) yra vartojamos ir netolerancijos, ir neapykantos (angl. – *hatred, hate,* rus. – *vražda)*, neapykantos kurstymo (angl. – *hate speech,* rus. – *jazyk vraždy*) sąvokos. *Etninio nepakantumo* sąvoka yra siejama su vartojama angliška *intolerance* sąvoka, ypač aptinkama ES teisyne (susijusių sąvokų vartojimas ES teisyne plačiau bus aptartas kitame skyriuje).

Etninio nepakantumo ir *netolerancijos* sąvokos gali būti ir neretai yra vartojamos kaip sinonimai. Pavyzdžiui, Maskvoje išleistoje knygoje „Tolerancija“ (Tolerantnostj 2004) kaip sinonimas *netolerancijos* sąvokai vartojama ir sąvoka *nepakantumas*. Beje, į rusų kalbą išverstas M. Walzerio veikalas „On

2 PAV. Etninio nepakantumo sampratos turinys

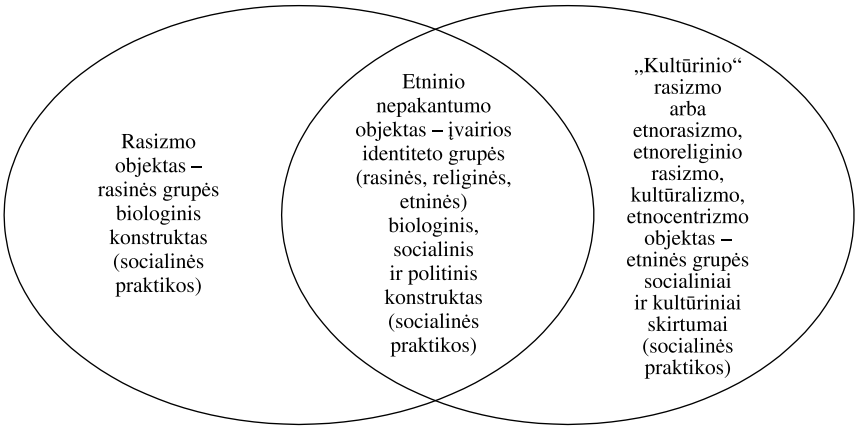

Toleration“ (apie toleranciją) vadinasi „Apie pakantumą“ (rus. – „O *terpimosti“*) (Uolcer 2000). Taip pat manoma (Balčius 1994), kad lietuvių kalboje *tolerancijos* sąvokos atitikmuo yra *pakantumo* sąvoka, kuri reiškia pakantą, kantrybę, atlaidumą, nuolaidumą, sugebėjimą, mokėjimą pakęsti, nešokti priešais su savo nuomone kaip vienintele teisinga, tačiau kai XVII–XVIII a. tolerancija, kaip reiškinys, pateko į Europos mąstytojų akiratį ir tapo filosofijos etikos tyrinėjimų objektu, lotyniškoji *tolerancijos* sąvoka išstūmė ar bent jau į antrą planą nukėlė nacionalinius tolerancijos pavadinimus, sinonimus (Balčius 1994: 3).

Taigi *pakantumo* sąvoka, vartojama greta sąvokos *tolerancija*[29]*,* atitinka lotynų kalboje vartojamą sąvoką (lot. *tolerantia* – kantrybė, ištvermė) (Vaitkevičiūtė 2007: 1101), suprantamą kaip priešingos nuomonės ar įsitikinimų gerbimą, pakantą (Keinys 2000: 894), nors neretai socialiniai mokslininkai įvardija ir keletą jų skirtumų. Pavyzdžiui, teigiama, kad netolerancijos sąvoka labiau vartotina visuomeninėje-politinėje sferoje, o nepakantumo sąvoka – religinėje, dvasinėje sferoje (Dedova 2004). A. Plečkaitis veikale „Tolerancija“ kalba apie toleranciją siaurąja ir plačiąja prasme. Pagal jį, tolerancija plačiąja prasme yra *pakanta*, įvardijama kaip savanoriškas apsisprendimas nesipriešinti, pakelti, iškentėti; tai, kas vertinama neigiamai. Tolerancija siaurąja prasme ir tai, kuo ji skiriasi nuo tolerancijos plačiąja prasme (pakantos), jis įvardija kaip kitoniškų nei mūsų pažiūrų asmenų autonomijos pripažinimą ir gerbimą (Plečkaitis 1998: 51). Taigi toleranciją jis apibrėžia kaip principą, skel-

[29] Pažymėtina, kad *tolerancijos* terminui filosofinė prasmė suteikta Renesanso epochoje, XVI a. – religinių kovų laikotarpiu religiniam pakantumui žymėti (prieš protestantų persekiojimą arba pačių protestantų nepakantumui įvardyti) (Plečkaitis: 1998: 7).

biantį, kad kiekvieno žmogaus ir žmonių grupių pareiga – pozityviai vertinti kitus žmones ir jų pažiūras, pripažinti jas ir gerbti teisę turėti kitokias negu mūsų pažiūras, skelbti jas ir laisvai tvarkyti savo gyvenimą. Neapykantą R. Plečkaitis įvardija kaip vieną iš netolerancijos išraiškos formų, tokių kaip diskriminacija, cenzūra, pažintinis fundamentalizmas (savojo pranašumo teigimas, dogmatizmas ir autoritarizmas) (Plečkaitis 1998: 219–220, 236). Rusijos socialinių mokslininkų parašytoje knygoje „Tolerantnostj“ (2004) teigiama, kad rusų kalboje *pakanta* (*pakantumas*) reiškia tik atlaidų kitos nuomonės priėmimą (taip gali būti jaučiamas viršenybės jausmas tam, kurio nuomonę tu pakenti), tuo tarpu *tolerancija* apibūdina ne atlaidumą, o geranoriškumą, pasirengimą pagarbiam dialogui ir bendradarbiavimui (Tolerantnostj 2004: 12). Kita vertus, šiuolaikiniuose Lietuvos moksliniuose ir viešuosiuose diskursuose *tolerancijos* sąvoka dažnai suprantama ne kaip individų, priklausančių ar priskiriamų tam tikroms etninėms, rasinėms, socialinėms grupėms, lygybės pripažinimą, dominavimo ar prievartos atsisakymą, bet kaip kantrumą, „kentimą“ kitų grupių arba individų, priklausančių toms grupėms, „nepriimtinam“ elgesiui, nuomonei ir įsitikinimams[30]. Tolerancija įvardijama kaip reglamentuota politiškai (t. y. primesta iš viršaus) ir gali turėti neigiamos įtakos nacionalinei valstybei, jos moralei[31]. Tokios dažniausiai pateikiamos šių sąvokų skirtumų ir panašumų semantine ir filosofine prasme diskusijos, tačiau socialine, istorine prasme pabrėžtina, kad yra skirtingai suvokiama *tolerancijos* sąvoka imigrantų visuomenėse („senosiose“ Europos valstybėse) ir nacionalinėse valstybėse. M. Walzerio (1997) teigimu, tolerancija imigrantų visuomenėse, skirtingai nuo nacionalinių valstybių, lemia individų pasirinkimai ir veiksmai, bet ne stereotipinės grupės kultūros versijos (Walzer 1997: 31), kadangi valstybė

[30] *Tolerancijos* sąvoka tarptautinių žodžių žodyne aiškinama kaip „pakantumas kitokiai nuomonei, įsitikinimui, elgesiui“, o anglosaksiškoje mokslinėje socialinėje literatūroje *tolerancijos* sąvoka suponuoja kitų lygybės pripažinimą, dominavimo ar prievartos atsisakymą, bet ne iš viršaus primestą, nenorom atliekamą, neigiamus padarinius sukeliantį pakantumo kitam jausmą (Kasatkina 2006:10).

[31] Pavyzdžiui, štai kaip socialinių mokslų daktaras, tuometinis LR Seimo narys V. Čepas kalba apie toleranciją (pakantumą). „<...> Blogai yra tai, kad kalbant apie žmonių santykius, tolerancija yra tarsi ištraukiama iš bendro konteksto ir pateikiama kaip vienintelis galimas žmonių santykių būdas. Suprantama, be tolerancijos neapsieisi, tačiau jeigu ant jos aukuro yra aukojami tokie svarbūs žmonių santykių atributai, kaip savigaba, kritiškumas, abejonė, santūrumas, savikritiškumas, prestižas, ambicijos, ironija, humoro jausmas ir kt., ko gero, toli nenuvažiuosi. Sakoma – būk tolerantiškas ir viskas bus gerai! Tada būsi ir europietis, ir šiuolaikiškas, ir galėsi prisistatyti esąs didelis žmogaus teisių gynėjas. Tačiau ar tai yra tiesa? <...> Toliau kalbama, kad pagal seną socialinį dėsnį bet kuris reiškinys, pasiekęs maksimalią kritinę masę, virsta savo priešybe ir pateikiami pavyzdžiai apie tolerantų raginimus toleruoti narkomanus, homoseksualus, remiantis tokiais argumentais, jog tai pagarba laisvam žmogaus pasirinkimui... (Čepas, V. 2005 „Tolerancijos ribų dialektika“*, Respublika*, 298 (4750): 6).

reikalauja teisingumo visiems piliečiams kaip individams, o ne tam tikroms grupėms (Walzer 1997: 26). Imigrantų visuomenės negali skatinti tolerancijos grupėms, nes tokiose visuomenėse bet kokia korporatizmo forma yra nepriimtina, o valstybinėse mokyklose dėstoma valstybės pilietinė teisė ir istorija suprantama ne kaip tautinis, o kaip politinis identitetas (Walzer 1997: 32). Kadangi nacionalinė valstybė yra mažiau tolerantiška grupėms, ji gali veikti grupes būti labiau tolerantiškas individams.

Apibendrinant pateiktus teorinius svarstymus, pasirinkta etninio nepakantumo sąvoka suponuoja Rytų Europos rasiškai homogeninės visuomenės kontekstą, kadangi kultūrinio rasizmo sąvoka vartojama analizuojant JAV ir Vakarų Europos rasiškai heterogenines visuomenes. Rytų Europos kontekste (ypač Lietuvoje) nėra pagrindo atvirai kalbėti apie rasizmą, kaip rasių socialinę dominavimo sistemą ar socialinių praktikų visumą, įtraukiančią įvairias diskriminacines, atskirties praktikas, nuostatas, nuomones, požiūrius ir ideologijas, nes čia istoriškai nėra susiformavusi tokia sistema, nebent kalbant apie žydų etninę grupę ir antisemitizmą, besitęsiančią romų diskriminaciją ir nekintančias neigiamas nuostatas jų atžvilgiu.

Pripažįstant, kad *etninis nepakantumas* ir *netolerancija* yra sinonimai, šiame darbe vartojama *etninio nepakantumo* sąvoka, apibrėžiama kaip priešingos ar skirtingos nuomonės ir įsitikinimų, lygių galimybių nepripažinimas individų, priklausančių ar priskiriamų tam tikroms etninėms, rasinėms, socialinėms grupėms, dominavimo ar prievartos pateisinimo įvairiomis formomis raiška viešajame diskurse.

Etninio nepakantumo objektas (rasinės, etninės, religinės grupės)

Kokios identiteto grupės (rasinės, etninės, religinės), atsižvelgiant į jau paminėtas etninio nepakantumo teorines perspektyvas, tampa etninio nepakantumo objektais ir kaip jie pasirenkami? Ekonominėje etninio nepakantumo perspektyvoje etninė ar rasinė grupė matoma klasių stratifikacijos kontekste, taigi rasinė ir etninė stratifikacija remiasi klasifikavimo sistema, kurioje rasė ar etninė prigimtis yra vyraujantis grupės socialinės padėties visuomenėje rodiklis (Feagin 1984: 20, cituota iš Kasatkina 1999: 13). J. Feaginas, aiškindamas pakopų hierarchinės koncepcijos įvaizdį, iškelia penkias rasines ir etnines grupes virš tų, kurios tuometėje JAV visuomenėje turėjo didesnes ekonomines, politines privilegijas arba aukštesnį grupės kultūrinį[32] prestižą. Kultūrinėje etninio nepakantumo perspektyvoje imama kalbėti daugiau ne apie rasinės grupės paveiktą hierarchiją visuomenėje, bet apie kultūrinius skirtumus (etnines, religines grupes).

[32] Kultūrinio pobūdžio privilegijomis (kalba ir kultūra turi valstybinės kalbos statusą) naudojasi etninės daugumos atstovai.

Tad ir reikėtų aptarti, kodėl etninio nepakantumo objektais tampa ne tik etninės, bet ir rasinės ar religinės grupės. Rasė socialinių mokslininkų buvo suprantama kaip vienas iš svarbiausių kolektyvinio identiteto terminų (Yinger 1976, cituota iš Allport 1979: 107), tačiau jie vis labiau pripažįsta, kad, nors rasės ir etniškumo teorijos yra skirtingos, jose, kalbant apie rasės ir etniškumo kategorijas, dažniausiai akcentuojamas vienintelis skirtumas, esą skiriasi simbolinių elementų turinys, formuojantis grupės identitetą. Vienu atveju kalbama apie sociobiologines charakteristikas (kilmė, giminystė, odos spalva, rasė), o kitu – apie kultūrines (kultūra, religija, kalba, tautybė ir kt.) (Collins 2001, cituota iš James, Redding 2005: 190). Taigi rasė ir rasizmas pradėti traktuoti (Lee, Bean 2004) labiau kaip socialiniai ir kultūriniai nei biologiniai reiškiniai, susiję su „naujų" imigrantų įtraukimu į JAV visuomenę[33]. Taip pat diskutuojama ne tik apie rasės ir etniškumo sąvokų prasminį sutapimą, bet ir religinės, etninės grupės, kaip pagrindinių identiteto kategorijų, jungimą į vieną. Pavyzdžiui, rasizmo teoretikas G. Fredricksonas (2003) teigia, kad šiuolaikiniame pasaulyje rasės sąvoka yra labiau etnoreliginė nei etnorasinė. Gali būti pateikiamas pavyzdys apie etninius valymus Bosnijoje ir Kosove, kai religija buvo kaip etninio identiteto požymis, bet ne pirminis tikėjimo indikatorius (Petersen 2002: 7). Kita vertus, kalbėdami apie tokią etninio nepakantumo formą, nukreiptą prieš musulmonų bendruomenes, kaip islamofobiją, arabų ir musulmonų socialiniai teoretikai (Werbner 2005) mano, kad Vakarų kultūrinis rasizmas, nukreiptas prieš musulmonus, yra unikalus, kadangi musulmonai yra labiausiai nepageidaujama grupė britų visuomenėje ir tai atsispindi statistikoje – jų daugiausia bedarbių, jie turi žemiausią išsilavinimą. Islamofobija laikoma unikalia rasizmo forma ta prasme, kad ši ideologija yra konstruojama iš abiejų pusių (t. y. islamo opozicinio bloko, įtraukiančio ir intelektualus, ir elitą, ir smurtaujančių rasistų (britų nacionalinės partijos narių), naudojančių antimusulmoniškus diskursus nukreipiant prieš musulmonus smurtinius veiksmus (Fanon 1965, cituota iš Werbner 2005). Kadangi pastebėta (Gerstle 1999: 289, cituota iš Lee, Bean 2004), jog etninės ir rasinės ribos plėtėsi praeityje, daroma išvada, kad šis procesas vyks ateityje, tačiau neaišku, ar jos visiškai išnyks (Lee, Bean 2004: 226). Kita vertus, galima kvestionuoti, ar tai, kad rasės ribos keičiasi etniškumo naudai, šios etninės grupės nesulauks diskriminacijos kultūriniu pagrindu. Kitas pateiktinas pavyzdys apie priešiškumą žydų etninei grupei (antisemitizmą), kuris ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Vakarų Europoje buvo grįstas konfesiniais motyvais, tačiau vėliau (XIX a. pab.) virto politiniu-rasiniu antisemitizmu. Pripažįstama, kad šis procesas glaudžiai susijęs su modernizacija ir nacionalizmu (Tauber 2004: 9).

[33] Pateikiami pavyzdžiai ne tik apie „baltąsias" Europos etnines grupes, Amerikos imigrantus, tokias kaip airiai, italai ar žydai iš Rytų Europos, bet ir tokią Azijos etninę grupę kaip kinai, kurie pakeitė savo buvusį „juodųjų" statusą į „baltuosius" (Alba 1999: 224, cituota iš Lee, Bean 2004: 225).

Politinėje teorinėje perspektyvoje nepakantumo objektai (rasinės, etninės ar religinės grupės) traktuojami kaip socialiniai konstruktai, sukonstruoti politinių institucijų politinio proceso metu, nes politinis procesas ir institucijos formuoja rasinę, etninę nelygybę ir rasinio ar etninio identiteto formas, ir atvirkščiai[34].

Psichologinėje tarpetninių santykių teorinėje perspektyvoje nepakantumo objektų pasirinkimo kriterijai priklauso nuo individualių asmens bruožų. Pavyzdžiui, Allportas išskiria 7 pagrindines, jo manymu, priežastis, kodėl rasė tapo žmonijos skirtumų kategorizacijos šerdimi. Daugelis išskirtų priežasčių siejasi su išvaizda, fiziniu matomumu – taip lengviau išvaizdos, papročių, vertybių ypatumus priskirti rasiniam paveldimumui ir manipuliuoti juo (Allport 1979: 107–110). Taigi vienareikšmiškai negalima atsakyti, kokios etninės, religinės ar rasinės grupės yra pasirenkamos neapykantos objektais, nes jie yra nuolat kintantys dėl įvairių veiksnių (kultūrinių, politinių, individualių ir kitų bruožų).

Etninio nepakantumo formos

Įvairūs autoriai įvardija įvairias neapykantos, etninio nepakantumo, tolerancijos klasifikacijas. Agresyviausioms etninio nepakantumo formoms priskiriami etninis valymas ir genocidas[35]. Etninis valymas reiškia įvairią politiką ir praktikas, siekiant pakeisti vieną etninę grupę kita tam tikroje teritorijoje. *Genocido* terminas apibrėžia etninės, religinės, rasinės grupės masines žudynes. Šios dvi etninio nepakantumo formos (etninis valymas ir genocidas) traktuojamos (Naimark 2001) kaip du skirtingi veiksmų būdai, kadangi genocidas yra apgalvotas (iš anksto planuotas) dalies arba visos etninės, religinės ar nacionalinės grupės žudymas, tuo tarpu etninis valymas numato žmonių, priklausančių tam tikrai etninei, rasinei ir religinei grupei, išvarymą iš tam tikros teritorijos (t. y. siekiama užimti, valdyti kitos etninės, religinės, nacionalinės grupės teritoriją, kurioje anksčiau gyveno tam tikra etninė grupė žmonių (Naimark 2001: 3).

[34] Grupės mobilizuojasi rasės pagrindu tam, kad transformuotų politines institucijas, išrinktų kandidatus, kurie atstovautų jų interesams ir formuotų politiką, kuri darytų įtaką socialiniam simbolinių ir materialinių gėrybių paskirstymui. Tuo pat metu politika yra stiprinama valstybės agentų, tarnaujančių politinėms institucijoms, priskiriančioms rasinius identitetus piliečiams, veikiant jų mobilizacines galimybes, dėl kurių dalijami ištekliai ir turi padarinių rasinėms grupėms. Tad politinis procesas ir institucijos yra linkusios į rasinę nelygybę dėl abipusio priežastingumo (James, Redding 2005:188).

[35] Šis terminas pirmą kartą buvo pavartotas 1990 metais įvykiams buvusioje Jugoslavijoje paaiškinti ir siejamas su bosnų etniniu valymu.

Etninis nepakantumas daugiausia siejamas su išankstinėmis nuostatomis. Pabrėžtina, kad vis labiau imama kalbėti apie subtilias (paslėptas) nuostatas (angl. – *subtle prejudice*) (Pettigrew ir Meertens 1995, cituota iš Krysan 2000: 144), bet ne diskriminacines praktikas. Keičiantis politinei situacijai visuomenėje, kai rasizmo, nepakantumo apraiškos yra uždraustos įstatymais ir politiniu lygmeniu yra pripažįstama „skirtumų" lygybė (Kuzmanič 2002), šių reiškinių pasireiškimo formos kinta, tampa labiau apribotos. Šie procesai taip pat yra susiję su „kultūriniu" rasizmu, kuris yra panašus į „simbolinį"[36], kadangi dominuojančios etninės grupės oficialiai savęs nelaiko rasistais ir nesielgia kaip rasistai.

Kita vertus, nuostatomis grindžiamas nepakantumas, pasak kai kurių autorių, gali vesti ir prie diskriminacijos, o ekstremaliu atveju – ir prie smurtinių veiksmų (genocido). Pavyzdžiui, psichologas G. Allportas, kurio nuomone, išankstinės nuostatos yra pagrindas visokiems neapykantos pasireiškimams, skiria kelis jų intensyvumo laipsnius – nuo žodinio prieštaravimo (angl. – *rejection*), diskriminacijos (įskaitant ir segregaciją) iki visokio intensyvumo fizinių veiksmų ar praktikų (atakų). Nors daugelis mokslininkų pabrėžia, kad, kalbant ir analizuojant etnines nuostatas ir diskriminaciją, reikia skirti šias dvi sąvokas (Taylor, Pettigrew 2000, cituota iš Lincoln 2006). Pirmu atveju, kalbant apie išankstines nuostatas – jos yra suprantamos kaip negatyvi emocija ar jausmas, nukreiptas į „taikinio grupės" narius (antipatija), o diskriminacijos atveju – tai yra emocionalus veiksmas. Diskriminacija tuo tarpu suprantama kaip nelygus rasinių (etninių) grupių traktavimas ir nelygaus elgesio su skirtingomis grupėmis pasireiškimas (Pettigrew, Taylor 2000, cituota iš Lincoln 2006). Tačiau diskriminacija taipogi yra dažnai apibrėžiama dvejopai – kaip visaapimanti, įskaitant visokias nelygybės formas, pasitaikančias tarp etninių, rasinių grupių. Siauresnis apibrėžimas suvaržo diskriminaciją tik kaip veiksmus, kurie nukreipti pažeisti etnines grupes. Taigi, apibendrinus teorinius svarstymus, galima teigti, kad teoretikų skiriamas etninis nepakantumas nuostatų lygmeniu ir diskriminacinės praktikos (reglamentuotos įstatymais) suponuoja skirtingas etninio nepakantumo raiškos formas. Galima išskirti dvejopus etninio nepakantumo, netolerancijos ar neapykantos pasireiškimus: agresyvius (fizinius, smurtinius veiksmus) ir verbalinius (išreikštus žodžiais). Etninio nepakantumo kilmė ir jo formos pavaizduotos schemoje (3 pav.).

Akcentuotina, kad kai kurios etninio nepakantumo formos reglamentuotos įstatymais. Pavyzdžiui, už diskriminaciją (tiesioginę ir netiesioginę), nuro-

[36] „Simboliniu" rasizmu vadinamas procesas, kai dominuojančios rasės arba etninės grupės nariai, pripažindami rasių arba etninių grupių integracijos galimybes ir privalumus, savo veiksmais, elgesiu stengiasi sutrukdyti kitos rasės arba etninės grupės atstovams kilti socialinės hierarchijos laiptais (Kasatkina 1999: 15).

3 PAV. Etninio nepakantumo kilmė ir formos

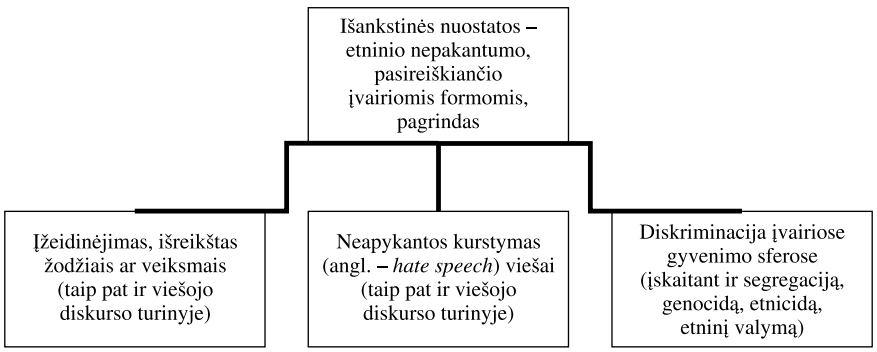

dymus diskriminuoti, įžeidinėjimus žodžiais ir veiksmais, etninio nepakantumo kurstymą numatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė (plačiau rašoma kitame skyriuje).

Verbalinės etninio nepakantumo formos kaip simbolinio smurto apraiškos

Atsižvelgiant į tyrimo objektą ir dalyką, šiame darbe akcentuojamos diskursyvinės (verbalinės) etninio nepakantumo raiškos formos spaudoje.

Verbalinė nepakantumo raiškos forma viešajame diskurse yra itin svarbi ir aktuali kitų etninio nepakantumo raiškos formų atžvilgiu. Šio darbo kontekste etninis nepakantumas spaudoje suprantamas kaip simbolinis smurtas, nukreiptas prieš etnines, rasines, religines ir migrantų grupes. Remiamasi prancūzų teoretiku P. Bourdieu teiginiais apie kalbą kaip simbolinės galios išraišką, kai verbalinis bendravimas (kalbų mokėjimas ir vartojimas) ne tik suponuoja prielaidas socialinei integracijai, galimybei dalyvauti viešojoje erdvėje, vartoti spaudą, gali būti kaip užimamos pozicijos socialinėje hierarchijoje išraiška tarp skirtingų etninių ir socialinių grupių, bet ir tapti simbolinio kapitalo dalimi (Bourdieu 1991). Simbolinė galia suprantama kaip transformuota kitų galios dominavimo formų išraiška (Bourdieu 1991: 170). P. Bourdieu simbolinę galią įvardija kaip tam tikro diskurso visumą (viešos kalbos, pareiškimai, įvairūs tekstai, kt.), veikiančią žmonių mąstyseną ir įsitikinimus, galinčią patvirtinti arba keisti (transformuoti) pasaulio suvokimą. Simbolinė galia lyginama su fizinės agresijos ar ekonomine galia, tačiau pagrindinis šios galios pavergimo įrankis – žmonių grupių mobilizacija, pasitelkiant tam tikrą ideologiją ar ideologijas, kurios yra įvardijamos kaip politinio dominavimo instrumentai. Kita vertus, šios galios apraiškoms svarbi ir tam tikra aplinka, ji reiškiasi tik tuo atveju, jeigu yra

abipusis ryšys tarp tų, kurie kuria ir atkuria tam tikras nuostatas ir įsitikinimus, ir tų, kurie tiki jų pagrįstumu (Bourdieu 1991: 170). Verbalinė etninio nepakantumo raiška diskurse neatsiranda tuščioje vietoje, bet yra paveikta besikeičiančių etninio, rasistinio konflikto ir etninės, rasistinės ideologijos visuomenėje struktūrų (Doane 2006: 257). Pavyzdžiui, P. Essed (1991) ir T. van Dijk (1987) kalba apie ideologijas (ideologinį konstruktą; angl.– *ideological construction*), atspindinčias tam tikros (paprastai dominuojančios) grupės interesus, kaip rasizmo (*rasizmo* sąvoka vartojama platesniame kontekste, apimant visokias nepakantumo formas) verbalines apraiškas.

Taigi šiuo atveju dominavimas per diskursą gali būti suprantamas kaip socialinės galios[37] pasireiškimas, kuris lemia socialinę kitų kontrolę (Lukes 1986, cituota iš van Dijk 1993: 100). Daugiau galios turintys socialiniai veikėjai[38] turi priemonių ir išteklių pateikti neteisingą, šališką ar orientuotą į save informaciją apie tam tikrus įvykius ir situacijas.

Atsižvelgiant į jau minėtus teorinius svarstymus, etninis ar rasinis nepakantumas spaudoje nagrinėjamas grupės, o ne individo lygmeniu[39]. Įtraukiant ideologijos sąvoką, galima užbaigti konstruoti etninio nepakantumo diskurse sąvoką. Etninis nepakantumas diskurse – verbalinė nepakantumo forma, kaip viena iš dominavimo arba galios formų, įvardijama kaip simbolinis smurtas prieš tam tikras nedominuojančias, arba mažumų (etnines, rasines, religines, migrantų), grupes pasitelkiant ideologiją (šališką, į daugumos grupę orientuotą, vienpusišką informaciją apie tam tikras etnines grupes ir su jomis susijusius įvykius).

Remiantis Maskvos Helsinkio grupės, atlikusios tyrimą apie nacionalizmą, rasizmą ir ksenofobiją Rusijos spaudoje, tyrimu, išskiriama devyniolika etni-

[37] P. Essed galios sąvoką konstruoja, sujungdama dviejų mokslininkų – Arendto (1970) ir Lukeso (1974) – sampratas, jungiančias ir individualias, ir grupines rasizmo dimensijas (Essed 1991: 40). Galia nėra suprantama kaip individo savybė, bet priklauso grupei iki tol, kol tam tikra grupė yra kartu. Tai leidžia sąmoningai arba nesąmoningai jaustis saugiems priklausant dominuojančiai grupei, taip pat tikėjimas, kad kitos grupės nariai prieš jų grupę nukreiptus veiksmus sutiks pasyviai leidžia dominuojančiai grupei veikti. Sutelktai grupei išlaikyti reikia praktikuoti ir skleisti ideologijas, remiančias įvairių grupių skirtumus, pagrįstus rase ir etniškumu. Taip pat būtina išlaikyti nuolatinį dominuojančios grupės jausmą kaip oponuojančios „kitų“ (mažumos grupei) jausmą (Memi 1983; Barker 1981, cituota iš Essed 1991: 41).

[38] Manoma, kad ne visi „baltieji“ vienodai dalyvauja kuriant diskursinį rasizmą. Dominuojančios grupės turi daugiau galios ir išteklių prieiti prie viešojo diskurso priemonių (oficiali propaganda, informacinės kampanijos, žiniasklaida, reklama, mokslininkų publikacijos, knygos, kt.) veikti diskursą apie etnines mažumas.

[39] Vyrauja du požiūriai į rasizmo pasireiškimą ir „išlaikymą“ visuomenėje: pirma, rasizmas egzistuoja tik kaip specifinis grupės galios pasireiškimas, antra, rasizmas kaip grupės galia egzistuoja vien dėl to, kad buvo sukurtas ir išlaikytas per individus). Kadangi sunku atskirti (apibrėžti), kur baigiasi grupės galia ir prasideda individų veiksmai, vertingiausia būtų sujungti šiuos požiūrius, teigiant, kad rasizmas, nors ir praktikuojamas individualiai, pasireiškia ir įgyja galią veikti tik tam tikroje grupėje (Essed 1991: 37).

nės neapykantos kurstymo spaudoje raiškos formų. Šių formų kontinuumas išsidėstė nuo atviro neapykantos kurstymo iki nepagarbaus tam tikros tautybės paminėjimo spaudoje: tiesioginiai raginimai smurtauti; raginimai smurtauti bendrais šūkiais; tiesioginiai raginimai diskriminuoti; raginimai diskriminuoti bendrais šūkiais; paslėpti raginimai bendrais šūkiais; negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas (pateikiant kaltinimus, kurie dažniausiai suprantami iš teksto pobūdžio); istorinių smurto ir diskriminacijos atvejų pateisinimas; visuotinai pripažintų istorinių diskriminacijos ir smurto atvejų kvestionavimas; minėjimas įžeidžiančiame arba žeminančiame kontekste (dažniausiai nusikaltimų kronikose); teiginiai apie tam tikros etninės grupės ar kultūros atstovų nevisavertiškumą; tam tikrų etninių grupių istorinių nusikaltimų minėjimas ir prikaišiojimas; minėjimas turint tikslą diskredituoti dėl etninių ar religinių grupių ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis; tam tikros etninės ar religinės grupės įvardijimas kaip kriminalinės; tvirtinimai apie tam tikros etninės ar religinės grupės moralinių normų trūkumą ar jų nesilaikymą; samprotavimai apie neproporcingą vienos ar kitos grupės materialinę gerovę, atstovavimą valdžios institucijose, spaudoje ir pan.; kaltinimai dėl neigiamos įtakos visuomenei, valstybei; etninės ar religinės grupės minėjimas žeminančiame kontekste (dažniausiai straipsnio ar žinutės pavadinimuose); raginimai neleisti įsitvirtinti tam tikrai religinei, etninei grupei tam tikrame mieste ar regione; citavimas nepateikiant komentaro, atitinkančio pasisakymus ir tekstus (pavyzdžiui, ksenofobiški asmens pasisakymai, nepateikiant laikraščio pozicijos šiuo klausimu) (Nacionalizm 2002: 191–193).

Kitos teorijoje įvardytos verbalinės nepakantumo formos, sąlyginai pavadintos „tylos diskursu“, kai tam tikri vyraujantys diskursai tampa „simboline galia“ (Bourdieu 1991) arba dominavimo instrumentu, kadangi juo sukurtomis ideologijomis įteisinama dominuojančios grupės kultūrinė produkcija (Bourdieu 1991: 165). Pavyzdžiui, Murray'us (2002: 21) kalba apie „sprendimų nepriėmimo“ (angl. – *nondecision*) reiškinį, kai įtakingos grupės neleidžia svarstyti joms nenaudingos problematikos. Ilgainiui šios „nutylimos“ problemos, kylančios iš ideologinių prielaidų, gali tapti ilgalaikės ir giliai įsitvirtinti kai kurių žmonių kasdienėje kalboje, nes jos nėra suvokiamos kaip ideologinės[40], o kaip paties pasaulio sandaros bruožas. Autorius teigia, kad bene galingiausias žinių, reportažų, kalbų ir rašinių (viešojo diskurso) poveikis yra tas, jog nepastebimos, nutylimos ar saugomos nuo kritikos kenksmingos sąlygos yra neaptarinėjamos politikų (Murray 2002: 25). T. van Dijkas mano, kad kasdienėje žmonių kalboje tokie diskursai įsitvirtina per vartojamus ir kartojamus teiginius (pvz., juodųjų nusikalstamumas (angl. – *black crime*), ekonominiai pabėgėliai (angl. – *economic refugees*). Taigi viešojo diskurso auditori-

[40] Ideologija čia suprantama kaip tam tikrų visuomenės sluoksnių, grupių politikos, ekonomikos, meno krypčiai ar srovei būdingų idėjų arba pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą visuma.

ja, neturėdama alternatyvių informacijos šaltinių, gali daryti apibendrinimus ir iš minėtų modelių formuoti šališkus, socialiai priimtinus požiūrius (išankstines etnines nuostatas) (van Dijk 1993: 101). T. van Dijkas išskiria ideologines diskurso struktūras (reikšmė, teiginio struktūros, formalios struktūros, sakinio sintaksė, diskurso formos, argumentacija, retorika, veiksmas ir sąveika), kuriomis galima daryti įtaką skaitytojams (van Dijk 2000: 263–277). Taigi etninis nepakantumas šio darbo kontekste apibrėžiamas kaip neigiami sentimentai ar veiksmai, nukreipti prieš etnines, rasines ar religines grupes, kylantys iš išankstinių nuostatų šioms grupėms ir pasireiškiantys viešajame diskurse (spaudoje) verbaline įžeidinėjimo (užgauliojimo, tyčiojimosi, niekinimo), etninės neapykantos kurstymo (angl. – *hate speech*), kurstymo diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti formomis. Toliau pateikiamas etninio nepakantumo verbalinių apraiškų kontinuumas (1 lentelė).

Šios įvardytos ir aptartos verbalinio nepakantumo formos ir galimos jų apraiškos spaudoje, kaip ir minėtose teorinėse perspektyvose išskirti etninio nepakantumo prielaidų visuomenėje aspektai, panaudotos kuriant etninio nepakantumo turinio tyrimo instrumentą – operacionalizacijos schemą.

1 LENTELĖ. Etninio nepakantumo verbalinių apraiškų kontinuumas (pagal etninio nepakantumo intensyvumą)

Etninio nepakantumo formos	Galimos apraiškos spaudoje (pagal P. Bourdieu, E. Murray'jų, T. van Dijką ir Maskvos Helsinkio grupę)
„Tylos diskursas“ taikomas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui	nutylima (nerašant, vengiant diskutuoti, atsirenkant, rašant kryptingai) problematika ir tematika apie etnines, rasines, religines, migrantų grupes ir su etniniu, rasiniu, religiniu nepakantumu susijusius reiškinius; tarpetninių santykių problematika siejama su vienpusiškais (ekonominiais, psichologiniais, kultūriniais, politiniais) aspektais
Subtilios (paslėptos) nuostatos (angl. – *subtle prejudice*) ir stereotipai reiškiami žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	apibendrintų bruožų eksplikavimas visai etninei grupei, neatsižvelgiant į individo (asmens) savybes, pasiekimus
Įžeidinėjimas (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas) reiškiami žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	religinės grupės įvardijimas kaip kriminalinės tvirtinimai apie tam tikros etninės arba religinės grupės moralinių normų trūkumą arba jų nesilaikymą etninės arba religinės grupės minėjimas žeminančiame kontekste (dažniausiai straipsnio pavadinimuose) teiginiai apie tam tikros etninės grupės arba kultūros atstovų nevisavertiškumą

1 LENTELĖS TĘSINYS

Etninio nepakantumo formos	Galimos apraiškos spaudoje (pagal P. Bourdieu, E. Murray'jų, T. van Dijką ir Maskvos Helsinkio grupę)
Etninės neapykantos kurstymas reiškiamas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas (pateikiant kaltinimus, kurie dažniausiai suprantami iš teksto pobūdžio)
	istorinių smurto ir diskriminacijos atvejų pateisinimas
	visuotinai pripažintų istorinių diskriminacijos ir smurto atvejų kvestionavimas
	tam tikrų etninių grupių istorinių nusikaltimų minėjimas ir prikaišiojimas
	minėjimas turint tikslą diskredituoti dėl etninių ar religinių grupių ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis
	samprotavimai apie neproporcingą vienos ar kitos grupės materialinę gerovę, atstovavimą valdžios institucijose, spaudoje ir pan.
	kaltinimai dėl neigiamos įtakos visuomenei, valstybei
	raginimai neleisti įsitvirtinti tam tikrai religinei, etninei grupei tam tikrame mieste ar regione
	citavimas nepateikiant komentaro, atitinkančio pasisakymus ir tekstus (pavyzdžiui, ksenofobiški asmens pasisakymai, nepateikiant laikraščio pozicijos šiuo klausimu)
Kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti reiškiamas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	tiesioginiai raginimai smurtauti
	raginimai smurtauti bendrais šūkiais
	tiesioginiai raginimai diskriminuoti
	raginimai diskriminuoti bendrais šūkiais
	paslėpti raginimai diskriminuoti bendrais šūkiais

1.3. Žiniasklaidos ir etninio nepakantumo santykis: visuomenės nuostatų etninių grupių atžvilgiu tyrimai Lietuvoje

Socialiniai procesai – globalizacija, technologinės inovacijos – didina skaitytojų galimybes ir trina geografines ribas, suaktualina žiniasklaidos vaidmenį individo socialinėje sferoje tarp kitų viešojo diskurso formų. Pokyčiai infor-

macijos srityje, kai žinios paverčiamos preke, turėjo įtakos fizinės agresijos, rasistinio smurto, prievartos, diskriminacijos apraiškų „persikėlimui“ į viešojo diskurso erdves. Mat marginalizuotos mažumos, socialinis užribis, tam tikrų grėsmių vaizdavimas yra dėkingos temos, galinčios staiga pritraukti visuomenės dėmesį ir padidinti leidinių reitingus (Downing, Husband 2005: 247). Žiniasklaida (spauda) savo ruožtu tampa galinga priemone, kuriančia socialinius įvaizdžius (angl. – *social images*) – ji „piešia“ ideologiškai nulemtus vaizdinius supriešindama „mus“ ir „juos“ ir veikia visuomenės nuomonę, manipuliuodama stereotipais ir stigmatizuota įtaka (Anderson 1999).

Analizuojant etninį nepakantumą spaudoje, reikia atsakyti į klausimą, koks jos ir etninio nepakantumo visuomenėje santykis [41].

Siedami žiniasklaidą su etninio nepakantumo, rasizmo, netolerancijos apraiškomis visuomenėje, socialiniai mokslininkai dažniausiai diskutuoja apie žiniasklaidos institucijos įtaką auditorijai (skaitytojams, vartotojams) arba visuomenės nuomonei, nuostatoms tam tikrų etninių grupių atžvilgiu (pvz., Tereškinas 2002–2003; Leončikas 2007). Šios problematikos kontekste svarstomas ir ryšys tarp etninio nepakantumo, kaip nuostatų (taip pat išsakomų ir spaudoje), ir etninio nepakantumo, kaip realaus veiksmo (Nevitte 1996: 62–63; Walzer 1997; Starr 2004: 128–129; 2004 m. birželio 16–17 d. ESBO susitikimas dėl sąsajos tarp rasistinės, ksenofobinės ir antisemitinės propagandos internete ir neapykantos kurstymo nusikaltimų[42]).

Vieni autoriai (Halloran 1974: 14) teigia, kad žiniasklaida gali susieti tam tikras grupes su tam tikru elgesiu, pripažinti arba nepripažinti tam tikrų vertybių arba individų, išrinkti požiūrius, apibrėžti problemas, priklijuoti etiketes tam tikriems individams, sukurti dienotvarkę (angl. – *agenda setting*) ir struktūruoti debatus visuomenėje, kiti (van Dijk 2000, 2005, 2006) mano, kad žiniasklaida formuoja visuomenės nuomonę atstovaudama tam tikroms (dažniausiai dominuojančioms, turinčioms išteklių prieiti prie žiniasklaidos infor-

[41] Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) studijoje *Race as News* (Rasė kaip naujiena) (1974), aptariančioje įvairius požiūrius į rasės tyrimus žiniasklaidoje, minimas 1969 m. UNESKO Montrealio konferencijoje išleistas dokumentas, siūlantis atlikti tarptautinius tyrimus studijuojantiems komunikacijos priemones (*Proposal for an International Programme of Communications Research*). Dokumente pripažįstama, kad žiniasklaidos industrija šiuolaikinėje visuomenėje išaugo į svarbią instituciją, kurios įtaka pastebima visose visuomenės socialinėse srityse (Halloran 1974: 9). Sociologas J. Halloranas šioje studijoje mini, kad žiniasklaida nėra izoliuota nuo kitų institucijų, ji turi būti nagrinėjama platesniame socialiniame, ekonominiame ir politiniame kontekstuose. Vadinasi, mes negalime adekvačiai studijuoti žiniasklaidos ir rasizmo ryšio kaip atskiro klausimo, neatsižvelgdami į kitus istorinius, sociologinius ir ekonominius klausimus (Halloran 1974: 12).

[42] OSCE meeting on relationship between racist, xenophobic and anti-semitic propaganda on the Internet and hate crimes, Paris 16 and 17 June, 2004. Consolidated Summary, prieiga internete: http://www.osce.org/documents/cio/2004/09/3642_en.pdf.

macijos šaltinių) grupėms, atspindi šių visuomenės grupių požiūrius ir nuomones, kurdama informacijos ribas, pasakodama apie tam tikras mažumų grupes daugumos visuomenei. Kiti autoriai (McGuireas 1961; Noelle-Neumann 1993) kvestionuoja žiniasklaidos poveikį individams ir atskiroms jų grupėms dėl žiniasklaidos įtakos išmatuojamumo.

Taigi tiesioginį ryšį tarp žiniasklaidos įtakos ir visuomenės nuomonės nuostatų sunku pagrįsti. Vienu atveju žiniasklaida (spauda) gali tapti visuomenės nuostatų (šiuo atveju nepakantumo nuostatų tam tikroms etninėms grupėms) atspindžiu (žiniasklaidos, kaip veidrodžio, metafora). Tyrinėjant etninį nepakantumą ir jo turinį žiniasklaidoje, galima išmatuoti etninį nepakantumą, įvardyti visuomenės nuostatas, nors dėl segmentuotos auditorijos interpretacijų ir dekodavimo procesų, nežinant, kokią įtaką žiniasklaida padarys atskiriems individams ir grupėms, neįmanoma visapusiškai atskleisti etninio nepakantumo nuostatų turinio visuomenėje. Auditorijos tyrimai Lietuvoje ir kitose šalyse (pvz., Dobryninas, Gaidys 2004) parodė, kad spaudos žinutės skirtingų individų ar jų grupių (priklauso nuo socialinės klasės) yra priimamos skirtingai[43]. Kitu atveju žiniasklaida turi įtakos nepakantumo nuostatų visuomenėje sklaidai – ji perima iš žiniasklaidos „baimes“ ir išankstines nuostatas tam tikrų etninių, socialinių grupių atžvilgiu. Taigi etninio nepakantumo spaudoje turinio tyrimas galėtų paaiškinti, kokios nuostatos ir kokių grupių formuojamos (Hall 1973, cituota iš Hussain 2000: 100). Šiuos teiginius iš dalies patvirtina ir spaudos tyrimo metu apklausti ekspertai, nors jie ir nelinkę vienbalsiai priimti vieną ar kitą jau pateiktą teiginį. Pavyzdžiui, spaudos tyrime dalyvavę ekspertai žurnalistai pripažįsta, kad dažniausiai skaitytojo nuomonė apie etnines mažumas yra formuojama per sensacingas antraštes, tautybės jose išryškinimą, tautybės siejimą su nusikalstama veikla, stereotipiniais vaizdiniais, per charakterio išryškinimą, kitos nuomonės neišklausymą. Taip pat šią įtaką sustiprina ir faktas, kad pasitikėjimas žiniasklaida vis dar yra labai didelis[44], tad infor-

[43] Kalbant apie auditorijos efekto tyrimus, pasakytina, kad daugelio Europos tyrinėtojų (panašiose knygose apie rasės vaizdavimą spaudoje ir įtaką skleidžiant netoleranciją skaitytojams) rėmėsi Amerikos tyrinėtojų J. T. Klapperio, P. Lazarsfeldo darbais apie masinės informacijos priemonių poveikį rinkėjų elgesiui. Teigiama, kad šiuolaikinėse demokratijose masinės informavimo priemonės priartina politinį diskursą prie konkretaus žmogaus, užtikrina valdžios ir piliečių bendradarbiavimą, atlikdama šias funkcijas: interpretuoja naujienas, daro įtaką piliečių nuomonei, formuoja valdžios veiksmų darbotvarkę, ugdo politinę kompetenciją, socializuoja piliečius politiškai. Taip pat tai yra vienas valdžios kontrolės instrumentų, skatinančių diskusijas politinėmis temomis (Krupavičius, Šarkutė 2004: 144).

[44] Pavyzdžiui, „Baltijos tyrimų“ 2007 m. balandžio 20–26 atliktos apklausos duomenimis, žiniasklaida pasitikėjo 54 proc. Lietuvos gyventojų, nepasitikėjo – 45 proc. Lietuvos žurnalistų nuomone, tai labai pavojingos tendencijos (palyginimui, 2004 m. pabaigoje tos pačios kompanijos atlikti tyrimai parodė, kad žiniasklaida pasitikėjo 67 proc. Lietuvos gyventojų, o nepasitikėjo – 28 proc.), tačiau pasitikėjimas žiniasklaida išlieka gana aukštas,

macija, perskaityta žiniasklaidoje, tampa neginčytina tiesa, o informacijos šaltinis greitai užmirštamas.

Žinant šiuos teorinius svarstymus ir spaudos turinio tyrime dalyvavusių ekspertų nuomones, svarbu pabrėžti, kad ši studija akcentuoja sociologinę žiniasklaidos įtakos nuostatoms etniškumui formuoti dimensiją, kai socialinėje aplinkoje, kurioje daugelis gyventojų neturi patirtimi grįstų žinių apie tam tikras etnines grupes, nes socialinė grupių sąveika yra gana ribota, žiniasklaida gali formuoti informacijos nuorodas (Verma 1992, cituota iš Hussain 2000: 100). Šiuos teiginius sustiprina ir J. Zallerio visuomenės nuomonės kilmės teorijos, anot kurių, žmonės neturi susiformavusios nuomonės apie ką nors duotuoju periodu, ji įgyjama tam tikru metu, kai kyla tūkstančiai iš atminties atgaivintų idėjų. Išreikštoje nuomonėje dažniausiai dominuoja tos idėjos ir sprendimai, kurie vyrauja informacijoje tam tikrą laiko periodą (Zaller 1992; Togeby, Gaasholt 1995; Yilmaz 1999, cituota iš Hussain 2000: 102). Atsižvelgiant į šios darbe akcentuojamos sociologinės dimensijos svarbą, galima daryti prielaidą, kad neigiamos Lietuvos gyventojų nuostatos etninių grupių atžvilgiu perimtos iš spaudos pranešimų.

Lietuvoje, kitaip nei kitose Europos Sąjungos šalyse, menkai ištirti spaudos tekstai, kaip vienas iš socialinių veiksnių, atskleidžiančių ir numanomai formuojančių etninio, rasinio nepakantumo apraiškas visuomenėje. ES atliekami empiriniai tyrimai[45] (Wodak, Reisigl 1999; ter Wall 2002) apie žiniasklaidą (ypač spaudą ir televiziją), kaip pagrindinį šaltinį apie etnines mažumas ir mažumų grupes, pritaikius tam tikrus teorinius požiūrius, pademonstravo didelę, bet netiesioginę žiniasklaidos įtaką visuomenės supratimui (nuostatoms) apie etniškumą ir etnines problemas visuomenėje (Hussain 2000). Kalbant apie tyrimų (Europos vertybių (1990, 1999, 2005) ir STI, ETC (2005, 2006, 2007 ir 2008) atliktų Lietuvos gyventojų[46] apklausų) duomenis, atskleidžiančius san-

palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis (žr. Eurobarometro tyrimus). Lietuvos žurnalistų sąjunga. Radzevičius, D. (2007 05 11). LŽS pozicija: Didelis nepasitikėjimas žiniasklaida pasiekė kritinę ribą, http://www.lzs.lt/about.php?id=2134&type=news&page_menu=1.

[45] Dažnai tyrimais pabrėžiama žiniasklaidos įtaka formuojant nuomonę (grėsmes) apie islamą ir musulmonus. Pavyzdžiui, sociologas P. Hervik (1999: 224, cituota iš Hussain 2000: 96) pabrėžė žiniasklaidos vaidmenį skleidžiant neorasistinį (islamofobinį) diskursą, kuris suformavo priešišką „daniškajam" musulmoniškąjį identitetą. Dėl musulmonų mažumos akcentavimo danų žiniasklaidos pranešimuose visuomenėje pabėgėlius ir imigrantus imta automatiškai asocijuoti su musulmonais, o tai dvigubai sustiprino musulmonų neigiamą įvaizdį danų viešajame diskurse. Taip pat pabrėžiamas ne tik žiniasklaidos, kaip viešojo diskurso, vaidmuo, bet ir politikų diskursas (Hussain 2000: 96).

[46] 2005 m. gegužės 5–8 d. STI, ETC užsakymu atlikta reprezentatyvi anketinė Lietuvos gyventojų apklausa; 2006 m. vasario 14–21 d. UAB „Spinter tyrimai" STI, ETC užsakymu atlikta reprezentatyvi anketinė Lietuvos gyventojų apklausa; 2007 m. vasario 5–19 d.

tykinai neigiamas ir stiprėjančias Lietuvos visuomenėje etninio nepakantumo nuostatas tam tikrų grupių (ypač musulmonų, romų, žydų, kitos rasės grupių) atžvilgiu, reikia aptarti ir pačią nuostatų tyrimo metodologiją, keliančią ginčus, jog socialinės distancijos matavimas tarp tam tikrų visuomenės grupių (klausiama, su kuriomis iš išvardytų žmonių grupių nenorėtų gyventi kaimynystėje), ne visada arba netiesiogiai atskleidžia nepakančias nuostatas. Į tokį teiginį reikėtų atsakyti, jog konkrečių grupių nepageidavimas ne visada rodo tiesioginę apklausiamojo patirtį arba nebūtinai tai yra tiktai tiesmuka vyraujančios nuomonės išraiška, tačiau gali atskleisti požiūrį į visuomenei pasiekiamą informaciją apie tam tikras grupes. Taigi vien tik iš užfiksuotų nuostatų nesužinome, kaip žmonės suvokia tam tikrą kategoriją, pagal ką jai priskiria konkrečius individus. Tad kai kuriais atvejais galima daryti prielaidą, jog nuomonę ar jos kaitą stipriai veikia švietimo ir žiniasklaidos institucijos ir žiniasklaidoje pateikiamas informacijos srautas (Leončikas 2007: 93).

Atlikus Lietuvos spaudos tyrimą pastebėta, kad atsižvelgiant į atskirų etninių grupių minėjimo dažnumą ir kontekstą, kito ir visuomenės nuostatos tam tikrų etninių grupių atžvilgiu. Pavyzdžiui, nuomonė apie musulmonus pasikeitė labiausiai. 1990-aisiais ir 1999 m. trečdalis respondentų nenorėtų jų matyti kaimynystėje (34–31 proc.), o 2005 m., 2006 m. ir 2007 m. jau daugiau negu pusė apklaustųjų atsakė, kad nenorėtų su jais gyventi kaimynystėje (atitinkamai 51 proc., 58 proc. ir 59 proc.). Šiuos faktus patvirtina ir 2007 m. pabaigoje UAB „Baltijos tyrimai“ LR Teisingumo ministerijos užsakymu atliktos „Lietuvos gyventojų apklausos apie religinius judėjimus“ duomenys. Jos metu buvo aiškinamasi, kokia yra visuomenės nuomonė apie religines grupes, veikiančias Lietuvoje. Tyrimas atskleidė, kad iš visų pateiktų religinių grupių (Romos katalikai, ortodoksai (stačiatikiai), protestantai, budistai, musulmonai, judėjai) Lietuvos gyventojai nepalankiausiai vertina musulmonus. Į klausimą „Pasakykite apie šias pasaulines religijas, ar jūs kiekvieną iš jų vertinate palankiai, nei taip, nei ne, nepalankiai?“ buvo atsakyta, kad (34 proc. gyventojų islamo religiją vertina nepalankiai, „nei taip, nei ne“ – 31 proc., „palankiai“ – 9 proc., „nenurodė“ – 26 proc.)[47]. Galima daryti prielaidą, kad padidėjusi neapykanta musulmonams sietina su tarptautinių įvykių (sprogdinimų Londone 2005 m. liepą, 2005 m. pavasarį kilusių riaušių Paryžiaus priemiesčiuose, Mahometo karikatūrų skandalu 2006 m. pradžioje) atspindžiais Lietu-

STI, ETC užsakymu atlikta UAB „Spinter tyrimai“ apklausa; 2008 m. vasario 29–kovo 13 d. STI, ETC užsakymu UAB RAIT atlikta reprezentatyvi apklausa, kuriomis siekta ištirti Lietuvos gyventojų nuomonę apie įvairių žmonių grupių (pavyzdžiui, romų (čigonų), žydų, musulmonų situaciją Lietuvoje.

47 „Baltijos tyrimai“, *Lietuvos gyventojų apklausa apie religinius judėjimus. Kiekybinio tyrimo ataskaita,* 2007 m. lapkričio 8–17 d., prieiga internete: http://www.religija.lt/content/view/1037/1/.

vos žiniasklaidoje ir su tuo susijusiu dėmesiu vietos musulmonams ir jų bendruomenėms (Lietuvos totoriams, taip pat ir Pabėgėlių priėmimo centro (RPPC) Lietuvoje gyventojams). Kita vertus, teiginiai apie tiesioginę žiniasklaidos įtakos negalimumą patvirtina romų ir žydų etninės grupės pavyzdžiai. Nors visuomenės nuomonės apklausos rodo nuolatinę netolerancijią romų atžvilgiu, visuomenės dėmesys šiai grupei padidėjo ir besitęsia iki šiol po spaudoje plačiai aprašyto Vilniaus miesto savivaldybės inicijuoto pastatų griovimo Vilniaus romų Kirtimų tabore 2004 m. pabaigoje. Negalima nuneigti ir to fakto, kad neigiamos nuomonės apie žydų etninę grupę (nuo 18 proc. – 1990 m. ir 21 proc. – 1999-aisiais iki 31 proc. – 2005 m., 25 proc. – 2006 m., 18 proc. – 2007 m. ir 30 proc. – 2008 m. nenorėjo gyventi kaimynystėje su šia etnine grupe) sutampa su antisemitine kampanija, inicijuota „Respublikos“ dienraščio redaktoriaus 2005 m., nukreiptą prieš žydų religinės bendruomenės apeliaciją į turto restituciją Lietuvoje, taip pat 2007 m. plačiai aprašytą turto restitucijos procesą ir ginčus tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir pasaulio žydų bendruomenės dėl Mindaugo apartamentų statybų numanomų žydų kapinių Šnipiškėse, Vilniuje, teritorijoje.

Nors spaudos tyrime dalyvavę ekspertai pastebi, kad nebūtinai ši spaudoje keliama problematika gali turėti įtakos tarpetniniams santykiams Lietuvoje, pavyzdžiui, sukelti kultūrinius, politinius, ekonominius padarinius, konkurenciją tarp etninių mažumų ar nepakantumo etninėms mažumoms „bangą“ visuomenėje, tačiau vieningai pripažįsta, kad žiniasklaida, tapdama pagrindiniu informacijos šaltiniu, daro didelę įtaką visuomenės nuomonei apie etnines grupes.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos spaudoje pasirodę straipsniai, siejantys etnines grupes su tam tikra problematika ir tematika ar išsakantys negatyvią nuomonę apie tam tikras etnines grupes, turi įtakos (greta kitų veiksnių) visuomenės nuostatų apie šias grupes kaitai.

II. Etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos politika Europos Sąjungoje

Aptariama etninio nepakantumo prevencijos politika visuomenėje ir žiniasklaidoje svarbi ne tik todėl, kad ES turi nemažą patirtį žiniasklaidos stebėjimo ir ES teisyno[48] kūrimo srityse. Prisijungusi prie ES bendrijos, Lietuva buvo priversta atkreipti dėmesį į nepakantumo apraiškas visuomenėje, taip pat ir žiniasklaidoje ne tik dėl padidėjusio imigrantų srauto, bet ir instituciškai Lietuvai privaloma tvarka reikėjo įgyvendinti lygiateisiškumą, nediskriminacines nuostatas ir normas, daugelį metų puoselėjamas ES.

Prieš aptariant etninio nepakantumo sampratą ES teisyne, etninio nepakantumo ir šio reiškinio santykį su žiniasklaida (spauda), pirmiausia būtų tikslinga trumpai apžvelgti svarbiausias ES erdvėje veikiančias institucijas (organizacijas), kurių veikla tiesiogiai susijusi su sutarčių ir teisės aktų, deklaracijų, rezoliucijų ir kitų etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos visuomenėje ir žiniasklaidoje leidyba ir įgyvendinimu. Iš jų svarbiausios trys – Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA)[49], kovojanti su rasizmu, ksenofobija ir nepakantumu ES šalyse (FRA veikloje stebėtojų teisėmis gali dalyvauti šalys kandidatės (Turkija, Kroatija, Buvusioji Jugoslavijos Respublika Makedonija), taip pat FRA pakvietus, stabilizacijos ir asociacijos susitarimą su ES pasirašiusios šalys), Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI), nepriklausoma stebėjimo institucija, kovojanti su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir nepakantumu valstybėse Europos Tarybos (ET) narėse, ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO). Ši, nors ir veikia platesniu mastu negu ES erdvei priklausančiose

[48] Terminas „ES teisynas“ prancūziško termino „Acquis communautaires“ vertimas. „Acquis communautaires“ suprantamas kaip ES valstybių bendrų teisių ir pareigų visuma, apimanti visas ES sutartis ir teisės aktus, deklaracijas ir rezoliucijas, su ES reikalais susijusius tarptautinius susitarimus ir Teisingumo Teismo priimtus sprendimus, taip pat ir ES valstybių vyriausybių veiksmus teisingumo ir vidaus reikalų srityje bei bendroje užsienio ir saugumo politikoje (Lietuvos Respublikos Seimo Europos informacijos biuras, www.eic.lrs.lt).

[49] Iki 2007 m. buvęs Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo centras (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) – oficiali nepriklausoma Europos Sąjungos institucija, įsteigta 1997 m. Europos Sąjungos Tarybos rezoliucija Nr. 1035/97.

valstybėse (šiuo metu 56 valstybės yra ESBO narės, tarp kurių ne tik Europos šalys, bet ir JAV, Kanada, NVS šalys), svarbi tuo, kad yra vienintelė organizacija, besirūpinanti žiniasklaida – vienas iš šios organizacijos instrumentų ESBO misijoje – Įgaliotinis visuomenės informavimo priemonių laisvės klausimams stebi žiniasklaidos plėtrą ir užtikrina ankstyvąją žodžio laisvės pažeidimų prevenciją.

2.1. Bendrieji politikos principai etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos srityje ir etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos sampratos

Bendrieji politikos principai

Trumpa bendrų ES rasinio, etninio nepakantumo prevencijos ne tik žiniasklaidoje, bet ir visuomenėje politikos principų analizė padės išskirti pagrindines sąvokas, vartojamas kartu su etninio nepakantumo sąvoka. Taip pat padės rasti etninio nepakantumo formas ir svarbiausias apraiškų sritis, kuriose vykdoma prevencija, taipogi įvardys ES institucijų žiniasklaidos ir etninio nepakantumo santykį.

Bendrieji ES politikos principai[50] etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos visuomenėje ir žiniasklaidoje išdėstyti *Rasių lygybės direktyvoje*. Ši direktyva – svarbus teisės dokumentas, kuriuo remiantis kuriama bendra reguliacinė politika (taip pat ir žiniasklaidoje), kadangi minimaliai saugo piliečius nuo visokeriopos (apibrėžtos šios direktyvos antrame straipsnyje) diskriminacijos (Trends and developments... 2007). Pabrėžtina, kad pagrindinės įvairių tarptautinių organizacijų inicijuotos sutartys, numatančios asmenų, priklausančių religinėms, etninėms, rasinėms mažumoms, teises, laisves ir nediskriminavimą, lygias galimybes įvairiose gyvenimo srityse, tampa ES ir kitų organizacijų dokumentų, kuriais remiantis rengiami bendrieji principai etninio, rasinio ir ksenofobijos prevencijos srityje, pagrindu. Paminėtini svarbūs Jungtinių Tautų (JT), ET ir ESBO dokumentai, tampantys pagrindu kurti ES etninio nepakantumo prevencijos politiką – *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija* (1948), kurioje numatytas pagrindinis lygybės principas, užtikrinantis žmogaus

[50] Apskritai etninio, rasinio nepakantumo ir diskriminacijos rasiniu pagrindu politikos principai yra apibrėžiami žmogaus teisių gynimo politikos srityje. Pastebėtina, kad paprastai žmogaus teisės yra taikomos atskiriems individams, tačiau kai kuriais atvejais išskiriamos kolektyvinės teisės, pvz., tautinių mažumų teisės (Andriulienė, Baltutytė, Birmontienė, Vidrinskaitė, Žilinskas, Žiobienė 2004: 45).

teises (įskaitant ir žmogaus, priklausančio etninėms, religinėms, tautinėms mažumoms, nepaisant rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, jo gimimo ar kokios kitos padėties) (Andriulienė, Baltutytė, Birmontienė, Vidrinskaitė, Žilinskas, Žiobienė 2004: 174). *Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo* (1965) numato reikiamas priemones, panaikinant visų formų ir apraiškų rasinę diskriminaciją, užkertant kelią rasizmo doktrinoms ir jų realizavimui, taip pat naikinant rasinę segregaciją ir rasinės diskriminacijos formas. Ši konvencija – vienas iš pirmųjų ir didžiausių[51] bandymų suderinti Europos Sąjungos šalyse narėse ir JT organizacijai priklausančiose šalyse teisminėje praktikoje taikomą rasinės diskriminacijos apibrėžimą ir bausmes, taikomas padarius rasinės diskriminacijos veiksmą. Taip pat svarbi JT organo Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) priimta *Deklaracija dėl rasės ir rasinių prietarų* (1978). Joje rekomenduojama papildomomis administracinėmis, be šalies įstatymų, priemonėmis kovoti su rasiniais prietarais ir socialine diskriminacija (Mališauskas 1996: 76). Paminėtinos *Religija ar įsitikinimais pagrįsto visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo deklaracija* (1981), priimta JT, *Tautinėms arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių deklaracija* (1992) ir kt. (Mališauskas 1996).

Iš Europos Tarybos priimtų dokumentų išskirtina *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija* (1950), kurios 10 ir 11 straipsniai pabrėžia teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Beje, svarbu atsižvelgti į apribojimus ir bausmes, kurias numato įstatymai ir kurie būtini demokratinės visuomenės principų išsaugojimui (Andriulienė, Baltutytė, Birmontienė, Vidrinskaitė, Žilinskas, Žiobienė 2004:77). Rasinio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos žiniasklaidoje klausimais taip pat svarbios dvi Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos. *Rekomendacijoje dėl tolerancijos kultūros skatinimo žiniasklaidoje* išdėstyti reikalavimai, kurių turi laikytis ES šalių žiniasklaidos institucijos – pateikiant informaciją apie etnines, rasines, religines grupes, nepropaguoti nepakantumo, kovoti su netolerancija, skatinti skirtingų etninių, kultūrinių ir religinių grupių susikalbėjimą:

<...> apie rasizmo ir netolerancijos veiksmus pranešti faktiškai ir delikačiai;
- delikačiai pranešti apie tarp bendruomenių kylančias konfliktines situacijas;
- straipsniuose vengti žeminančių, stereotipinių aprašymų apie kultūrinių, etninių ir religinių bendruomenių narius;
- nesieti individo elgesio su jo priklausymu tam tikrai bendruomenei, kai tai neturi sąsajų;
- aprašyti kultūrines, etnines ir religines bendruomenes objektyviai ir subalansuotai, taip, kad tai atspindėtų pačios bendruomenės perspektyvas ir požiūrį;

[51] Šią konvenciją ratifikavo 170 šalių.

– informuoti visuomenę apie netolerancijos padarinius;
– gilinti visuomenės supratimą ir skirtumų pripažinimą;
– neleisti netolerantiškoms pastaboms, padarytoms kalbėtojo įvairių interviu, diskusijų metu, reportažuose, patekti į viešumą;
– apsvarstyti informacijos šaltinio įtaką reportažui;
– skatinti įvairovę (angl. – *diversity*) žiniasklaidos įstaigų darbo vietose ir bandyti plėsti auditoriją (skaitytojus, klausytojus, žiūrovus), įtraukiant etnines, kultūrines etc. grupes <...> (Rekomendacija Nr. R. (97)21 dėl tolerancijos kultūros skatinimo žiniasklaidoje. ET. 1997, vertimas – M.F.-R.)

Rekomendacijoje dėl neapykantos kurstymo, neigiančioje visas rasistinės neapykantos (angl. – *racial hatred*) išraiškos formas, įskaitant ksenofobiją ir antisemitizmą, ir visas netolerancijos formas, kurios kenkia demokratiniam saugumui, kultūriniam bendradarbiavimui ir pliuralizmui, ES šalių narių vyriausybėms pateikiami pagrindiniai principai dėl balansavimo tarp neapykantos kurstymo žiniasklaidoje, prevencijos ir žodžio laisvės principo, įtvirtinto *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje*. Svarbiausi iš jų skelbia, kad:

> <...> Šalies teisinė praktika nepakantumo kurstymo žiniasklaidos srityje turi aiškiai atskirti autoriaus atsakomybę ir bet kokią žiniasklaidos ir žiniasklaidos institucijų atsakomybę platinant informaciją, nepažeidžiant žiniasklaidos, kaip visuomenės švietėjos, misijos <...> (Rekomendacija Nr. R (97)20 dėl neapykantos kurstymo. ET. 1997, vertimas – M.F.-R.)

Kitas principas reikalauja, kad šalių teisinė praktika atsižvelgtų į tai, kad:

> <...> Pranešant apie rasizmą, ksenofobiją ir antisemitizmą arba kitas netolerancijos formas, žiniasklaidos institucijos yra visiškai apsaugotos Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnyje, 1 paragrafe įtvirtinto principo, pagal kurį šalies teisiniai standartai, užkertantys kelią žodžio laisvei, gali būti taikomi tik būtinais atvejais, derinant su principais, įdiegtais 10 straipsnyje, atsižvelgiant į pranešimo pateikimą, turinį, kontekstą ir jo tikslą. <...> (Rekomendacija Nr. R (97)20 dėl neapykantos kurstymo. ET. 1997, vertimas – M.F.-R.)

Iš Europos Saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos priimtų dokumentų paminėtinas *Helsinkio nutarimas dėl žmogiškojo matmens* (1992), kuriame susirūpinta „neseniai buvusiais piktinančiais nepakantumo, diskriminacijos, agresyvaus nacionalizmo, ksenofobijos, antisemitizmo ir rasizmo pasireiškimais. Jis pabrėžia svarbiausią pakantumo, savitarpio supratimo ir bendradarbiavimo reikšmę, kuriant ir saugojant stabilias demokratines visuomenes“ (Mališauskas 1996: 215). *Budapešto aukščiausio lygio susitikimo dokumento* (1994) 25 punkte sakoma, kad valstybės dalyvės smerkia nepakantumo, agresyvaus nacionalizmo, rasizmo, šovinizmo, ksenofobijos ir antisemitizmo ap-

raiškas ir toliau plėtos veiksmingas priemones, siekdamos jas panaikinti. Taip pat smerkia visus nusikaltimus, padarytus siekiant „etninio valymo“, ir toliau veiksmingai rems karo nusikaltimų buvusioje Jugoslavijoje tribunolą Hagoje (Mališauskas 1996: 222). Manoma, kad „veiksmai šiems reiškiniams įveikti turėtų būti laikomi integracijos politikos ir švietimo sudedamąja dalimi“ (Mališauskas 1996: 222).

ECRI 1996–2007 m. išleido 11 pagrindinės politikos rekomendacijų, skirtų šalių narių vyriausybėms numatyti gaires kuriant nacionalinę strategiją ir politiką įvairiose srityse, kovojant su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir netolerancija. Peržvelgus rekomendacijas matyti, kad jose taip pat esama principų ar praktikos, susijusios su žiniasklaidos priemonėmis.

Pirmojoje rekomendacijoje *Kovai su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir netolerancija* (2001), kalbant apie įstatymus, jų vykdymą ir teismines gynybos priemones, teigiama, kad įvairios išraiškos (ne tik žodinės, rašytinės, vaizdo, garso ir elektroninės) formos, kurstančios neapykantą, diskriminaciją ar prievartą prieš rasines, etnines, nacionalines ar religines grupes arba jiems priklausančiuosius ir su tuo susijusios medžiagos gamyba, platinimas ir laikymas platinimo tikslais turi būti teisiškai priskirtos kriminaliniams nusikaltimams.

Trečiojoje ECRI bendrų veiklos krypčių rekomendacijoje *Kovai su romų/čigonų patiriamu rasizmu ir netolerancija* (1998) ypač akcentuojami „išlikę prietarai apie romus/čigonus“, kurie skatina diskriminaciją daugelyje socialinio ir ekonominio gyvenimo sričių. Manoma, kad ši diskriminacija ir yra pagrindinis daugeliui čigonų turinčio įtakos socialinio išskyrimo proceso veiksnys. Apie išlikusius prietarus tik apie musulmonus ir jų bendruomenę kalba ir penktoji rekomendacija (2000), skirta kovai su musulmonų netolerancija ir diskriminacija vyriausybėms šalių, kurių musulmonų bendruomenės turi mažumų statusą. Atsižvelgiant į minimus prietarus, žiniasklaidos institucijoms, ypač įvairių sričių (televizijos, radijo, spaudos) žurnalistams, rekomenduojama vengti prietarų, taip pat pranešimuose apie incidentus, kuriuose dalyvauja romų bendruomenės nariai, neminėti jų tautybės arba vengti tokių pranešimų ir taip apsaugoti visą romų bendruomenę nuo visuomenės pasmerkimo.

Šeštojoje ECRI rekomendacijoje *Kovai su rasistinės, ksenofobinės, antisemitinės medžiagos platinimu per internetą* (2000) patariama remti antirasistines iniciatyvas internete (savireguliacijos priemonės – karštosios linijos, filtravimo programinė įranga, tyrimų skatinimas) ir kurti naujus tinklalapius kovai su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir netolerancija. Taip pat tinklalapiuose rekomenduojama aiškiai nustatyti turinio laikytojų, turinio tiekėjų ir tinklalapio leidėjų atsakomybę už rasistinių, ksenofobinių ir antisemitinių pranešimų platinimą.

Aštuntojoje ECRI rekomendacijoje *Kovai su rasizmu, kovojant su terorizmu* (2004) griežtai smerkiant terorizmą, kaip ekstremalią netolerancijos formą, ir pripažįstant, kad kova su terorizmu, ypač po 2001 m. rugsėjo 11-osios

įvykių, palietė tam tikras grupes ar asmenis, ypač arabus, žydus, musulmonus, prieglobsčio prašytojus, pabėgėlius ir imigrantus, tam tikros matomos mažumos ir asmenys, galbūt priklausantys toms grupėms, tapo ypač pažeidžiamos rasizmui ir rasinei diskriminacijai daugelyje viešojo gyvenimo sričių (mokslo, darbo, būsto srityse, prieigoje prie paslaugų, viešųjų vietų ir judėjimo laisvės srityje). Tad valstybių narių vyriausybėms rekomenduojama užtikrinti, kad rasistiniai užgauliojimai (angl. – *rasist offences*) (taip pat ir internete) nacionaliniais įstatymais užtrauktų baudžiamąją atsakomybę.

Taip pat kovojant su antisemitizmu Europoje ECRI priėmė gana griežtą[52] devintąją rekomendaciją *Kovai su antisemitizmu* (2004). Rekomenduojama patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir numatyti bausmes už tyčia padarytus antisemitinius veiksmus. Tokiais veiksmais laikomi: viešas asmens ar asmenų grupių neapykantos ar diskriminacijos ir smurto prieš juos kurstymas, įžeidinėjimas ar šmeižimas, grasinimas, ideologijos, kuri menkina ar šmeižia asmenų grupę, viešas deklaravimas, siekiant antisemitinių tikslų dėl pastarųjų žydiškos (arba tariamos žydiškos) tapatybės ar kilmės, taip pat holokausto viešas neigimas, menkinimas, teisinimas ar toleravimas, rašytinės, vaizduojamosios ar kitos medžiagos viešas skleidimas ir platinimas arba gamyba ir laikymas turint tikslą viešai skleisti ir platinti, siekiant antisemitinių tikslų. Taip pat norima, kad baudžiamieji įstatymai apimtų antisemitinius nusikaltimus, padarytus naudojant įvairias šiuolaikines informacijos ir komunikacijos priemones (internetą, palydovinę televiziją ir kt.). Čia tikima ir žiniasklaidos teigiamu vaidmeniu, puoselėjant abipusę pagarbą ir kovojant su stereotipais ir prietarais. Jis gali būti įgyvendintas skatinant diskusijas su žiniasklaidos atstovais apie jų vaidmenį kovojant su antisemitizmu.

Vienuoliktosios ECRI rekomendacijos *Kovai su rasizmu ir rasine diskriminacija policijos srityje* (2007) 20 punkte teigiama, kad policija su žiniasklaida ir visuomene komunikuotų nusiteikusi ne priešiškai ir be jokių išankstinių nusistatymų tam tikrų mažumų grupių atžvilgiu.

Be to, ECRI yra parengusi tris ataskaitas apie Lietuvą. Pirmojoje ataskaitoje (1997) pažymima, kad Lietuvai toliau būtina plėtoti demokratiją. Nors nepastebima didelių rasizmo, ksenofobijos ir netolerancijos apraiškų, tačiau pabrėžiamos spragos, esančios antidiskriminaciniuose įstatymuose, ir poreikis šiuos įstatymus papildyti. Antrojoje (2002) nors ir pažymima, kad ratifikuotas

[52] Šiame dokumente ECRI atsižvelgia į Europos žmogaus teisų praktiką ir primindama Teismo sprendimą, kad nusikaltimų žmogiškumui, padarytų valdant nacionalistams, užginčijimas yra viena iš sunkiausių rasinio šmeižto ir neapykantos žydams kurstymo formų ir pripažįsta, kad tokių nusikaltimų žmogiškumui neigimui ir pronacistinės politikos teisinimui negalima naudoti *Europos žmogaus teisių konvencijos* 10 straipsnio nuostatų teikiamos apsaugos. Šiame dokumente pastebima, kad antisemitizmas daugelyje Europos valstybių stiprėja ir kad šį stiprėjimą rodo naujos antisemitizmo apraiškos ir dažnai naudojami nacių simboliai, o kasdienėse antisemitizmo apraiškose – užuominos į holokaustą.

tam tikras skaičius tarptautinių dokumentų, prisidedančių prie kovos su rasizmu ir rasine diskriminacija, ir priimta programa, padėsianti integruoti romus (čigonus)[53] į Lietuvos visuomenę, jau pastebima netolerancijos ir rasizmo problemų, ypač liečiančių romų (čigonų) bendruomenės narius, prieglobsčio prašytojus ir pabėgėlius (ypač čečėnus ir afganistaniečius). Sakoma, kad teisės nuostatos ir normos, skirtos atremti rasizmo ir rasinės diskriminacijos pasireiškimus, įskaitant ir žiniasklaidą, retai taikomi. Trečiojoje ataskaitoje (2006) giriamas priimtas *Lygių galimybių įstatymas*, tačiau apgailestaujama, kad tik iš dalies buvo atsižvelgta į antrojoje ataskaitoje pateiktas rekomendacijas. Galiojančios nuostatos, ypač kovos su rasizmo apraiškomis, įskaitant rasinės neapykantos kurstymą, akivaizdžiai nukreiptą prieš žydų, romų ir čečėnų bendruomenes, buvo nelabai taikomos. Taip pat ataskaitoje akcentuojamos kai kurios žiniasklaidos priemonės, prisidėjusios kuriant mažumų grupių nariams priešišką atmosferą. Taigi rekomenduojama ratifikuoti *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos* protokolą Nr. 12 *Dėl diskriminacijos uždraudimo,* tinkamai įgyvendinti dabartinius įstatymus prieš rasizmo apraiškas, įskaitant rasinės neapykantos kurstymą, sureguliuoti baudžiamuosius įstatymus dėl rasistino nusikalstamumo.

Pastebima, kad rekomendacijose numatytos priemonės apima ne tik spaudą, bet ir elektroninę žiniasklaidą (internetą), o ESBO Įgaliotinio visuomenės informavimo priemonių laisvės klausimams *(ESBO Respresentative on Freedom of the Media)* veikla interneto valdymo sferoje yra bene vienintelės šios srities politikos gairės. Apskritai dėl interneto specifikos (jame nėra geografinių ribų) ESBO siūlo šalims taikyti „patalpinimo“ principą (pvz., tik Lietuvos interneto puslapiuose ir serveriuose patalpintai informacijai gali būti taikomi įstatymuose numatyti apribojimai ir bausmės). Dėl viešosios ir privačiosios erdvės susikirtimo, ESBO manymu, internetas turi būti ta erdvė, kuri geriausiai veikia autonomiškai – be valstybės ar privataus kapitalo intervencijų. Neapykantos kurstymo internete prevencijai siūloma aiškiai apibrėžti *neapykantos kurstymo* sąvoką, griežtai atskirti tai, ką individas sako ir galvoja, kaip veikia (t. y. žodžiai neturėtų būti painiojami su veiksmais). Kovojant su neapykantos kurstymu internete, patariama panaudoti visas jo technines galimybes[54]. ESBO įsitikinusi, kad, užuot ieškoję būdų, kaip cenzūruoti neapykantą (angl. – *hate speech*) internete, reikia negatyvias idėjas paneigti naujomis, pozityviomis (The Recipes. Recommendations of the OSCE... 2004: 21–22).

Minėtuose dokumentuose akcentuojamos įvairios diskriminacijos formos ir etninio nepakantumo apraiškos, pasitaikančios socialiniame gyvenime, vie-

[53] Romų (čigonų) etninės grupės pavadinimai šiame darbe vartojami kaip sinonimai.

[54] Kaip pavyzdys čia pateikiamas pilietinės visuomenės vaidmuo kovojant su nepakantumo kurstymu ir necenzūruojant interneto. Pavyzdžiui, *Wikipedia* – laisva enciklopedija internete.

šoji erdvė ir informacijos sklaidos institucijų, įgyvendinančių vieną iš svarbiausių lygiateisiškumo principų – individui laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, tačiau nepažeidžiant kito svarbaus (tolerancijos) principo – etninių, rasinių, religinių ir kt. grupių teisių. Taigi žiniasklaida, anot šių rekomendacijų, vaidina aktyvų vaidmenį formuojant įvairius stereotipus ir nusistovėjusius vaizdinius, skleidžia išankstines nuostatas apie etnines, rasines, religines grupes. Žiniasklaida gali suvaidinti ir teigiamą vaidmenį ankstyvojoje etninio nepakantumo prevencijoje. Atkreiptinas dėmesys, kad vis daugiau dėmesio kovojant su rasizmu, etniniu nepakantumu, kaip viena iš veiksmingiausių ankstyvosios prevencijos formų, užkertančių kelią minėtiems reiškiniams, yra įvardijamas švietimas: įvairūs debatai, seminarai ir kt.

Etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos sampratos

Taigi apžvelgtose minėtose tarptautinių organizacijų politinėse deklaracijose, konvencijose, rekomendacijose, dokumentuose, kuriuose kalbama apie etninį nepakantumą ir jo prevenciją, išskiriami diskriminacijos, rasizmo, ksenofobijos, antisemitizmo, agresyvaus nacionalizmo, šovinizmo reiškiniai, paplitę šiuolaikinėse demokratinėse visuomenėse. Atskirose rekomendacijose įvardijama islamofobija (nepakantumas, nukreiptas prieš musulmonų tikėjimą išpažįstančius asmenis)[55], antisemitizmas ir naujos šio reiškinio formos, nukreiptos prieš žydų etninę grupę, taip pat nepakantumas (angl. – *intolerance*) ar rasizmas, nukreiptas prieš romų etninę grupę. Vartojamos ir kitos sąvokos – *priekabiavimas* (angl. – *harassment*), *nurodymas diskriminuoti*, *neapykantos kurstymas žodžiu* (angl. – *hate speech*). *Terorizmas* aštuntojoje ECRI rekomendacijoje minimas kaip ekstremali netolerancijos forma.

Anot Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos, tolerancijos apraiškos žiniasklaidoje gali būti įvardijamos kaip:

> Delikatūs pranešimai apie tarp bendruomenių kylančias konfliktines situacijas, vengimas straipsniuose žeminančių, stereotipinių aprašymų apie kultūrinių, etninių ir religinių bendruomenių narius; individo elgesio nesiejimas su jo priklausymu tam tikrai bendruomenei, kai tai neturi sąryšio; kultūrinių, etninių ir religinių bendruomenių aprašymas objektyviai ir subalansuotai, taip, kad tai atspindėtų pačios bendruomenės perspektyvas ir požiūrį; netolerantiškų pastabų, padarytų kalbėtojo įvairių interviu, diskusijų metu, reportažuose, neleidimas patekti į viešumą; informacijos šaltinio įtakos reportažui apsvarstymas; įvairovės (angl. – *diversity*) skatinimas žiniasklaidos įstaigų darbo vietose ir bandymas plėsti auditoriją (skaitytojus, klausytojus, žiūrovus), įtraukiant etnines, kultūrines ir kitas

[55] ECRI rekomendacijose terminas *islamofobija* nevartojamas.

grupes. (Rekomendacija Nr. R. (97)21 dėl tolerancijos kultūros skatinimo žiniasklaidoje. ET. 1997, vertimas – M.F.-R.)

Rasių lygybės direktyvoje[56] minimas priekabiavimas (angl. – *harassment*) (žodžiais ir veiksmais) ir nurodymas diskriminuoti (angl. – *instructions to discriminate*). Šie veiksmai įvardijami greta tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos, dviejų iš šioje tarptautinėje direktyvoje uždraustų diskriminacijos formų. Tiesioginė diskriminacija apibrėžiama tada, kai dėl rasinės ar etninės (tautinės) kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos su vienu žmogumi tokioje pačioje situacijoje elgiamasi nepalankiau. Taigi tiesioginės diskriminacijos veiksmuose išskiriami keli elementai: nepalankaus elgesio demonstravimas, tokioje pačioje situacijoje esančių asmenų lyginimas vienas su kitu dėl etninės kilmės, religijos, seksualinės orientacijos ir kt., taip pat praeities lyginimas (buvusio darbdavio) arba hipotetinis lyginimas. Tiesioginės diskriminacijos pavyzdžiu gali būti skelbimas apie ieškomą darbuotoją, tačiau nurodoma „neįgaliesiems nesikreipti“ arba „ieškomas darbuotojas vyras“. Kadangi kasdieniame gyvenime diskriminacija yra kur kas subtilesnė, išskiriama ir netiesioginė diskriminacija. Netiesioginė diskriminacija būna tada, kai iš pažiūros neutrali sąlyga, kriterijus ar praktinė veikla stato žmones į nepalankią padėtį dėl rasinės ar tautinės kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos, išskyrus tuos atvejus, kai tokią praktiką pateisina įstatymu pagrįsti tikslai. Netiesioginės diskriminacijos pavyzdžiu gali būti darbdavio reikalavimas visiems kandidatams laikyti lietuvių kalbos egzaminą, nors lietuvių kalba nebūtina darbo specifikai. Taip gali atkristi kitos tautybės žmonės, kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji.

Priekabiavimas yra apibrėžiamas kaip nepageidaujamas elgesys, kai lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas ir siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka[57].

[56] Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims neatsižvelgiant į jų rasę arba etninę priklausomybę. 2000 06 29. Įsigaliojo nuo 2000 07 19. ES Ministrų Taryba, http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=21169.

[57] Daugelis šalių savo teisėje įtvirtino tokį pat apibrėžimą kaip ir *Rasių lygybės direktyvoje*, nors direktyva ir neapibrėžia specifinių kriterijų, nusakančių elgesį, pažeidžiantį asmens orumą ar sukuriantį „bauginančią“ atmosferą. Ši sąvoka ES lygiu buvo įdiegta naudojant „švelniosios teisės“ instrumentus (angl. – *soft law*), tokius kaip rekomendacijos, rezoliucijos, deklaracijos ir kt. Lietuvoje *Lygių galimybių įstatyme* minimos visos keturios įvardytos diskriminacijos formos, tačiau daugelyje šalių *priekabiavimo* sąvokos (įstatyme) praktinė taikymo patirtis yra labai reta. Kaip pavyzdys gali būti romų įžeidimo Čekijoje byla, kai Aukščiausiasis Teismas, priimdamas nuosprendį šioje byloje, taikydamas priekabiavimo sąvoką, apeliavo į *Rasių lygybės direktyvą*, kadangi šis terminas dar nėra įdiegtas Čekijos įstatymuose (Trends and developments... 2007: 19).

Rasių lygybės direktyvoje teigiama, kad *nurodymas diskriminuoti* ir yra diskriminacija (Developing anti-discrimination Law in Europe 2006: 28–33).

JT priimtoje *Religija ar įsitikinimais pagrįsto visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo deklaracijoje* (1981) „religija ar įsitikinimais pagrįstas nepakantumas ir diskriminacija“ apibrėžiamas kaip:

> visoks religija ar įsitikinimais pagrįstas skirtumų, išimčių, apribojimų darymas ar pranašumų teikimas siekiant panaikinti ar varžyti pripažintas žmogaus teises ir pagrindines laisves, neleisti jomis visiems vienodai naudotis ar įgyvendinti (Mališauskas 1996: 80).

ECRI rekomendacijoje antisemitizmas įvardijamas kaip:

> viešas asmens ar asmenų grupių neapykantos ar diskriminacijos ir smurto kurstymas, įžeidinėjimas ar šmeižimas, grasinimas, viešas ideologijos deklaravimas, siekiant antisemitinių tikslų, kuri menkina ar šmeižia dėl esamos ar tariamos žydiškos tapatybės ar kilmės; holokausto viešas neigimas, menkinimas, teisinimas ar toleravimas ir rašytinės, vaizduojamosios ar kitos medžiagos, kurioje yra aukščiau išvardytų elementų, viešas skleidimas ir platinimas arba gamyba ir laikymas su tikslu viešai skleisti ir platinti, siekiant antisemitinių tikslų (Bendrosios politikos rekomendacija Nr.9 kovai su antisemitizmu. ECRI. 2004).

Palyginimui, štai kaip EUMC organizacija apibrėžia (angl. – *working definition*) antisemitizmo terminą:

> Antisemitizmas – tai tam tikras neapykantos pasireiškimas prieš žydus. Retorinės arba fizinės antisemitizmo apraiškos yra nukreiptos prieš žydų arba tariamai žydų kilmės asmenis ir (arba) prieš jų turtą, žydų bendruomenę ar religines institucijas. Taip pat tokios apraiškos gali būti nukreiptos prieš Izraelio valstybę, suvokiamą kaip žydų bendruomenę. Antisemitizmas dažnai kaltina žydus pasauliniu sąmokslu ir dėl įvairių nesėkmių. Tai pasireiškia kalbose, raštuose, vizualiose veiksmo formose vartojant grėsmingus stereotipus ir negatyvius charakterio bruožus. Antisemitizmas yra kriminalinis veiksmas, kai tokie veiksmai yra įvardyti įstatyme (pavyzdžiui, holokausto neigimas ar antisemitinės medžiagos platinimas kai kuriose šalyse). Antisemitiniais laikomi tokie kriminaliniai veiksmai, kai puolimo taikiniai yra nebūtinai asmenys ar nuosavybė (pastatai, mokyklos, maldos namai ar kapinės), priklauso realiai arba tariamai žydams arba yra susiję su žydais. Antisemitinė diskriminacija yra tada, kai žydams nesuteiktos lygios galimybės ir paslaugos, skirtingai nuo kitų, ir yra uždraustos daugelyje šalių (EUMC. Antisemitizmo apibrėžimas, vertimas – M.F.-R.)[58]

[58] Prieiga internete: http://fra.europa.eu/fra/material/pub/AS/AS-WorkingDefinition-draft.pdf.

Taigi antisemitizmu laikomas ne tik veiksmas, bet ir ideologija, nukreipta prieš žydų arba tariamai žydų asmenis. Pažymėtina, kad kalbama ne tik apie fizines, bet ir retorines antisemitizmo apraiškas – kalbines, tekstines, vaizdines.

ECRI Rekomendacijoje dėl neapykantos kurstymo minimas neapykantos kurstymas žodžiu (angl. – *hate speech*) žiniasklaidoje. Jis suprantamas kaip:

> apimantis visas raiškos formas, kurios kursto ir prisideda prie rasinės neapykantos (angl. – *hatred*), ksenofobijos, antisemitizmo arba kitų nepakantumo formų, paremtų netolerancija, įskaitant nepakantumą, išreikštą agresyvaus nacionalizmo ir etnocentrizmo, diskriminacijos arba priešiškumo prieš mažumas, migrantus) formas, skleidimo. (Rekomendacija Nr. R (97)20 dėl neapykantos kurstymo. ET. 1997, vertimas – M.F.-R.)

Neapykantos kurstymo žodžiu sąvoka yra viena iš nenuosekliausiai apibrėžtų sąvokų tarptautiniuose dokumentuose. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų (JT) *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (1966)[59] 20 straipsnio 2 dalyje sakoma, kad „kiekvienas tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, draudžiamas įstatymu“. Tuo tarpu *Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo* 4 straipsnio a punkte skelbiama, kad:

> įstatymu baudžiamas idėjų, pagrįstų rasiniu pranašumu ar neapykanta, platinimas, visoks rasinės diskriminacijos kurstymas, taip pat visi smurto veiksmai ar tokių veiksmų kurstymas prieš kokią nors rasę ar kitos odos spalvos ar tautybės asmenų grupę, taip pat bet koks rasistinės veiklos rėmimas, įskaitant jos finansavimą. (Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. JT. 1965)

Taigi draudžiamas ne tik rasinės diskriminacijos kurstymas žodžiu (veiksmas), bet ir idėjos (ideologija), pagrįstos rasiniu pranašumu ar neapykanta. Tuo tarpu *Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo* apima gana plačią sąvoką, liečiančią neapykantos kurstymo žodžiu terminą (Lipson 2004: 40, 41) – 3 straipsnyje skelbiama, kad šalys pačios, suderinusios su savo vidaus teise, nustato baudžiamąją atsakomybę už tokią sąmoningą ir neteisėtą veiką kaip „rasistinės ir ksenofobinės medžiagos platinimas ar kitoks skleidimas visuomenei naudojantis kompiuterine sistema“. Taip pat 5 straipsnyje numatyta, kad šalys turi nustatyti baudžiamąją atsakomybę už tokią sąmoningą ir neteisėtą veiką, kaip:

[59] Prieiga internete: http://www.hrmi.lt/downloads/structure//TARPTAUTINIS_PILIETINIU_IR_POLITINIU_TEISIU_PAKTAS.pdf.

> <...> viešą įžeidimą, naudojantis kompiuterine sistema; i) asmenų dėl to, kad jie priklauso grupei, kuri yra kitokia dėl rasės, odos spalvos, kilmės arba tautinės ar etninės kilmės, taip pat religijos, jeigu tai naudojama kaip pretekstas kuriam nors iš šių veiksnių; arba ii) asmenų grupės, kuri yra kitokia dėl kurio nors iš šių požymių. (Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo. ET. 2003.)

Tačiau tame pačiame straipsnyje nurodyta, kad šalis gali arba:

> <...> reikalauti, jog šio straipsnio 1 dalyje nurodyta nusikalstama veika turėtų poveikį, kad šio straipsnio 1 dalyje nurodytas asmuo arba asmenų grupė būtų nekenčiama, niekinama ar išjuokiama arba <...> pasilikti teisę visiškai arba iš dalies netaikyti šio straipsnio 1 dalies <...>. (Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo. ET. 2003.)

Apibendrinant pasakytina, kad ES teisyne yra vartojamas *netolerancijos* (angl. – *intolerance*) terminas etniniam, rasiniam, religiniam nepakantumui įvardyti. *Ksenofobijos* ir *(ne)tolerancijos* sąvokos minimos rasizmo kontekste (*rasizmo* sąvoka vartojama platesne reikšme, ji apima tokius reiškinius kaip ksenofobija, antisemitizmas ir nepakantumas ar netolerancija). ECRI įvardija ksenofobijos, rasizmo, antisemitizmo ir netolerancijos terminus kaip kintančius laike, o šiandienos pasaulyje apibrėžiančius apraiškas, nukreiptas prieš asmenis dėl rasės, spalvos (angl. – *colour*), religijos, kalbos, tautybės, tautinės ir etninės kilmės (Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 7 dėl šalių teisės aktų, kovojančių su rasizmu ir rasine diskriminacija. ECRI. 2003). Taip pat išskiriami ir *neapykantos kurstymo žodžiu* sąvoka ir reiškinys. Akcentuotina, kad nėra griežto požiūrio į tai, kokios netolerancijos apraiškų formos turėtų būti kriminalizuojamos atskirose šalyse ES narėse, tačiau pastebima tendencija ES teisyne netoleranciją suvokti gana plačiai, įtraukiant kitus reiškinius (antisemitizmą, islamofobiją, terorizmą), įvairias jų formas (priekabiavimą, nurodymą diskriminuoti, tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją, neapykantos kurstymą, įžeidinėjimus) ir apraiškas tiek fiziniu veiksmu (smurtą), tiek ideologijas, galinčias atsispindėti retorikoje (kalboje, tekste, vaizde).

2.2. Europos Sąjungos politikos principų etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje įgyvendinimas Lietuvos teisėje

Apskritai nacionalinėje šalių teisėje bendri tarptautinės teisės aktai kiekvienoje šalyje yra įgyvendinami pagal geros valios principą. Mat dauguma šių dokumentų nėra teisiškai įpareigojantys atskiras nacionalines valstybes juos vykdyti. Ki-

tų, įpareigojančių tarptautiniu mastu dokumentų, pavyzdžiui, konvencijų ar direktyvų, turinčių viršenybę prieš nacionalinę teisę, nėra labai daug. Rekomendaciniai dokumentai – deklaracijos, rezoliucijos, rekomendacijos, chartijos yra teisiškai neįpareigojantys, tačiau neretai, atsižvelgiant į bendrą situaciją ir etninio nepakantumo ir ksenofobijos tendencijas, tampa teisės aktais. Kalbant apie „rasistinį turinį" ir „nepakantumo kurstymą", įvairioms šalims savo įstatymuose, įgyvendinant ES politikos principus dėl tam tikrų politinių, moralinių, kultūrinių, istorinių ir konstitucinių vertybių, nelengva suvienodinti ne tik pačių sąvokų apibrėžimus, bet ir numatyti vienodas bausmes už šiuos nusikaltimus, kurie tam tikrose šalyse nusikaltimais net nelaikomi ir nėra persekiojami nei baudžiamosios, nei administracinės atsakomybės. *Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo*[60] yra (Akdeniz 2007: 96) vienintelis sėkmingas ES ir Europos Tarybos bandymas suvienodinti šiuos skirtumus įvairiose Europos šalyse dėl „rasistinio turinio" internete sklaidos ir prieinamumo. Tam tikros rasistinio turinio formos arba neapykantos kurstymas žodžiu tam tikrose šalyse suprantamas kaip neteisėtas turinys, tuo tarpu kitose šalyse kaip teisėtas. Rasinis arba kritinis komentaras apie viešą asmenį gali būti visiškai apsaugotas vienoje teisėsaugoje, kitoje – ne, o ir sankcijos gali skirtis (Lipson 2004: 42). Taip pat galima daryti prielaidą, kad teisinės priemonės, įstatymai, draudžiantys etninio, rasinio nepakantumo apraiškas visuomenėje, įvairiose šalyse narėse turi įtakos etninio nepakantumo formoms, jų kaitai, kadangi pagrindinių antirasistinių normų išmanymas įpareigoja subtiliau rašyti apie etnines grupes spaudoje arba viešuosiuose tekstuose apskritai.

Lietuvoje, kaip ir kitose ES valstybėse narėse, yra sukurta nacionalinė teisinė bazė, užtikrinanti lygias galimybes visiems asmenims, nepaisant jų rasės, tautybės, lyties, religijos, socialinės padėties ir kitų pagrindų. Viena iš svarbiausių privalomos teisės dokumentų ES, kuriais remiantis kuriama bendra reguliacinė politika nediskriminacijos srityje – *Rasių lygybės* (Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims neatsižvelgiant į jų rasę ar etninę priklausomybę. 2000 06 29. Įsigaliojo nuo 2000 07 19. ES Ministrų Taryba) ir *Užimtumo pagrindų* (Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. 2000 11 27. Įsigaliojo nuo 2000 12 20. ES Ministrų Taryba) direktyvos Lietuvoje yra įgyvendintos *Lygių galimybių įstatyme* (įsigaliojusiame nuo 2005 m. sausio 1 d.)[61]. Jo tikslas – užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus lygias teises ir uždrausti bet kokią tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės

[60] Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=294367.

[61] *Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas*, 2003 11 18, Nr. IX-1826. Aktuali 2008 07 05 redakcija, prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324132.

padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės ir religijos. Kitaip nei kitose valstybėse, Lietuvoje yra apibrėžtos visos šiose direktyvose įvardytos diskriminacijos (tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, nurodymas diskriminuoti) ir nepakantumo (priekabiavimas) formos[62].

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 19[63] straipsnyje apibrėžiama, kokia informacija, susijusi su etniniu, rasiniu nepakantumu, yra žiniasklaidoje neskelbtina. Tai:

> <...> kurstomas karas ar neapykanta, tyčiojimasis, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėtis, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų <...>. (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 1996 07 02 Nr. I-1418, aktuali 2006 09 01 redakcija.)

Tačiau pagrindinės prevencinės priemonės, susijusios su etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškomis žiniasklaidoje, diskriminacija tautybės, rasės, religijos pagrindu visuomenėje, yra įtvirtintos *Administracinių teisės pažeidimų* ir *Baudžiamajame kodekse* (2 lentelė)[64].

Labai svarbu paminėti ir 2006 m. ratifikuotą *Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomą protokolą dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo*[65], kuris

---

[62] Kita vertus, teisininkai (Andriukaitis 2007) mano, kad Lietuvos nacionalinėje teisėje nevisiškai teisingai atspindima tiesioginės diskriminacijos samprata. Tiesioginė diskriminacija direktyvoje suvokiama kaip galima ir dėl menamo priklausymo tam tikrai pažeidžiamai grupei (pvz., asmuo diskriminuojamas, manant, kad jis yra musulmonas, nors iš tiesų taip nėra), o *LR lygių galimybių įstatyme* pateiktame apibrėžime suponuojama būtinybė asmeniui iš tikrųjų turėti tam tikrą bruožą, kad būtų galima konstatuoti tiesioginės diskriminacijos faktą (Andriukaitis 2007: 57–58).

[63] *Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas*, 1996 07 02, Nr. I-1418. Aktuali 2008 07 31 redakcija, prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325622.

[64] Įgyvendindama Vyriausybės patvirtintą Nacionalinę antidiskriminacinę 2006–2007 m. programą, Teisingumo ministerija parengė *Baudžiamojo kodekso* papildymo projektą, kuriuo siekiama mažinti „neapykantos nusikalstamų veikų" (angl. – *hate crimes*) skaičių ir formuoti atvirą ir tolerantišką visuomenę. Projektu siekiama sugriežtinti baudžiamąją atsakomybę už vadinamąsias „neapykantos nusikalstamas veikas", padaromas dėl nuketėjusiojo asmens priklausymo tam tikrai socialinei grupei (dėl jo amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų).

[65] Lietuvos Respublikos įstatymas dėl konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomo protokolo dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, ratifikavimo. 2006 06 08, Nr. X-647. Įsigaliojo nuo 2006 07 05. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_ id=278845.

Lietuvoje tampa vieninteliu teisiniu dokumentu, užkertančiu kelią etniniam, rasiniam nepakantumui interneto erdvėje. Mat dažnai diskutuojama, ar internetui gali būti taikomi tie patys įstatymai kaip ir žiniasklaidai (spaudai). Lietuvoje internetas tampa viešąja erdve, kur labiausiai iš žiniasklaidos priemonių klesti etninis nepakantumas ir nepakantumo prieš kitos tautybės, rasės, tikėjimo asmenis kurstymas[66], nes elektroniniai tinklalapiai (OMNI (Balsas), DELFI, Bernardinai ir kt.) leidžia anonimiškai komentuoti publikuojamus straipsnius. Vadinamoji rasistinė ir ksenofobinė medžiaga *Konvencijoje dėl elektroninių nusikaltimų papildomo protokolo dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo* įvardijama kaip:

> bet kuri rašytinė medžiaga, bet kuris vaizdas arba bet kuris kitoks idėjų ar teorijų pateikimas, propaguojantis, skatinantis arba kurstantis neapykantą, diskriminavimą ar smurtą, nukreiptą prieš asmenį arba asmenų grupę dėl rasės, odos spalvos, kilmės arba tautinės ar etninės kilmės, taip pat religijos, jeigu tai naudojama kaip pretekstas kuriam nors iš šių veiksnių. (Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, 2003 m. sausio 28 d., Strasbūras, *Valstybės žinios*, 2006 07 05, Nr. 75-2850.)[67]

Taigi ši konvencija yra labai svarbi Lietuvai, kadangi yra numatyta galimybė kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją:

> baudžiamoji atsakomybė už Papildomo protokolo 6 straipsnio 1 dalyje nurodytą neigimą arba šiurkštų menkinimą atsiranda, jei tai padaryta ketinant kurstyti neapykantą, diskriminavimą arba smurtą, nukreiptą prieš asmenį arba asmenų grupę dėl rasės, odos spalvos, kilmės arba tautinės ar etninės kilmės, taip pat religijos, jeigu ji naudojama kaip pretekstas kuriam nors iš šių veiksnių. (Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, 2003 m. sausio 28 d., Strasbūras, *Valstybės žinios*, 2006 07 05, Nr. 75-2850.)

Tai turi būti leidžiama daryti tuomet, kai tiriamos *Baudžiamojo kodekso* (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 09 26, Nr. VIII-1968, įsigaliojo nuo 2006 06 22) 170 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos.

---

[66] Kaip parodė 2005 m. STI, ETC vykdytas projektas „Etninis nepakantumas ir ksenofobija. Pilietinis atsakas žiniasklaidoje“, kuriam paramą skyrė JAV ambasados Lietuvoje Demokratijos komisija ir kurio metu parengti šie straipsniai: Diliūnaitė, L. (2005) „Komentarai internete: etninio nepakantumo apraiškos“ *DELFI*, 2005 03 17; Madsen, G. (2005) „Komentarai neturi tautybės (įžvalgos iš interneto komentarų)“, *DELFI*, 2005 04 18.

[67] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279838.

2 LENTELĖ. Baudžiamosios ir administracinės priemonės Lietuvos įstatymuose, užkertančiuose kelią etniniam nepakantumui žiniasklaidoje

Veikla	Asmenys, kuriems taikoma bausmė	Asmeniui daroma draudžiama veikla, kitos aplinkybės	Bauda ir bausmė	Įstatymo straipsnis
Spaudinių, vaizdo, garso ar kitokios produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką gaminimas ar laikymas, turint tikslą platinti, taip pat platinimas arba viešas demonstravimas	Privatus asmuo	Žmonių grupė ar jai priklausantis asmuo dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	Bauda nuo vieno tūkstančio iki penkių tūkstančių litų su tokio pobūdžio gaminamos, laikomos, demonstruojamos ar platinamos produkcijos bei priemonių, iš esmės naudojamų tai produkcijai gaminti ar demonstruoti, konfiskavimu arba be tokių priemonių konfiskavimo; Bauda nuo penkių tūkstančių iki dešimties tūkstančių litų su tokios produkcijos bei priemonių, iš esmės naudojamų tai produkcijai gaminti ar demonstruoti, konfiskavimu arba be tokių priemonių konfiskavimo (asmeniui, baustam administracine nuobauda už straipsnio pirmojoje dalyje numatytus pažeidimus)	*Administracinių teisės pažeidimų kodekso* 214 (12) straipsnis Informavimo produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, gaminimas, laikymas, platinimas arba viešas demonstravimas
Veiksmai, kuriais siekta sutrukdyti lygiomis teisėmis su kitais dalyvauti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, darbo ar kitoje veikloje arba suvaržymas tokios žmonių grupės ar jai priklausančio asmens teisių ir laisvių	Privatus asmuo	Žmonių grupė ar jai priklausantis asmuo dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	Viešieji darbai arba bauda, arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki trejų metų	*Baudžiamojo kodekso* 169 straipsnis Diskriminavimas dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės

2 LENTELĖS TĘSINYS

Veikla	Asmenys, kuriems taikoma bausmė	Asmeniui daroma draudžiama veikla, kitos aplinkybės	Bauda ir bausmė	Įstatymo straipsnis
Viešais pareiškimais žodžiu, raštu ar panaudojant visuomenės informavimo priemonę tyčiojimasis, niekinimas, skatinimas neapykantos ar kurstymas diskriminuoti	Privatus ir juridinis asmuo	Žmonių grupė ar jai priklausantis asmuo dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	Bauda arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki dvejų metų	*Baudžiamojo kodekso* 170 straipsnis Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę
Viešas kurstymas smurtauti, fiziškai susidoroti	Privatus ir juridinis asmuo	Žmonių grupė ar jai priklausantis asmuo dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	Bauda arba laisvės apribojimas, arba areštas, arba laisvės atėmimas iki trejų metų	*Baudžiamojo kodekso* 170 straipsnis Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę

Primintina, kad baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn asmenys patraukiami retai (galima sakyti, kad tokių bylų padažnėjo tik 2007–2008 m.)[68], o teisėsaugos institucijos, nagrinėjančios tokio pobūdžio bylas, susiduria su keblumais dažniausiai dėl: teisinio reguliavimo spragų (nenuoseklaus atsakomybės įteisinimo teisės aktuose ir nevisiškai vienodai atsakomybę reguliuojančių nuostatų interpretavimo, taip pat teisminės praktikos šioje srityje nebuvimo ir pareigūnų nekompetencijos. Nepakantumo sklaidos internete nebaudžiamumą būtų galima sieti su anonimiškumu (t. y. galimybe komentuoti straipsnius, neatskleidžiant savo tapatybės)[69]. Šiam teiginiui iliustruoti pateiktinas „V. Tomkaus bylos“ atvejis, kai ikiteisminiai tyrimai ir bylos buvo pradedamos ir nutraukiamos po kelis kartus, o galiausiai, paskelbus nuosprendį ir nubaudus V. Tomkų administracinėmis baudomis, nuosprendis panaikintas, prieštaraujant *Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijai*.

Visgi Lietuvoje aktyviai sureagavus į 2007 m. kovo 11-osios eitynes, kuriose buvo skanduojami tariamai tautinę neapykantą kurstantys šūkiai, buvo atkreiptas dėmesys į didėjančias nepakantumo apraiškas tiek visuomenėje, tiek viešajame diskurse[70]. LR Seime buvo sukurta su smurtu, rasizmu ir ksenofobija susijusių problemų analizės darbo grupė[71], kurios tikslas – aptarti teisines spragas, kurios trukdo kovoti su smurto ar rasizmo apraiškomis Lietuvoje, ir dėti pastangas, kad reikiami teisės aktai kuo greičiau būtų priimti. Po dviejų darbinių šios grupės posėdžių (2008 m. birželį ir rugsėjį) buvo pasiūlytos *Vi-*

[68] Lietuvoje 2007 m. pagal *Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų* papildomą protokolą, taikant 170 *Baudžiamojo kodekso* straipsnį *Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę* piniginėmis baudomis (nuo 750 iki 2500 Lt) buvo nubausti 5 asmenys, vienam iš jų teismas nusprendė dar taikyti papildomą bausmę – konfiskavo visą jo kompiuterinę techniką, kuria jis naudojosi rašydamas antisemitinius komentarus. 2008 m. buvo pradėti 99 ikiteisminiai tyrimai (iš kurių 86 pradėti dėl interneto vartotojų komentarų, likusieji – dėl viešo kurstymo, pavyzdžiui, gatvėje arba kitomis aplinkybėmis). Dvi bylos buvo nutrauktos prokurorų nutarimais. Likusiose bylose kurstymu kaltinti asmenys buvo pripažinti kaltais ir nubausti piniginėmis baudomis (nuo 600 iki 3 tūkst. Lt) (Generalinės prokuratūros informacija, prieiga internete: www. prokuratura.lt).

[69] Žurnalistų etikos inspektoriaus R. Gudaičio pranešimas: Žalingo turinio informacijos priežiūra elektroninėje žiniasklaidoje: reguliavimo problemos ir perspektyvos.

[70] 2008 m. balandžio 4 d. LR Seimo Žmogaus teisių komitete ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnai ir žmogaus teisių ekspertai savo pranešimuose konstatavo, jog etninis nepakantumas Lietuvoje auga (didėja marginalių, neapykantą kurstančių aktyvistų skaičius, jų veikla darosi agresyvesnė) (Kovai prieš smurtą ir neapykantą – netradiciniai sprendimai, http://www.vtv.lt/print.php?option=com_content&task=view&id=93628&pop=1&page=0, 2008, liepos 2 d., vtv.lt).

[71] Sukurtos grupės veikloje dalyvauja 25 įvairių organizacijų ir valstybės institucijų atstovai (Kovai prieš smurtą ir neapykantą – netradiciniai sprendimai, http://www.vtv.lt/print.php?option=com_content&task=view&id=93628&pop=1&page=0, 2008, liepos 2 d., vtv.lt).

suomenės informavimo įstatymo 2, 46 ir 50 straipsnių[72] ir *Baudžiamojo kodekso* 170 straipsnio 1 ir 2 punktų pataisos[73]. *Visuomenės informavimo įstatymo* pakeitimais siekiama patikslinti *nuomonės* sąvoką ir nustatyti, kad:

> Nuomonė yra subjektyvi, todėl jai netaikomi tiesos ir tikslumo kriterijai, tačiau nuomonė privalo remtis faktais, pagrįstais argumentais, ji turi būti reiškiama sąžiningai ir etiškai, nepažeidžiant tarptautiniuose ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimo nepaisant lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos sąmoningai nenuslepiant ir neiškreipiant žinomų ir žinotinų faktų ir duomenų. (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2, 46 ir 50 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas, 2008 07 15, Nr. XP-3268.)

Taigi siekiama nubausti interneto komentatorius, dažnai išvengiančius atsakomybės, nes ikiteisminio tyrimo metu laikytasi pozicijos, jog jie nesiekė atlikti kurstymo veiksmų, o esą tik pareiškė savo nuomonę. Taip pat tikslinama *neapykantą kurstančios informacijos* sąvoka:

> neapykantą kurstanti informacija – tokia žodžiu, raštu ar kitais būdais išreikšta informavimo produkcija ar atskiros jos dalys (žodžiai, teiginiai), kuria propaguojama nacionalinė (tautinė), rasinė, religinė, seksualinė ar kitokia nesantaika, neapykanta ar kitokia netolerancija, kuri yra grasinamo, įžeidžiančio, užgaulaus, kurstomo ar smurtą atskirų žmonių grupių, jų narių ar turto atžvilgiu provokuojančio, nepakantaus jiems pobūdžio. (Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 1 ir 2 dalių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, 2008 07 04, Nr. XP-3247.)

Paminėtina, kad tokie *Visuomenės informavimo įstatymo* pakeitimai sulaukė audringos žurnalistų reakcijos, teigta, kad šių sąvokų patikslinimas gali nulemti nepagrįstus saviraiškos laisvės apribojimus[74]. *Baudžiamojo kodekso* pataisomis siūloma patikslinti nesantaikos kurstymo apibrėžimą. Siūloma bausti ir tuos, kurie grasina žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui ar jo turtui. Taip pat siekiama aiškiau apibrėžti kurstymo būdus – visuomenės informavimo priemonę, konkrečiai įvardijant internetą ir kitas viešai prieinamas informacinių technologijų ar ryšių priemones. Tačiau *Visuomenės informavimo įstatymo* ir *Baudžiamojo kodekso* pataisos Seime nebuvo priimtos ir įstatymai grąžinti tikslinti[75]. Taip pat darbo grupė neapsiribojo teisės sritimi – buvo svarstoma Vyriausybėje tuo metu

[72] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324568.

[73] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323980.

[74] Sinkevičius, D. 2008 08 05. „Teisininkai įspėja – Seimas siekia įvesti saviraiškos laisvės apribojimus“, *Alfa.lt*.

rengiama Nacionalinė antidiskriminacinė 2009–2011 m. programa. Vyriausybės priimtoje programoje[76] numatyti konkretūs valstybės institucijų veiksmai tolerancijos skatinimo srityje. Programoje užsibrėžti tikslai – išanalizuoti ir prireikus pakeisti teisės aktus, numatančius visų gyventojų grupių lygias galimybes ir nediskriminavimą, patobulinti nusikalstamų veikų, padarytų dėl nukentėjusiojo rasės, tautybės, kalbos, kilmės ar kitos grupės priklausomybės, apskaitą. Žiniasklaidos srityje programa numato švietėjiškas veiklas tolerancijai Lietuvos visuomenėje ugdyti (laidų rengimas, žurnalistų mokymai, interaktyvūs renginiai žiniasklaidos atstovams antidiskriminaciniais klausimais, veiksmingos internetinės žiniasklaidos (jos straipsnių, komentarų), atskirų teminių tinklalapių, kurie skatina netoleranciją įvairioms žmonių grupėms, kursto neapykantą prieš tokias grupes ar jas diskriminuoja, stebėsenos sistemos sukūrimas. Taip pat nutarta Prezidentui pasiūlyti pakeisti *Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo* ratifikavimo įstatymą ir pateikti pareiškimą pagal Konvencijos 14 straipsnį, pripažįstant Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto kompetenciją gauti ir svarstyti asmenų ar jų grupių pranešimus. Užsienio reikalų ministerijos atstovai, dalyvaujantys darbo grupėje, pasiūlė ratifikuoti dar daugelį tarptautinių sutarčių[77].

Be Nacionalinės antidiskriminacinės programos, paminėtina ir specializuota Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės sukurta Romų integracijos programa 2008–2010 metams[78]. Joje numatoma organizuoti seminarus, konferencijas, diskusijas kovos su ksenofobija, rasizmu, diskriminacija, tolerancijos ugdymo klausimais, parengti spaudai straipsnių ciklą apie romų kultūrą, papročius ir teisių užtikrinimą, organizuoti įvairių sričių specialistams (tarp jų ir žurnalistams) mokymus tautinės įvairovės klausimais.

Be teisės aktų, numatančių administracines bei baudžiamąsias nuobaudas už etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos sklaidą žiniasklaidoje, reikia paminėti ir dvi institucijas, tiesiogiai prižiūrinčias žiniasklaidos priemones (spaudą, TV ir radiją) ir ten skelbiamą informacijos turinį, laikantis ir užtik-

[75] LR Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada *LR baudžiamojo kodekso* 170 straipsnio 1 ir 2 dalių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324156; LR Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada dėl *LR visuomenės informavimo įstatymo* 2, 46 ir 50 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324896.

[76] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl nacionalinės antidiskriminacinės programos 2009–2011 m. patvirtinimo, 2009 04 15, Nr. 317, *Valstybės žinios*, 2009 04 30, Nr. 49-1964.

[77] Kovai prieš smurtą ir neapykantą – netradiciniai sprendimai, http://www.vtv.lt/print.php?option=com_content&task=view&id=93628&pop=1&page=0, 2008, liepos 2 d., vtv.lt.

[78] Dėl romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008–2010 metų programos patvirtinimo, 2008 03 26. Nr. 309, prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20i%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20programa&p_tr2=2.

rinant *Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso*[79] bei *Visuomenės informavimo įstatymo* nuostatas. Tai Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, Žurnalistų etikos ir inspektoriaus tarnyba.

Pavyzdžiui, *Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso* 54 straipsnyje numatyta, kad

> <...> Žurnalistui, viešosios informacijos rengėjui draudžiama žeminti ar šaipytis iš žmogaus pavardės, rasės, tautybės, etniškumo, jo religinių įsitikinimų, amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios ar fizinių trūkumų net tada, kai tas žmogus yra nusikaltęs. Žurnalistas, viešosios informacijos rengėjas taip pat neturi sieti įtariamo, kaltinamojo ar nusikaltusio asmens priklausymo tam tikrai tautinei, etninei ar socialinei grupei, jo seksualinės orientacijos su jo padarytu nusikaltimu bei tai pabrėžti. <...>. (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. 2005, Vilnius: Lietuvos žurnalistų sąjunga.)

Iš galimų kitose ES šalyse taikomų[80] kitų žiniasklaidos reguliacinių priemonių, pavyzdžiui, savireguliacijos, koreguliacijos, techninių priemonių, informacijos suteikimo, švietimo ir įspėjamųjų kampanijų, Lietuvoje galima išskirti savireguliacijos priemones, taikomas žiniasklaidoje (konkrečiai internete), taip pat švietimo ir įvairias informacines kampanijas.

Antai paminėtina 2005 m. Europos Komisijos remiama programa *Saugesnis internetas*[81], kurią įgyvendina bendrovė *Bitė Lietuva* ir Švietimo ir mokslo ministerija. Tinklalapyje www.draugiskasinternetas.lt galima pranešti apie internete rastą pornografinio, rasinę ir tautinę nesantaiką kurstančio pobūdžio informaciją. Taip pat telefonu galima pranešti apie pastebėtą nelegalią informaciją, kuri bus tikrinama ir perduodama atsakingoms institucijoms. Kita žiniasklaidos savireguliacijos priemonė interneto erdvėje (tinklalapis www. gzi.lt) yra Garbingos žiniasklaidos institutas – pilietinė iniciatyva, projektas, viešas forumas, skatinantis žurnalistų ir visuomenės diskusiją apie žiniasklaidos priemones, etiką ir skaidrumą.

Paminėtina Tautinių mažumų ir išeivijos departamento parengta *Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategija*[82]. Joje, siekiant mažinti ro-

[79] Prieiga internete: http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=381&tid=329.

[80] Paminėtinos keletas tarptautinių deklaracijų, rekomendacijų ir veiksmų planų, skatinančių savireguliacijos inciatyvas, liečiančias interneto turinį: Europos Tarybos Ministrų Komiteto deklaracija dėl laisvo komunikavimo internetu. Priimta 2003 m. gegužės 28 d.; Europos Tarybos rekomendacija (2001)8 dėl interneto turinio reguliavimo; Europos Sąjungos veiksmų planas skatinant saugesnį interneto vartojimą. Taip pat viena iš interneto savireguliacinių iniciatyvų, liečiančių rasizmo prevenciją interneto turinyje – *Karštosios linijos*, pavyzdžiui, Europoje, International network Against Cyber Hate (INACH) (www.inach.net) (Akdeniz 2007: 110, 111; Governing the Internet 2007).

[81] Programą įgyvendina bendrovė *Bitė Lietuva* ir Švietimo ir mokslo ministerija.

[82] Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategijos įgyvendinimo 2007–2010 metų priemonių planas, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, prieiga internete: www.tmid.lt.

mų atskirtį ir marginalizaciją, numatyta skleisti teigiamą informaciją apie romus, jų kultūrą, papročius ir integraciją per žiniasklaidą ir informacinius leidinius, taip pat ugdyti pasitikėjimą ir tarpusavio supratimą tarp asmenų, priklausančių įvairioms tautinėms grupėms, skatinti toleranciją, tobulinti kovos su rasizmu ir tautine diskriminacija politiką. Pasiūlyta kasmet teikti apdovanojimą žiniasklaidos atstovams už tolerancijos skleidimą ir teigiamo tautinių mažumų įvaizdžio kūrimą; kurti švietėjiškų filmų ciklus apie tautines mažumas, informuoti visuomenę apie rasinės ir tautinės netolerancijos ir diskriminacijos žalą, puoselėti tautinę toleranciją per švietimą, žiniasklaidą, nevyriausybines organizacijas.

Apibendrinant Lietuvos antidiskriminacinę ir etninio nepakantumo, ksenofobijos prevencijos politiką, galima teigti, kad Lietuvos nacionalinėje teisėje įgyvendinta daugelis ES teisės aktuose įtvirtintų antidiskriminacinių, lygybės principų, ratifikavus svarbiausias konvencijas, direktyvas, draudžiančias rasizmą ir diskriminaciją. Nepaisant to, etninio nepakantumo apraiškų Lietuvoje pastebimai daugėja (ypač nevaržomai etninis nepakantumas plinta internete, straipsnių komentaruose, paminėtinos ir 2009 m. kovo 11-osios eitynės, kuriose skambėjo nepakantūs kitoms etninėms grupėms šūkiai. Šį faktą patvirtina ir Lietuvos visuomenės nuostatų apie tam tikras etnines grupes tyrimai. Kad įstatymuose, užkertančiuose kelią etninio nepakantumo apraiškoms, yra spragų iš dalies parodė aptartas „V. Tomkaus bylos“ atvejis. Bylos eigoje susidurta su keblumais ne tik dėl atitinkamų teismo institucijų, teisėjų, prokurorų nepatyrimo, bet ir dėl netiksliai (per plačiai) *Administracinių teisės pažeidimų kodekse* apibrėžtos *neapykantos kurstymo* sąvokos, įvardytos kaip nacionalinės, rasinės ar religinės nesantaikos propagavimas, pritrūkus įrodymų nusikalstamai veikai patvirtinti, bet ir dėl to, kad įrodymų nesantaikos propagavimui ieškota tekste (nagrinėjant bylą remiamasi tekstu), bet ne vaizdinėje informacijoje (šiuo atveju karikatūrose). Kita vertus, esama ir teigiamų poslinkių, papildant šios srities įstatymus – parengtos jau minėtos *Visuomenės informavimo įstatymo* ir *Baudžiamojo kodekso* pataisos, sukurtos vadovaujantis etninio, rasinio nepakantumo „atpažinimo“ ir nubaudimo palengvinimo paskatomis – tikslinamos sąvokos (nuomonė, nesantaikos kurstymas, neapykantą kurstanti informacija), konkrečiai įvardijami veiksmai, kurstantys neapykantą. Turint omenyje faktą, kad etninis nepakantumas šiandienos viešajame diskurse (spaudoje) įgauna vis subtilesnes ir ne tokias atviras raiškos formas, labai svarbu ne tik tobulinti įstatymus, bet ir šviesti visuomenę. Šioje srityje kai kas daroma – Nacionalinėje antidiskriminacinėje programoje numatyta aktyviau ugdyti toleranciją, didinti įvairių institucijų atstovų kompetenciją.

III. Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje

3.1. Empirinio Lietuvos spaudos turinio kokybinio tyrimo ir kokybinių interviu metodologiniai aspektai

Atsižvelgiant į aptartus tyrimus ir jų metodologinę specifiką, taikomą etniniam, rasiniam nepakantumui žiniasklaidoje tirti, matyti, kad dažnu atveju kokybiniuose ir kiekybiniuose tyrimuose tekste išskiriant leksemas, ideologines formuluotes, stereotipus, nuostatas, požiūrius, pagal kuriuos matuojamas etninis nepakantumas, dažnai užmirštamas socialinis kontekstas, kuriame tarpetniniai santykiai plėtojasi. Pavyzdžiui, rasizmo tyrinėtojas R. Milesas, tyrinėdamas kultūriškai skirtingas grupes ir akcentuodamas socialinį kontekstą, tvirtina, kad nereikia manyti, jog šiuolaikinės formos paprasčiausiai yra paveldėtos iš praeities, jos greičiausiai yra istorinio paveldo ir aktyvių transformacijų, kurioms padarė įtaką esamų sąlygų kontekstas, produktai (Miles 1989: 69). Taigi Lietuvos spaudos turinio tyrimas nematuoja (nepakantus, neutralus ar pakantus) etninio nepakantumo atskirame tekste, nes tai daryti metodologiškai sudėtinga ir priklauso nuo tyrėjo interpretacinio jautrumo, o tik atskleidžia spaudos turinio kontekstą. Trumpai tariant, tyrime yra atskleidžiamas etninio nepakantumo turinys, jo priežastys ir formos, atsirandančios plėtojantis etniniams santykiams ir galiausiai, kaip iš tarpetninių santykių turinio (žiniasklaidoje vyraujančios problemos, temos, problemų įvardijami sukėlėjai bei problemų priežastingumas (pateikiami argumentai, aiškinantys problemos priežastis) konstruojamas etninis nepakantumas. Tyrimas rodo, kokios, kaip ir kokių grupių nuomonės ir požiūriai apie etnines, religines, rasines, migrantų grupes yra konstruojami Lietuvos spaudoje.

Tam, kad būtų išanalizuotas etninio nepakantumo turinys Lietuvos spaudoje, tyrimas vyko keliais etapais, taikant kokybinį turinio analizės metodą (kitaip vadinamą diskurso analize)[83], kaip vieną iš dokumento analizės tyrimo metodų, labiausiai tinkamų analizuoti spaudos turinį. Diskurso analizės metu atsiskleidžia mus supanti tikrovė ir jos atspindys tekste (Uhvanova-Šmygova 2000: 270–271). Tekstas (arba spauda) čia yra suprantamas kaip statinis ir kartu dinaminis reiškinys, apimantis ir reprezentatyvinę ir fenomenologinę jo

[83] Kokybinis turinio analizės metodas, taikomas lyčių studijose ir tiriant rasinę nelygybę, kitaip dar vadinamas diskurso analize. Daugelyje sričių diskurso analizė gali tapti įrankiu pagrįstai ir konstruktyviai kritikai, o diskurso analizė panaudota socialinių problemų kritikai, dar vadinamai kritiškąja diskurso analize (van Dijk 1985).

funkciją, supažindinant su tam tikru reiškiniu ir vertinant jį. Analizuojant tekstus, išskiriamos pagrindinės problemos: jų lygmuo (lokalinis, regioninis, nacionalinis, globalinis); priežastingumas (pateikiami argumentai, aiškinantys problemų atsiradimo priežastis, prielaidas, kilmę); tą problemą sukeliantys asmenys, faktai; problemų sprendėjai; sprendimo būdai. Taip pat iškeliamos temos: pagrindinės, šalutinės ir tekste vartojami raktažodžiai. Problema susideda iš pagrindinių ir šalutinių temų ir parodo, kokia problematika vyrauja spaudoje, kai rašoma apie tarpetninius santykius. Lygmuo parodo, kokiu lygmeniu yra kalbama apie etninę grupę ar problematiką, pavyzdžiui, ar rašoma apie etninę grupę apskritai, ar nurodomas lokalus kontekstas. Problemą sukeliantys asmenys (kaltininkai) – aptariami iškilusios problemos iniciatoriai, t. y. atskleidžiama, kas yra problemos kaltininkas, – etninės mažumos grupė ar valstybės institucija. Išskiriami ir diskurso dalyviai: adresatas ir teksto veikėjai. Taip pat pateikiami leidinio ir teksto duomenys: pavadinimas, leidimo metai, mėnuo, diena, numeris, puslapis, kuriame išspausdintas straipsnis; teksto žanras (kokios institucijos, visuomenės grupės autoriai rašo), t. y. tam tikrų institucijų, grupių autorių atstovavimas; argumentacijos forma: faktologinė ar emocionali ir nuorodos į šaltinius (4 pav.).

Etninio nepakantumo turinio tyrimas Lietuvos spaudoje vyko šiais paveikslėlyje nurodytais Lietuvos spaudos turinio tyrimo etapais (5 pav.).

Pirmajame ir antrajame Lietuvos spaudos turinio tyrimo etapuose įvardijus žiniasklaidos gvildentą problematiką ir tematiką apie etnines, religines, imigrantų grupes ir šių grupių matomumą, trečiajame – aprašomų tarpetninių santykių

4 PAV. Kokybinio Lietuvos spaudos (2005–2007 m. I pusmetis) turinio tyrimo analizės schema

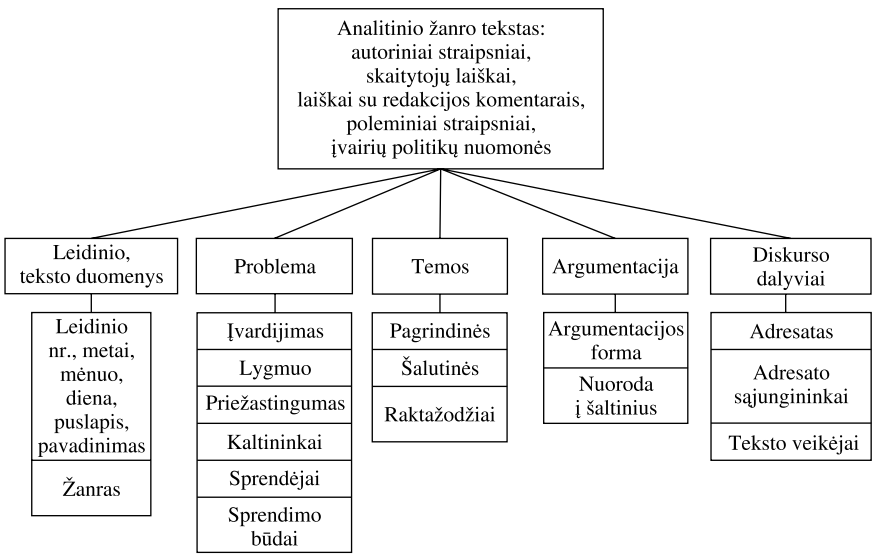

5 pav. Lietuvos spaudos turinio tyrimo etapai

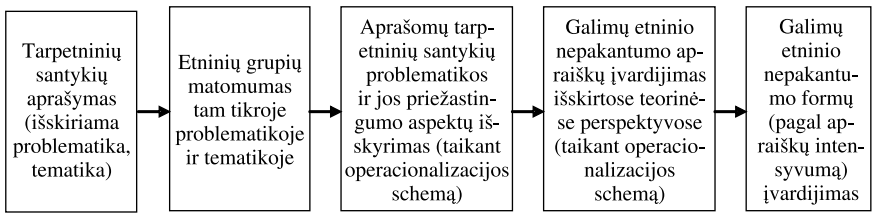

problematikos ir jos priežastingumo aspektų išskyrimas, o ketvirtajame etape galimų etninio nepakantumo apraiškų, išskirtų teorinėse perspektyvose, įvardijimas vyko taikant sukurtą operacionalizacijos schemą (3 lentelė). Penktajame etape išskirtos etninio nepakantumo formos Lietuvos spaudos tekstuose pagal etninio nepakantumo intensyvumą (nuo „švelnių“ iki „agresyvių“) (1 lentelė). Šeštajame etape atliktas kokybinis ekspertų tyrimas, siekiant patikslinti kokybinio spaudos turinio tyrimo analizę, o jo duomenys panaudoti papildyti spaudos turinio duomenis ir analizuojant gautas interpretacijas, išvadas apie etninio nepakantumo apraiškas (atskleistos pagrindinės problemos, temos, problemų priežastys ir įvardijami kaltininkai, etninės grupės, į kurias nukreiptas etninis nepakantumas įvairiomis jo formomis). Atlikti 21 kokybiniai standartizuoti (struktūruoti) interviu. Interviu atlikti su dviem tikslinėmis ekspertų grupėmis (4 priedas). Pirmąją grupę sudaro politikai, valstybės institucijų atstovai, dalyvaujantys Lietuvos spaudos diskurse apie etnines mažumas, etninių mažumų atstovai, prieš kuriuos nukreipta etninė, rasinė neapykanta įvairiomis jos raiškos formomis viešajame diskurse, tyrinėtojai, kurie tiria ar rašo rasizmo, nepakantumo, netolerancijos tema. Antrąją grupę sudaro žurnalistai – pagrindinių Lietuvos dienraščių („Lietuvos rytas“, „Lietuvos žinios“, „Respublika“) atstovai, kurie savo tekstais galbūt formuoja visuomenės nuomonę ir konstruoja diskursą apie etnines mažumas Lietuvoje. Ekspertų pasirinkimą lėmė spaudos turinio analizė, kurios metu atskleisti apklaustųjų grupių atstovai. Kokybiniai interviu daryti remiantis specialiai parengtais, minėtoms dviem ekspertų grupėms sukurtais skirtingais klausimynais (5 priedas). Klausimynas, taikytas pirmajai ekspertų grupei, apima tarpetninių santykių problematiką, etninio nepakantumo apraiškas visuomenėje ir jo prevenciją žiniasklaidoje. Antrajai ekspertų grupei, t. y. žurnalistams, taikytame klausimyne klausiama nuomonės apie etninį nepakantumą diskurse ir žiniasklaidos įtaką visuomenės nuomonei apie tam tikras etnines grupes.

Interviu daryti 2008 m. sausį–vasarį dviejuose miestuose: Vilniuje ir Kaune. Kokybinio spaudos tyrimo rezultatai naudojami dvejopai: integruotai, kai spaudos turinio tyrimo analizės rezultatai papildomi spaudos tyrimo metu apklaustųjų ekspertų nuomonėmis ir tos nuomonės pateikiamos atskirame skyriuje.

Kokybinio ekspertų žurnalistų tyrimo duomenys panaudoti analizuojant žiniasklaidos ir etninio nepakantumo santykį įtakos auditorijai aspektu, aiškinantis žurnalistų tematikos pasirinkimo motyvus, problematikos ir tematikos skir-

tumus Lietuvos ir kitų ES valstybių žiniasklaidoje, taip pat analizuojant tarpetninių santykių tematikos patrauklumą skaitytojams. Kokybinių interviu su politikais, valstybės institucijų, etninių mažumų atstovais ir žurnalistais duomenys naudojami analizuojant žiniasklaidos svarbą visuomenės nuostatoms etninių grupių atžvilgiu ir aptariant bendrus ES politikos principus etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje. Kokybinių interviu su tyrime dalyvavusiomis tikslinėmis grupėmis duomenys naudojami analizuojant etninio nepakantumo ir ksenofobijos prielaidas Lietuvos spaudoje ir rengiant rekomendacijas etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijai Lietuvos spaudoje. Struktūruoto ekspertų interviu metu gauti duomenys interpretuojami ir išvados daromos, remiantis kokybine informacija (Jadov 1998: 279; Berg 2006). Paskutiniajame, septintame, Lietuvos spaudos tyrimo etape atlikta Europos Sąjungos teisyno etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje analizė padėjo apibrėžti etninio nepakantumo sąvoką, praktines apraiškų sritis ir formas, taip pat rašant rekomendacijas etninio nepakantumo ir ksenofobijos spaudoje prevencijai.

3 LENTELĖ. Etninio nepakantumo turinio tyrimo spaudoje operacionalizacijos schema

Teorinė perspektyva	Etninio nepakantumo prielaidos	Galimos verbalinės apraiškos spaudoje (pagal P. Bourdieu, E. Murray'jų, T. van Dijką ir Maskvos Helsinkio grupę)
Ekonominė	**Konfliktas (įtampos, negatyvios nuostatos, interesų ne(su)derinimas, konfrontacija): su individu ar grupe (darbdaviais, darbininkais, klientais) dėl:** *nesutampančių ar sutampančių ekonominių (materialinių) interesų ar tikslų; konkurencijos (ekonominių, žmogiškųjų išteklių įsisavinimo); būsto (gyvenimo koncentruotai) tikimybės; mažumų bendruomenės solidarumo; statuso ar galios demonstravimo*	**„Tylos diskursas"** **Subtilios (paslėptos) nuostatos (angl. – *subtle prejudice*) ir stereotipai** **Įžeidinėjimas (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas)** **Etninės neapykantos kurstymas** **Kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti** • negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas kaltinant apgaule, pasipelnymu • negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas kaltinant kyšininkavimu savo tikslams pasiekti • samprotavimai apie neproporcingą vienos ar kitos grupės atstovavimą ar dominavimą tam tikrose ekonomikos, darbo rinkos, užimtumo sferose • negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas matant etninę grupę kaip konkurentę darbo rinkoje • raginimai neleisti įsitvirtinti tam tikrai religinei, etninei grupei tam tikrame mieste arba regione • negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas kaltinant klasiškumu, nepritapimu prie daugumos visuomenės, nenoru integruotis į daugumos visuomenę • negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant daugumos valstybės išteklių sekinimu • samprotavimai apie neproporcingą vienos ar kitos grupės materialinę gerovę, saviorganizaciją profesiniu, politiniu, visuomeniniu lygmeniu • tiesioginiais, paslėptais ar bendrais šūkiais raginimai smurtauti, diskriminuoti, argumentuojant ekonominiais motyvais • tarpetninių santykių problematiką siejant vien tik su ekonominiais priežastingumo aspektais

3 LENTELĖS TĘSINYS

Teorinė perspektyva	Etninio nepakantumo prielaidos	Galimos verbalinės apraiškos spaudoje (pagal P. Bourdieu, E. Murray'jų, T. van Dijką ir Maskvos Helsinkio grupę)
Psichologinė	**su individu ar grupe dėl:** *frustracijos: nepasitikėjimo savimi (savęs neigiamo vertinimo); saugumo siekio; geros reputacijos siekio*	• mažumų grupių minėjimas žeminančiame kontekste (dažniausiai straipsnio ar žinutės pavadinimuose) • negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas (pateikiant kaltinimus, kurie dažniausiai suprantami iš teksto pobūdžio) • mažumų grupės įvardijimas kriminaline • tam tikrų savybių apibendrinimas, kai apibendrinti bruožai priskiriami visai grupei, neatsižvelgiant į atskiro individo bruožus, savybes, charakteristikas • tiesioginiai, paslėpti, bendrais šūkiais raginimai smurtauti, diskriminuoti argumentuojant psichologiniais motyvais • tarpetninių santykių problematiką siejant vien tik su psichologiniais priežastingumo aspektais
Kultūrinė	**su individu ar grupe dėl:** *etnokultūrinių, religinių skirtumų*	• tvirtinimai apie tam tikros etninės, religinės grupės moralinių normų trūkumą arba jų nesilaikymą • teiginiai apie tam tikros etninės grupės ar kultūros atstovų nevisavertiškumą • negatyvaus etninės grupės vaizdinio kūrimas kaltinant kalbos nemokėjimu, spaudos, TV, radijo laidų valstybine kalba nevartojimu • tiesioginiai, paslėpti, bendrais šūkiais raginimai smurtauti, diskriminuoti argumentuojant kultūriniais motyvais • tarpetninių santykių problematiką siejant vien tik su kultūriniais priežastingumo aspektais
Politinė	**su individu ar grupe dėl:** *priešTaravimo ar neatitikties nacionalinei, tautinei valstybės ideologijai ar tikslams; istorinių įvykių, konfliktų ar santykių interpretacijos neatitikimo; pilietinio ir politinio nelojalumo valstybei*	• visuotinai pripažintų istorinių diskriminacijos ir smurto atvejų kvestionavimas • istorinių smurto ir diskriminacijos atvejų pateisinimas • tam tikrų etninių grupių istorinių nusikaltimų minėjimas ir prikaišiojimas • samprotavimai apie neproporcingą vienos ar kitos grupės materialinę gerovę, atstovavimą valdžios institucijose, spaudoje ir pan. • minėjimas turint tikslą diskredituoti dėl etninių ar religinių grupių ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis • tiesioginiai, paslėpti, bendrais šūkiais raginimai smurtauti, diskriminuoti argumentuojant politiniais motyvais • tarpetninių santykių problematiką siejant vien tik su politiniais priežastingumo aspektais

Taigi kriterijais, priskiriant tam tikrą spaudoje matomą problematiką prie ekonominės teorinės perspektyvos, tapo spaudos tekstuose įvardijami ekonominiai siekiai (išryškinami nesutampantys arba sutampantys ekonominiai in-

teresai, tikslai). Šioje perspektyvoje etninių santykių metu gali kilti konfliktinės situacijos su individu ir įvairiomis visuomenės grupėmis (darbdaviais, darbuotojais, klientais). Nepakantumas spaudoje šioje perspektyvoje gali reikštis etninę grupę ar jai priklausantį asmenį kaltinant apgaule, pasipelnymu, kyšininkavimu, įvardijant ją kaip konkurentę darbo rinkoje, samprotaujant apie neproporcingą atstovavimą tam tikrose ekonomikos, darbo sferose, raginimais neleisti įsitvirtinti tam tikroje vietoje – mieste, regione.

Psichologinei teorinei perspektyvai priskirti etninius santykius aprašantys tekstai, kuriuose etninės mažumos ir problematika, susijusi su jomis, yra psichologizuojama (pabrėžiant, gilinantis, aptariant jų asmenines savybes, charakterio bruožus, polinkius). Konfliktiškumas tarp etninių grupių šioje perspektyvoje matomas individo arba grupės lygmeniu, o nepakantumas spaudoje gali reikštis minint mažumų grupes ar jai priklausančius asmenis žeminančiame kontekste, kuriant negatyvų vaizdą, etninę grupę įvardijant kaip kriminalinę, tam tikrus apibendrintus bruožus, savybes priskiriant visai etninei, religinei, rasinei grupei, neatsižvelgiant į atskiro asmens ypatumus.

Kultūrinei teorinei perspektyvai priskirti tekstai, akcentuojantys etnokultūrinius, religinius skirtumus, pabrėžiant simbolinę (komunikacinę) svarbą. Šioje perspektyvoje konfliktas dažniausiai gali kilti tarp etninių grupių su daugumos visuomene. Nepakantumas spaudoje gali reikštis tvirtinimais apie tam tikros etninės grupės ar kultūros atstovų nevisavertiškumą, kaltinimais kalbos nemokėjimu, spaudos, TV, radijo laidų valstybine kalba nevartojimu.

Politinei perspektyvai priskirti tekstai, kuriuose etninės mažumos ir su jomis susijusi problematika aprašoma per istorinę prizmę arba akcentuojant nacionalinę ideologiją ir jos svarbą. Šioje perspektyvoje nepakantumas spaudoje gali reikštis kvestionuojant visuotinai pripažintus istorijos diskriminacijos ir smurto atvejus, pateisinant juos, minint ir prikaišiojant tam tikrų etninių grupių istorinius nusikaltimus, samprotaujant apie neproporcingą vienos ar kitos grupės materialinę gerovę, atstovavimą valdžios institucijose, spaudoje ir kitur, turint tikslą diskredituoti dėl etninių ar religinių grupių ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis.

3.2. Etninio nepakantumo konstravimas spaudos tekstuose (kokybinio tyrimo duomenų analizė ir interpretacijos)

Atrinkus ir išanalizavus (pagal aprašytą turinio tyrimo analizės schemą (4 pav.) spaudos ir interneto tinklalapiuose skelbtus tekstus, išryškėjo keletas dažniausiai spaudoje aptariamų problemų (4 lentelė).

4 LENTELĖ. Pagrindinė etninio turinio problematika, aptariama Lietuvos spaudoje (2005–2007 m. I pusmetis)

Eil. Nr.	Problematika	Straipsnių sk.*, vnt.	Straipsnių sk., vnt. Iš viso**
1.	Imigracija	71	72
2.	Mažumų švietimas	42	42
3.	Antisemitizmo apraiškos	38	38
4.	Musulmonai ir islamas	28	33
5.	Žydų turto restitucija	27	30
6.	Kultūrinis mažumų paveldas	20	29
7.	Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacija	18	23
8.	Nusikaltimai, neteisėtos veiklos	18	21
9.	Pilietybės klausimai	20	21
10.	Rasizmo apraiškos	20	20
11.	Mažumos politikoje	14	19
12.	Nepakantumo apraiškos	13	13
13.	Būstas	7	12
14.	Socialinė pagalba	8	12
15.	Tikrinių vardų rašymas nelietuviškais rašmenimis	8	12
16.	Konfliktas tarp mažumų	10	12
17.	Rusofobijos apraiškos	11	12
18.	Tolerancija, netolerancija	10	10
19.	Mažumų bendruomenės	8	9
20.	Lietuvių kalbos problemos	7	8
21.	Riaušės Estijoje	6	7
	Iš viso	404	455

*Straipsniai, atrinkti tirti.
**Visi straipsniai, sudarę tyrimo duomenų masyvą.
Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

Paminėtina, kad problematika, siejama su tam tikromis etninėmis grupėmis, t.y. „Antisemitizmo apraiškos“, „Rasizmo apraiškos“, „Tolerancija, netolerancija“, „Nepakantumo apraiškos“, ir įvardijami argumentai, aiškinantys problemų atsiradimo priežastis, neatitinka nė vienos teorinės perspektyvos aspektų, nes šią problematiką sudaranti (8–11 lentelės) tematika, aptariama spaudoje, yra įvairios nepakantumo formos – antisemitizmas, rasizmas, netolerancija. Ši problematika siejama su tam tikrais įvykiais, nuskambėjusiais Lietuvos visuomenėje. Pavyzdžiui, „Rasizmo apraiškų“ problematikoje vyrauja smurto prieš juodaodžius apraiškų Lietuvoje tematika (ypač daug kalbama apie įvykius Klaipėdoje), taip pat Lietuvos futbolo rinktinės sirgalių iškelta vėliava su šūkiu „Sveiki atvykę į Europą“ per atrankines į Europos čempionatą rungtynes tarp Lietuvos ir Prancūzijos. „Antisemitizmo apraiškų“ problematikoje vyrauja tematika, apimanti įvykius, susijusius su V. Tomkaus bylа ir šios bylos rezonansu visuomenėje. „Tolerancijos, netolerancijos“ problematikoje matome ir straipsnių-diskusijų, mėginančių apibrėžti tolerancijos terminą, aptariamas tolerancijos teorijos ir praktikos visuomenėje santykis, taip

pat kalbama apie netolerantiškus komentarus internete bei veiksmus, padėsiančius užkirsti kelią nepakantiems komentarams ir apskritai netolerancijai tam tikrų grupių atžvilgiu.

Taip pat ne visa problematika, pagal tekste konstruojamą argumentaciją išskiriamų problemų priežastingumui paaiškinti, susiskirstė į minėtas teorines perspektyvas – pasitaikė ir sąlyginai pavadintų „mišrių atvejų“ (16–20 lentelės), kai problemos pastebimos keliose teorinėse perspektyvose. Šie atvejai iš dalies parodo, kad tekstų, straipsnių autoriai konstruoja pateikiamą problemą ne vienpusiškai, o įvairiai argumentuodami, įvardydami keletą straipsnio problematikos aspektų. Paminėtina ir tai, kad į Lietuvos spaudos turinio tyrimą pateko žinutės ar straipsniai, kuriuose buvo išsakomos įvairios (ir teigiamos, ir neigiamos) nuomonės ar požiūriai (negatyvūs ir pozityvūs) tam tikrų etninių, religinių, rasinių, imigrantų grupių atžvilgiu ar su minėtomis grupėmis susijusios problemos. Šiuo atveju, analizuojant etninio nepakantumo turinį, nesiekta atskirti negatyvių ir pozityvių straipsnių, išsakomų nuomonių, bet norėta straipsniuose ir žinutėse analizuoti aprašomų tarpetninių santykių problematikos ir jos priežastingumo aspektus.

Etninės, religinės grupės Lietuvos spaudoje

Tekstuose, patekusiuose į tyrimą, išskyrus pagrindinę problematiką ir ją sudarančią tematiką, išryškėjo pagrindinės – romų (čigonų), žydų, lenkų, rusų – etninės grupės, taip pat kalbama apie musulmonus, islamą išpažįstančius asmenis ir migrantus (5 lentelė).

Į šio Lietuvos spaudos turinio tyrimo kontekste įvardytą musulmonų religinę grupę patenka ir Lietuvoje islamą išpažįstantys totoriai ir azerbaidžaniečiai, kurie spaudoje aprašomi, pabrėžiant jų išpažįstamą islamo tikėjimą ir su šia religija susijusius elgesio ypatumus.

Migrantų kategorija, kaip minėta, apima įvairias etnines migrantų grupes. Dažniausiai spaudoje įvardijamos migrantų grupės – pabėgėliai, gyvenantys Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Užsieniečių registracijos centre (URC): čečėnų etninė grupė, prieglobsčio prašytojai iš Afrikos šalių ir pabėgėliai, dalyvaujantys socialinės integracijos programoje. Taip pat dažnai minimi darbo imigrantai (dažniausiai Baltarusijos piliečiai). Čečėnų etninė grupė, nors ir išpažįstanti islamą, tačiau minima ne musulmonų, o migrantų kategorijoje, siejama su „Imigracijos“ problematika vien tik kaip pabėgėlių grupė. Taigi „migrantų“ kategorija tyrime pasidalijo į tris grupes – tai darbo migrantai, migrantai pabėgėliai, prieglobsčio prašytojai ir čečėnų etninė grupė (dažniausiai taip pat minima kaip prieglobsčio Lietuvoje prašanti grupė).

5 LENTELĖ. Etninės, religinės ir migrantų* grupės Lietuvos spaudoje siejamos su tam tikra problematika

Etninės, religinės ir migrantų grupės	Problematika spaudoje siejama su etnine grupe
Romai (čigonai)	Nusikaltimai, neteisėta veikla Socialinė pagalba Būstas
Žydai	Žydų turto restitucija Kultūrinis mažumų paveldas Antisemitizmo apraiškos Mažumos politikoje Konfliktas tarp mažumų
Lenkai	Mažumų švietimas Mažumos politikoje Tikrinių vardų rašymas nelietuviškais rašmenimis
Rusai	Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacija Pilietybės klausimai Mažumų švietimas Riaušės Estijoje Mažumų bendruomenės Lietuvių kalbos problematika Rusofobijos apraiškos
Musulmonai (asmenys, išpažįstantys islamo tikėjimą; totoriai ir azerbaidžaniečiai)	Musulmonai ir islamas Kultūrinis mažumų paveldas Konfliktas tarp mažumų
Migrantai (pabėgėliai, gyvenantys URC: čečėnai ir prieglobsčio prašytojai iš Afrikos šalių, pabėgėliai, dalyvaujantys socialinės integracijos programoje; darbo imigrantai (dažniausiai Baltarusijos piliečiai)	Imigracija

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).
* Nors migrantai ir nėra etninė, rasinė ar religinė grupė, tyrimo kontekste ši sąvoka vartojama kaip kategorija, apimanti įvairias etnines migrantų grupes, siejamas su „Imigracijos“ problematika. Pavyzdžiui, minimi libaniečiai, kinai, lenkai, Ukrainos, Moldovos piliečiai ir kt.

Romų (čigonų) etninė grupė Lietuvos spaudoje

Apklaustųjų ekspertų nuomone, romų etninė grupė įvardijama kaip pati opiausia, visose srityse (švietimo, būsto, užimtumo) turinti daugiausia problemų, mažiausiai integruota, susidurianti su didžiausiu ir nuolatiniu etniniu nepakantumu, pastebimu visuomenėje ir žiniasklaidoje:

> <...> Čigonai – daugiau socialinė negu etninė problema.<...>[84]
> (9 interviu, islamo ekspertas)

[84] Ši ir visos kitos citatos, paimtos iš ekspertų interviu, neredaguotos.

<...> Romai susiduria su būsto, darbo, švietimo problemomis. Kai kas sako, kad tos problemos objektyvios, bet, manau, kad iš valstybės pusės šitoje srityje nuveikta pakankamai mažai ir tai yra labiausiai neintegruota grupė, kuri susiduria su visomis problemomis, nes jie nedirba, daugelis jų nesimoko, didelė dalis šitos grupės yra kriminalizuota, susijusi su prekyba narkotikais ir panašiai. Žodžiu, savotiškas getas tas taboras. <...>
(8 interviu, Čečėnijos klausimų ekspertas)

Ekspertai spaudoje akcentuojamą būsto problemą įžvelgia kaip dirbtinai suaktualintą, politizuotą, nes tikroji problema yra romų integracija, konkrečiai – asmens dokumentų sutvarkymas. Su integracija ir kitomis problemomis siejama ir švietimo problematika, kadangi reikia vyriausybės pastangų specialiai švietimo sistemai sukurti:

<...> Būsto problema dirbtinai suaktualinta. Romų bendruomenės integracijoje svarbiausia asmens dokumentų sutvarkymas (tapatybės, pilietybės pasuose); kita problema – švietimas: netinka europinio modelio pritaikymas dėl jų kultūrinių ypatybių, o sukurti atskirą švietimo sistemą – brangu.<...>
(18 interviu, žmogaus teisių ekspertas, Seimo narys)

Ekspertų nuostatos apie romų neintegracijos į visuomenę priežastis, kai ji aiškinama ir specifiniais jų kultūriniais bruožais, ir iš to kylančių socialinių įgūdžių neturėjimu, parodo paviršutinišką romų problemų išmanymą, atkartojamą iš spaudos, ir stereotipizavimą:

<...> Romų didžiausia problema yra jų mentalitetas, jų pasaulėvaizdis. Iš to išskyla visos problemos, susijusios su jų integracija, nepakantumu, nelegaliais veiksmais romų atžvilgiu ir panašiai. <...>
(12 interviu, tautinių mažumų ekspertas)

<...> sunkiausia, kad jie negali rasti darbo. Toks ratas užburtas: neturi darbo – neturi iš ko gyventi, neturi iš ko gyventi – nelegaliu bizniu užsiimi. Jie neturi jokių įgūdžių dirbti. Jie neturi atsakingumo, iš kur? Jie sėsliai gyvena tik penkiasdešimt metų, o tūkstančius metų gyveno klajodami. <...>
(15 interviu, romų ekspertė)

Pavyzdžiui, STI, ETC duomenimis (*National Data Collection Report 2007 Lithuania*), romai susiduria su rimtomis socialinėmis problemomis ne tik būsto, švietimo, sveikatos priežiūros srityse, bet ir su diskriminacija darbe. Drauge pabrėžiama, kad šios problemos kyla ne tik dėl pačių romų nesugebėjimo, bet daugiausia dėl ypač nepalankaus požiūrio į romus visuomenėje. Antai sveikatos problemos, manoma, kyla ne tik dėl sąlygų ir skurdo, narkotikų vartojimo, perpardavinėjimo ir jų prieinamumo, bet ir pačių sveikatos specialistų ne-

tolerantiško požiūrio į romus[85]. Pasak ekspertų, etninių mažumų (įskaitant ir romų) problemoms darbo rinkoje išspręsti nepakanka specifinių priemonių taikymo valstybės lygiu (*National Data Collection Report 2007 Lithuania*: 65–67).

Per interviu apklaustieji etninių grupių ekspertai pripažįsta, kad Vilniaus Kirtimų taboro problema – lokali, išskirtinė ir nepaplitusi visoje Lietuvoje:

<...> Vilniaus taboro – lokali problema.<...>
(9 interviu, islamo ekspertas)

<...> Vilniaus Kirtimų situacija vienintelė tokia Baltijos šalyse. Tokio taboro, kad visas kaimelis kompaktiškai gyventų, nėra niekur. Todėl kalbėti reikia atskirai apie Kirtimuose ir ne Kirtimų tabore gyvenančių romų situaciją...<...>
(15 interviu, romų ekspertė)

Ekspertai pastebi, kad žiniasklaidoje romai yra labiausiai kriminalizuojama etninė grupė:

<...> romai dažniausiai tapatinami su narkotikų pardavėjais ir su visu kitu blogiu, kas beįvyktų.
(10 interviu, žmogaus teisių ekspertė)

<...> Čigonus iki šiol žmonės matė kaip vagis, narkotikų prekeivius. <...>
(14 interviu, žydų bendruomenės atstovas)

Kokybinio Lietuvos spaudos turinio tyrimo duomenimis, romai spaudoje siejami su „Nusikaltimų ar neteisėtų veiklų“, „Socialinės pagalbos“ ir „Būsto“ problematika. Iš jų „Nusikaltimų ar neteisėtų veiklų“ problematika – gausiausia. „Nusikaltimų ar neteisėtų veiklų“ problematikos tematika yra apibūdinama problematikos apibrėžimu – aprašoma romų etninės grupės (daugiausia gyvenančių Kirtimų tabore) nusikalstama, neteisėta veikla (reketavimas, prekyba, skolos už elektrą, komunalinių paslaugų nemokėjimas, išmaldos prašymas, visa tai, kas sekina valstybės išteklius). Ši problematika romų atveju priskirta dviem tarpetninių santykių teorinėms perspektyvoms – ekonominei ir psichologinei (6 pav.). Pateikiant argumentus, nusakančius problemų priežastis ekonominėje perspektyvoje, pastebimi tokie su ekonomika susiję etninio nepakantumo prielaidų aspektai: įtampa, negatyvūs santykiai su visuomene arba Vilniaus savivaldybe dėl nesuderinamų (skirtingų) ekonominių šių grupių tikslų (nelegali veikla (narkotikų prekyba), skurdinanti valstybę, socialinės integracijos programos (siūlomas darbas, mobili po-

[85] Koalicijos „Galiu gyventi“ ir Nacionalinės sveikatos tarnybos atliktas tolerancijos tyrimas parodė, kad daugiausia nepakantumo socialiai pažeidžiamoms grupėms (pvz., romams) rodo patys sveikatos specialistai, http://www.galiugyventi.lt/news.php?strid=1034&id=1228.

liklinika, malkos būstams apsišildyti), kurios netenkina romų. Psichologinėje teorinėje perspektyvoje ši problematika pateikiama per konflikto su individu ar grupe veiksnį – t. y. akcentuojami įvairūs individo frustracijos rodikliai individui siekiant saugumo, vartojami etniniai negatyvūs socialiniai stereotipai, ypač čigonų etninės grupės atžvilgiu, taip pat pabrėžiamas čigonų etninės grupės problemiškumas, psichologinis nepatikimumas (užsiiminėjimas nusikalstama veikla, įvairūs gebėjimai išvilioti pinigus iš gyventojų ir kt.)[86]. Tam tikri tekstai, priskirti ekonominei-psichologinei perspektyvai, apima ir ekonominius, ir psichologinius aspektus. Pavyzdžiui, šalia nelegalaus verslo (narkotikų gamybos ir platinimo viename taboro gyvenamajame name) schemos aprašymo pabrėžiamos ir pačių čigonų psichologinės savybės. Antai aprašant policijos posto įkūrimą, kontroliuojantį nelegalią veiklą čigonų taborе Kirtimuose, Vilniuje, beveik trečdalis straipsnio skirta romų reakcijai į vagonėlio pastatymą: rengiamus piketus, keiksmus, grasinimus. Įdomu tai, kad romo, kaip nusikaltėlio, įvaizdis vis dar nesikeičia. Pavyzdžiui, 1990–1998 metų spaudos („Lietuvos ryto“, „Lietuvos aido“, „Respublikos“) kiekybinio tyrimo duomenimis, minėtų dienraščių retorikoje vyravo kriminalinis aspektas. Nebuvo rasta nei kalbinio, nei politinio aspekto, tik čigono, kuriuo turėtų pasirūpinti valstybė. Pastebėtina, kad tuomet (1990–1998 m. duomenimis) rašymas apie romus vien tik Vilniaus Kirtimų taboro aplinkoje, pasak sociologių, atlikusių tyrimą, kiek paradoksaliai rodė „pozityviąją“ segregaciją, suponuojančią gailestį ir globą, taip pat domėjimąsi jais ir tam tikrą smalsumą (Beresnevičiūtė, Nausėdienė 1999: 71), dabar (kokybinio tyrimo 2005–2007 m. pirmojo pusmečio duomenimis) šis uždarumas ir atskirtis labiau pastebima kaip grėsmė (palaikomi savivaldybės planai griauti romų būstus tabore), o „beglobio“ įvaizdis, reikalaujantis čigonams „gailestingumo“, virto „prašytojo“ įvaizdžiu, sekinančiu valstybės (Vilniaus savivaldybės) ekonominius išteklius ir taip tampančiu nepakeliama našta Vilniaus savivaldybei, miesto gyventojams. „Nusikaltimų ar neteisėtų veiklų“ problematikoje pagrindiniai spaudoje pasirodžiusių straipsnių tematikos šaltiniai – cituojamos kelios grupės veikėjų – tuomečių teisėsaugos struktūrų pareigūnų suteikta informacija (policijos pareigūnų patirtis, policijos komisariatų duomenys), Vilniaus miesto vadovybė, rečiau patys romai (matomi tie patys romų atstovai), tam tikrų verslo institucijų atstovai. Pateikiant su romų etnine grupe susijusią „Nusikalstamų ar neteisėtų veiklų“ problematiką ir ją sudarančią tematiką, spaudos diskurse išryškėja dvi verbalinės nepakantumo formos, grįstos ir ekonominėmis, ir psichologinėmis nepakantumo prielaidomis – tai sub-

[86] Kitaip nei apie kitas etnines grupes (išskyrus žydus), rašant apie romus, spaudoje naudojama gausi ikonografinė medžiaga. Šios medžiagos pagalba kuriamas romo įvaizdis, nepateko į šio tyrimo rėmus.

tilios nuostatos ir stereotipai (apibendrintas savybes (nenorą dirbti, asocialumą, tinginystę, socialinių problemų dirbtinumą) priskiriant visai grupei) ir įžeidinėjimai (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimai), romų etninę grupę įvardijant kaip kriminalinę (7 lentelė).

„Būsto“ problematikos tematika, jos atsiradimas ir gausa spaudoje tiesiogiai susijusi su Vilniaus savivaldybės akcija Vilniaus Kirtimų tabore, kai buvo nugriauta keletas romų statinių 2004 metų gale. Šis faktas buvo pretekstas 2005 metais atsirasti daugeliui straipsnių apie romų būstus, jų gyvenimo sąlygas Kirtimų tabore (2005 m. pastebėtas tik vienas atvejis, kai kalbama apie socialiniame būste apsigyvenusius čigonus ne Vilniuje, bet Visagine). Pagrindinę „Būsto“ problematiką sudaranti tematika apima vien tik nelegalių namų statymą ir griovimą Vilniaus Kirtimų tabore, taip pat Vilniaus savivaldybės socialinio būsto skyrimą romams Vilniaus mieste, tikintis, kad romai išsikels iš Vilniaus Kirtimų taboro. Vilniaus savivaldybės akcijas pasmerkė Lygių galimybių kontrolieriaus ir Seimo kontrolieriaus institucijos, tarptautiniai ekspertai (ECRI). Jos taip pat paskatino sukurti projektą, ginantį romų teises (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Romų teisių programa[87]), tačiau informacija apie romus spaudoje išliko tokia pat negatyvi, kalbanti apie problemišką romų charakterį, bet ne apie diskriminaciją. 2007 metais buvo iškelta ir teismo byla[88], romams pateikus ieškinį Vilniaus savivaldybei dėl romų būsto griovimo Kirtimuose, tačiau ji nebaigta iki šiol. Toks teismo sprendimo „vilkinimas“ gali būti dar vienas problemų, susijusių su romų būstu ir gyvenimo sąlygomis Vilniuje, „nesprendimo“ pavyzdys. „Būsto“ problematikos argumentai spaudoje siejasi su ekonominėje teorinėje perspektyvoje pateikiamais etninio nepakantumo prielaidų aspektais: konfrontacija su Vilniaus miesto savivaldybe dėl romų etninės grupės valstybės (savivaldybės) išteklių švaistymo. „Būsto“ problematikos tematikoje vartojami tokie pagrindiniai žodžiai, suponuojantys neteisėtumą: *neteisėtos statybos*, *lūšnos*, *savivaldybė*, *teismas*, *socialinis būstas*. Joje Vilniaus savivaldybė, nesilaikiusi Lietuvos įstatymų ir pažeidusi Europos žmogaus teisių standartus, vadinama kaltininke. Paradoksalu, tačiau „Būsto“ problematikoje dažnu atveju ta pati savivaldybė, kuri ir vykdė neteisėtus veiksmus, griaudama romų būstus, įvardijama kaip sprendėja, o sprendimo būdai – būsto suteikimas ar atėmimas. „Būsto“, kaip ir „Socialinės pagalbos“, problematikoje daugiausia atstovaujama Vilniaus miesto savivaldybei – tuomečiui merui, socialinės paramos skyriaus darbuotojams. Argumentacijos tipas joje – įvairus,

[87] Daugiau žr. Žmogaus teisių stebėjimo instituto puslapyje: www.hrmi.lt.

[88] Vilniaus apygardos administracinis teismas rugpjūčio 2 d. nutarimu priėmė nagrinėti 20-ies asmenų prašymą dėl 2004 m. gruodžio 2–3 dienomis Vilniaus m. savivaldybės administracijos tarnautojų neteisėtais veiksmais jiems padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Vilniaus apygardos administracinis teismas. 2007 08 02 *Teisme – romų taboro gyventojų prašymas*, http://www.vaateismas.lt/index.php/lt/37977/.

tačiau vyraujantis – faktologinis, kai neišsakoma asmeninė rašančiojo pozicija, ji pasiskolinta, apeliuojanti į kitus šaltinius. Apeliavimas į kitus šaltinius ar tiesiog teksto nurašymas ištisais sakiniais ar net pastraipomis nuo kitų analogiškos tematikos tekstų – lietuviškosios spaudos yda, kai nesistengiama vadovautis kuo originalesniais šaltiniais, nebandoma išdėstyti savo nuomonės, pateikti argumentų, o tiesiog rašoma cituojant ar remiantis jau anksčiau pasirodžiusiais straipsniais, juose naudotais šaltiniais. Pastebėtina, kad tekstuose, priskirtuose psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai, kaip į šaltinius, apeliuojama į pačių etninių mažumų grupių atstovus, pateikiami jų samprotavimai. Pavyzdžiui, aprašant romų problemas pasitelkiami psichologiniai aspektai – dažnu atveju naudojama ne faktologinė, bet emocionali argumentų forma (remiamasi rašančiojo patirtimi kaip socialiniu eksperimentu arba naudojami specifiniai šaltiniai – nukentėjusių nuo romų (gyvenančiųjų šalia romų taboro Kirtimuose) asmenų teiginiai, taip pat klausiama pačių romų, pateikiama jų pasisakymų.

„Socialinės pagalbos“ problematikoje vyrauja tematika, susijusi su socialinėmis Vilniaus savivaldybės integracijos programomis (užimtumo, būsto), kuriamomis integruoti Vilniaus Kirtimų tabore gyvenančius romus į visuomenę. Joje, kaip ir „Būsto“ problematikoje, problemų sprendėjas yra miesto valdžia (Vilniaus savivaldybė), valstybės pareigūnai, o sprendimo būdai – įvairiapusė socialinė parama, pašalpos. Šios problematikos priežastingumas – su ekonomika ir psichologija susiję etninio nepakantumo prielaidų aspektai: akcentuojamas Vilniaus savivaldybės rūpestis kuriant integracijos į darbo rinką, suteikiant socialinį būstą programas, tačiau šioms pastangoms priešpriešinami visai romų grupei priskiriami apibendrinti individo bruožai (nenoras dirbti, socialinis problemiškumas, socialinių problemų dirbtinumas), ir tai sudaro kliūtis šioms dviem grupėms (romų ir daugumos) sklandžiai bendradarbiauti, kelia konfrontaciją. Rašant apie romų etninę grupę ir su ja siejamą „Būsto“ ir „Socialinės pagalbos“ problematiką, ją sudarančią tematiką, spaudos diskurse vyrauja etninės neapykantos kurstymas, grindžiamas ekonominėmis prielaidomis, matomomis kuriant negatyvų romų grupės įvaizdį, kaltinant valstybės (Vilniaus savivaldybės) lėšų eikvojimu, taip pat pateisinant Vilniaus savivaldybės planus iškeldinti Vilniaus romų gyvenvietę Kirtimuose (nelegalių namų griovimo akcija) ir taip neleidžiant įsitvirtinti romų etninei grupei (7 lentelė).

Taigi romų etninės grupės problemiškumas pateikiamas vienareikšmiškai, vienpusiškai – vyrauja vien tik ekonominiai ir psichologiniai aspektai, problematika – neįvairi, nenurodomos gilesnės iškilusių problemų priežastys. Pavyzdžiui, tiek „Nusikaltimų“, tiek „Socialinės pagalbos“ problematikoje kaip kaltininkai įvardijami išimtinai romų tautybės (romai, gyvenantys Vilniaus Kirtimų tabore) asmenys (6 lentelė).

6 PAV. „Būsto“, „Socialinės pagalbos“, „Nusikaltimų ar neteisėtų veiklų“ problematika apie romų etninę grupę Lietuvos spaudoje įvairiais teoriniais aspektais (2005–2007 m. I pusmetis) (straipsnių skaičius, vnt.)

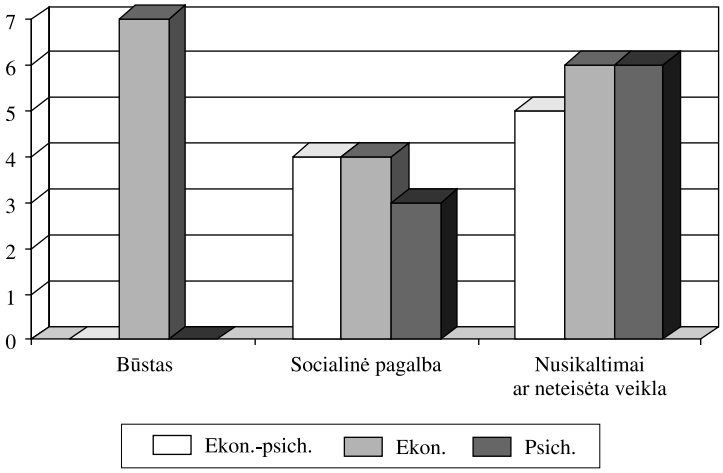

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

6 LENTELĖ. Dažniausiai spaudoje įvardijami problemos priežastingumo kaltininkai (2005–2007 m. I pusmetis)

Problemos kaltininkai	Problematika teorinėje perspektyvoje
Romai (gyvenantys Vilniaus Kirtimų tabore)	Nusikaltimai, neteisėta veikla (ekonominėje ir psichologinėje teorinėse perspektyvose)
Rusai (Tarptautinė Baltijos akademija (TBA) ir jos vadovybė) **Lenkai** (Vilniaus ir Šalčininkų r. savivaldybės, Šalininkų r. meras, Šalčininkų r. Taryba, Lietuvos lenkų rinkimų akcija) **Švietimo ir mokslo ministerija**, tirianti TBA veiklą	Mažumų švietimas (politinėje teorinėje perspektyvoje)
Rusai (Lietuvos rusų sąjungos (LRS) Klaipėdos miesto skyriaus pirmininkas, LRS atstovas, Seimo narys) **Žydai** (Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkas, Panevėžio žydų bendruomenės atstovybė) **Romai** (Lietuvos romų bendrijos „Čigonų laužas“ pirmininkas) **Čečėnai** **Azerbaidžaniečiai**	Mažumų konfliktai (psichologinėje teorinėje perspektyvoje)
Žydai (litvakai, Lietuvos žydų bendruomenė ir jos pirmininkas, Lietuvoje gyvenantys žydai) **Lietuvos Respublikos Seimas** **Žiniasklaida**	Žydų turto restitucija (ekonominėje ir psichologinėje teorinėse perspektyvose)
Žydai (Lietuvos žydų bendruomenė, Pasaulio žydų bendruomenių atstovai, JAV žydų bendruomenė, JAV žydais prisistatantys asmenys) **Valstybė**	Kultūrinis mažumų paveldas (ekonominėje teorinėje perspektyvoje)

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

Interviu metu ekspertai žurnalistai pastebėjo, kad dauguma žurnalistų (ir ne tik rašančių apie romų etninę grupę) linkę stereotipizuoti romus arba pateikti išankstinius nusistatymus jų atžvilgiu, sieti juos su tam tikra problematika, kuri yra perimta iš pačios Lietuvos spaudos:

> <...> Kadangi Vilniuj gyvenu, tai žinau, kaip Vilniuje nušviečiama problemiškiausia etninė grupė. Susiplaka trys problemos – žmonės nėra integruoti, siejami su narkotikų platintojais, nušviečiami taip, kaip ne itin mėgstantys dirbti. Nebūtinai paplitusi nuomonė, kad romai mėgstantys vagiliauti žmonės. Kai tai susiplaka, gaunasi didelis neigiamas atspalvis. Neteko matyti itin teigiamos informacijos apie gerus romų poelgius. Žinoma, pasirodė socialinės reklamos, bet ji maža, silpna ir nenusveria visuomenės nuomonės. Čia tas atvejis, žinoma, kai žiniasklaida yra atspindys to, kas yra susiklostę ir kas vyksta, nes pasižiūrėjus į Vilniaus valdžios sprendimus išgriauti, išvaikyti taborą, toks tonas reiškiamas romų atžvilgiu atrodo priimtinas, na, ir susiformuoja tokia nuomonė. Bet kaip išspręsti problemą, nebuvo nei viešoj erdvėj, nei žiniasklaidoje išsakyta. Pakabinti kamerą – tai nesprendimas. <...>
> (3 interviu, dienraščio žurnalistas, ekonomikos skyriaus apžvalgininkas)

> <...> Aš netgi pasakyčiau taip, kad apie romus yra mažiau rašoma kaip apie kokius narkomanus... apie jų taboruose klestintį narkobiznį ir... kur kas rečiau rašoma apie tai nei apie valdžios sprendimus romų atžvilgiu.<...>
> (1 interviu, žurnalistė, dienraščio redaktorė)

Taip pat pastebimas nenoras įsigilinti į problemą, su kuria susiduria ši etninė grupė, dėl visų bėdų paprastai kaltinami patys romai:

> <...> kad vienintelė ir didžiausia problema yra jų pačių gyvenimo būdas, nes jeigu būtų kažkas kitaip, tai tikrai tų problemų nebūtų. Jie gyvena tiesiog kažkokiu būdu šia diena galvodami, kaip čia ką nors susukti, sukombinuoti, apgauti ir taip toliau. Ir dėl to yra tos problemos, nes jeigu jie statytų normalius namus, jeigu jie tvarkytųsi, tai niekada tas taboras nebūtų toks skurdus, jis nebūtų, jeigu jie neprekiautų narkotikais, tai tas taboras nebūtų nusikaltimų lizdas ir narkotikų prekyvietė, nes vis tiek jie jais prekiauja. Jeigu jie dirbtų jie vėlgi negyventų skurdžiai ir jie tada neardytų savo namų ir nekištų jų į krosnį ir sakytų, kad nėra kuom kūrenti. Va, sudeginom grindis, o dabar, va, sienas sudeginsiu išsiardęs. Iš tikrųjų didžiausia problema yra jų gyvenimo būdas, nes galų gale, jeigu jie dirbtų, kažkiek legaliai uždirbtų, užsimokėtų už elektrą, tai nereikėtų išardyti visų skaitiklių ir prisijungti elektros nuo stulpų nelegaliai. Man atrodo, kad čia viskas nuo jų priklauso, nes nieko iš principo labai pakeisti negali šitam dalyke, nes jiems iš tikrųjų skiria pinigų savivaldybė, kad jie kažką darytų, bet jie vis tiek eina verkti ir sakyti, kad mums per mažai duoda, o visiems kitiems taigi niekas neduoda. Arba galų gale jiems buvo pasiūlytas darbas, kai Vilniaus savivaldybė jiems siūlė dirbti už minimalų atlyginimą ir ten tikrai būtų priėmę į darbą, tai atsakymas buvo, kad čigonui dirbti „zapadlo“, ir nė vienas nenuėjo į tą darbą. Aš tai matau vienintelę problemą, kad jie patys dėl to savo skurdaus gyvenimo ir yra kalti.<...>
> (5 interviu, dienraščio žurnalistė, rašanti apie romus)

Interviu su tyrime dalyvavusiais ekspertais rodo, jog jie nėra įsigilinę į romų problemas, kartoja jau žinomas nuomones, o žurnalistai irgi išsako stereotipinius samprotavimus.

Žydų etninė grupė Lietuvos spaudoje

Dauguma ekspertų mano, kad žydai, kaip ir romai, susiduria su vis dar gyvuojančiu ir egzistuojančiu buitiniu antisemitizmu visuomenėje, jų atžvilgiu susiformavę ir vartojami stereotipai:

> <...> žydai... skaitomi „ne tokie kaip mes“... , kad jie skiriasi... Čia yra labai daug mitų... Štai, pavyzdžiui, susiduriame su tokiais..., kad „žydai nukryžiavo Kristų“, „žydai naudoja naujagimių kraują...“ <...>
> (14 interviu, žydų bendruomenės atstovas)

> <...> tarpetninius santykius veikia etniniai stereotipai. Žydų nemėgstam taip pat kaip čigonų. <...>
> (11 interviu, istorikas)

Per interviu ekspertai teigė, kad žydų turto restitucijos, mažumų kultūros paveldo reikalai nekelia problemų valstybei, tačiau jų aktyvus žiniasklaidos eskalavimas daro jas ideologizuotas ir politizuotas. O šio darinys – neigiamas stereotipinis vaizdas tų tautų, kurios nori atsiimti turtą, ypač tai akivaizdu žydų etninės grupės atžvilgiu:

> <...> turto susigrąžinimas – parodomasis dalykas, realios problemos nėra, abiejų pusių dirbtinas ginčas, lietuviai demonstruoja neapykantą ir žydai tuo pačiu. <...>
> (18 interviu, žmogaus teisių ekspertas, Seimo narys)

> <...> Žydų restitucijos klausimai... Tai yra normalus teisminis procesas, koks ir turi būti. Tik kitas dalykas, aišku, kad žiniasklaida pasigavo tą procesą, kadangi ten vyksta labai natūralūs, normalūs teisminiai dalykai, tai yra normalu, kad dėl turto nesusitariam, nepasidalinam. Tai gali būti bet kokioje tautoje, religijoje. Lietuvoj tai labai padidintas dėmesys, suaštrintas... ir, aišku, žiniasklaida mėgsta pasigauti ir plėtoti... Dažniausiai tai veikia visuomenę... Ir tas nežinojimas gimdo dar didesnę neapykantą, nes iš tikrųjų rašo apie žydus tiktai neigiamai, tai taip ir išeina, kad žydai nepasidalina turto. <...>
> (10 interviu, žmogaus teisių ekspertė)

> <...> Kiek teko girdėti, tie restitucijos procesai sudaro neigiamą įspūdį tų tautų, kurios nori atgauti turtą, rabinai kurie važiuoja žiūrėti, ar nestatoma ant jų kapinių, tai nuteikia priešingai. <...>
> (17 interviu, totorių bendruomenės atstovas)

<...> Procesas vyksta sudėtingas, nesu specialistas ir įsigilinęs į problematiką, bet tas istorinis palikimas, istorinių santykių raida ir įtakoja tuos dalykus. <...>
(20 interviu, tautinių mažumų ekspertas)

Pasak ekspertų, minėtų klausimų eskalavimas gali turėti neigiamos įtakos tarpetniniams santykiams, nes tai ne lokali, o globali problema, ir pripažįsta, jog pavojinga tarpetniniuose santykiuose ieškoti ekonominių priežasčių:

<...> Labai smarkiai, nes, sakykim, toks, va, dabar virš Lietuvos žmonių ir valstybės kaip Damoklo kardas yra pakibęs – visuomeninių organizacijų žydų turto restitucija. Ir, aišku, kad nieko nėra pavojingiau, kaip tarpetninių santykių ekonomizavimas. <...>
(11 interviu, istorikas)

Ekspertų manymu, nepakantumas šiuo reikalu žydų etninės grupės atžvilgiu kuriamas dviem būdais (neminėsime problemos ekonomizavimo) – stereotipais, t. y. parodant, kokia nevieninga žydų bendruomenė dalydamasi turtą, kuris teisiškai žydų bendruomenei nepriklauso, sykiu į konfliktą įveliant kitas Lietuvos etnines bendruomenes, kurios irgi turi teisę atsiimti buvusį bendruomeninį turtą. Kitas nepakantumo kurstymo būdas, kalbant apie žydų turto restituciją, iki galo nesigilinama, kam ir kodėl, kokiomis istorinėmis aplinkybėmis, kokiais šalyje veikiančiais įstatymais remiamasi grąžinant žydų religinei bendruomenei, o ne individualiems asmenims priklausantį turtą. Taip formuojama nuostata, kad valstybė, tiek daug dėmesio skirdama žydų etninei grupei, kuri yra mažuma Lietuvoje, nesirūpina aktualesnėmis savo piliečių problemomis. Taigi supriešinamos ne tik Lietuvoje gyvenančios etninės grupės, bet ir atskiros kartos:

<...> Įsivaizduojate, kokią tai sukelia širdgėlą, kad, va, mūsų pastatus, nežiūrint į tai, kas ten buvo kažkada, nori paimi. Mūsų karta jau yra visai kita ir mes nežinom. Kai kurie domisi savo praeitim, kai kurie nežino, kaip ten buvo iš tikrųjų, kodėl mes turime grąžinti. Įsivaizduojate, kokia auga neapykanta šitai grupei žmonių. Ir tie labai įnirtingi visi mūsų valdžios palaikymai, kai sprendžiamas restitucijos klausimas pirmoj eilėj, o nesprendžiamas klausimas apie mūsų vaikų ateitį ar dar ką nors sukelia bendravimo problemas ir užtat ta žydų tauta nėra labai mėgstama mūsų lietuvių. <...>
(19 interviu, pabėgėlių integracijos ekspertė)

Štai pavyzdys, kaip žiniasklaidoje konstruojami klausimai, susiję su žydų turto restitucija Kaune:

<...> gal nenoras išgirsti kitos nuomonės ir... spauda, jei nori, padaro viską <...> gali ir gerutį padaryt, ir blogą padaryt... <...> Čia yra pas mus tokia religinė bendruomenė, toks veikėjas vienas, sėdėjęs kalėjime už vagystę, jis visą laiką prieš

viską... Tai dažniausiai interviu ima pas jį. Suprantat, <...> o paskui – ot, matot, čia žydai pešasi. Tai aš sakau, kad paklaustų manęs, aš išsakysiu bendruomenės nuomonę <...>, bet žurnalistams šitai jau nenaudinga. <...>
(16 interviu, žydų bendruomenės atstovas)

Taigi ekspertai nepakantumo, nukreipto prieš žydų etninę grupę, kurstymą įžvelgia dviem – „Žydų turto restitucijos“ ir „Mažumų kultūros paveldo“ (žydų kapinių Šnipiškėse tema) atvejais.

Kokybinio Lietuvos spaudos turinio tyrimo duomenimis, žydų etninė grupė siejama ne tik su „Žydų turto restitucija“, „Kultūriniu mažumų paveldu“, bet ir su „Antisemitizmo apraiškomis“, „Mažumomis politikoje“ ir „Konfliktu tarp mažumų“ (4 lentelė). Pastarosios dvi problematikos sudaro labai mažą dalį tematikos, siejamos su žydų etnine grupe (12 ir 15 lentelės). „Žydų turto restitucijos“ ir „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos yra susijusios tarpusavyje ne tik dėl to, kad kylančių problemų priežastims įvardyti spaudoje daugiausia pateikiama ekonominių argumentų, bet ir dėl to, kad labiausiai atstovaujama įvairių grupių verslo interesams.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematika Lietuvos spaudoje daugiausia priskirta ne ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai (7 pav.) ir dažniausiai aptaria temas, susijusias su manomai buvusių senųjų žydų kapinių Šnipiškėse, Vilniuje, kur statomi prabangūs „Karaliaus Mindaugo“ apartamentai, lokalizacija (13 ir 14 lentelės). „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematika ir šios problematikos tematika, siejama su žydų etnine grupe, priskirta politinei ir kultūrinei perspektyvai (13 ir 14 lentelės), nėra tokia gausi – su žydų etnine grupe siejama tematika politinėje perspektyvoje, kitaip negu ekonominėje ir kultūrinėje, aptaria politinių įvykių (Lietuvos istorijos instituto vaidmenį „Šnipiškių kapinių“ istorijoje bei sinagogų komplekso Kalvarijoje nykimą ir politinio dėmesio šiems objektams, trūkumą) eigą. „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematika, priskirta kultūrinei teorinei perspektyvai, daugiausia siejama su kultūriniais įvykiais (žydų kultūros dienos Joniškyje ir Toros iš Lietuvos perdavimas JAV karo laivui). Šioje problematikoje, priskirtoje ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai, pateikiama argumentų problemos priežastims paaiškinti, pabrėžiamas žydų etninės mažumos konfliktas su visuomene (Vyriausybe, buvusiais savininkais) dėl nesutampančių ar nesuderinamų materialinių interesų. Nors žydų etninė grupė nematoma klasikinio konflikto, aprašomo ekonominėje tarpetninių santykių perspektyvoje, su klientais kontekste, akivaizdūs „klasikiniai“ kaltinimai žydų etninei grupei pasipelnymu, būdingi kalbant apie nesutarimus, kylančius ekonominiu pagrindu. Šioje problematikoje pastebimas dar vienas ekonominiams santykiams būdingas statuso ar galios demonstravimo aspektas. Straipsniuose, priskirtuose ekonominei etninių santykių perspektyvai „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikoje, dažnai išsakoma „žydų įtakos“ baimė, pasitelkiant tarptautines ir įtakingas pasaulio žydų

organizacijas, Lietuvos valstybei sprendžiant kapinių Šnipiškėse lokalizacijos klausimą. Taigi aprašant šią problemą, atsispindi Vyriausybės, Vilniaus savivaldybės konfrontacija tarp mažumų grupių ir joms atstovaujančių organizacijų dėl žydų paveldo išsaugojimo, o tai neatitinka verslo grupių interesų, bet sutampa su Lietuvos istorijos įvykiais ir jų interpretacija (kapavietės buvimo kvestionavimas ir moralinė Lietuvos valstybės atsakomybė). Tad „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos šaltiniai yra ne tik statybomis suinteresuotos grupės: valstybės, Vilniaus savivaldybės atstovai, su statybomis susiję asmenys (statybų bendrovės vadovas, architektas), bet ir mokslininkai, tyrę kapinių vietą, taip pat patys Lietuvos žydai ir jiems atstovaujantys „pasaulio“ žydai. Taip pat remiamasi įvairiais dokumentais, istoriniais šaltiniais.

„Žydų turto restitucijos“ problematika priskirta ekonominei, ekonomineipsichologinei ir politinei tarpetninių santykių perspektyvoms (7 pav.). Šios problematikos ekonominėje tarpetninių santykių tematikoje pateikiami argumentai taip pat, kaip ir „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikoje, pabrėžia žydų etninės mažumos konfliktą su visuomene ar Vyriausybe, buvusiais savininkais dėl nesutampančių arba nesuderinamų materialinių interesų, vyrauja kaltinimai žydų etninei grupei pasipelnymu[89]. Pagrindinis įvardijamas argumentas dėl norimų atsiimti pastatų ir jų vertės – pageidaujama atsiimti daugiau pastatų ir žemės sklypų, negu iš tiesų jiems priklausė. Šie argumentai spaudoje grindžiami ir faktais, kad norimų atsiimti pastatų sąrašai be pagrindo kinta, juose atsiranda naujų, nepagrįstų istoriniais faktais objektų, taip pat tvirtinama, jog norima atsiimti labai didelės vertės žemės sklypus („aukso vertės“), esančius miestų (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje) centruose. Spaudoje teigiama, kad daugelio šių sklypų ir pastatų vertė dar labiau pakilo, kadangi juose jau įrengti prabangūs restoranai, kavinės, į jų infrastruktūrą investuotos nemažos pinigų sumos. „Žydų turto restitucijos“ problematikos, priskirtos ekonominei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai, priežasčių dėl nesklandaus turto restitucijos proceso vyksmo bandoma ieškoti pačių žydų bendruomenėse, t. y. žydų bendruomenių konfliktuose ar nesutarimuose (tarp Kauno ir Vilniaus žydų, JAV ir Lietuvos žydų bendruomenių), teikiant galutinį grąžintino turto sąrašą ir nesusitariant, kas perims tą turtą. Taigi spaudoje išryškinama stereotipinės ir atsiremiančios į ekonominį pagrindą žydų charakterio savybės – gudrumas, savanaudiškumas.

„Žydų turto restitucijos“ problematika, priskirta politinei tarpetninų santykių perspektyvai, remiasi keliais argumentais, atspindinčiais valstybės interesus ir politiką šiuo klausimu – spaudoje teigiama, kad nors ir būtų priim-

[89] Pabrėžtina, kad žydo, kaip „pasipelnytojo“, įvaizdį spaudoje padeda kurti naudojama gausi ikonografinė medžiaga. „Žydų turto restitucijos“ problematikos tekstuose, sąrašų su norimu atsiimti žydų nekilnojamuoju turtu tematikoje spausdinamos pastatų nuotraukos, parašuose po nuotraukomis nurodoma jų vertė.

7 PAV. „Žydų turto restitucijos“ ir „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematika apie žydų etninę grupę Lietuvos spaudoje įvairiais teoriniais aspektais (2005–2007 m. I pusmetis) (straipsnių skaičius, vnt.)

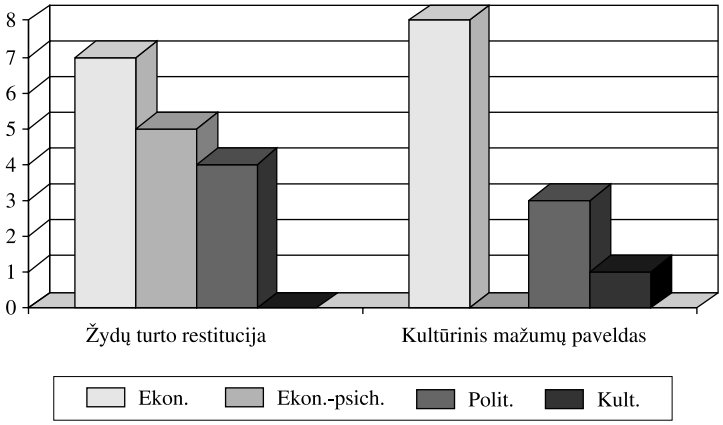

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

tos įstatymo pataisos, leisiančios grąžinti turtą žydų religinei bendruomenei, tačiau pirmenybė, grąžinant nacionalizuotą žemę ir nekilnojamąjį turtą, bus teikiama Lietuvos piliečiams (neminima, kad žydai taip pat yra Lietuvos piliečiai). Kitas aspektas, kai bandoma suderinti Lietuvos ir etninės mažumos grupės interesus, nes kvestionuojamas fondo, perimsiančio Lietuvos žydams priklausiusį turtą, skaidrumas ir atstovavimas visiems Lietuvos žydams. Spaudoje metami kaltinimai Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkui ir Lietuvos žydų paveldo fondui, perimsiančiam Lietuvos žydams priklausiusį turtą, pabrėžiamas nenoras tartis su kitomis tokiomis pat lygiavertėmis Lietuvos žydų organizacijomis.

1990–1998 m. atliktas kiekybinis spaudos tyrimas parodė, kad spaudos retorikoje apie žydus buvo ryškiausias politinis aspektas ir santykių išstūmimas į „pasaulinį“ arba „išorinį“ lygmenį – pabrėžiama pasaulinė žydų bendruomenė, neatskleidžiamas dabartinės Lietuvos žydų bendruomenės gyvenimas, daugiau kalbama ne apie santykius tarp tautinių grupių, o Lietuvos ir Izraelio valstybių (Beresnevičiūtė, Nausėdienė 1999: 72).

Vienareikšmiškai galima sakyti, kad tiek „Žydų turto restitucijos“, tiek „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos (ypač žydų kapinių Šnipiškėse tematikoje) iškylančių problemų kaltininkai yra įvardijami žydai (litvakai, JAV žydų organizacijų, Lietuvos žydų bendruomenių atstovai (dažniausiai Lietuvos žydų bendruomenės ir Kauno žydų religinės bendruomenės pirmininkai, akcentuojamas ir vidinis konfliktas tarp šių asmenų). Jie labiausiai kaltinami dėl negebėjimo susitarti tarpusavyje dėl nepagrįstumo grąžinant tam tikrus pastatus, vertės, atsiėmimo būdų, perėmėjo, akcentuojami ginčai tarp numanomų turto paveldo perėmėjų, nenoro derėtis, užsispyrimo.

„Žydų turto restitucijos“ problematikos straipsniuose informacijos šaltiniais taip pat tampa keletas grupių, tai – tuomečiai valstybės pareigūnai, tam tikrų valstybės institucijų atstovai – tuomečiai LR prezidentas, premjeras, jo patarėjas, Lietuvos ambasadorius Izraelyje, Kauno miesto savivaldybės Nuosavybės teisių atkūrimo skyrius, Teisingumo ministerijos valstybės sekretorius, Archyvų departamentas. Žydų mažumos interesams atstovauja tiek Lietuvos, tiek užsienio žydų bendruomenių atstovai. Šioje problematikoje matomi ir kitos pusės suinteresuoti asmenys, dažniausiai verslininkai, kurie patenka tarp tų, į kurių nuosavybę ir pretenduoja nekilnojamąjį turtą norinti susigrąžinti žydų religinė bendruomenė, nekilnojamojo turto vertintojai. Taip pat remiamasi kitų Vakarų Europos valstybių (Prancūzijos) patirtimi, Archyvų departamento analizėmis, įstatymais, cituojami Lietuvos istorijos faktai.

„Žydų turto restitucijos“ problematikoje kaltinimus žydams sustiprina ir spaudoje įvardijami iškilusios problemos sprendėjai ir jos sprendimo būdai. Taigi patys žydai spaudoje įvardijami kaip atsakingi asmenys už iškilusį žydų turto restitucijos problemiškumą. Šiuo atveju sprendimo būdai – pačių žydų veiksmai (grąžintino turto sąrašo galutinis pateikimas Lietuvos Vyriausybei ir jo nekeitimas, susitarimas tarpusavyje, kad būtų atstovaujama visai Lietuvos žydų bendruomenei, fondo, kuriam ruošiamasi atiduoti Lietuvos žydams priklausiusį turtą, sukūrimas ir religinių bendruomenių turto grąžinimas ir skyrimas tik Lietuvos žydų reikalams). Taip pat patariama Lietuvos žydų bendruomenei bendradarbiauti su valstybe. Tik pavieniais atvejais kaip iškilusių problemų kaltininkė įvardijama Vyriausybė, Teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos Seimas. Argumentų tipas straipsniuose – įvairus, vyrauja emocionalus, tačiau, kaip ir kitais atvejais, nėra išsakoma asmeninė rašančiojo pozicija, bet ji yra pasiskolinta, apeliuojama į kitus šaltinius. Pastebėtina, kad „Žydų turto restitucijos“ problematikoje atsiranda ir asmeninę nuomonę šiuo klausimu reiškiančių autorių (dažniausiai komentatorius A. Vinokuras).

Interviu metu apklausus spaudos tyrime dalyvavusius ekspertus žurnalistus, pastebima, kad šie pripažįsta, jog spaudoje vis dar pateikiama tam tikrų stereotipų, susijusių su žydų etnine grupe:

> <...> dėl žydų... sunku čia kalbėt, nes žydų labai mažai Lietuvoj dabar. Ir tiek, kiek pačiam teko bendraut, girdėt kažką tai, žiniasklaidoj <...> atsiranda <...> straipsniai arba kažkokios laidos, kur galbūt, kad nelabai patiks žydams, kurie gyvena čia. <...>
> (7 interviu, žurnalistas, rašantis DELFI rusų kalba)

> <...> žydai – nežinau, ar atspindys, ar bandymas formuoti nuomonę, tai jautrus klausimas. Žydų turtas ir jo sugrąžinimas, statybos ant žydų kapų ar ne ant jų – nesigilinkim į diskusijas, yra neigiamas informacijos pateikimas. Beveik pas visus susidariusios išankstinės nuostatos tam tikrų tautybių, o ypač romų, atžvilgiu. <...>
> (3 interviu, dienraščio žurnalistas, ekonomikos skyriaus apžvalgininkas)

<...> Čia tai yra įvaizdžio dalykas, aišku... <...> Aš nemanau, kad jiems yra sunku prisitaikyt, tiesiog tai yra įvaizdis. Ir jis, aišku, kuriamas tam tikrų Lietuvos žydų atžvilgiu, ir visi tie norėjimai nestatyti namų, kapinių paieškos su virgulėm... Aš manau, kad daug kam kyla... toks klausimas, kad <...> kas galima vienam, negalima kitam, ir, sakysim, iš tikrųjų žydai gali ir... labai turi didelę jėgą, gali daug... priversti atsiprašyti ką nors. Mes, pavyzdžiui, negalim priversti atsiprašyti už kokius nors įvykius. <...>
(2 interviu, žurnalistė, rašanti apie pabėgėlius)

Viena ekspertė žurnalistė prisipažino, jog, kitaip nei rašant apie romų etninę grupę, apie žydus stengiamasi rašyti „atsargiai“:

<...> apie žydus mes apskritai dabar stengiamės nerašyt. Šiaip paskutinis skandalas, kuris kilo apie žydus, buvo susijęs su žydų kapinėm. Ir tie istorikai, kurie ieškojo kapinių. Tai va, ir mes šitą klausimą labai svarstėm, ar reikia rašyti, mes stengiamės labai minimaliai rašyti, jeigu iš tikrųjų yra esminis poslinkis kažkoks, tada mes rašysim. Mes nusišalinam, kadangi suvokiam, kad ten žaidžiama problema, nes žydus yra labai lengva išprovokuoti pasakius, kad „štai kažkur yra kapinės“, o kadangi ten yra verslo grupių interesai, tai, aš manau, kad ten tiesiog yra pasinaudota šita etnine grupuote. <...>
(1 interviu, žurnalistė, dienraščio redaktorė)

Apibendrinant galima teigti, kad matomos kelios pagrindinės tendencijos, susijusios su žydų etninės grupės įvaizdžio kūrimu žiniasklaidoje ir etninio nepakantumo žydų atžvilgiu aspektais. Pirmiausia žydų etninė grupė žiniasklaidoje siejama tik su „Turto restitucijos“ ir „Kultūrinio mažumų paveldo“ (kapinių Šnipiškėse) problematika. Straipsnių, pateikiančių alternatyvias pozicijas, mėginančių nagrinėti restitucijos procesus, eigą, yra mažai. Jie paskęsta negatyvios informacijos jūroje, menkai pastebimi. Matoma ryški tendencija, jog tiek „Žydų turto restitucijos“, tiek „Kultūrinio mažumų paveldo“ (ypač pastarojoje) problematikoje, susijusioje su žydų etnine grupe, atstovaujama ne mažumų grupėms ir jų pozicijai, o valstybei (Vyriausybei, Vilniaus savivaldybei) ir suinteresuotoms teritorijos užstatymu verslo grupėms. Minėtos problematikos ir ją sudarančios tematikos pateikimas spaudoje, kaltinant žydų etninę grupę pasipelnymu iš Lietuvos valstybės restitucijos atkūrimo proceso, politinės galios naudojimu savo (ekonominiams) tikslams pasiekti, taip pat ekonomizuojant ir psichologizuojant problemų atsiradimo priežastis, suponuoja etninės neapykantos kurstymą, kaip vieną iš etninio nepakantumo verbalinių apraiškų. Taip pat spaudos diskurse žydų etninės grupės savybių apibendrinimas (gudrumas, savanaudiškumas, konfliktiškumas) ir priskyrimas visai grupei ar tai grupei priklausantiems asmenims atskleidžia vartojamas subtilias nuostatas ir stereotipus žydų etninės grupės atžvilgiu (7 lentelė).

Lenkų etninė grupė Lietuvos spaudoje

Daugumos ekspertų nuomone, lenkų etninė grupė, palyginti su kitomis etninėmis grupėmis, įvardijama kaip turinti mažiausiai problemų ir sėkmingai jas sprendžianti, nes gyvena gana koncentruotai, yra tipiška, labai organizuota mažuma, neturinti integracijos bėdų, turinti savo švietimo organizacijų, teisininkų, medikų. Vilnius išskiriamas kaip pats problemiškiausias regionas, kadangi lenkų atstovai įvardija vieną iš opiausių šio regiono problemų – žemės grąžinimą.

> <...> Žemės daugiausia lenkai Vilniaus krašte turėjo. Nu, yra problemų, žinom, kad kai kuriuose rajonuose jau 100% žemių grąžinta, Vilniaus rajone tik 50%. Miestuose grąžinta apie pusę žemių, Vilniuje tik 15%. <...>
> (21 interviu, lenkų politinės partijos atstovas, Seimo narys)

Pasak ekspertų, tokia opi lenkams žemės grąžinimo problema nuo 2005-ųjų iki 2007 metų vidurio spaudoje beveik neminima[90].

Kokybinio Lietuvos spaudos tyrimo duomenimis, lenkų etninė grupė, skirtingai nuo rusų, daugiausia siejama tik su dviem problematikomis – „Mažumų švietimu“ ir „Mažumomis politikoje” (4 lentelė). Abi jos sąlyginai priskirtos politinei teorinei perspektyvai (8 pav.). Taigi lenkai yra vienintelė, palyginti su kitomis minėtomis etninėmis grupėmis, politiškai aktyvi mažuma, kurios partijos atstovai pretenduoja gauti svarbius postus valstybėje (pvz., viceministro), tačiau jų politinė veikla ir politiniai sprendimai apsiriboja Rytų Lietuvos regionu, Vilniaus rajonu ir Vilniaus savivaldybe.

Kita lenkų problema – pavardžių rašymas lenkiškais rašmenimis, atspindima Lietuvos spaudoje sąlyginai pavadintoje „Tikrinių vardų rašyba nelietuviškais rašmenimis“ problematikoje. Ji, beje, tiesiogiai susijusi su „Lietuvių kalbos problemomis“, kadangi šios problemos tematika byloja apie valstybinės kalbos vartojimą ir valstybinės lietuvių kalbos įstatymo pataisas dėl tautinių mažumų atstovų vardų ir pavardžių rašymo originalo kalba[91]. Pirmoji problematika gali būti daugiau siejama su lenkų etnine mažuma, nes įstatyme norima įteisinti kitų lotyniškų raidžių, kaip antai q, w ir x, rašybą dokumentuose. Viena tema šioje problematikoje liečia ir Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimą panaikinti Vilniaus rajono Savivaldybės tarybos sprendimą

[90] Paminėtinas vienas straipsnis „Bernardinų“ interneto dienraštyje: „Lenkų partija dar kartą pareiškė pasipiktinimą, jog Vilniaus krašte negrąžinama žemė“, 2007 02 01, http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/58020.

[91] Vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projektas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=265916; Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas, papildomo komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projekto XP–689(3), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=328641.

Vilniaus rajono Lavoriškių vidurinę mokyklą vadinti Emilii Plater vardu, kadangi jis prieštarauja *Valstybinės kalbos įstatymui* ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimams. „Lietuvių kalbos“ problematika daugiau liečia rusų etninę mažumą ar rusų kalbą ir jos dažną vartojimą viešosiose sferose (vaikų darželyje, televizijoje, radijuje, darbovietėje).

„Mažumų politikoje“ problematikos tematika susijusi su lenkams atstovaujančia politine partija – Lietuvos lenkų rinkimų akcija (LLRA) ir jos vykdoma politika. Ji atsirado dėl kelių politinių įvykių. Vienas susijęs su LLRA dalyvavimu Vyriausybės koalicijoje, kai Valstiečių liaudininkų sąjungos pirmininkė koalicijos partneriams derybų metu pažadėjo skirti viceministro postą, bet pažado neįvykdė, kitas – Vilniaus rajono savivaldybės penkerius metus rengiamas bendrasis teritorijos planas, trečias – politinis konfliktas tarp Seimo nario V. Tomaševskio ir europarlamentaro V. Landsbergio dėl rinkėjų į savivaldos rinkimus Vilniaus rajone (12 lentelė). „Mažumos politikoje“ problematikoje su lenkų mažuma susijusioje tematikoje pastebimas vienintelis politinis aspektas – straipsniuose (tekstuose) skamba kaltinimai lenkams dėl „savavališkos“, „savarankiškos“ (neretai nesutampančios su lietuvių politiniais interesais) Vilniaus rajono Taryboje daugumą turinčių Lenkų rinkimų akcijos atstovų vykdomos politikos. Taigi matomas politinio nelojalumo („nepaklusnumo“) Lietuvos valstybei ir jos piliečiams aspektas. Vienu atveju aprašomi lenkų politikų grasinimai koalicinės Vyriausybės atstovams išeiti į opoziciją, jeigu nebus įvykdytos derybų sąlygos – žadėtas viceministro postas, kitu atveju – Vilniaus rajono savivaldybės penktus metus rengiamas teritorijos bendrasis planas, manoma, vilkinamas tyčia, lenkų partijai siekiant politinių tikslų – laimėti savivaldybių rinkimus, kaltinami lenkai, bijantys „įsileisti“ į Vilniaus rajono teritoriją lietuvius. Aprašomas *Lietuvos lenkų rinkimų akcijos* ir Konservatorių partijos *Tėvynės sąjunga* konfliktas, taipogi susijęs su lenkų politinės partijos galios „sumažinimu“ Vilniaus rajone – spausdinamas Europos Parlamento nario konservatoriaus V. Landsbergio laiškas, kuriame raginama partijos rėmėjus persiregistruoti, kad galėtų balsuoti Vilniaus rajono rinkimų apygardoje.

Kaip ir Lietuvos spauda, neretai ekspertai patys linkę politizuoti ir mažumų švietimo Rytų Lietuvoje problematiką, manydami, kad tai gali užkirsti kelią lenkų mažumos integracijai:

> <...> Griežtai lenkiškas išsilavinimas, skaitomi lenkiški laikraščiai, kalbėjimas lenkų kalba Lietuvoje neleidžia suprast likusios daugumos valstybės kultūros, sistemos, tradicijos ir visa kita. Ir tai iššaukia susipriešinimą, negatyvumą ir, manau, kad... tai išties vaidina vaidmenį. Labai negatyvų, blogą vaidmenį vaidina. <...>
> (18 interviu, žmogaus teisių ekspertas, Seimo narys)

> <...> bet čia yra ir kitos problemos, kaip švietimas vien tiktai savo etninės grupės kalba, kuris neišvengiamai veda prie tos etninės grupės getoizacijos ir sunkesnio integravimosi į visą bendrą visuomenę. Bet kaip tą problemą spręst, kur

gali rast pusiausvyrą tarp grupių asimiliacijos, nes čia irgi gali eit per švietimo sistemą, ir jų normalios integracijos, na, aš nežinau, į šitą klausimą negaliu atsakyt. <...>
(11 interviu, istorikas)

Pastebėta, kad tiriamaisiais metais spaudoje gana dažnai lenkų (ypač lenkų) ir rusų etninės grupės siejamos su „Mažumų švietimo" problematika. Ji ypač tapo aktuali mažėjant mokinių skaičiui, o valstybei nusprendus mokyklas reorganizuoti. Nuspręsta reorganizuoti ne tik mokyklas lietuvių, bet ir lenkų, rusų dėstomosiomis kalbomis, taip pat ir mokyklas, kuriose dėstoma keliomis kalbomis. Tačiau spaudoje daugiausia dėmesio (ypač 2007-aisiais) buvo kreipiama į Vilniaus regiono[92] mokyklų reorganizaciją. Žinoma, tam įtakos turėjo ir 2006 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos gauti keturi skundai dėl švietimo politikos, vykdomos Vilniaus regione[93]. Akcentuotina, kad tokį mastą spaudoje ši problematika įgavo dar ir todėl, kad (buvo pripažinta oficialiai) Švietimo ir mokslo ministerija užsakė atlikti sociologinį tyrimą apie mokymosi prieinamumą Vilniaus rajono gyventojams. Lygių galimybių kontrolieriaus institucija pripažino, kad 2003 m. buvo netolygiai paskirstyti mokinių krepšeliai lenkų ir lietuvių mokykloms. Be to, Vilniaus rajono mokymo institucijomis domėjosi ir Prezidento institucija (Prezidentas aplankė Vilniaus rajono mokymo institucijas, buvo surengtas susitikimas Prezidentūroje. Premjeras taip pat organizavo susitikimą švietimo problemoms Pietryčių Lietuvoje aptarti) (Combating ethnic and racial discrimination and promoting equality: trends and developments 2000–2005. Special Study).

Etninių mažumų švietimo problematika spaudoje pateikiama pabrėžiant politinius argumentus. Pagrindinis akcentas Vilniaus ir Šalčininkų rajonų lenkų ir lietuvių mokyklų švietimo problematikoje yra Vilniaus ir Šalčinin-

[92] Taip pat žiniasklaidoje buvo aprašomos ir kontroversijos, susijusios su rusakalbėmis mokyklomis Klaipėdoje, kai Klaipėdos rajono administracinis teismas 2007 03 13 įteisino Klaipėdos savivaldybės sprendimą panaikinti vienuoliktas klases rusakalbėse Pajūrio ir Santarvės mokyklose. Taip pat buvo rašoma ir apie Vilniaus Jeruzalės vidurinę mokyklą lietuvių ir lenkų dėstomąja kalba, kai *Lietuvos lenkų rinkimų akcijos* iniciatyva Vilniaus Taryba nutarė lenkiškai kalbantiems mokiniams sukurti vienuoliktą klasę. Lietuviška mokyklos bendruomenės dalis tokiam sprendimui pasipriešino argumentuodama, kad mokyklos klasės ir taip perpildytos ir įžvelgė lietuvių mokinių diskriminaciją. Perdavus šį sprendimą į Vilniaus administracinį teismą, 2007 10 15 sprendimas buvo pakeistas (Dargužienė, N. 2006 11 06 „1. Ne Jūros ošimas nustelbia susikalbėjimą", *Respublika*, Nr. 253(5008): 8; Dargužienė, N. 2006 11 07. „2. Ne Jūros ošimas nustelbia susikalbėjimą", *Respublika*, Nr. 254(5009):11; Jasinskaitė, E. 2006 11 05. „Vidurinės mokyklos Klaipėdoje turi išlikti", *Respublika*, Nr. 150 (4905: 20); Urbonaitė, I. 2007 06 29. „Perpildyta sostinės Jeruzalės mokykla protestuoja dėl lenkiškos klasės steigimo", *DELFI*.

[93] Lygių galimybių kontrolieriaus metinis pranešimas, 2006, http://www.lygybe.lt/static.php?strid=1499.

kų politikų, atstovaujančių lenkų mažumai, politinių interesų primetimas mokykloms lietuvių dėstomąja kalba, taip pat šių interesų nesutapimas su Lietuvoje vykdoma švietimo politika – kitaip tariant, Vilniaus rajono politikų „savivaliavimas“. Pavyzdžiui, aprašomas Vilniaus ir Šalčininkų rajonų merų prašymas leisti tautinių mažumų mokyklose komplektuoti 5–9 klases esant 5 mokiniams vienoje klasėje, Šalčininkų rajono Tarybos sprendimas dėl lietuviškos mokyklos reorganizavimo iš pagrindinės į pradinę. Spaudoje aptariamas LLRA pirmininko prašymas Šalčininkų rajono merui nepasirašyti ankstesnio Tarybos sprendimo dėl lietuviškos mokyklos Tetėnuose reorganizavimo, vengiant „spekuliacijų“ tarpetninių santykių tematika, taip pat Jeruzalės mokyklos Tarybos pasipiktinimas Vilniaus miesto savivaldybės, kurioje politinio sprendimo galią turi lenkų mažumai atstovaujanti partija, sprendimu (perpildytoje mokykloje, kur lietuvių klasėse mokosi daugiau mokinių negu lenkų klasėse, formuoti naują klasę, kurioje mokiniai mokytųsi lenkų dėstomąja kalba)[94].

Akcentuojamas ir vietos gyventojų (lietuvių), ir mažumos politikų (atstovaujančių Šalčininkų rajono savivaldybei) interesų nesutapimas (prieštaravimas tautinei valstybės ideologijai, tikslams) – aiškinama, kad vaikai į lenkų mokyklas vedami naudojant prievartą, aprašomas organizuojamas piketas, kuriuo protestuojama prieš galimus mėginimus uždaryti lietuviškas vaikų ugdymo įstaigas. Pabrėžiama ir vyraujanti diskriminacija lietuvių atžvilgiu (mokyklų lietuvių kalba prastesnis finansavimas Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose – pateikiami duomenys iš Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atlikto tyrimo „Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams“, kuriame teigiama, kad mokymosi prieinamumas ir kokybė atitinka bendras šalies tendencijas, tačiau vyrauja etnocentrizmas ir tautinės netolerancijos apraiškos lietuvių atžvilgiu, kadangi lenkų mokomoji kalba yra populiariausia, mažiausia vietos lietuviškose ir trikalbėse mokyklose, daugiausia kompiuterių turi lenkiškos ir rusiškos mokyklos, nors ir 2006 m. atliktas tyrimas parodė skirtingas prielaidas finansavimui ir infrastruktūrai mokyklose, įkurtose Vilniaus savivaldybės ir apskrities[95]. Taigi galima sakyti, kad šiuo atveju politinėje perspektyvoje pastebimas konfliktas su dominuojančiomis valstybės grupėmis, kadangi lenkų etninė grupė, jų politikai yra kaltinami politiniu nelojalumu valstybei.

[94] Palyginimui, problema su rusų mokyklomis Klaipėdoje spaudoje pateikiama kitaip – šiuo atveju Klaipėdos politikų (daugumos) sprendimai neatitinka rusakalbių (mažumos) mokinių ir jų tėvų lūkesčių (kritikuojama Klaipėdos miesto Tarybos politika dėl dviejų rusakalbių mokyklų reorganizavimo, neatsižvelgiama į rusakalbių bendruomenę, atimama galimybė rusakalbiam jaunimui gauti vidurinio mokslo išsilavinimą savo rajone).

[95] Daugiau žr.: G. Merkys, S. Balčiūnas, A. Balžekienė, A. Lapienienė, Ž. Pauliukaitė, A. Telešienė (2006). *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*, p. 125.

8 PAV. „Mažumų švietimo“ ir „Mažumos politikoje“ problematika apie lenkų etninę mažumą politiniu aspektu (2005–2007 m. I pusmetis) (straipsnių skaičius, vnt.)

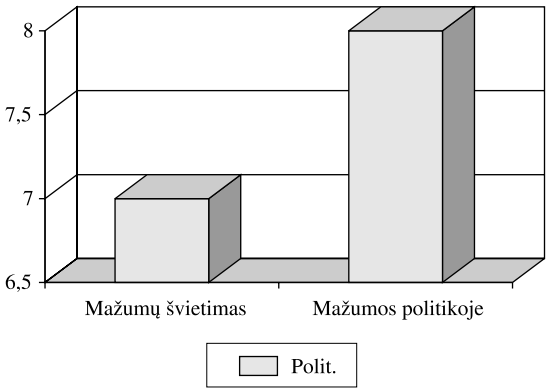

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

„Mažumų švietimo“ problematikos straipsniuose informacijos šaltiniais tampa keletas grupių, tačiau ryškiausiai matomi daugumos pozicijai atstovaujantys aukšti Lietuvos valstybės pareigūnai, ir tai iš dalies parodo problemos svarbą Lietuvos valstybės mastu. Daugumos pozicijoms spaudoje atstovauja Lietuvos valstybės institucijų atstovai (tiriamojo laikotarpio Seimo nariai, LR švietimo ir mokslo ministerijos atstovai, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, švietimo ir mokslo viceministrė, Studijų kokybės vertinimo centras, Bendrojo ugdymo departamentas), teisininkai, nevyriausybinių organizacijų atstovai („Vilnijos“ draugijos pirmininkas), lietuviai, gyvenantys Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose, taip pat lietuviškų mokyklų vadovai. Mažumos grupėms atstovauja Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybių atstovai, merai, Vilniaus apskrities atstovai, politinės partijos „Lietuvos lenkų rinkimų akcija“ atstovai, vidurinių mokyklų moksleivių tėvai, taip pat privačių aukštųjų mokyklų pareigūnai (rusų mokyklų mokytojai, Balstogės universiteto rektorius). Remiamasi įvairiais oficialiais dokumentais, patvirtinančiais galimą lietuvių diskriminaciją lenkų mažumos gyvenamuosiuose rajonuose: Seimo narių kreipimusi į Lygių galimybių kontrolierę A. Burneikienę, Vilniaus miesto Tarybos sprendimu, Jeruzalės vidurinės mokyklos tarybos sprendimu, V. Tomaševskio išplatintu pranešimu, visuomenininkų išplatintu atviru laišku valstybės institucijų pareigūnams. Taip pat vadovaujamasi svarbiausiais šalies ir tarptautiniais įstatymais – *Lietuvos Konstitucija*, *Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija*.

Galima sakyti, kad „Mažumų švietimo“ problematikoje etninės mažumos spaudoje įvardijamos kaip pagrindiniai kaltininkai, kai kalbama apie lietuvių ir lenkų mokyklų tarpusavio sambūvį Šalčininkų ir Vilniaus rajonuose. Manoma, kad lietuvių mokyklų reorganizavimo reikalus gali išspręsti Konstitucinis Teismas, taip pat siūlomas tarpusavio lenkų ir lietuvių dialogas ir derybos.

Pabrėžtina, kad atliktas sociologinis tyrimas *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*[96] iš tiesų patvirtino mokyklų lietuvių dėstomąja kalba diskriminacijos atvejus (mokyklų lenkų ir lietuvių mokomąja kalba prieinamumas vertinamas kaip nepakankamas, visų mokomųjų dalykų aprūpinimas mokymo priemonėmis mokomosiomis kalbomis geriau vertinamas nelietuviškose mokyklose, o lietuviškose mokyklose – kur kas prasčiau, pastebimi netolygumai mokyklų materialinių sąlygų užtikrinimo, aprūpinimo mokymo priemonėmis, mokyklų finansavimo atžvilgiu, dažniau įvardijami mokyklų lietuvių ar rusų mokomosiomis kalbomis diskriminacijos atvejai)[97]. Tačiau apklausus mokyklų bendruomenės narius (moksleivius, jų tėvus, mokytojus, mokyklų vadovus), apskrities ir savivaldos, nevyriausybinių organizacijų atstovus, paaiškėjo negatyvus reorganizacijos vertinimas, diskriminacijos atvejų įvairių mokomųjų kalbų atžvilgiu[98]. Pabrėžtina, kad autoriai (nors ir šalutinėse išvadose) akcentavo etnocentrizmą ir netoleranciją lietuvių atžvilgiu, trukdantį demokratiniam švietimo plėtojimui Vilniaus regione[99]. Nepaisant to, tyrimo autoriai nepabrėžė, kad netolygų finansinių ir materialinių gėrybių paskirstymą mokykloms skirtingomis kalbomis lemia įstatymais įtvirtinti skirtingi mokyklų steigėjai (Lietuvoje paprastai bendrojo lavinimo mokyklų steigėjai yra savivaldybės). Tuo tarpu Vilniaus rajone mokyklų steigėjai yra ir Vilniaus rajono savivaldybė, ir Vilniaus apskrities viršininko administracija, kuri įsteigė daugumą mokyklų lietuvių kalba šiame regione. Beje, apskričių administracija gali mokyklas geriau finansuoti negu savivaldybė. Tyrime dalyvavusios grupės patvirtina, kad skirtingo mokyklų pavaldumo situacija Vilniaus rajone kelia tam tikrų problemų[100].

Į bandymus vienpusiškai žiniasklaidoje pateikti švietimo Pietryčių Lietuvoje problemą, sureagavo ir lenkų politikai, konkrečiai – LLRA lyderis Seimo narys V. Tomaševskis. Jis savo išplatintame pranešime žiniasklaidai bandymus spaudoje politizuoti mokyklų reorganizavimą įvertino neigiamai, manydamas, kad mokyklų reorganizavimas buvo paremtas ekonominiu principu, bet ne tautiniu:

---

96 G. Merkys, S. Balčiūnas, A. Balžekienė, A. Lapienienė, Ž. Pauliukaitė, A. Telešienė (2006) *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyentojams.* Tyrimą vykdė KTU ir ŠU tyrėjų grupė.

97 G. Merkys, S. Balčiūnas, A. Balžekienė, A. Lapienienė, Ž. Pauliukaitė, A. Telešienė (2006) *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyentojams,* p. 144–147;

98 G. Merkys, S. Balčiūnas, A. Balžekienė, A. Lapienienė, Ž. Pauliukaitė, A. Telešienė (2006) *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*, p. 144.

99 G. Merkys, S. Balčiūnas, A. Balžekienė, A. Lapienienė, Ž. Pauliukaitė, A. Telešienė (2006) *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*, p. 160–173.

100 G. Merkys, S. Balčiūnas, A. Balžekienė, A. Lapienienė, Ž. Pauliukaitė, A. Telešienė (2006) *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*, p. 108.

> Mokyklų reorganizavimas rajone buvo paremtas ekonomiškumo principu. Deja, žiniasklaidoje kažkodėl buvo pateikti kiti motyvai, tame tarpe tautiniai. Priešiškos įvairių tautybių Lietuvos piliečių draugiškam sugyvenimui jėgos nuolat eskaluoja ir spekuliuoja šia tema. Dėl to kreipiausi į Šalčininkų rajono merą nepasirašyti vakarykščio tarybos sprendimo, su kuo rajono meras sutiko[101].

2007 m. vasarį politinės partijos „Lietuvos lenkų rinkimų akcija" Europos Tarybai parengtoje šešėlinėje ataskaitoje teigiama, kad lenkų moksleiviai lenkiškose Lietuvos mokyklose neturi vienodų sąlygų gauti vidurinį išsilavinimą – įstatymai, leidžiantys kurti mokyklas skirtingoms institucijoms Vilniaus regione, yra diskriminuojantys. Teigiama, kad lietuviškos mokyklos šiame regione yra geriau aprūpintos, turi daugiau techninių centrų, daugiau finansinių išteklių ir yra palankiau vertinamos švietimo autoritetų, o tai kuria pozityvesnę darbo atmosferą[102].

Įdomu tai, kad ir 1989 metais, rašant apie lenkų etninę grupę, Lietuvos spaudoje vyravo panašus diskursas. Pavyzdžiui, T. Venclova savo poleminiame tekste „Lenkai ir lietuviai" tvirtina, „kad ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvos spaudoje skaitau nuomones, kad lenkai Vilnijoje turi „per daug mokyklų" etc." Toliau jis tęsia:

> Kiek mokyklų reikia turėti lietuviams, turi spręsti patys lietuviai, o ne, pvz., rusai. Lygiai taip pat, kiek mokyklų reikia turėti lenkams, turi spręsti lenkai, o ne mes. Tokia yra demokratija. Nepatogi santvarka. Anot Churcillio, netgi bloga santvarka – tik, deja, visos kitos už ją blogesnės. (Venclova 1991: 212.)

Kiekybinis spaudos tyrimas, atliktas 1990–1998 metais, rodo, kad ir tuomet kalbos ir švietimo dalykai, rašant apie lenkų etninę grupę, buvo siejami su politine įtampa, o tokie tekstai tarsi tampa politinės galios įrankiais. Lenkų etninės grupės matymas spaudoje taip pat apsiriboja tik Rytų Lietuva, kurios kontekstas siejasi su daugumai mažumos keliamomis problemomis, ne tiek mėginant ieškoti sąlyčio taškų, kiek, pasak autorių, izoliuojant Rytų Lietuvą nuo tikrosios Lietuvos (Beresnevičiūtė, Nausėdienė, 1999: 71). 2005–2007 metų spaudos tyrimas rodo atvirkščią procesą – tekstai apie Rytų Lietuvą atspindi nebe norą izoliuoti „problemišką" rajoną, bet mėginimus integruoti ir asimiliuoti „atskilusį" regioną ir kontroliuoti jam atstovaujančių politikų savivalę.

---

101 Šalčininkų meras raginamas nepatvirtinti lietuviškos mokyklos reorganizavimo, 2007 04 24, *balsas.lt*, http://www.balsas.lt/naujienos/kronika/straipsnis89529.

102 Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. 2007 m. vasario mėnesio antrojo laikotarpio Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos antroji šešėlinė ataskaita. Politinės partijos „Lietuvos lenkų rinkimų akcija" ir nevyriausybinės organizacijos Lietuvos lenkų mokyklų mokytojų draugija „Polska Macierz Szkolna" alternatyvi ataskaita, p. 5, http://www.minelres.lv/reports/lithuania/ShadowReport_Lithuania2.pdf.

Pastebėtina, kad kai kurie ekspertai žurnalistai iš dalies prieina prie išvados, kad vis dėlto lenkams opiausia problema yra žemės grąžinimas Vilniaus krašte, tačiau, įvardydami problemas ir jų aktualumą, neretai priima „oficialią“ poziciją, kurios dažnai laikomasi žiniasklaidoje, jas politizuoja:

> <...>Tas grąžinimas jiems aktualu ir jie rašo ir patys kalba. Ir dėl to, ne tik aišku vien dėl to, Vilniaus rajone ir Vilniaus savivaldybėje Lenkų rinkimo akcija laimėjo ir kaip kozirį naudojo šitą dalyką. Vadinas, ta problema egzistuoja. <...>
> (7 interviu, žurnalistas, rašantis DELFI rusų kalba)

> <...> Ta mokyklų problematika visa buvo. O daugiau... aš nepasakyčiau. Šiaip dar yra tas dalykas, kad Vilniaus miestą tiesiog valdo lietuviai, o rajonuose – lenkai. Kadangi tai yra lenkų valdžia, tada reikia tikėtis, kad lenkams bus priimti geresni sprendimai, nei, tarkim, eiliniams lietuviams. <...>
> (1 interviu, žurnalistė, dienraščio redaktorė)

„Mažumų švietimo“ ir „Mažumų problematikos“ ir ją sudarančios tematikos vienpusiškas ir ilgainiui nekintantis (tai rodo ankstesni žiniasklaidos tyrimai) pateikimas (straipsniuose samprotaujama apie neproporcingą lenkų etninės grupės, jų politikų atstovavimą valdžios (Vilniaus rajono) institucijose, švietimo įstaigose), kaltinant prievartiniu vaikų vedimu į lenkų mokyklas, lietuviškų vaikų ugdymo įstaigų uždarymu, sprendimais skirti daugiau lėšų lenkiškoms mokykloms, kuriant negatyvų vaizdinį kaltinimais dėl „savavališkos“, „savarankiškos“, neretai nesutampančios su lietuvių vykdoma politika, pilietiniu ir politiniu nelojalumu – lietuvių diskriminacija, etnocentrizmu (7 lentelė), suponuoja etninės neapykantos kurstymą, kaip vieną iš etninio nepakantumo verbalinių apraiškų spaudos diskurse. Taigi pateikiant politinio nelojalumo argumentus, kuriamas lenko, kaip neintegruoto, nemokančio lietuvių kalbos, skriaudžiančio ir diskriminuojančio lietuvius, įvaizdis, ir tai rodo etninį nepakantumą lenkų etninei grupei politiniu pagrindu.

Rusų etninė grupė Lietuvos spaudoje

Ekspertai mano, kad rusų etninė grupė apskritai nesusiduria su realiomis socialinėmis, politinėmis, ekonominėmis problemomis, tačiau jų esama bendruomenės viduje, o viena iš pagrindinių – nesusikalbėjimas tarpusavyje:

> <...> rusų bendruomenė yra labai didelė, bet nėra vieningos organizacijos ir nėra vieningai formuluojamas problemų ratas, kad būtų sprendžiami tie dalykai. Nebent švietimo srity, o kitur nėra. <...>
> (20 interviu, tautinių mažumų ekspertas)

Vienu atveju ekspertai pastebi, kad rusai linkę labiau integruotis ir netgi asimiliuotis negu kitos etninės grupės, gyvenančios Lietuvoje, bet kitu atveju pabrėžia, kad rusai susiduria su netolerancija ar nepakantumu dėl lietuvių kalbos nemokėjimo, ir tai yra pokolonijinė trauma ar net identifikavimasis su Sovietų Sąjunga. Be to, pasak jų, plinta rusofobija tiek valstybiniu, tiek paprasto piliečio sąmonės lygmeniu:

> <...> Lietuvoje Rusija <...> yra grėsmė. Ir klausimas yra, kiek iš tikrųjų eiliniai piliečiai Rusiją skiria nuo rusų. Na, sakysime, rusiška muzika, ar tai Rusija, ar tai tiesiog rusų popkultūra ir jos vartojimas ir jos brukimas, kiek jis atitinkamai yra susijęs su Rusija kaip grėsme ir ar šiaip su kitokia kultūra, kitokiom kultūrinėm formom. Na, paprastas pavyzdys, sekmadienis, savaitės panorama <...> kur buvo tas reportažas apie rusakalbius imigrantus <...> iš Ukrainos ir Moldovos <...>. Ir tame reportaže buvo labai aiškiai įtaigaujama, kad reikėtų tam priešintis, vengti, nes tai yra mūsų idealų, mūsų tapatybės, mūsų bet ko išdavimas. <...>
> (9 interviu, islamo ekspertas)

> <...> Rusams tapo sunkiau dabar, nes valstybiniam lygyje rusofobija tiesiog plinta ir propaguojama yra žmonėm. <...>
> (15 interviu, romų ekspertė)

> <...> Kad jie mus skriaudė, kad jie mus engė, kad jie laikė kumštyje ir kad kaip ir sudaryta tokia nuomonė, kad jie mums priešai ir jiems iš tikrųjų yra sunku atlaikyti mūsų tokį požiūrį, nuomonę apie juos <...> pvz., pas mus gyvenantys čečėnai, kalbantys rusiškai. Viena čečėnė įsidarbino Vilniuje „Maximoje“, bet buvo atleista, nors pakankamai gerai kalbėjo lietuviškai, bet buvo rusiškas akcentas, nepatiko darbdaviui. <...>
> (19 interviu, pabėgėlių integracijos ekspertė)

Švietimo rusų kalba problema žiniasklaidoje akivaizdžiai politizuojama. Tai patvirtina ir ekspertai:

> <...> Sakysim, kad buvo čia tam tikrų problemų su Rusijos universitetu. Yra tam tikra problema, gal nesusikalbėjimas, gal kontrolė turi būti geresnė, kad nebūtų tokių nesusikalbėjimų, sakysim, kažkokių įtarimų, kad yra kažkas dar blogai. Aš manau, kad reikia sugalvot kažkokią gerą sistemą, kad šitų įtarimų nebūtų, kad kažkas šitais įtarimais nespekuliuotų, nedarytų politinių klausimų. O dėl švietimo, čia irgi jokiu būdu negali būti tarptautinė problema. <...>
> (21 interviu, lenkų politinės partijos atstovas, Seimo narys)

Spaudos tyrimas rodo, kad rusai, kaip ir lenkai, spaudoje siejami su „Mažumų švietimo“ problematika. Rašant apie rusus, minima „Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacija“, „Pilietybės klausimai“. Atskirai aptariama vien tik su rusų etnine grupe susijusi „Riaušių Estijoje” problema – aptariama riaušių, kilusių Estijoje, tikimybė Lietuvoje (4 lentelė). Ši problema-

tika priskirta politinei teorinei perspektyvai (9 pav.). Kultūrinei teorinei perspektyvai priskirta „Mažumų bendruomenių“ problematika – spauda dažniausiai rašo apie Lietuvoje gyvenančius sentikius ir stačiatikius, jų puoselėjamą kultūrą ir tradicijas. Spaudoje atsispindi su rusais susijusios „Lietuvių kalbos problemos“ ir „Rusofobijos apraiškos“, siejamos ne tiek su rusų etnine grupe, kiek su sovietinio periodo paveldu Lietuvoje.

„Mažumų švietimo“ problematika su rusų etnine grupe siejama dėl įsteigtos Tarptautinės Baltijos akademijos (TBA; Latvijos Respublikos Baltijos rusų instituto padalinio Lietuvoje) įkūrimo ir uždarymo, Švietimo ir mokslo ministerijai nusprendus, kad, gaunant veiklos licenciją, nebuvo laikomasi Lietuvos Respublikos įstatymus atitinkančių procedūrų. „Mažumų švietimo“ problematikoje, TBA veiklos tematikoje, išsakomi pagrindiniai politiniai argumentai, aiškinantys tokio pobūdžio mokymo įstaigų nelegalumą ar legitimumą Lietuvoje – Rusijos įtaka daroma per įkurtas „nelegalias“ aukštąsias mokyklas Lietuvoje (švietimo programų, įgyvendinamų TBA, siejimas su Rusijoje parašytomis, Rusijos švietimo sistemoje naudojamomis; Švietimo ir mokslo ministerijai informacijos apie studijų programas teikimo vengimas arba klaidinančios informacijos teikimas). Kitas pastebimas dalykas – tokių mokymo įstaigų politinis ir pilietinis nelojalumas valstybei, baimė, argumentuojama nuolatiniu mokymo įstaigų Lietuvos teisės aktų pažeidinėjimu, Vyriausybės reikalavimų ignoravimu. Pasak šių mokyklų studentų, mokomasi pagal Rusijoje patvirtintą programą, ir tai gali daryti įtaką šalies vidaus tarnybos statutinių pareigūnų, studijuojančių šiose įstaigose, mentaliteto formavimui. Bijomasi ir dėl to, kad skiriamos stipendijos. Taip pat aprašomas surengtas tarptautinis konkursas antihitlerinei pergalei paminėti, kurio tikslas – vienyti rusakalbių mokyklų moksleivius, skatinti domėjimąsi ne Lietuvos, kurioje gyvena, bet Maskvos istorija, jos reikšme Rusijos valstybei, kultūriniu palikimu, ugdyti jaunosios kartos didžiavimąsi savo protėvių žygdarbiais. Visa tai suprantama kaip rusakalbių vaikų, besimokančių mokyklose rusų kalba, pilietinis nelojalumas. „Mažumų švietimo“ problematikos straipsnių informacijos šaltiniais tampa keletas grupių – daugumos pozicijai atstovaujantys aukšti tiriamojo laikotarpio Lietuvos valstybės pareigūnai (švietimo ir mokslo viceministras, ŠMM komisijos pirmininkas, švietimo skyrių vedėjai, Ministras Pirmininkas ir kt.). Mažumos pozicijai atstovauja švietimo institucijų Lietuvoje atstovai – TBA vadovas, Baltijos rusų instituto rektorius, politinių partijų atstovai – „Lietuvos rusų sąjungos“ atsakingoji sekretorė. Taip pat remiamasi visuomeninio judėjimo „Kitas pasirinkimas“ valdybos nariais, nuomonės klausiama TBA studentų. Tad galima sakyti, kad „Mažumų švietimo“ problematika spaudoje pateikiama per rusų etninės grupės konfliktą su dominuojančiomis valstybės grupėmis – rusų etninės grupės atstovai, jų politikai yra kaltinami politiniu nelojalumu valstybei. Šį teiginį sustiprina ir faktas, kad Rusijos Federacijos įsteigtų aukštųjų mokyklų veik-

los kvestionavimo Lietuvoje tematikoje kaip pagrindiniai kaltininkai spaudoje įvardijami TBA steigėjai, Švietimo ir mokslo ministerija ir švietimo ministras, kuris davė sutikimą TBA veiklai Lietuvoje plėtoti.

Pastebima, kad visos su rusų etnine grupe susijusios problematikos ir tematikos, palyginti su kitomis etninėmis grupėmis ir net su lenkais, su kuriais lietuvius siejo glaudūs istoriniai įvykiai[103], ištakos siekia Antrąjį pasaulinį karą ir paskui sekusią Lietuvos okupaciją. Straipsnių, kuriuose rašoma apie Lietuvoje gyvenančius rusus – integruotus, asimiliuotus, „neproblemiškus“, ypač pateikiant „riaušių Estijoje“ vaizdus, kontekstas akivaizdus – šiandienos Rusijos politinė situacija, Rusijos keliama grėsmė Lietuvai, Rusijos viešai pateikiama Antrojo pasaulinio karo įvykių interpretacija. „Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematikos tematika, susijusi su rusais, nėra įvairi – aprašomas Antrojo pasaulinio karo pergalės minėjimas Klaipėdos karių kapinėse ir gegužės 9-osios minėjimas ir mitingas Klaipėdoje, aukštų pareigūnų sąsajos su KGB, ryšiai su sovietinėmis struktūromis ar dabartine Rusija; dokumentinio, Rusijoje sukurto, istorinio filmo aptarimas, Rusijos kultūros įtaka Lietuvai, politinė Rusijos propaganda, sklindanti per Pirmąjį Baltijos kanalą, „Russkoje radio“. Šios problematikos pagrindines temas vaizdžiai apibūdina pagrindiniai žodžiai, besisiejantys su istoriniais faktais, sovietine Rusija ir Rusijos Federacija: *karo veteranai*, *mitingas*, *ambasadoriai*, *karių kapai*, *totalitarizmas*, *nacizmas*, *nusikaltimai žmonijai*, *rezoliucija*, *Molotovo-Ribentropo paktas*, *Hitleris*, *nacistinės organizacijos*, *administracinių teisės pažeidimų kodeksas*, *nacių simbolika*, *V. Adamkus*, *Vasario 16-oji*, *Maskva, rezervistai*, *Kremlius*, *KGB rūsiai*, *Lietuvos rezistentai*, *karas*, *Lietuvos okupacija*, *legionieriai*, *istorikai*. „Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematika priskirta politinei ir politinei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvoms. Politinei perspektyvai priskirta problematika siejasi su nepasitenkinimu istorinių įvykių, susijusių su Sovietų Sąjungos komunistinio režimo padariniais vertinimo interpretacijomis ir jų neatitiktimi „lietuviškajai“ versijai. Pavyzdžiui, straipsnyje reiškiamas pasipiktinimas gegužės 9-osios mitingu Klaipėdoje, kuris priminė „Jedinstvo“ mitingą dėl to, kad jame išimtinai buvo kalbama rusiškai, buvo plojama buvusiam Klaipėdos miesto partijos komiteto pirmajam sekretoriui, kuris kalbėjo respublikinės veteranų tarybos vardu ir Lietuvos okupaciją po karo pavadino nesąmone, taip pat aprašomas karo veteranų nepasitenkinimas mitinge pasakyta stačiatikių vadovo kalba, kurioje užsiminta apie komunistinio režimo aukas ir „realų“ istorinių įvykių vertinimą. Taip pat straipsniuose perteikiama visuomenės grupių (politikų) pozicija, skatinanti Rusiją pripažinti ir prisiimti atsakomybę už sovietiniu laikotarpiu padarytus nusikaltimus žmonijai, reiškiamas pasipiktinimas rodomu dokumentiniu filmu „Nacizm po pribaltijski“ dėl istorinių faktų iškrai-

[103] Vienintelė Lietuvos spaudoje minima tematika, kylanti iš istorinių lietuvių ir lenkų santykių, yra Armija Krajova ir lietuviai per Antrąjį pasaulinį karą.

pymo. Kitu atveju politinis aspektas susijęs su Rusijos įtaka Lietuvos politikai per etninių mažumų atstovus (rusus): spaudoje skamba kaltinimai politiniu nelojalumu Lietuvos valstybei, akcentuojamas daugumos ir etninių grupių politinių interesų nesutapimas. Pavyzdžiui, rašoma apie Darbo partijos frakcijos nario V. Orechovo priklausymą KGB rezervui arba buvusius sovietinių struktūrų darbuotojus, užimančius aukštus valstybininkų postus Lietuvoje.

Politinei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai priskirtų tekstų problematikoje ir tematikoje atsispindi keli politiniai ir kartu kultūriniai aspektai – kalbama apie Rusijos Federacijos (Kremliaus) struktūrų daromą politinę įtaką, neretai pasitelkus Lietuvos kultūros priemones. Pavyzdžiui, tiriamoje spaudoje teigiama, jog „Kremliaus strategai“ Lietuvoje skatina antirusiškas nuotaikas. Šį faktą patvirtina argumentu, jog yra skiriamos milijoninės sumos rusų diasporai išlaikyti artimajame užsienyje, taip esą gali augti rusų kalbos populiarumas. Tvirtinama, kad šiai strategijai yra susiklosčiusi palanki istorija, orientuota į slaviškąsias civilizacijas, kadangi Lietuvoje pagrindiniai rusiškos informacijos vartotojai yra lietuviai. Be to, šiai įtakai kelią palengvina Rusijos Federacijos aukštųjų mokyklų filialai buvusiose SSRS respublikose. Spaudoje aprašomi ir Rusijos užsienio reikalų ministerijos vieši „pamokymai“ Lietuvos Seimo Pirmininkui dėl jo patarimų Prezidentui 2007 m. nevykti į minėjimą Maskvoje ir Seimo nariams atsargiau bendrauti su rusų diplomatais. Šiuos spaudoje pateikiamus argumentus sustiprina ir faktas, kad straipsnyje problema yra aptariama globaliu, susijusiu su Rusija, lygmeniu. Be to, svarbiausia šioje problematikoje vartojama argumentacijų forma – emocionali, kai kuriais atvejais remiamasi kitų autorių nuomone, kai kuriais – išsakoma žurnalisto, autoriaus, rašančiojo straipsnį, pozicija. Pastebimi keletas naudojamų pagrindinių šaltinių: daugiausia cituojami Rusijos politinių struktūrų atstovai Lietuvoje (Rusijos Federacijos generalinis konsulas Klaipėdoje; Rusijos Federacijos ambasadorius Lietuvoje), taip pat su buvusiomis sovietinėmis struktūromis susiję asmenys Lietuvoje (buvęs Klaipėdos miesto partijos komiteto pirmasis sekretorius, Klaipėdos veteranų tarybos pirmininkas). Cituojami ir Antrojo pasaulinio karo dalyviai, remiamasi jų prisiminimais, tuomečiai Lietuvos politikos aukšti pareigūnai, atsakingi už Lietuvos ir Rusijos santykius (užsienio reikalų ministras), prezidento V. Adamkaus Vasario 16-ajai skirta kalba.

„Rusofobijos apraiškos“ – kita dažniausiai Lietuvos spaudoje aptinkama tematika, siejama su Rusijos politinės ir kultūrinės įtakos baime Lietuvoje. Šios tematikos straipsniuose svarstoma, ar Lietuva yra rusofobiška, ir daugiausia kalbama apie Rusijos informacijos įtaką ir jos politiką buvusiose SSRS šalyse (12 lentelė). „Rusofobijos apraiškų“ problematikoje su kultūra susiję aspektai pateikiami naudojant politinei teorinei perspektyvai būdingus argumentus. Straipsniuose reiškiama baimė, jog Rusijos kultūra (klasikinė ir populiarioji) daro įtaką Lietuvos visuomenei, jos mentalitetui, „lietuvio sąmonei“. Viename straipsnyje šis požiūris kritikuojamas. Pavyzdžiui, tiriamoje spaudoje

akcentuojamas Lietuvos visuomenės nepersiorientavimas į „vakarietiškos“ demokratijos erdvę – retransliavimas Lietuvoje rusų kalba Vakarų televizijos laidos „National Geographic“ ir „Discovery“, lietuviai kaltinami pigios rusiškos muzikos („popso”) klausymusi, pigios rusiškos degtinės gėrimu ir vartojamais rusiškais keiksmažodžiais. Lietuvos visuomenei primenama, jog ji yra išlaikiusi „nostalgiją“ sovietinei rusų kultūrai. Be kita ko, spaudoje pabrėžiamas Rusijos neokolonializmas (savos informacinės zonos kūrimas) per Lietuvoje rodomas televizijas: Rusijos (prorusiška) propaganda, nukreipta prieš Lietuvą, sklindanti per Lietuvos retransliuojamus televizijos kanalus rusų kalba, taip pat per rusiškas televizijos laidas, transliuojamas per Lietuvos ir kabelines televizijas. Pavyzdžiui, spaudoje minimi faktai apie Gedulo ir Vilties dieną, Pirmąjį Baltijos kanalo transliaciją iš Rusijos Dūmos su deputatų „užgauliais“ pareiškimais, taip pat nuo 2004 metų per Pirmąjį Baltijos kanalą transliuojamų žinių Lietuvos žiūrovams rusų kalba mėginimai perrašyti XX a. istoriją. Bijomasi ir rusų imperializmo tradicijų rusų kultūros klasikoje ir šios klasikos įtakos Lietuvos intelektinei minčiai ir politiniam Lietuvos santykiui su Rusija. Atkreipiamas dėmesys į Rusijos įsteigtų „neteisėtų“ aukštųjų mokyklų rusiškojo mentaliteto formavimą Lietuvoje. Ši problematika spaudoje aprašoma globaliu aspektu – Rusija–Lietuva, o jų sprendėjai – Lietuvos televizijos žiūrovai, turintys kritiškai mąstyti, sugebėti atskirti propagandą nuo objektyvios informacijos. Be to, Baltijos šalių gyventojams siūloma ne konfrontuoti tarpusavyje, o bendradarbiauti, vieni kitus suvokti kaip sąjungininkus. Visi šios problematikos tekstai vyrauja internete ir parašyti visuomenininkų, politologų.

Vienintelė problematika (be „Mažumų bendruomenių“), pristatanti rusus, gyvenančius Lietuvoje – tai „Riaušės Estijoje“, nes čia viename straipsnyje atsiklausiama rusų nuomonės apie riaušių, vykusių Estijoje po to, kai buvo perkeltas paminklas nežinomam kariui Taline, tikėtinumą Lietuvoje. Ši tematika pateikiama vartojant politinei (9 pav.) teorinei perspektyvai būdingus aspektus: keliamas retorinis klausimas apie tikėtiną Lietuvoje gyvenančios rusų etninės mažumos politinį nelojalumą ir grėsmę Lietuvos piliečiams. Pagrindinis argumentas, iškeliant problemą ir jos priežastis – rusų etninės grupės integracija ar neintegracija, asimiliacija ar neasimiliacija į Lietuvos visuomenę. Spaudoje reiškiamas nerimas, kad dėl paminklo demontavimo Taline kilusios riaušės gali pasiekti ir Lietuvą, tačiau kartu aiškinama, jog riaušės Lietuvoje neįmanomos dėl rusų geros integracijos ir dėl to, jog Lietuvoje sprendimai priimami drauge su tautinėmis mažumomis. Kita vertus, tvirtinama, kad riaušės (pavyzdžiui, Klaipėdoje) įmanomos tokiu atveju, jeigu ši problema būtų dirbtinai eskaluojama. Čia pat pateikiamas pavyzdys apie mokyklų uždarymą Klaipėdoje dėl mažėjančio gyventojų (kartu ir mokinių) skaičiaus. Straipsniuose išsakoma ir baimė dėl to, kad panašūs įvykiai gali kilti Lietuvoje netolimoje ateityje dėl verslininkų, darbdavių iš Rytų šalių atvežamų ekonominių imigrantų, taip pat dėl lietuvių „meilės“ Rusijai ir Rusijos gebėjimo provokuoti Lietuvą ir jos visuomenę.

9 PAV. „Riaušių Estijoje“, „Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“, „Rusofobijos apraiškų“ ir „Mažumų švietimo“ problematika apie rusų etninę grupę įvairiais teoriniais aspektais (2005–2007 m. I pusmetis) (straipsnių skaičius, vnt.)

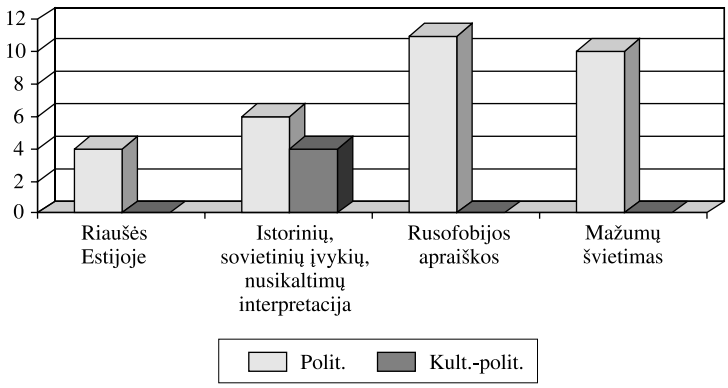

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudoje turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

Pasak Beresnevičiūtės ir Nausėdienės, 1990–1998 m. straipsniuose apie rusus išryškėjo kultūrinis aspektas – rusai įvardijami kaip „neproblemiška“ grupė, ji nenagrinėjama kaip „specifinė tautinė mažuma“, turinti savo problemų. Pasak autorių, dienraščiuose vaizduojama kultūriniais ryšiais saistoma viena iš daugelio koegzistuojančių tautinių grupių kaip labiausiai integruota tautinė bendrija (Beresnevičiūtė, Nausėdienė 1999: 72). Taigi galima teigti, kad spaudoje rusų etninės grupės vaizdas nedaug pakito – ji rodoma kaip labiausiai integruota, net asimiliuota, tačiau problematika labai politizuota, visada akivaizdus Rusijos ir Lietuvos santykių fonas.

Spaudos tyrimo metu ekspertai žurnalistai pripažino, kad, kalbant ar rašant apie rusus, kitaip nei kitos Lietuvoje gyvenančios grupės, ši etninė grupė susiduria su tomis pačiomis socialinėmis problemomis kaip ir lietuviai – nedarbas, emigracija, vaikų išsilavinimas. Vienintelė problema – pastebima rusofobija ir prastas lietuvių kalbos mokėjimas, dėl to jie sulaukia daugumos visuomenės priešiškumo:

> <...> Rusams yra aktualios visos tos problemos, kurios aktualios ir lietuviams. Jeigu jų pačių paklaustume, kas jiems rūpi, pasakys, kad vaikų išsilavinimas, nes užsidaro mokyklos, bet tai yra socialinė problema, ji nėra etninė. Mažėja vaikų, žmonės išvažiuoja, apytuštės mokyklos uždaromos. Įdarbinimas. Lygiai tiek pat išvažiavo Lietuvos rusų į užsienį, kiek ir lietuvių. Tapatybės klausimas – rusai neturi tos tapatybės, kaip čia pasakyt, tos sąvokos sampratos, kadangi viskas yra bendra: „vsio vokrug kolhoznoje, vsio vokrug mojo“. Ir ta bendruomenė, jinai gal ir turi tą bendrą problemą, kad jinai yra tokia nematoma ir tokia kažkokia amorfinė, jinai pasireiškia per kultūrą, per švietimą, kažkokie rateliai, būreliai, skaitymai, vakarai ir viskas. Mes neskiriam etninių problemų.<...> Aš jų tokių labai aiškių nematau dabar. <...>
> (6 interviu, Lietuvos radijo laidos rusų kalba vedėja)

<...> Aš nežinau, ar išvis yra rusų etninės grupės problemos Lietuvoje... Vienintelė nebent problema, tai yra lietuvių kalbos prastas mokėjimas. Tas trukdo įgyti geresnį išsilavinimą, norint susirast darbą... <...>
(2 interviu, žurnalistė, rašanti apie pabėgėlius)

<...> Rusai labai išgyvena dėl mūsų politikų įvairiausių pasisakymų, kurie kartais adresuojami Rusijai, bet vis tiek priimami nelabai gerai rusų, gyvenančių Lietuvoje. <...>
(7 interviu, žurnalistas, rašantis DELFI rusų kalba)

Pažymėtina, kad visa su rusų etnine grupe susijusi problematika politizuojama, pateikiama remiantis įvardytais politiniais etninio nepakantumo prielaidų argumentais. Tačiau grėsmės aspektas siejamas ne su Lietuvoje gyvenančiais rusais, bet su Rusija, jos vykdoma politika. Straipsniuose rusų etninė grupė (rusų kilmės politikai ir įkurtų nelegalių aukštųjų mokyklų vadovai ir šių mokyklų studentai) daugiausia minimi siekiant ją diskredituoti dėl ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis. Ji taip pat minima ir interpretuojant Sovietų Sąjungos (tapatinama su Rusija) istorinius nusikaltimus (piktinamasi iškraipoma istorinių įvykių (Sovietų Sąjungos komunistinio režimo padarinių) interpretacija) (7 lentelė). Tokie rašiniai suponuoja etninės neapykantos kurstymą kaip vieną iš etninio nepakantumo verbalinių apraiškų.

Musulmonai ir islamą išpažįstantys asmenys Lietuvos spaudoje

Musulmonai ir islamą išpažįstantys asmenys spaudoje daugiausia matomi „Musulmonų ir islamo“ problematikoje (išskyrus pabėgėlius iš Čečėnijos, kurie išpažįsta islamą, tačiau tiriamoje spaudoje siejamus su „Imigracija“). Pabrėžtina, kad Lietuvoje gyvenantys ir išpažįstantys islamo tikėjimą totoriai, azerbaidžaniečiai tiriamoje spaudoje beveik nepastebimi. Pavyzdžiui, totoriai, palyginti su kitomis mažumų grupėmis, epizodiškai minimi „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos kontekste, azerbaidžaniečių bendruomenė vieną kartą minima „Konflikto tarp mažumų“ problematikos kontekste, aprašant konfliktą, kilusį Vilniaus azerbaidžaniečių bendruomenėje[104]. Galima sakyti, kad iš dalies pastebėtas padidėjęs dėmesys totorių religinei ir etninei grupei, susijęs su sklypo Lietuvos totoriams mečetės statybai neskyrimu. Ši tema spaudo-

[104] Pavyzdys, kaip spaudoje atsirado straipsnis, aprašantis konfliktą azerbaidžaniečių bendruomenėje: <...>*azerbaidžaniečių bendruomenės nariai atėjo papasakoti, koks yra blogas jų kultūrinės bendruomenės pirmininkas, bet iš esmės mes suvokėm, kad jie nori užimti šitą postą... tai buvo jų vidinis konfliktas, kurį jie norėjo išspręsti viešai, o po to kai... vis dėlto mes parašėm labai objektyviai ir atskleidėm, ką jie ten galvoja, tai jie grasino teismais, bet iki teismų mes taip ir nepriėjom. Nu, nes nebuvo, ką ten duot į teismus.*<...>“
(1 interviu – žurnalistė, dienraščio redaktorė).

je pastebima tekstuose, priskirtuose ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai (buvo išspausdinti du straipsniai „Lietuvos žiniose“ ir informacija „Lietuvos ryte“[105]). Straipsniuose pabrėžiami ekonominiai problemos priežasties aspektai – konfrontacija tarp totorių mažumos bendruomenės ir Vilniaus savivaldybės dėl interesų nesutapimo (savivaldybė pasiūlė rinktis keletą sklypų vietoj 1995 m. skirto Antakalnio mikrorajone), totorių bendruomenės nepasitenkinimas mažais ir toli nuo miesto centro esančiais sklypais, taip pat patirtais finansiniais nuostoliais rengiant dokumentus ir detalųjį planą). Kartu buvo pabrėžta, kad statybos projektui musulmonai tikisi sulaukti materialinės paramos iš kitų musulmoniškų šalių (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006/1: 34–35). Šis teiginys ir išprovokavo aktyvias visuomenės diskusijas radijuje ir televizijoje. Jose buvo nuogąstaujama dėl visuomenės saugumo, musulmoniškų šalių ir asmenų, išpažįstančių islamą, keliamos grėsmės[106].

Kodėl spaudoje sąlyginai nematyti minėtų mažumų (totorių, azerbaidžaniečių, karaimų), galima paaiškinti tuo, jog įvyko jų asimiliacija, sudaro mišrias santuokas, dalis emigravo. Taip teigia ekspertai. Nepaisant to, šios etninės grupės (totoriai, karaimai) susiduria su turto restitucijos problemomis, kurios nėra taip plačiai atspindimos spaudoje:

> <...> Totorių bendruomenė turi problemų, kadangi buvo 1968 m. nugriauta mečetė, nacionalizuota žemė, sugriautos kapinės. Iki šios dienos teisingumas nėra atstatytas.
> (17 interviu, totorių bendruomenės atstovas).

[105] Balikienė, B. (2005) „Lietuvos musulmonai renkasi vietą mečetei“, *Lietuvos žinios*, 2005 08 13, Nr. 187 (11 221); Tracevičiūtė, R. (2005) „Musulmonai žada melstis Seime“, *Lietuvos žinios*, 2005 08 22; „Vilniaus totorių netenkina pasiūlymai dėl mečetės“ (2005), *Lietuvos rytas*, 2005 08 24, Nr. 195 (4459).

[106] Pavyzdžiui, tiesioginė Lietuvos nacionalinio radijo laida „Forumas“, vykusi 2005 m. gegužės 12 d., kurioje dalyvavo tuometis Seimo narys V. Bogušis, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas E. Račius, Lietuvos totorių bendruomenių sąjungos pirmininkas dr. A. Jakubauskas ir Teisingumo ministerijos vyr. specialistas J. Ruzgys. Laida kėlė musulmonų daugėjimo Europoje klausimus ir susijusią su šiuo faktu baimę dėl galimų padarinių Lietuvos saugumui terorizmo, musulmonų integracijos sunkumų, kt. atvejais. Lietuvos nacionalinės televizijos laidoje „Žurnalisto tyrimas“, vykusioje 2005 m. rugsėjo 13 d., buvo išsakomi samprotavimai, kad, pastačius mečetę Vilniuje, į Lietuvą ims plūsti musulmonai iš kitų šalių ir sukels problemų ir sunkumų, pastebimų „senosiose“ Europos valstybėse. Pateikiama argumentų, kad, finansuojant mečetės statybą Vilniuje, bus sulaukta finansinės paramos iš siejamų su terorizmu musulmoniškų organizacijų, o tai gali lemti aktyvią teroristinių organizacijų, siejamų su organizuotais teroristiniais išpuoliais įvairiose pasaulio šalyse (ypač Europoje), veiklą. Taip pat buvo surengta *DELFI* apklausa dienos klausimo forma apie skaitytojų pritarimą musulmonų šventyklos statymo Vilniuje planams. Iš 2529 į dienos klausimą atsakiusiųjų skaitytojų 67 proc. nepritarė ketinimams statyti musulmonų mečetę, 25 proc. (947) nepriešTaravo tokiai idėjai, o 8 proc. (290) neturėjo nuomonės šiuo klausimu (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006/1: 35).

Per interviu ekspertai tvirtino, kad apskritai pagrindinė musulmonų problema yra kardinalūs kultūriniai pokyčiai (specifinė religija, gyvenimo būdo skirtumai). Taip pat, pasak ekspertų, jiems kenkia visuomenėje susiformavusi nuomonė apie musulmonus kaip teroristus ir dėl to atsiradęs nepasitikėjimas jais.

Lietuvos spaudos tyrimo duomenimis, „Musulmonų ir islamo“ problematikos tematika Lietuvos spaudoje nėra įvairi, dauguma straipsnių, tekstų, priskirtų kultūrinei ir politinei tarpetninių santykių perspektyvai, susiję su Mahometo karikatūrų spausdinimu Danijos ir perspausdinimu Lietuvos leidiniuose. Straipsniuose „Musulmonų ir islamo“ problematikos tematikoje, priskirtoje kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai, dažniausiai akcentuojamas musulmonų ir islamą išpažįstančių asmenų kultūrinis išskirtinumas, aptariami įvairūs jų gyvenimo aspektai – gyvenimo būdas, šventės, valgomo maisto ypatumai, kilimų audimo technologija, net intymaus gyvenimo ypatybės ir kt., taip pat išryškinami Rytų ir Vakarų civilizacijų skirtumai dėl religijos (islamo ir krikščionybės) požiūrio į žodžio laisvę (14 lentelė), nesvarbu, kokia tematika šie tekstai parašyti – apie Mahometo karikatūras ar galimą Turkijos narystę ES. Skirtumai pabrėžiami kalbant tiek apie civilizacijos ypatumus, religiją, kultūrinius papročius (pristatant maisto, buities daiktų gamybą), tiek kalbant ir apie asmens, išpažįstančio šias religijas, charakterio (temperamento) bruožus. Paminėtina, kad buvo keli straipsniai, kurie, be tikėjimo skirtumų akcentų, pateikė musulmonų gyvenimo Lietuvoje pavyzdžių ir parodė, kaip jie pritapo prie krikščioniškosios Lietuvos gyvenimo (Lietuvos totorių muftijaus R. Krinickio ir jo šeimos istorija). Straipsnius, kurių tematika siejasi su Mahometo karikatūrų spausdinimu Danijoje ir Lietuvoje, galima suskirstyti į dvi grupes – vienuose išsakomas fobiškas požiūris į asmenis, išpažįstančius musulmonų tikėjimą. Tokiuose rašiniuose neretai akcentuojami skirtumai, sukeliantys konfliktą tarp Rytų ir Vakarų civilizacijų, remiamasi S. Huntingtono teorija apie pasaulio modernėjimo padarinius. „Karikatūrų skandalas“ atskleidė islamistų fundamentalizmo esmę, europietiškų vertybių, iš kurių svarbiausia žodžio laisvė, negerbimą. Kituose straipsniuose buvo išsakoma atvirkštinė pozicija, kad minėtas įvykis išprovokuotas tyčia, dangstantis žodžio laisve, kad kurstoma religinė neapykanta, o musulmonų reakcija natūrali (smurtas nepateisinamas), nes buvo įžeisti jų religiniai jausmai. Apibendrinant galima sakyti, kad aptariamos problematikos priežastis neretai slypi musulmonų ir islamo religijos konfliktiškuose santykiuose su Vakarais, priešpriešinant islamo ir krikščioniškąją religijas, taip pat sekuliarią ir teokratinę visuomenes. Iš esmės šis religijų ir civilizacijų priešpriešinimas, musulmonų ir islamo religijų konfliktiškumas ir veda prie vienos išvados – neįmanoma musulmonų ar islamą išpažįstančių asmenų asimiliacija ir integracija į Vakarų visuomenę.

„Musulmonų ir islamo“ problematikos tematika, priskirta politinei teorinei perspektyvai, siejasi vien tik su Mahometo karikatūromis, išspausdintomis

Danijoje, ir šio įvykio atgarsiais ir reakcija Lietuvoje. Spaudoje aprašomas V. Adamkaus pokalbis su Danijos premjeru A. F. Rasmussenu, pateikiama A. Brazausko nuomonė apie Mahometo karikatūras ir jų spausdinimą. Spaudoje taip pat aiškinamos politinės Mahometo karikatūrų publikavimo priežastys, aptariami jų išspausdinimo Lietuvos spaudoje padariniai ir galimos grėsmės Lietuvos saugumui. Nors ir aptariama tikėtina grėsmė ir Lietuvos piliečių saugumui, tačiau vienbalsiai smerkiamas neatsakingas žodžio laisvės spaudoje naudojimas ir religinių simbolių ir įsitikinimų negerbimas. Taip pat išsakomos nuomonės, kad Mahometo karikatūrų spausdinimas buvo nesantaikos kurstymas, pridengtas spaudos laisve, sukėlęs neramumus ir smurto bangą Sirijoje ir Libane. Taigi, viena vertus, akcentuojama grėsmė, kurią kelia islamą išpažįstantys asmenys daugumos visuomenei ir jos saugumui, tačiau, kita vertus, teigiama, kad agresiją išprovokavo žiniasklaida (t. y. dėl kilusio smurto proveržių kaltinama pati žiniasklaida, o ne musulmonai). Taip pat pabrėžtina, kad baimė dėl Lietuvos piliečių saugumo nėra tiesiogiai susijusi su musulmonų, ypač gyvenančių Lietuvoje, baime, bet remiamasi smurto Vakarų Europoje proveržių, išspausdinus Mahometo karikatūras, faktu (pavyzdžiui, minima galima grėsmė Lietuvos piliečių, tarnaujančių Afganistane ir važinėjančių su mašinomis, pažymėtomis Danijos vėliava, taip pat Lietuvos piliečių, dirbančių užsienio atstovybėse, saugumui, ypač po to, kai karikatūros buvo išspausdintos Lietuvoje ir kai Užsienio reikalų ministerija gavo notą iš Irano valstybės ir jai pateikė vienareikšmišką atsakymą, smerkiantį kilusį smurtą).

„Musulmonų ir islamo“ problematikoje, matomoje politinėje ir kultūrinėje tarpetninių santykių teorinėje perspektyvoje, musulmonai ar islamą išpažįstantys asmenys neįvardijami kaip aprašomų įvykių kaltininkai. Visi straipsniai problemą pateikia ne lokaliame, bet globaliame kontekste (Vakarų Europos, Artimųjų Rytų šalių, JAV, Danijos, Turkijos). Apie Lietuvoje gyvenančius musulmonus (pvz., totorius) spaudoje nerašoma, neklausiama jų nuomonės (išskirtinas tik vienas straipsnis, kuriame atsispindi Lietuvos musulmonų neigiamas požiūris į smurto proveržio bangą, kilusią išspausdinus Mahometo karikatūras Danijoje). Tai patvirtina ir straipsniuose naudojami šaltiniai. Kultūrinei teorinei tarpetninių santykių perspektyvai priskirti straipsniai, kitaip nei politinei, remiasi ir vietiniais islamo išpažinėjais (turkiškų patiekalų restorano savininkas, iranietis verslininkas, Lietuvos musulmonų muftijus ir jo žmona), taip pat ir pasaulinio garso teoretikais, rašančiais islamo tematika (E. Gellneriu, S. Huntingtonu). Taip pat cituojami Lietuvos politikai, europarlamentarai, bažnyčios atstovai. Nuomonės klausiama ir Lietuvos žiniasklaidos specialistų, remiamasi užsienio žiniasklaida, joje pateiktais šaltiniais (Danijos spauda, „Le monde“, Europos politikais, cituojamas JAV valstybės departamento atstovas, Rusijos Federacijos prezidentas, Koranas), pasauline politine ir istorine patirtimi. Politinei etninių santykių perspektyvai priskirtuose tekstuose daugiau remiamasi po-

litikų ir pareigūnų, atsakančių už Lietuvos saugumą nuomonėmis, LR prezidentu, premjeru ir islamo tyrinėtoju E. Račiumi, taip pat žiniasklaidos ekspertais, įvairių religijų atstovais Lietuvoje.

Ekspertų žurnalistų nuomone, Lietuvos žiniasklaida musulmonų ir islamo atžvilgiu gana pakanti, kadangi, skirtingai nuo Vakarų Europos žiniasklaidos, kurioje tarp musulmonų ir teroristų yra dedamas lygybės ženklas, aprašė tik pozityvius atvejus, aptarė musulmonų kultūrines ypatybes ir neišryškino neigiamo įvaizdžio, siejamo su terorizmu:

> <...> Apie musulmonus nėra rašoma, nėra daug rašoma apie studijuojančius žmones, o neigiamos problemos – terorizmas, konfliktas dėl karikatūrų, bet iš teigiamos pusės, net pagyrimas lietuviškai žiniasklaidai, kad buvo rodomas vietinių išskirtinumas, nes pasaulio žiniasklaidoje dedamas lygybės ženklas tarp musulmonų ir teroristų. Lietuvoje rodomas išskirtinumas, papročiai, bendruomenė.<...>
> (3 interviu, dienraščio žurnalistas, ekonomikos skyriaus apžvalgininkas)

> <...> turbūt tiktai įvaizdžio problemos. Nes... teko man pačiai ne per seniausiai susidurt... yra tas požiūris, kad šitas nedirbs, nemokės dirbt ir kartais kuriamas neigiamas įvaizdis, bet, aišku, niekada nėra vienos pusės, vienos tiesos... <...>
> (2 interviu, žurnalistė, rašanti apie pabėgėlius)

> <...> Pabėgėliai <...> Ruklos pabėgėlių centre... jie susiduria... kadangi jie daugiausia yra iš musulmoniškų kraštų ... su ta nuostata, kuri yra susiformavus apie musulmonus apskritai... <...>
> (19 interviu, pabėgėlių integracijos ekspertė)

„Musulmonų ir islamo“ tematika Lietuvos spaudoje sąlyginai nesena (pvz., 1991–1998 m. trijuose dienraščiuose buvo aptiktos vos kelios žinutės šia tema, per 2004 m. sausį–2005 m. balandį straipsnių apie islamo religiją, musulmonus, jų bendruomenes Lietuvoje irgi buvo nedaug. Apskritai nebuvo ir ryškesnių debatų apie Lietuvos musulmonų bendruomenes ir islamo religiją (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006: 34). Taip pat musulmonų bendruomenės narių nebuvo atsiklausiama nuomonės rašant straipsnius „Musulmonų ir islamo“ tematika. Straipsnių apie musulmonus spaudoje pasirodydavo tik jiems švenčiant ramadaną. „Musulmonų ir islamo“ problematika atsispindi rašiniuose apie čečėnų pabėgėlius, jų gyvenimą URC ir RPPC ir nesėkmes integruojantis į visuomenę. Taigi pamažu musulmonų skaičius Lietuvoje auga, per keletą metų maža ir tarsi nereikšminga grupė tapo „matoma“ mažuma. Tam didelės įtakos turėjo minėtas tarptautinis kontekstas (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006: 36). Pavyzdžiui, spaudos monitoringo duomenimis, musulmono, kaip teroristo, įvaizdis (tačiau nesiejamas su Lietuvoje gyvenančiais musulmonais) Lietuvos žiniasklaidoje buvo ypač matomas aptarinėjant

užsienio žinias, susijusias su 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiais, olandų režisieriaus nužudymu 2004 metais, sprogdinimais Londone 2005 metų liepą. Šie straipsniai kėlė susirūpinimą islamu, siejo šią religiją su terorizmu (Combating ethnic and racial discrimination and promoting equality: trends and developments 2000–2005. Special Study).

Taigi galima konstatuoti, kad Lietuvoje musulmonų ir islamo religiją išpažįstančių asmenų tematika ir jos problematika nėra suvokiama kaip politinis ir ekonominis, bet daugiau kaip kultūrinis iššūkis, susijęs su religijos, papročių kitoniškumu, krikščioniškosios ir islamiškosios civilizacijos konfliktiškumu, sugyvenimo neįmanomumu. Skirtingai nuo ES šalių žiniasklaidos[107], Lietuvoje gyvenantys asmenys, išpažįstantys islamą, tiriamoje spaudoje nėra matomi kaip teroristai, siejami su teroristais. Straipsniuose dažnai akcentuojama, kad musulmonų agresiją, susijusią su Mahometo karikatūrų išspausdinimu, išprovokavo žiniasklaida. O grėsmė ir smurtas gresia ne Lietuvos visuomenei ir jos piliečiams, bet tiems Lietuvos piliečiams, kurie dirba ir gyvena užsienyje. Spaudoje kuriant negatyvų įvaizdį, kaltinant nenoru ar nesugebėjimu asimiliuotis ar integruotis į Vakarų visuomenę, taip pat tvirtinant apie musulmonų (islamo religijos) moralinių normų nesutapimą su krikščioniškosiomis (daugiausia dėl požiūrio į žodžio laisvę), išryškėja dvi verbalinės nepakantumo formos, grįstos kultūrinėmis problematikos priežastingumo prielaidomis – etninės neapykantos kurstymu ir įžeidinėjimais (užgauliojimais, tyčiojimusi, niekinimu) (7 lentelė), tačiau šiuo atveju grįstos ne vietiniais (lokaliais), bet Vakarų Europos pavyzdžiais.

Migrantų grupės[108] Lietuvos spaudoje

Kokybinio spaudos turinio tyrimo duomenimis, skirtingai nuo visos kitos aptartos problematikos, pateikiamos Lietuvos spaudoje, „Imigracijos“ problematikos tematika yra konstruojama visose trijose pateikiamose tarpetninių santykių teorinėse perspektyvose – ekonominėje, politinėje ir kultūrinėje, taip pat mišriose perspektyvose: ekonominėje-politinėje (gausiausia), kultūrinėje-ekonominėje ir kultūrinėje-psichologinėje (10 pav.).

[107] Plačiau žr. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC). 2006. Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia, http://fra.europa.eu/fra/material/pub/muslim/Manifestations_EN.pdf.

[108] Lietuvos spaudoje, atlikus kokybinį tyrimą, „Imigracijos“ problematikoje matomos migrantų grupės – libaniečiai, kinai, juodaodžiai, lenkai, Ukrainos, Moldovos piliečiai, nelegalūs darbuotojai, kt., tačiau dažniausiai spaudoje įvardijamos pabėgėlių grupės: čečėnų etninė grupė ir prieglobsčio prašytojai iš Afrikos šalių, pabėgėliai, dalyvaujantys socialinės integracijos programoje, taip pat darbo imigrantai (dažniausiai spaudoje įvardijami Baltarusijos piliečiai).

10 PAV. „Imigracijos“ problematika įvairiais teoriniais aspektais (2005–2007 m. I pusmetis) (straipsnių skaičius, vnt.)

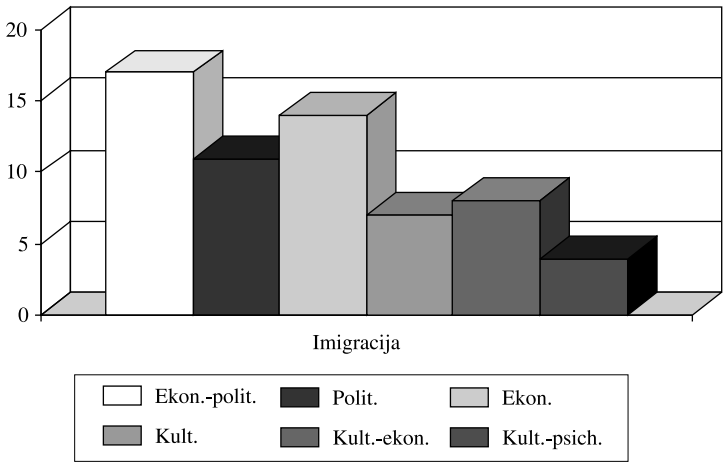

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

„Imigracijos“ problematikos tematika, priskirta ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai, gvildena darbo jėgos trūkumą Lietuvoje, iš dalies siejamą su didele emigracija iš Lietuvos (13 lentelė). Tokiuose straipsniuose įvardijami trys su ekonomika susiję etninio nepakantumo prielaidų aspektai. Pirmasis – ekonominių (verslininkų ir darbo imigrantų) interesų sutapimas, kadangi spaudoje atstovaujamų verslo grupių, dėl emigracijos procesų trūkstant kvalifikuotos darbo jėgos Lietuvoje, išsakomas poreikis įsivežti darbuotojų iš kitų (trečiųjų) šalių (Ukrainos, Moldovos, Baltarusijos, Rusijos). Kaltinami ir patys bedarbiai, kurie nenori dirbti, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir Migracijos departamentas dėl ilgai trunkančio užsieniečių įdarbinimo proceso Lietuvoje. Taip pat straipsniuose iš dalies džiaugiamasi piliečių, dirbančių Lietuvoje, atnešamu pelnu (Lenkijos piliečių, dirbančių „Mažeikių naftoje“). Antrasis – konkurencijos aspektas, iš esmės susijęs su pirmuoju, kadangi straipsniuose perteikiama baimė, jog Lietuvos valstybė, nepriėmusi darbuotojų imigracijos iš kitų šalių strategijos ir jos krypčių, tenkindama verslininkų interesus, padidins konkurenciją su vietiniais darbininkais Lietuvos darbo rinkoje dėl pigios, lojalios, darbdaviui palankesnes sąlygas siūlančios darbo jėgos (šie teiginiai spaudoje įvardijami tokiomis frazėmis: atvykėliai „atsakingiau dirba“, „brangina savo darbo vietą“, „su jais galima pasirašyti palankesnes darbo sutartis“), argumentuojama pateikiant faktą, jog užsieniečių iš trečiųjų šalių skaičius, palyginti su 2005 metais, 2006-aisiais padidėjo dvigubai. Trečiasis – ekonominis aspektas, susijęs su priekaištais valstybei dėl netikslingo jos išteklių naudojimo nelegaliems imigrantams ir pabėgėliams išlaikyti, jų integracinėms programoms apmokėti. Argumentuojama, kad investicijos į užsieniečių moky-

mą ne visada atsiperka, nes 9 iš 10 socialinės integracijos programos dalyvių su Lietuva savo gyvenimo nesieja. Dar vienas kaltinimas – imigrantų nenoras integruotis į visuomenę, bendruomenių uždarumas, nusikalstama veikla. Spaudoje remiamasi Vakarų Europos pavyzdžiais, konkrečiai minimos riaušės Prancūzijoje. Nors ir yra straipsnių, kuriuose pateikiama statistika apie tai, kad prieglobstį gavusių asmenų daugėja, bet mažėja kreipimųsi dėl prieglobsčio ir socialinių „išlaikytinių“, visgi smulkiai aptariama, kiek kainuoja valstybei vieno imigranto integracija. Taip konstruojama įtampa tarp mažumų bendruomenių ir daugumos visuomenės. Šiai teorinei perspektyvai priskirtuose tekstuose cituojami šaltiniai rodo verslo grupes ir jų atstovaujamus interesus. Taip pat cituojamos darbdaviams ir darbuotojams atstovaujančios įstaigos ar institucijos (Lietuvos darbo biržos, jos regioninių padalinių, Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos), ministerijų, atsakingų už imigracijos reikalus Lietuvoje, atstovai. Ekonominėje teorinėje perspektyvoje matomą darbdavių ir verslo grupių interesų atstovavimo faktą sustiprina ir straipsniuose įvardijami problemų kaltininkai – daugeliu atvejų jais tampa Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Migracijos departamentas, Vyriausybė. Šios institucijos kaltinamos dėl ilgai trunkančios darbuotojų įdarbinimo procedūros. Retesniu atveju kaltinami patys pabėgėliai, prieglobstį Lietuvoje gavę asmenys ir globali darbo rinka. Spaudoje išsakoma nuomonė, kad užsieniečiams keliamų reikalavimų sugriežtinimas (lietuvių kalbos mokymasis ir laikymasis „mūsų“ gyvenimo normų) leistų atskirti „lengvo gyvenimo ieškotojus“, o pabėgėliams skirtą paramą panaudoti tik tiems, kurie planuoja gyventi Lietuvoje. Teigiama, kad valstybei, ignoruojančiai imigrantų keliamas problemas, šios gali tapti dideliu šalies „skauduliu“.

„Imigracijos“ problematikos tematika, priskirta politinei tapetninių santykių perspektyvai, siejama daugiausia su prieglobsčio prašytojais Lietuvoje. Jos priežastingumas remiasi dviem politinėmis etninio nepakantumo prielaidomis: nacionalinės (tautinės) ideologijos (šalies piliečių interesų) akcentavimu[109] ir pilietiniu ar politiniu nelojalumu. Pirmasis aspektas atsiskleidžia per straipsniuose pabrėžiamą grėsmę piliečių saugumui (prieglobstis suteikiamas pavojingiems (kriminaliniams) asmenims[110]. Antrasis aspektas – simbolinis, atsiskleidžiantis per aprašomą vis dar neužbaigtą (nuo 2004-ųjų) nagrinėti verslininko, finansinio nušalinto prezidento R. Pakso rėmėjo J. Borisovo, kaltina-

[109] Šiuo atveju straipsniuose pabrėžiama grėsmė piliečių saugumui, nes pažeidžiami valstybės ir jos piliečių interesai. Taigi grėsmė susijusi su politiniais, o ne psichologiniais frustracijos aspektais, kai, siekiant saugumo jausmo, mažumų grupės kriminalizuojamos, vaizduojamos kaip agresyvios. Spaudoje išsakomi priekaištai valstybės pareigūnams, teisėsaugos atstovams, išduodantiems ar nepanaikinantiems leidimų gyventi asmenims, įtariamiems nusikaltimais savo šalyje.

[110] Kita vertus, straipsniuose išsakoma ir kritika dėl to, kad pabėgėliams iš Afrikos nesuteikiamas darbas, kad kitos valstybės pilietė motina negali aplankyti Lietuvoje likusio vyro ir vaiko.

mo siekimu daryti įtaką ir destabilizuoti politinę padėtį Lietuvoje, dėl leidimo nuolat gyventi Lietuvoje bylą. Tekstų nuorodas sudaro daugiausia dokumentai ar pareigūnai, susiję su migracija, jos kontrole.

„Imigracijos" problematikos tematikoje, tekstuose, priskirtuose kultūrinei teorinei perspektyvai, rašoma tik apie pabėgėlius, gyvenančius Rukloje (daugiausia čečėnus), susiduriančius su integracijos į Lietuvos visuomenę sunkumais. Spaudoje akcentuojamas kultūrinis pabėgėlių (daugiausia čečėnų) išskirtinumas (kita religija, „nepriimtini" papročiai, neeuropinės vertybės, lietuvių kalbos nemokėjimas (rašoma, kad nors ir kalba lietuviškai, dažniausiai jų vaikai mokosi rusiškose mokyklose ir bendrauja su rusakalbiais žmonėmis). Dėl to kyla konfliktų ne tik tarp pačių pabėgėlių, bet ir su vietiniais gyventojais. Tai iš esmės ir kliudo sėkmingai integracijai ir adaptacijai. Pabrėžiama, kad daugelis pabėgėlių iš Čečėnijos yra jauni viengungiai vyrai, užaugę karo metu ir neturėję galimybės mokytis, kartais ir beraščiai[111]. Taip pat visi jie patyrę psichologinius išgyvenimus. Pristatomi saviti kulinariniai prioritetai – kiaulienos, košių ir tradicinių lietuviškų patiekalų atsisakymas, kultūriniai, religiniai papročiai – kreipdamiesi net į nepažįstamus žmones sako „tu", nes neturi kreipinio „jūs", mūsų kultūroje įprastus keiksmažodžius priimantys kaip asmeninį įžeidimą, laikantys garbe ginti savo šeimą (rusiškame keiksme paminėjus motiną, supranta, kad kalbantysis turi omenyje jų motiną, ir įsižeidžia), eidami priešais moterį, niekada jos nepraleis, o gal net grubiai nustums nuo durų, į valdžios atstovus žvelgiantys kaip į engėjus ir blogį, nes šimtmečiais mėgino spręsti problemas patys. Akcentuojamas ir musulmonų polinkis gyventi bendruomenėse. Spaudoje pateikiamas tik keletas iš nedaugelio sėkmingos integracijos į Lietuvos visuomenę pavyzdžių. Neintegracijos teiginiai sustiprinami ir nuorodomis į musulmonų imigrantų Paryžiuje neįvykusią integraciją ir Europos politikų šiuo klausimu buvimą aklavietėje. Šiame kontekste rašoma ir apie ketinimus į ES priimti musulmoniškąją Turkiją. Bauginama, kad Lietuvoje daugės musulmonų imigrantų, ypač Pabradės ir Ruklos centruose, įvardijant juos kaip patogius riaušių Vilniuje ir Kaune daigynus. Taigi čia matomas pagrindinis kultūrinis etninio nepakantumo prielaidų aspektas: etnokultūrinių, religinių skirtumų akcentavimas, kurio padariniai – migrantų grupių nesėkminga adaptacija ar integracija ir konfliktas su pabėgėlių grupėmis.

[111] Spaudos stebėsenos metu atsiskleidė įdomus dalykas – po reakcijos į pranešamas užsienio žinias, susijusias su 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiais, olandų režisieriaus Theo Van Gogho nužudymu 2004 m. lapkritį, sprogdinimais Londone 2005 m. liepą, kai islamo religija buvo pradėta sieti su terorizmu, pastebimai kito ir čečėnų (čečėnų pabėgėlio) įvaizdis Lietuvos žiniasklaidoje – nuo pozityvaus požiūrio, kol Rusijos vykdomas karas Čečėnijoje buvo suvokiamas kaip čečėnų kova už nepriklausomybę ir ji buvo idealizuojama, iki negatyvaus įvaizdžio, kai vis dažniau imti minėti negatyvūs atvykstančių pabėgėlių (čečėnų) kovotojų bruožai (konfliktiškumas, nenoras dirbti, vertimasis nelegalia veikla).

Paminėtina, kad spaudoje būta ir žinučių, perteikiančių pabėgėlių norą integruotis, išmokti lietuvių kalbą, dirbti (pasakojimas apie susikūrusią afrikiečių „Afro Band“ grupę ir jos koncertus Lietuvoje), bendrauti su lietuviais (cituojamas Moterų informacijos centro atliktas tyrimas „Pabėgėlių bei jų šeimų poreikiai Lietuvos Respublikoje“). Taip pat rašoma apie Lietuvos visuomenės homofobines nuostatas, pabėgėlių netoleranciją. Be to, daugeliu atvejų pabėgėliai dėl kylančių konfliktų nekaltinami (kaltininkai arba iš viso neįvardijami, arba kaltinami politikai, per mažai ar išvis neskiriantys dėmesio šioms problemoms spręsti).

Straipsnių, priskirtų kultūrinei teorinei perspektyvai „Imigracijos“ problematikoje, autoriai, rašydami apie imigracijos problemas, remiasi daugiausia imigrantus priimančiose institucijose dirbančiais pareigūnais. Konstatuotina, kad šių institucijų atstovai, tapdami pagrindiniu informacijos šaltiniu, daugiausia prisideda prie „imigranto“ ir „pabėgėlio“ Lietuvoje įvaizdžio formavimo. Kalbinami ir tokiose institucijose prisiglaudę asmenys. Vadovaujamasi tyrimu „Pabėgėlių bei jų šeimų poreikiai Lietuvos Respublikoje“, kitais sociologiniais tyrimais, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos informacija, Statistikos departamento duomenimis.

„Imigracijos“ problematikos tematika, priskirta ekonominei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai, susijusi su darbo imigrantais (taip pat ir iš trečiųjų šalių), užsieniečiais, pabėgėliais. Straipsniuose kritikuojamas socialinių integracinių programų neefektyvumas, ekonominių imigrantų adaptacijos strategijos nebuvimas, keliamas klausimas apie imigrantų keliamą pavojų (remiamasi faktais apie imigrantų integraciją Vakarų Europoje, imigrantų sukeltas riaušes Prancūzijoje, JTO ateities demografinės ir migracijos situacijos prognozėmis, teigiančiomis, jog imigrantų gausės JAV ir Europos Sąjungoje, apie „Vakarų civilizacijos“ krizę ir rimtas politines permainas). Šioje perspektyvoje įžvelgiama keletas susijungiančių politinių (prieštaravimas ar neatitiktis nacionalinei (tautinei) valstybės ideologijai) ir ekonominių (nesutampantys, nesuderinami interesai ar tikslai) aspektų, nusakančių atsirandančių problemų priežastingumą. Pirmuoju atveju ši susijungusių aspektų kombinacija atsiskleidžia per spaudoje akcentuojamus politinius sprendimus, kurie gali sukelti imigrantų antplūdį, ir aprašant nepagrįstą lėšų švaistymą. Taip jaučiama įtampa tarp mažumų bendruomenių ir daugumos visuomenės. Tokio pobūdžio straipsniuose remiamasi pavyzdžiais apie afrikiečių pabėgėlių plūdimą į Kanarus, argumentuojama, kad, nesugriežtinus pilietybės įstatymo, sudarant geras gyvenimo sąlygas[112] imigrantams URC, įvedus nulinę pabėgėlių kvotą Klaipėdoje, nemokamą gydymą imigrantams, prognozuojamas imigrantų antplūdis ir neišvengiama jų marginalizacija. Pateikiama ir kita nuomonė, kad, vykdant ES remia-

[112] Išskirtinėmis „šiltnamio“ sąlygomis vadinamos sveikatos apsaugos ministro įsakymu įrengti sporto ir poilsio aikštynai, vaikų žaidimo aikštelės ir specialūs unitazai.

mas integracines programas, vien tik administracinės pastangos negali garantuoti sėkmingos narių integracijos, nes tai abipusis procesas, priklausantis nuo valstybės paramos, pačių pabėgėlių ir priimančios visuomenės, kuri, pasak tyrimų, yra gana netolerantiška. Kita pateikiamų ekonominių (ekonominių valstybės tikslų sutapimas) ir politinių aspektų (prieštaravimas ar neatitiktis nacionalinei (tautinei) valstybės ideologijai) kombinacija – darbo jėgos trūkumas, bet baimė ne dėl pigios ir lojalios darbo jėgos rinkoje antplūdžio, bet dėl šalių, iš kurių imigrantai atvyksta. Vienu atveju spaudoje išreiškiamas noras sugriežtinti įstatymus, reglamentuojančius užsieniečių įvažiavimą, kitu – rašoma apie Lietuvoje dirbantiems užsieniečiams iškylančius sunkumus, norint pasikviesti gyventi savo šeimos narius), akcentuojamas valstybės interesas atsivežti ekonominius imigrantus, tačiau svarstoma šalių, iš kurių norima atsivežti darbuotojus, atrankos galimybė, manant, jog darbuotojams iš Artimųjų Rytų būtų lengviau adaptuotis Lietuvoje kultūriniu ir religiniu požiūriu. Straipsniuose aprašoma ir imigrantų integracija Lietuvoje, pateikiama pavyzdžių apie imigrantų kultūrinius ypatumus ir integraciją Vakarų Europoje (Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje), musulmonų bendruomenių nenorą adaptuotis šalyse, į kurias jie atvyksta, ir kritikuojami šalių neva teikiami prioritetai žmogaus teisėms[113] sprendžiant imigracijos problemas. Straipsniuose akcentuojamas ir vietinių gyventojų netolerantiškas ir nepatiklus požiūris, Lietuvos nepasirengimas priimti kitos rasės ir kito mentaliteto, kuris atsiskleidžia ne tik kasdieniame gyvenime, bet ir darbo rinkoje, žmones. Kita vertus, išryškinamas ir imigrantų pakeitimo emigrantais aspektas, gresiantis Lietuvos, kaip tautinės valstybės, išlikimui. Pabrėžiama, kad konfliktus su daugumos visuomene gali skatinti ir nesudaromos vienodos galimybės imigrantams ir LR piliečiams, taip pat teigiama, kad galima pabėgėlių izoliacija dėl prastos ekonominės situacijos Lietuvoje – pabėgėliai nenori integruotis (t. y. priimti krikščionybę, mokytis lietuvių kalbos), prognozuojamas „čainatauno" įkūrimas Vilniuje, Algirdo gatvėje. Rašant apie „čainatauno" įkūrimą, atsiskleidžia dar vienas ekonominis etninio nepakantumo prielaidų aspektas – bijomasi koncentruoto imigrantų gyvenimo dėl bendruomenės galimybės siekti savo tikslų. Kita vertus, akcentuojamas kinų imigrantų koncentracijos vienoje vietoje faktas, tačiau gilesnių išvadų apie tokių vietų įtaką nedaroma. Šioje perspektyvoje nėra vyraujančio argumentų tipo, o šaltiniais tampa institucijų, priimančių migrantų grupes, šalies ministerijų atstovai. Straipsniuose remiamasi statistika ir įvairiais dokumentais (JTO prognozėmis apie demografinę situaciją pasaulyje po 2050 m., VDU Socialinės ekonomikos instituto tyrimu, SADM Ekonominės migracijos valdymo strategijos iki 2012 m. projektu, Darbo biržos, policijos duomenimis). Išimtini atvejai, kai nuomonės klausiama pačių pabėgėlių. Daugeliu

[113] Remiamasi faktu, kad, laikantis žmogaus teisių, iš Didžiosios Britanijos negalima išsiųsti musulmonų imamo, kviečiančio arabų jaunimą rengti teroro aktus.

atvejų šioje perspektyvoje sprendėjai ir sprendimo būdai neįvardijami, tačiau iš įvardytųjų paminėtina Vyriausybė, kuri turėtų sukurti palankias darbo sąlygas emigrantams reemigruoti, kurti Lietuvos ekonominės emigracijos valdymo strategiją ir priimti numatytų priemonių įgyvendinimo planą.

„Imigracijos“ problematikoje, priskirtoje ekonominei-kultūrinei teorinei tarpetninių santykių perspektyvai, aprašomi darbo imigrantai Lietuvoje (kinai, libaniečiai), pabėgėliai (čečėnai, Afrikos piliečiai), pateikiamos jų gyvenimo istorijos ir požiūris į lietuvius, gyvenimo sąlygas Lietuvoje. Straipsniuose minimas ekonominis aspektas yra tas, kad aprašomi užsienio piliečiai, turintys verslą arba studijuojantys ir gyvenantys Lietuvoje, tačiau kartu labiau išryškinami kultūriniai veiksniai – pateikiamas jų požiūris į lietuvius, jų kultūrą, kasdienybę.

„Imigracijos“ problematikos tematika, priskirta kultūrinei–psichologinei perspektyvai, yra dvejopa: kasdienis gyvenimas RPPC ir stereotipinis įvaizdis apie pabėgėlius. Pirmosios tematikos straipsniuose aprašomas pašnekesys su Ruklos pabėgėlių centre gyvenančiu moksleiviu S. Maluku, pabėgusiu iš Afganistano, taip pat paauglių patiriamas potrauminis stresas, pateikiama statistika apie vaikų pabėgėlių skaičių Europoje, taip pat rašoma apie Raudonajame Kryžiuje dirbančią Pabėgėlių dienos centro socialinę darbuotoją čečėnę Petimat, akcentuojamas pabėgėlių noras dirbti. Antrosios tematikos rašiniuose pabėgėliai vaizduojami kaip „pikti, karingi, amžinai viskuo nepatenkinti, agresyvūs, isteriški, nedėkingi, apvalgantys lietuvių tautą („duoneliautojai“), nesiskutę ir nesiprausę“, aprašomos jų kultūrinės ypatybės (moterys dėvi ilgus sijonus, ryši skareles, gerbia vyresniuosius, tėvus). Atskleidžiamos ir teigiamos (baugštūs, dėkingi, iškankinti, nerūko, nevartoja alkoholio, religingi, didžiuojasi savo tauta, kilme, Tėvyne), ir neigiamos (tingūs, nenori dirbti, tvarkyti bendrų patalpų, mokytis) jų kultūrinės ypatybės. Dviejuose šios tematikos straipsniuose aprašomas libaniečių ir čečėnų imigrantų „nekokybiškas“ darbas – rašoma apie pacientės kaltinimus libaniečiui medikui dėl nepagarbaus elgesio ir abejingumo, ieškoma priežasčių jo religijoje (musulmonai negerbia moterų). Spaudoje šis įvykis aprašomas vien dėl to, kad gydytojas yra kitos kultūros ir religijos atstovas, tačiau straipsnyje pateikiama ir mediko nuomonė apie įvykį. Kitame straipsnyje pristatomas žurnalistės atliktas tyrimas – čečėnų samdymas suremontuoti butą, norint paneigti stereotipus, kad jie yra ūmaus būdo, karingi, nepatenkinti gyvenimu. Straipsnyje nekritikuojamas jų nesugebėjimas atlikti tam tikrų statybos darbų, bet akcentuojamos jų charakterio savybės, tariamai nulemtos jų kultūrinių, religinių ypatybių (nelaiko moterų lygiavertėmis, daug laiko meldžiasi, nenori mokytis lietuvių kalbos (atsisakė lietuvių kalbos vadovėlio). Čečėnai straipsnyje priešpriešinami lietuvių ir lenkų tautybės meistrams, kurie pigiau, kokybiškiau ir greičiau suremontavo butą, vaizduoja čečėnus kaip nepatikimus (nepareigingi, tinginiai, veltėdžiai, pinigų kaulytojai, melagiai) ir net iš dalies pavojingi (aršūs, karingi; matė peilį raižyta rankena ir aštriais ašmenimis). Taigi

apibendrinant galima sakyti, kad kultūrinėje-psichologinėje perspektyvoje pastebimi šie pagrindiniai etninio nepakantumo prielaidų aspektai: siekiant saugumo arba geros reputacijos, kitos tautybės žmonės vaizduojami nepatikimi, agresyvūs, jų savybės lyginamos su lietuvių ar kitų etninių grupių turimomis savybėmis. Šios tematikos kaltininkai vienu atveju yra patys čečėnai ir libanietis gydytojas, kitu atveju mėginama išryškinti teigiamas pabėgėlių savybes. Straipsniuose cituojami besiskundžiantys imigrantų darbu asmenys: pacientės, kurią gydė libanietis gydytojas, motina, atlikusi tyrimą straipsnio autorė, pabėgėliai ir pabėgėlius priimančių institucijų darbuotojai.

Palyginimui, ekspertai mano, kad imigracijos procesai Lietuvos visuomenei iššūkius kelia tik dviem pagrindiniais aspektais: ekonominiu ir kultūriniu. Manoma, kad nuo ekonominių tarpetninių santykių iššūkių bus pereinama prie kultūrinių:

> <...> Kol imigracija nėra didelė, ypač kultūrinė distancija kur yra didelė, sunku numatyti <...>, sunku dabar ką pasakyti šitoj sferoj, žmonės, kad ir kokie būtų tie motyvai, ar dėl ekonominių priežasčių, ar dėl politikos, jie patenka į kitą aplinką, bet aiškinti, kad dugne slypi ekonominė konkurencija, yra per paprastas aiškinimas, vis viena slypi kultūriniai dalykai, išsilavinimas yra labai svarbūs. <...>
> (20 interviu, tautinių mažumų ekspertas)

> <...> Aš manau, problema bus aktualesnė, nes pasaulis atviresnis, daugiau atvyks, išvyks, gyvens užsieniečių. Žmonės atvyks daugiausia iš netolimųjų Rytų šalių, dabar jau vyksta ir vyks toliau, iškils kalbos barjeras, viena iš rizikų per žiniasklaidą, kai sutiks užsieniečiai dirbti už mažesnį atlyginimą, sutiks dirbti ilgesnį darbo laiką, taip buvo ir Airijos žiniasklaidoj, tuomet apie lietuvius ir lenkus ekonominėje plotmėje rašė. Kultūrinių skirtumų lyg ir nebus, jei rusai ir ukrainiečiai, bus skirtumai, jei atvažiuos daug Turkijos piliečių, prie viso to prisidės ir kultūriniai dalykai. <...>
> (3 interviu, dienraščio žurnalistas, ekonomikos skyriaus apžvalgininkas)

Ekspertai baiminasi dėl imigrantų iš Kinijos ir apskritai Azijos šalių, kitos rasės atstovų dėl jų atpažįstamumo visuomenėje, nesugebėjimo integruotis, o to padarinys – kriminalinių problemų atsiradimas (įvairūs nusikaltimai, narkotikų platinimas). Ekspertų teigimu, visuomenės migrantų grupių nepakantumas gali kilti ir dėl socialinių įgūdžių, bendraujant su šiais asmenimis, neturėjimo, dėl to, kad jų nepažįsta. Ekonominių imigrantų antplūdžio į Lietuvą ekspertai neprognozuoja dėl blogėjančios Lietuvos ekonomikos:

> <...> Šiuo metu aš nematau tų problemų, bent jau ekonominėj srity, dėl paprasto dalyko, kadangi iš mūsų žymiai daugiau žmonių emigruoja, nei imigruoja... kultūrinių skirtumų, kultūrinės įvairovės ateity galbūt kažkiek ir daugės... <...>
> (8 interviu, Čečėnijos klausimų ekspertas)

<...> Lietuvoj, man atrodo, dabar nėra tokia padėtis, kad būtų tiek imigrantų, čia nėra tokia prabangi šalis ir neduoda gal tokių socialinių garantijų imigrantam. Tai aš nemanyčiau, kad kelia dabar kokią tai grėsmę. <...>
(16 interviu, žydų bendruomenės atstovas)

Remiantis spaudos stebėsenos duomenimis, imigracijos tematika 2000–2005 metais Lietuvos spaudoje nekito, tačiau pastebima, kad informacijos kiekis palaipsniui augo. Anksčiau spaudoje vyravo atsitiktinės publikacijos apie pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų gyvenimą Lietuvoje, ypač URC. Kartais straipsniuose smulkiau buvo aptariami sunkumai, su kuriais susiduria pabėgėliai socialinės apsaugos, sveikatos ir būsto srityse (Combating Ethnic and Racial Discrimination and Promoting Equality: Trends and Developments 2000–2005. Special Study). Tačiau, remiantis atlikto kokybinio spaudos tyrimo duomenimis, nuo 2005 metų matomos visiškai kitokios Lietuvos spaudos tendencijos, susijusios su imigrantais ir imigracija. Dėl verslininkų įtakos pradėta svarstyti apie Lietuvos darbo rinkos poreikius, įstatymų supaprastinimą įdarbinant migrantus iš trečiųjų šalių, kritinis straipsnių pobūdis daugeliu atvejų paveiktas didelių emigracijos srautų ir spartaus gyventojų mažėjimo. Taigi bijomasi „prarasti“ tautinę valstybę, keliamas klausimas apie naujųjų imigrantų integraciją, remiamasi Vakarų Europos patirtimi. Savo ruožtu ekspertai žurnalistai mano, kad rašinių imigracijos tema gausės, kadangi daugės darbo imigrantų iš Ukrainos ir Baltarusijos:

<...> Jie kažkaip tyliai dirba vairuotojais ir statybininkais ir kad nelabai kažkas ir žino apie juos, bet manau, kad po kokių metų, dvejų jie čia pradės vežtis savo vaikus ir šeimas, tai gal pasikeis kažkiek situacija, nes iš tikrųjų, kadangi labai daug bendrauju su migracijos tarnyba, žinau tą situaciją ir žinau, kad jų labai daugėja, netgi kiekvieną savaitę čia atvažiuoja dešimtim. <...>
(5 interviu, dienraščio žurnalistė, rašanti apie romus)

Remiantis statistiniais duomenimis, į Lietuvą dirbti atvyksta vis daugiau darbo imigrantų, pavyzdžiui, nuo 2004 metų, kai Lietuva tapo ES nare, atvykstančiųjų į Lietuvą dirbti užsieniečių skaičius kasmet beveik dvigubėja[114] (11 pav.).

Spaudoje išsakoma baimė, jog dirbti atvyks užsieniečių ne iš Artimųjų Rytų šalių, yra nepagrįsta, kadangi nors ir statistiškai užsieniečių atvyksta dirbti į Lietuvą iš 23 šalių, tačiau 2007 metais didžiausia dalį dirbančiųjų užsieniečių sudarė Ukrainos piliečiai (42 proc.), darbuotojai iš Baltarusijos (38 proc.), Moldovos (6 proc.) (Lietuvos darbo biržos pateikti duomenys 2007 09 21, cituota iš *National Data Collection Report 2007 Lithuania*: 33). Pabėgėliai Lie-

[114] Iš viso leidimų gyventi Lietuvoje 2008 m. sausį–vasarį prašė 2468 užsieniečiai, tuo tarpu 2007 metų sausį–vasarį tokių prašymų buvo 1620.

11 PAV. Užsieniečiams išduota leidimų dirbti Lietuvos Respublikoje 1999–2007 metais

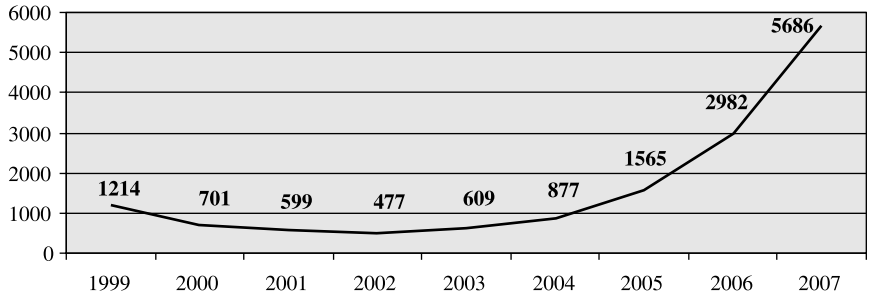

Šaltinis: Lietuvos darbo birža, http://www.ldb.lt.

tuvoje sudaro nedidelį visų imigrantų skaičių. RPPC duomenimis (cituota iš *National of the Data Collection Report 2007 Lithuania*: 34), 2007 metais Lietuvoje užfiksuota 360 užsieniečių, gavusių pabėgėlio statusą ir paramą pagal valstybės Socialinės integracijos programą, iš jų 100 gyvena Pabėgėlių priėmimo centre, o 260 – kitose vietose. Taigi spaudoje išsakomiems kaltinimams, esą valstybės lėšos švaistomos pabėgėliams išlaikyti, nėra pagrindo. Juolab kad URC blogėja gyvenimo sąlygos. Šitai pastebėjo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus organizacija, kai 2004 m. balandį buvo persvarstytas ir priimtas „Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties“ (cituota iš *National Annual Report 2005 Lithuania*: 41–42). Tačiau informacija, jog URC trūksta socialinės, medicininės, reabilitacinės pagalbos, profesionalaus personalo teikti socialinę ir psichologinę pagalbą, spaudoje neatspindėta. Spaudoje išsakomą baimę dėl pabėgėlių nesugebėjimo integruotis, asimiliuotis, nenoro dirbti taip pat paneigia statistiniai duomenys. RPPC duomenimis, 2007 metų sausį–rugsėjį 20 užsieniečių, gyvenančių centre, susirado darbo vietas patys, dauguma iš jų dirba statybos įmonėse. Konstatuojama (Lietuvos Raudonojo Kryžiaus duomenys, cituota iš cituota iš *National Data Collection Report 2007 Lithuania*: 34), kad dauguma pabėgėlių dirba nelegaliai, kadangi, remiantis įstatymu[115], prieglobsčio prašytojai, gavę laikinąjį pabėgėlio statusą, kol laukia Migracijos departamento sprendimo, suteikiančio pabėgėlio statusą ar papildomą apsaugą ir laikiną ar nuolatinę teisę gyventi Lietuvoje, neturi teisės dirbti arba dalyvauti įvairioje veikloje, o gaunamų 25 Lt per mėnesį neužtenka savo reikmėms[116]. Anot Kaune esančio pabėgėlių dienos centro, gavę prieglobstį užsieniečiai daugiausia įsidarbina statybos arba mašinų remonto įmonėse. Dažniausiai jie tu-

[115] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, 2004 m. balandžio 29 d. Nr. IX-2206, Vilnius, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=315087.

[116] Tik po to, kai pabėgėliui suteikiamas pabėgėlio statusas ar papildoma apsauga ir jis gauna teisę laikinai ar nuolat gyventi Lietuvoje, automatiškai įgyja teisę ir dirbti.

ri laikinus darbus. Daugelis iš pabėgėlių turi vidurinį išsilavinimą, tačiau turintys aukštąjį išsilavinimą retai dirba tarnautojais. 2007 metais iš viso 30 užsieniečių, be tų, kurie patys save išlaiko (tie, kurie negyvena RPPC), turėjo darbus (2006 m. jų buvo 34). Dažniausiai pabėgėliai dirbo laikinus, aukštos kvalifikacijos nereikalaujančius darbus statybose ir automobilių servisuose (net ir tie, kurie turi aukštąjį išsilavinimą). Tačiau vienas iš pagrindinių veiksnių, susijusių su užsieniečių integracija, – problema susirasti būstą už RPPC ribų žiniasklaidoje neaptariama (Pabėgėlių priėmimo centro informacija 2007 09 12, cituota iš *National Data Collection Report 2007 Lithuania*: 34). Paminėtinas tik vienas straipsnis, aprašantis šią problemą, su kuria susiduria pabėgėliai, norintys nuomotis būstą. Straipsnyje minima Klaipėdos nekilnojamojo turto agentūra, nenorėjusi išnuomoti būsto armėnų šeimai[117].

Pavyzdžiui, remiantis Kauno pabėgėlių dienos centro ir Raudonojo Kryžiaus informacija, pabėgėliui nėra paprasta susirasti būstą, nes Lietuvos piliečiai, kai sužino, kad nuomininkas yra pabėgėlis, atsisako tą daryti. Net jeigu pabėgėliui pavyksta išsinuomoti butą, savininkas nenori, kad pabėgėlis oficialiai deklaruotų gyvenamąją vietą.

„Imigracijos“ problematika, palyginti su kitomis, yra ganėtinai nauja, imigrantų vaizdavimo atžvilgiu nėra nusistovėjusi. Šį teiginį patvirtina ir faktas, kad su imigracija susijusi problematika pateikiama naudojant įvairius tarpetninių santykių perspektyvose matomus etninio nepakantumo prielaidų aspektus. Beje, spaudoje išsakomos ne tik neigiamos nuostatos, bet ir pateikiama teigiamų pavyzdžių apie imigrantus[118]. Toks nesusikristalizavęs požiūris į darbo imigrantus ir imigracijos problemas Lietuvoje matomas ne tik spaudoje, bet ir atspindimas 2008 m. STI, ETC Lietuvos gyventojų nuomonės apklausoje apie požiūrį į darbo migrantus[119]. Beveik pusė (47 proc.) apklaustųjų sutinka, jog imigrantų Lietuvoje jau pakanka, o 62 proc. mano, jog atvykstantys užsieniečiai darbininkai gali sukelti socialinių neramumų. Lietuvos gyventojų nuomone, neigiami vertinimai ryškesni negu teigiamų imigracijos pusių suvokimas. 81 proc. apklaustų Lietuvos gyventojų sutinka su teiginiu, kad dirbantys Lietuvos piliečiai ir lega-

[117] Spurytė, V. 2007 05 02. „Kitataučiams – vargas dėl būsto nuomos“, *DELFI*, http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=13056555.

[118] Paminėtinas „Bernardinų“ internetinis dienraštis, kuriame spausdinamas straipsnių ciklas pabėgėlių tema. Jame, rašant apie pabėgėlius, stengiamasi formuoti ir pozityvias nuostatas pabėgėlių atžvilgiu, neigti susiformavusius socialinius stereotipus, paplitusius visuomenėje. Tuo tarpu dienraščio „Respublika“ straipsniuose apie pabėgėlius, nelegalius imigrantus negatyvią retoriką šių asmenų atžvilgiu sustiprina ir antraštės, ir ikonografinė medžiaga, ir parašai po nuotraukomis.

[119] Žiūrėti plačiau: STI, ETC užsakymu UAB RAIT atliktos visuomenės nuomonės apklausos „Požiūris į darbo migrantus“ rezultatai, 2008 m. vasario 29 d.–kovo 13 d. apklausa, http://www.ces.lt/downloads/structure/files/ETC_darbo%20migrantai_2008%2003%2031.pdf.

liai įsidarbinę užsieniečiai privalo turėti vienodas teises darbe, 61 proc. – sutinka, kad, trūkstant darbo jėgos, neužimtose darbo vietose būtų leista įsidarbinti užsieniečiams ir 56 proc. apklaustųjų sutinka, kad į Lietuvą atvykstantys užsienio šalių darbuotojai (darbininkai) yra naudingi Lietuvos ekonomikai. Lietuvos spaudoje labai ryškiai atstovaujama verslo grupėms, teigiančioms, kad darbuotojų trūkumui spręsti reikia darbuotojų atsivežti iš kitų šalių, taip baiminamasi konkurencijos su vietiniais darbininkais Lietuvos darbo rinkoje dėl pigios, lojalios, darbdaviui palankesnes darbo sąlygas siūlančios darbo jėgos. Visuomenės nuomonės apklausa rodo, jog dauguma Lietuvos gyventojų pasisako už darbe sudarytas lygias galimybes Lietuvos piliečiams ir užsieniečiams, tačiau atspindi ir spaudoje pateikiamas realijas – Lietuvos piliečiai baiminasi, jog verslininkai teiks pirmenybę atsivežtai, o ne esančiai Lietuvoje darbo jėgai. Šis aspektas gali būti traktuojamas dvejopai. Pavyzdžiui, 2006 m. Eurobarometro tyrimas parodė, jog Lietuva yra tarp šalių (daugiausia – Rytų Europoje), kuriose tik maža dalis gyventojų pripažįsta imigrantų naudą valstybei (Lietuvoje – 20 proc.; ES 25 vidurkis – 40 proc.). Remiantis STI, ETC duomenimis, galima teigti, kad, nors dalis visuomenės junta nerimą dėl galimų imigracijos problemų, absoliuti dauguma neturi išankstinių diskriminacinių nuostatų teisėtai dirbančių užsieniečių atžvilgiu ir pasisako už visų lygias teises darbe – ir užsieniečių, ir Lietuvos piliečių. Kita vertus, sociologai (ETC) atkreipia dėmesį į sustiprėjusias neigiamas nuostatas, padidėjusį etninį nepakantumą kai kurių etninių grupių (juodaodžių, kinų, lenkų, ukrainiečių, rusų, kt.)[120], galinčių tapti potencialiais darbo imigrantais Lietuvoje, atžvilgiu dėl Lietuvos spaudoje išsakomų nuomonių. Atlikus Lietuvos spaudos turinio tyrimą, pastebimas vyraujantis kultūrinis akcentas „Imigracijos“ problematikoje. Straipsniuose kritikuojamos socialinių integracijos programų neefektyvumas Vakarų Europoje, ekonominių imigrantų adaptacijos strategijos nebuvimas Lietuvoje. Visas šis „Imigracijos“ problematikoje vyraujantis fonas iš dalies irgi nulemia visuomenės nepasitenkinimą. Spaudoje kuriamas negatyvus įvaizdis, „piešiant“ imigrantų grupę kaip konkurentę darbo rinkoje, kaltinant ją pelnymusi iš valstybės remiamų integracinių programų, suteikiančių pabėgėliams išlaikymą, taip pat raginant neleisti įsitvirtinti mieste arba regione, suponuoja etninės neapykantos kurstymą, pagrįstą ekonominėmis prielaidomis. Spaudoje išryškėjusios verbalinės nepakantumo formos, grįstos psichologinėmis problematikos priežastingumo prielaidomis, nukreiptos prieš čečėnų etninę grupę – šios etninės grupės savybių (nepatikimumas, agresyvumas, nepareigingumas, tinginystė, veltėdžiavimas, melagystės ir net agresyvumas, karingumas) apibendrinimas ir priskyrimas visai grupei ar jai priklausantiems asme-

[120] Žiūrėti plačiau: Socialinių tyrimų institutas, Etninių tyrimų centras, STI, ETC užsakymu UAB „RAIT“ atliktos visuomenės nuomonės apklausos rezultatai, 2008 m. vasario 29 d.–kovo 13 d. apklausa, http://www.ces.lt/downloads/structure/files/ETC_apklausos%20duomenys.pdf.

nims, tų savybių lyginimas su kitų etninių grupių (taip pat ir lietuvių) savybėmis suponuoja subtilių nuostatų ir stereotipų čečėnų etninės grupės atžvilgiu reiškimą. Tvirtinant apie pabėgėlių (daugiausia čečėnų) moralinių normų nesutapimą su krikščioniškosiomis ir kuriant negatyvų vaizdinį, kaltinant nenoru, nesugebėjimu integruotis, uždarumu ar nusikalstama veikla, taip pat kalbos nemokėjimu ir dėl to kylančių konfliktų ne tik tarp pačių pabėgėlių, bet ir su vietiniais gyventojais, išryškėja etninės neapykantos kurstymas ir minėtų grupių įžeidinėjimai kaip dvi verbalinės nepakantumo raiškos formos, grįstos kultūrinėmis prielaidomis. Rusijos piliečiams, gavusiems Lietuvos pilietybę, turint tikslą diskredituoti dėl ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis, ir asmenims, gavusiems prieglobstį, smurto prikaišiojimas (akcentuojama grėsmė daugumos visuomenei ir jos piliečių saugumui (Lietuvos piliečiams užsienyje) suponuoja etninės neapykantos, grįstos politinėmis problematikos priežastingumo prielaidomis, kurstymą spaudos diskurse (7 lentelė).

7 LENTELĖ. Etninio nepakantumo atvejai (formos) Lietuvos spaudoje (objektas ir priežastys)

Etninio nepakantumo objektas ir prielaidos (priežastys)	Verbalinės apraiškos
EKONOMINĖ GRĖSMĖ	
Romai *Nesutampantys, nesuderinami interesai ar tikslai su visuomene ar valstybe (Vilniaus savivaldybe)*	**Etninės neapykantos kurstymas** • Raginimai neleisti įsitvirtinti mieste ar regione • Negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant valstybės (Vilniaus savivaldybės) lėšų išeikvojimu **„Tylos diskursas“** • Neminimos spaudoje problemos – švietimas, sveikatos problemos ir kt. • Problematika siejama su ekonominiais priežastingumo aspektais
Žydai *Nesutampantys, nesuderinami interesai ar tikslai (su Vyriausybe, Vilniaus savivaldybe, verslo grupėmis); Statuso ar galios demonstravimas*	**Etninės neapykantos kurstymas** • Negatyvaus žydų etninės grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant pasipelnymu iš Lietuvos valstybės restitucijos atkūrimo proceso • Negatyvaus žydų etninės grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant politinės galios naudojimu savo (ekonominiams) tikslams pasiekti **„Tylos diskursas“** • Problematika siejama su ekonominiais priežastingumo aspektais
Migrantai *Konkurencija; Sutampantys interesai su visuomene ar valstybe; Nesutampantys, nesuderinami interesai ar tikslai su visuomene ar valstybe*	**Etninės neapykantos kurstymas** • Negatyvaus migrantų grupės vaizdinio kūrimas, matant ją kaip konkurentę darbo rinkoje • Negatyvaus migrantų grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant apgaule, pasipelnymu iš valstybės remiamų integracinių programų, teikiančių pabėgėliams išlaikymą • Raginimai neleisti įsitvirtinti tam tikrai religinei, etninei grupei tam tikrame mieste arba regione

7 LENTELĖS TĘSINYS

Etninio nepakantumo objektas ir prielaidos (priežastys)	Verbalinės apraiškos
PSICHOLOGINĖ GRĖSMĖ	
Romai	
Saugumo siekis	**Įžeidinėjimas (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimai)** • Įvardijimas kriminaline grupe **Subtilios nuostatos ir stereotipai** • Savybių apibendrinimas (nenoras dirbti, asocialumas, tinginystė, socialinių problemų dirbtinis demonstravimas) **„Tylos diskursas“** • Neminimos spaudoje problemos – švietimas, sveikatos problemos, kt. • Problematika siejama su psichologiniais priežastingumo aspektais
Žydai *Saugumo siekis*	**Subtilios (paslėptos) nuostatos ir stereotipai** • Savybių apibendrinimas (gudrumas, savanaudiškumas, konfliktiškumas) **„Tylos diskursas“** • Problematika siejama su psichologiniais priežastingumo aspektais
Migrantai (čečėnai) *Saugumo siekis*	**Subtilios (paslėptos) nuostatos ir stereotipai** • Savybių apibendrinimas (nepatikimumas, agresyvumas, nepareigingumas, tinginystė, veltėdžiavimas, melagystės ir net agresyvumas, karingumas), jų savybės lyginamos su kitų etninių grupių (taip pat ir lietuvių) savybėmis
KULTŪRINĖ GRĖSMĖ	
Musulmonai, islamą išpažįstantys asmenys Lietuvoje, taip pat musulmonai apskritai *Etnokultūriniai, religiniai skirtumai*	**Įžeidinėjimai (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas)** • Tvirtinimai apie musulmonų (islamo religijos) moralinių normų nesutapimą su krikščioniškosiomis (daugiausia dėl požiūrio į žodžio laisvę) **Etninės neapykantos kurstymas** • Negatyvus etninės grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant nenoru ar nesugebėjimu asimiliuotis ar integruotis į Vakarų visuomenę **„Tylos diskursas“** • Neminima spaudoje problema – turto restitucija Lietuvoje gyvenantiems totoriams
Pabėgėliai (daugiausia čečėnai) *Etnokultūriniai, religiniai skirtumai*	**Įžeidinėjimai (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas)** • Tvirtinimai apie pabėgėlių (daugiausia čečėnų, išpažįstančių islamą) moralinių normų nesutapimą su krikščioniškosiomis **Etninės neapykantos kurstymas** • Negatyvus čečėnų įvaizdžio kūrimas (kaltinimai kalbos nemokėjimu ir dėl to kylančių konfliktų ne tik tarp pačių pabėgėlių, bet ir su vietiniais gyventojais • Negatyvus pabėgėlių grupės vaizdinio kūrimas, kaltinant nenoru, nesugebėjimu integruotis, uždarumu ar nusikalstama veikla

7 LENTELĖS TĘSINYS

Etninio nepakantumo objektas ir prielaidos (priežastys)	Verbalinės apraiškos
	„Tylos diskursas“ • Neminimos spaudoje problemos – gyvenimo sąlygų URC pablogėjimo tendencijos, kai 2004 m. balandį buvo persvarstytas ir priimtas *Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties*; socialinės, medicininės, reabilitacinės pagalbos, profesionalaus personalo teikti socialinę ir psichologinę pagalbą trūkumas URC; sunkumas susirasti būstą už RPPC ribų. Gausiai aprašoma pabėgėlių nedarbo problema
POLITINĖ GRĖSMĖ	
Lenkai *Prieštaravimas, neatitiktis nacionalinei (tautinei) valstybės ideologijai, tikslams – Vilniaus ir Šalčininkų politikų, atstovaujančių lenkų mažumai, politinių interesų primetimas ar nesutapimas; Vilniaus rajonui ir lenkams atstovaujančių politikų pilietinis ar politinis nelojalumas*	**Etninės neapykantos kurstymas** • Samprotavimai apie neproporcingą lenkų etninės grupės atstovavimą valdžios (Vilniaus rajone) institucijose, švietimo įstaigose (kaltinama prievartiniu vaikų leidimu į lenkų mokyklas, piktinamasi lietuviškų vaikų ugdymo įstaigų uždarymu, sprendimais skirti daugiau lėšų lenkiškoms mokykloms); • Negatyvaus vaizdinio kūrimas, kaltinant dėl „savavališkos“, „savarankiškos“, neretai nesutampančios su lietuvių vykdoma politika, politiniais interesais, kaltinimai lietuvių diskriminacija, vyraujanti etnocentristinė politika ir tautinės netolerancijos apraiškos lietuvių atžvilgiu **„Tylos diskursas“** • Neminimos spaudoje problemos – žemės, priklausančios lenkų mažumai, grąžinimas • Problematika siejama su politiniais priežastingumo aspektais
Rusai *Prieštaravimas ar neatitiktis nacionalinei (tautinei) valstybės ideologijai, tikslams – Rusijos Federacijos įtaka Lietuvos valstybei; pilietinis, politinis nelojalumas; istorinių įvykių interpretacijos neatitikimas*	**Etninės neapykantos kurstymas** • Minėjimas turint tikslą diskredituoti dėl rusų kilmės politikų ir įkurtų nelegalių aukštųjų mokyklų ir šioje mokykloje besimokančiųjų ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis • Sovietų Sąjungos (tapatinama su Rusija) istorinių nusikaltimų minėjimas ir interpretacija (piktinamasi iškraipoma istorinių įvykių (Sovietų Sąjungos komunistinio režimo padarinių) interpretacija) **„Tylos diskursas“** • Problematika siejama su politiniais priežastingumo aspektais
Prieglobsčio prašytojai Lietuvoje, gavę politinio prieglobsčio statusą asmenys, rusai, gavę Lietuvos pilietybę, nelegaliai į Lietuvą atvykę asmenys, taip pat pabėgėliai iš Afrikos šalių *Pilietinis, politinis nelojalumas;*	**Etninės neapykantos kurstymas** • Minėjimas turint tikslą diskredituoti dėl Rusijos piliečių, gavusių Lietuvos pilietybę, ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis

Šaltinis: Kokybinė Lietuvos spaudos turinio analizė (2005–2007 m. I pusmetis).

Tarpetninių santykių pateikimas spaudoje (ekspertų nuomonių interpretacija)

Kokie motyvai skatina žurnalistus rašyti etninių mažumų tema, kodėl pasirenkama viena ar kita problema? Kas lemia vieną ar kitą žurnalisto poziciją, informacijos pateikimo, teksto konstravimo būdą?

Per interviu ekspertai žurnalistai įvardijo aštuonis pagrindinius etninės tematikos ir problematikos pasirinkimo motyvus: 1) ieškoma įvykio, kuris galėtų skaitytojus sudominti; 2) ne tik pasirenkamą temą, bet ir etninę grupę, taip pat ir problematikos pateikiamus aspektus dažniausiai nulemia sritis, apie kurią žurnalistas daugiausia rašo: žmogaus teisės (čečėnai, imigrantai, musulmonai), nusikaltimai (čigonai), ekonomika (pabėgėliai, imigrantai ir kt.), etninių mažumų laidos ir jose keliama problematika); 3) kasdienio gyvenimo aktualijos (laidose, skirtose etninėms mažumoms); 4) paprastai aktualių temų ieško žurnalistas, tačiau kartais jas nulemia ir redaktorius, laidos ar leidinio vykdoma strategija, koncepcija; 5) visuomenės, susirūpinusių gyventojų siūlymai rašyti apie tam tikrą problemą (šiuo atveju minima lietuvių mokyklų padėties problema Rytų Lietuvoje, kuri buvo pasiūlyta gyvenančių šiame regione lietuvių); 6) pačių mažumų kvietimai parašyti apie tam tikrą renginį ar įvykį; 7) asmeniniai motyvai (žurnalistas, parašęs straipsnį tam tikra tema, ir toliau jai neabejingas); 8) tam tikri istoriniai motyvai (pvz., rašant apie čečėnų etninę grupę, lyginamos dvi tautos: lietuviai ir čečėnai, kovoję ir tebekovojantys už savo politinę nepriklausomybę nuo Rusijos). Neįmanoma pasakyti, koks motyvas pasirenkant temą yra vyraujantis, arba kiek tematikos pasirinkimo motyvus lemia pats žurnalistas, o kiek – redakcija, kurioje žurnalistas dirba. Remiantis ekspertų teiginiais, galima sakyti, kad paprastai žurnalistai atsižvelgia į auditorijos lūkesčius. Pasak jų, viena iš patrauklesnių temų ir yra etninės mažumos ir tarpetniniai santykiai (patrauklumą patvirtina ir gausus interneto komentarų skaičius)[121]. Pataikaujant skaitytojui, tekstas konstruojamas sensacingumo principu, nors neretai ekspertai žurnalistai nelinkę prisiimti atsakomybės už parašytą straipsnį, teigia, kad tai redakcijos problema arba visuomenės, kuri, jų manymu, diktuoja temas, kaltė:

> <...> Populiaru kaltinti žiniasklaidą, bet aš apkaltinsiu visuomenę. Žiniasklaida pataikauja jos nuomonei, yra žmonių, kurie nemėgsta žydų, romų, tai pirmam puslapyje leidinys, pateikdamas ką nors panašaus, pasididins tiražą iškart. Ta prevencija veikia tik iš dalies. Ką daryti? Kai visuomenė labiau subręs, ignoruos tokius leidinius ir žiniasklaida neberašys tokių dalykų... <...>
> (3 interviu, dienraščio žurnalistas, ekonomikos skyriaus apžvalgininkas)

[121] Plačiau apie straipsnių etnine tematika komentarus interneto tinklalapiuose žr. Auškalnienė, L. 2006. „Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete“, Etniškumo studijos 2006/1: 45–58.

<...> Čigonai mano straipsnių neskaito. Dienraščio jie neskaito, aš pranešu lietuviams naujienas, jeigu jau taip grubiai tariant, apie jų gyvenimą, o ne etninėm grupėm apie jų problemas. Tai jeigu lenkai nori apie savo problemas skaityt, tai perka vietinį lenkų laikraštį, ar ne? <...>
(4 interviu, dienraščio žurnalistė)

Nors ir pripažįstama, kad etninio nepakantumo prevencinė politika žiniasklaidoje yra teisiškai reglamentuota, susidaro įspūdis, kad Lietuvos žurnalistai, rašantys apie etnines mažumas ir tarpetninius santykius, nelabai išmano įstatymus, neįsigilinę arba nekreipia reikiamo dėmesio, mano, kad visą atsakomybę už etninio nepakantumo atvejus turi prisiimti redakcija:

<...> kad būtų labai tautinės nesantaikos kurstymas, nes yra baudžiama už tautinės nesantaikos kurstymą, ir laikraščiuose tikrai visi atsižvelgia, kad nebūtų kartais kur nors pavadinime įžeidžiančių dalykų apie kažkokią tautą ar apie kažkokią rasę. Bent jau pas mus laikraštyje labai žiūrima į tai, ar tikrai nėra sakinyje kur nors įžeidžiančio dalyko, tai nemanau, kad labai čia reikėtų ką nors griežtinti. <...>
(5 interviu, dienraščio žurnalistė, rašanti apie romus)

<...> Apie spaudos reglamentavimą aš čia išvis nekalbu. Valdininkai susigalvoja uždrausti žodį „vištgaidis“. Va, paskutinis buvo žurnalistų ir leidėjų etikos komisijoj svarstymas, kad reikėtų šitą žodį uždrausti vartoti žiniasklaidai. Aš nemanau, kad taip išspręs gėjų problemas. Aš nemanau, kad, tarkim, dienraštis atspausdins tą pačią musulmono karikatūrą ir ten kažkas jį nubaus, kad taip irgi išspręs problemas, kad... jeigu mes apie musulmonus nekalbėsim, spaudai bus uždrausta rašyti, tos problemos dings. Nereikia maskuot tų problemų, reikia iš tikrųjų jas spręsti. Tai, manau, kad pas mus nėra tokios politikos išvis. <...>
(1 interviu, žurnalistė, dienraščio redaktorė)

Spaudos tyrimo metu ekspertai žurnalistai nurodė keletą būdų, kuriais mėgina įtikti skaitytojui: pasirinkdami universalią ar aktualią problemą, sensaciją, įdomiai rašydami apie nestandartinius, neeilinius žmones (čia patenka ir etninės mažumos).

Taip pat paaiškėjo, kad žurnalistai, rašydami straipsnius, vadovaujasi pačių turimomis išankstinėmis nuostatomis etninių mažumų (ypač romų) atžvilgiu, iš anksto viktimizuoja ir kriminalizuoja aprašomas grupes:

<...> tai kiek man yra tekę bendrauti su kolegom užsieniečiais per kokius nors seminarus, kad iš principo tas pats, kas yra rašoma apie jų socialines gyvenimo sąlygas, tai vėlgi galioja išskirtinai romams, nes jų yra visur ir jie kaip ir čia, visur gyvena labai skurdžiai, tai yra socialinės sąlygos, aišku, ta kriminalinė pusė. <...>
(5 interviu, dienraščio žurnalistė, rašanti apie romus)

<...> Aš dar galvoju, yra problema ta, kad pačios etninės grupuotės, va, nenori prisitaikyti. Nori gyventi čia, bet nenori prisitaikyti prie esamos valstybės sąlygų ir pas mus su šita problema visiškai nesitvarkoma valstybės mastu. <...>
(1 interviu, žurnalistė, dienraščio redaktorė)

Per interviu ekspertų žurnalistų klausiant, kokie pastebimi problematikos ir tematikos skirtumai Lietuvos ir kitų ES šalių narių žiniasklaidoje, iš dalies atsiskleidė žurnalistų požiūris į tarpetninius santykius. Vertinant ES šalių narių žiniasklaidos turinį, kartu įvardijamos Lietuvos žiniasklaidos ydos. Apklaustųjų ekspertų nuomone, ES žiniasklaida:

- vengia stereotipizuoti:

<...> Gal negerai taip sakyti, bet labai nepakanti mūsų spauda visiems ir čia ne tik sprendžiant iš pavadinimo, ir tas labai erzina <...> Akcentuojama jau ne pirmo mažumiečio, kad ne tik spaudoje per pavadinimus, bet ir valdžios pozicija labai akcentuoja tautybę <...>, kas nėra būdinga užsienio žiniasklaidai, ten išvis tokie dalykai neįmanomi, bet pas mus tas, ko gero, atitinka paklausą. <...>
(6 interviu, Lietuvos radijo laidos rusų kalba vedėja)

- pateikia mažiau skandalų:

<...> Pavyzdžiui, vienas vokietis mums pasakojo, kaip kunigas gyvena su moteriške, turi vaikų ir jie važiuoja atostogauti ir taip toliau. Ir mes sakom: „Šakės. Gera istorija“. Sako: „Niekam čia nėra įdomu“. Nes spauda ten domisi visiškai kitais dalykais. Pas mus tai būtų pirmo puslapio medžiaga. <...>
(1 interviu, žurnalistė, dienraščio redaktorė)

- aprašydama etnines grupes nesieja jų su problemomis, bet pateikia gerų pavyzdžių:

<...> Lietuvoje rašo apie tai, kas yra blogai. Žiniasklaida to nerodo, jie nerodo normalių, dirbančių žmonių portretų <...> čečėnė su vyru, su vaikais, gyvena netoli Pabradės ir ūkininkauja – augina žąsis, dar kažką, <...> kažkodėl tokių pavyzdžių niekas nerodo, visi tik ir laukia, kur kas nors atsitiks... <...>
(2 interviu, žurnalistė, rašanti apie pabėgėlius)

Taigi dauguma spaudos tyrimo metu apklaustų ekspertų žurnalistų pripažįsta, kad Vakarų žiniasklaida yra jautresnė, daugiau dėmesio skiria politiniam korektiškumui, analizuoja, ne tik aprašo problemą.

Išvados

Lietuvos spaudos turinio tyrimo išvadas sudaro keturios apibendrinimų grupės: 1) etninio nepakantumo sampratos sociologinėse etniškumo teorijose ir viešajame diskurse, etninio nepakantumo tyrimo galimybių vertinimas; 2) etninio nepakantumo teisinės reguliacijos Lietuvoje atitikties ES teisyne vartojamai etninio nepakantumo sampratai ir etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencinei politikai analizė; 3) etninio nepakantumo apraiškų Lietuvos spaudoje kokybinio tyrimo duomenų įvertinimas; ir 4) rekomendacijos etninio nepakantumo prevencijai Lietuvos spaudoje.

I. Etninio nepakantumo samprata ir sociologinio tyrimo galimybės

1. *Rytų Europos nacionalinėse, rasiškai, kultūriškai homogeninėse visuomenėse tikslinga kalbėti apie etninio nepakantumo, ksenofobijos, netolerancijos procesus, taip pat apie antisemitizmą ir romų diskriminaciją kaip šiame regione identifikuojamus reiškinius.*

   Etninio nepakantumo sąvokos apibrėžimą ir etninio nepakantumo reiškinio tyrimo perspektyvas lemia kontekstas. Išanalizavus etninio nepakantumo sampratą įvairiose etniškumo teorijose, daroma išvada, kad etninio nepakantumo reiškinys nuo kitų, kaip antai: rasizmas, „kultūrinis“ rasizmas, kultūralizmas, etnorasizmas, „naujasis“ rasizmas, etnicizmas, gali skirtis atsižvelgiant į istorinį, socialinį, politinį ir kultūrinį kontekstus, taip pat į diskriminacijos objektą.

2. *Galimos skirtingos etninio nepakantumo viešajame diskurse tyrimo perspektyvos, tačiau, tiriant viešuosius tekstus, svarbu atsižvelgti ir į socialinį kontekstą, kuris neretai nėra atspindėtas analizuojant aptinkamas tekste leksemas, ideologines formuluotes, stereotipus, nuostatas, požiūrius, pagal kuriuos matuojamas etninis nepakantumas.*

   Apžvelgus įvairius etninio nepakantumo tyrimų viešuosiuose diskursuose aspektus, pastebimos svarbiausios metodologinės problemos – etninio nepakantumo „atpažinimas“ ir etninio nepakantumo matavimas (nepakantus, neutralus ar pakantus) dėl etninio nepakantumo atvirų apraiškų nebuvimo ir tyrinėtojo interpretacinių galimybių, jautrumo. Tai-

gi tiriamas tarpetninių santykių turinio konstravimas Lietuvos spaudoje atskleidžia prielaidas etninio nepakantumo raiškai.

II. ES teisynas, jame vartojama etninio nepakantumo samprata ir prevencinė politika

3. *Etninio nepakantumo sąvokos apibrėžimas Lietuvos įstatymuose neatitinka ES politikos dokumentuose vartojamos sampratos.*

   ES teisyno ir Lietuvos įstatymų etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje analizė atskleidė, kad etninio nepakantumo (netolerancijos) sąvoka yra nenuosekliai apibrėžta ne tik ES teisyne (rekomendacijose, konvencijose ir deklaracijose), bet ir Lietuvos teisės aktuose, tačiau ES ši sąvoka suprantama daug plačiau – apima kitus reiškinius (antisemitizmą, islamofobiją, terorizmą), taip pat įvairias raiškos formas (priekabiavimą, nurodymą diskriminuoti, tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją, neapykantos kurstymą, įžeidinėjimus) ir jų tiek fizines (smurto), tiek ideologines ir retorines (kalbines, tekstines, vaizdines) apraiškas, kurios ir kursto, ir prisideda prie etninės neapykantos ir kitų nepakantumo formų plitimo. Tuo tarpu Lietuvoje yra draudžiamos smurtinės ir raštiškos etninio nepakantumo formos: tyčiojimasis, niekinimas, neapykantos skatinimas, kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

4. *ES politikoje nepakantumo žiniasklaidoje prevencijos priemonės užima svarbią vietą kitose nepakantumo prevencijos srityse, kaip antai: užimtumas, švietimas, būstas ir kt. Lietuvoje etninio nepakantumo teisinis reglamentavimas (taip pat ir žiniasklaidoje) ir prevencijos politika – sąlyginai nauja praktika.*

   Pagal ES teisyną žiniasklaida vaidina aktyvų vaidmenį formuojant įvairius stereotipus ir nusistovėjusius vaizdinius arba skleidžiant išankstines nuostatas apie etnines, rasines, religines grupes. Kita vertus, pabrėžiamas ir jos teigiamas vaidmuo ankstyvojoje etninio nepakantumo prevencijoje. Lietuvoje etninio nepakantumo ir ksenofobijos visuomenėje prevencinių priemonių analizė atskleidė, kad nėra tikslinių priemonių etninio nepakantumo prevencijai žiniasklaidos (ypač interneto) srityje. Žiniasklaidos srities etniniam nepakantumui plisti nuvertinimą patvirtina ir interviu su ekspertais ir žurnalistais, atstovaujančiais pagrindiniams Lietuvos dienraščiams, duomenys.

5. *ES etninio nepakantumo prevencinės politikos gairės (rekomendacijos kovai su romų patiriamu rasizmu ir netolerancija, antisemitizmu ir musulmonų diskriminacija) tinka etninio nepakantumo prevencijai Lietuvos žiniasklaidoje.*

Atsižvelgiant į Rytų Europos kontekstą ir čia identifikuojamus nepakantumo reiškinius (antisemitizmas, romų diskriminacija), svarbi ES patirtis kuriant ir taikant prevencines priemones kovoti su šiais reiškiniais žiniasklaidoje. ES patirtis taip pat svarbi užkertant kelią nepakantumui naujai atsirandančioms religinėms, etninėms grupėms (musulmonams, islamą išpažįstantiems asmenims, kt.).

III. Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje – kokybinio tyrimo duomenų įvertinimas

6. *Iš dalies pasitvirtino prielaida, jog tarpetninių santykių problematika Lietuvos spaudoje grindžiama vyraujant ekonominiams argumentams, aiškinantiems aprašomų problemų priežastis.*

   Kokybinio spaudos turinio tyrimo duomenimis, remiantis ekonominėje, psichologinėje, kultūrinėje ir politinėje teorinėse perspektyvose išskirtais aspektais, atsiskleidė pagrindinės etninio nepakantumo prielaidos. Spaudoje romų, žydų etninės ir darbo migrantų grupių grėsmė grindžiama ekonominėmis prielaidomis dėl daugumos ir šių grupių interesų ar tikslų sutapimo ir nesutapimo, dėl konkurencijos su darbo imigrantais ir žydų etninės grupės statuso ar galios demonstravimo ir įtakos, priimant žydams ekonomiškai palankius sprendimus, darbo imigrantų nenoro integruotis. Spaudoje politinėmis prielaidomis konstruojama lenkų keliama grėsmė dėl politinių interesų primetimo ir nesutapimo. Lenkai, rusai ir prieglobsčio prašytojai kaltinami pilietiniu ir politiniu nelojalumu, bijomasi Rusijos Federacijos įtakos, piktinamasi istorinių įvykių interpretacija (7 lentelė).

7. *Pasitvirtino prielaida, jog kiekviena etninė, religinė grupė – romai, žydai, lenkai, rusai, musulmonai ir imigrantų grupės (apimančios įvairias etnines, religines ir rasines grupes) – Lietuvos spaudoje siejamos su specifine problematika.*

   Apibendrinant Lietuvos spaudos turinio tyrimo duomenis, prieita prie išvados, kad romų, žydų, lenkų ir rusų etninių grupių vaizdavimas yra įsitvirtinęs – turi išankstines ir nekintamas vaizdavimo schemas, siejamas su atitinkama problematika ir ją sudarančia tematika, kuri savo turiniu ir problemos priežastingumo elementais rodo etninį nepakantumą šių grupių atžvilgiu. Kitų naujai atsirandančių migrantų, musulmonų kategorijoje esančių etninių ar religinių grupių vaizdavimas spaudoje nėra nusistovėjęs – šios grupės siejamos su įvairia tematika, tai gali būti susiję su santykinai nauja problematika, menku jos išmanymu, sudėtingesniu migrantų grupių atpažinimu Lietuvos visuomenėje (4 lentelė).

8. *Pasitvirtino prielaida, jog Lietuvos spaudoje daugumos, bet ne mažumos, socialinių visuomenės institutų atstovai yra pagrindiniai nuomonės formuotojai apie etnines grupes ir tarpetninius santykius.*

Išanalizavus tekstus, patekusius į kokybinio Lietuvos spaudos turinio tyrimo imtį, atsiskleidė tarpetninių santykių problematikos pateikimo vienpusiškumas, etninių grupių nedalyvavimas spaudos diskurse aprašant tarpetninius santykius, dialogo tarp daugumos ir mažumos nebuvimas. Pagrindinės grupės, tampančios informatoriais rašant apie tarpetninius santykius yra Lietuvos valstybės pareigūnai, verslo atstovai, Vilniaus savivaldybės atstovai, imigrantus priimančių institucijų darbuotojai, teisėsaugos struktūros. Mažiau atstovaujamos grupės – žydai ir jų organizacijos, Vilniaus rajono, apskrities politikai (lenkai), Rusijos Federacijos atstovai Lietuvoje, karo veteranai, pabėgėliai, gyvenantys RPPC.

9. *Pasitvirtino paskutinė prielaida, jog diskurso turinyje nėra vartojamos agresyvios etninio nepakantumo formos – kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti.*

Apibendrinus kokybinį Lietuvos spaudos turinio tyrimą, tekstuose apie etninių mažumų problemas ir tarpetninius santykius aptinkamos šios etninio nepakantumo formos: etninės neapykantos kurstymas (kuriant negatyvų vaizdinį, raginimais neleisti įsitvirtinti etninei grupei tam tikrame regione, samprotaujant apie neproporcingą atstovavimą valdžios institucijose, švietimo įstaigose, taip pat turint tikslą diskredituoti dėl ryšių su užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis, prikaišiojant ir minint istorinius nusikaltimus, smurto atvejus); įžeidinėjimas (užgauliojimai, tyčiojimasis, niekinimas) (tvirtinant apie moralinių normų trūkumą arba nesutapimą ir įvardijant kaip kriminalinę grupę); subtilios (paslėptos) nuostatos ir stereotipai (apibendrinant etninės grupės savybes ir priskiriant jas toms grupėms priklausantiems individams, taip pat lyginant su kitomis etninėmis grupėmis; „tylos diskursas“ (neminint ar nutylint romų, lenkų, musulmonų, migrantų grupėms aktualias žemės grąžinimo, turto restitucijos, švietimo, sveikatos, būsto, gyvenimo sąlygų URC pablogėjimo problemas ir aprašomą romų, žydų, lenkų, rusų etninių grupių problematiką siejant su ekonominiais, psichologiniais ir politiniais priežastingumo aspektais) (7 lentelė). Pastebėtina, kad prieš romų etninę ir migrantų grupes, skirtingai nei kitų grupių, spaudoje reiškiamos visos įvardytos etninio nepakantumo formos.

10. *Apibendrinant žiniasklaidos įtaką auditorijai, galima tvirtinti, kad žiniasklaida ne atspindi ir lemia visuomenės nuostatas, bet jas struktūruoja, įsprausdama etnines grupes į tam tikrų tarpetninių santykių problematikos, joje pateikiamos tematikos rėmus.*

Atlikus kokybinį spaudos turinio tyrimą, prieita prie išvados, kad spaudoje pateikiamų tarpetninių santykių ir iš jų kylančių problemų

priežasčių įvairiais aspektais įvardijimas iš dalies formuoja visuomenės nuomonę apie tam tikras etnines grupes ir sudaro prielaidas etniniam nepakantumui.

11. *Etninių grupių problematikos suvokimas visuomenėje ir jos pateikimas Lietuvos spaudoje sudaro uždarą cirkuliacinį ratą: ekspertų įvardijamos problemos, su kuriomis susiduria etninės, religinės, migrantų grupės Lietuvos visuomenėje, iš dalies yra atkartotos iš žiniasklaidoje konstruojamos problematikos.*

Išanalizavus ekspertų kokybinio interviu duomenis ir sugretinus juos su Lietuvos spaudos tyrimo duomenimis matyti, jog apklaustieji ekspertai paviršutiniškai, stereotipiškai (neretai vien tik iš žiniasklaidos) susipažinę su problemomis, visuomenėje kylančiomis etninėms grupėms. Spaudoje atsiskleidė su etninėmis grupėmis susijusios problematikos atrankos ir pateikimo subjektyvumas: apklaustieji žurnalistai straipsnius etninių mažumų tematika neretai įvardija ne kaip atspindinčius tikrovę, tačiau iš anksto susiformavusią rašančiojo nuomonę apie etnines mažumas.

IV. Rekomendacijos etninio nepakantumo prevencijai Lietuvos spaudoje

1. *Atlikus kokybinį ekspertų ir žurnalistų interviu aiškėja, kad, kuriant antidiskriminacines priemones, įvairios (valstybės, žiniasklaidos ir visuomeninės) institucijos, dirbančios etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje, nekoordinuoja tarpusavio veiksmų, žurnalistai, rašantys etnine tematika, nėra susipažinę su antidiskriminacine politika, todėl rekomenduotina:*
   - valstybės institucijoms, kuriančioms antidiskriminacinę ir prevencinę politiką, nuosekliai įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, kurti ilgalaikę strategiją, galinčią užtikrinti įgyvendinamų programų tęstinumą;
   - kuriant prevencines priemones institucijoms, dirbančioms etninio nepakantumo ir ksenofobijos prevencijos srityje, suderinti tarpusavio veiksmus, atsižvelgti į įvairių visuomenės grupių (taip pat ir etninių grupių ar joms atstovaujančių ekspertų) nuomones.
2. *Išanalizavus esamas teisines etninio nepakantumo ir ksenofobijos viešojoje erdvėje prevencines priemones, rekomenduotina:*
   - tobulinti teisinį reglamentavimą ir taikymą (pvz., *Visuomenės informavimo įstatyme* apibrėžti sąvoką *neapykantą kurstanti informacija*, remiantis ECRI rekomendacija dėl nepakantumo kurstymo, *Visuomenės informavimo įstatymo papildymo ir pakeitimo* projekte apibrėžtą terminą *neapykantą kurstanti informacija* apibūdinti ne tik „žodžiu“, „raštu“, bet ir „vaizdu“ „išreikšta informavimo produkcija ir jos atskiros dalys – žodžiai, teiginiai“, bet ir „iliustracijos“, „nuotraukos“, „galinčios skatinti etninę neapykantą“).

3. *Atlikus spaudos turinio tyrimą prieita prie išvados, kad žiniasklaida yra svarbus veikėjas ir etninio nepakantumo sklaidoje, ir šio reiškinio prevencijoje, todėl rekomenduotina daugiau dėmesio skirti visuomenės švietiamajai veiklai žiniasklaidoje, taip pat propaguojant toleranciją:*
   - skatinti viešus debatus šia tema – išdiskutuoti *tolerancijos* sąvoką, akcentuoti individo, priklausančio etninėms, rasinėms, religinėms ir kitoms grupėms lygių galimybių pripažinimą, bet ne formalų susitaikymą, pakantą skirtingoms savo spalva, religija, kultūra, elgesiu grupėms;
   - šviesti visuomenę žiniasklaidoje: analizuoti ir kvestionuoti pateikiamą informaciją ir taip stiprinti gebėjimus kritiškai vertinti spaudoje pateikiamą tekstą.
4. *Žiniasklaidos institucijoms rekomenduotina žurnalistus supažindinti su prevencinėmis etninio nepakantumo ir ksenofobijos viešojoje erdvėje priemonėmis.*
5. *Žurnalistams, rašantiems apie tarpetninius santykius, vengti etninių grupių problemizavimo, viktimizavimo, kriminalizavimo, stereotipizavimo, dažniau pateikti gerų pavyzdžių apie etnines grupes.*

Literatūra

Anderson, B. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.

Andriukaitis, G. 2007. „Asmenų lygybės principas Europos Sąjungos nediskriminavimo teisėje: pamatinės sampratos ir jų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje“. *Lygios galimybės ir ES nediskriminavimo teisė. Vadovas teisininkui.* Lietuvos žmogaus teisių centras. P. 9–57.

Andriulienė, A., Baltutytė, E., Birmontienė, T., Vidrinskaitė, S., Žilinskas, D., Žiobienė, E. 2004. *Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė*. Lietuvos žmogaus teisių centras.

Akdeniz, Y. 2007. “Governance of Hate Speech on the Internet in Europe”. Moller, C., Amoroux, A. (eds.). *Governing the Internet. Freedom and Regulation in the OSCE Region.* The Representative on Freedom of the Media. P. 91–119.

Allport, G. W. 1979. *The Nature of Prejudice*. Perseus Books Group.

Auškalnienė, L. 2006. „Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete“, *Etniškumo studijos. Etninis nepakantumas* 2006/1: 45–58.

Balčius, J. 1994. *Tolerancija.* Filosofijos ir sociologijos institutas, Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, Vilnius: Ethos.

Balibar, E. 2004. „Rasizm i krizis“. Balibar, E., Vallerstain, I. *Rassa, nacija, klass.* Moskva: „Logos”. P. 251–263.

Balibar, E. 2004a. „Suščestvuet li „neorasizm“?” Balibar, E., Vallerstain, I. *Rassa, nacija, klass.* Moskva: „Logos“. P. 27–39.

Balibar, E., Vallerstain, I. *Rassa, nacija, klass.* Moskva: „Logos“.

Berg, B. L. 2006. *Qualitative research methods for the Social Sciences.* 6th ed. Long Beach: California State University.

Beresnevičiūtė, V., Nausėdienė, I. 1999. „Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje“, *Sociologija: mintis ir veiksmas*. Nr. 1999/1 (3): 67–78.

Beresnevičiūtė, V., Frėjutė-Rakauskienė, M. 2006. „Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė“, *Etniškumo studijos. Etninis nepakantumas* 2006/1: 19–43.

Bonacich, E. 1972. “A Theory of Ethnic Antagonism: The split of Labor Market”, *American Sociological Review,* Vol. 37 (October): 547–559.

Bonacich, E. 1973. “A Theory of Middlemen Minorities”, *American Sociological Review*, Vol. 38: 583–594.

Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Combating ethnic and racial discrimination and promoting equality: trends and developments 2000–2005. *RAXEN7: Special study, Lithuania*. FRA. National Focal Point – Lithuania, Centre of Ethnic Studies Institute for Social research.

Connor, W. 1994. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton: Princeton University Press.

Čepas, V. 2005 12 23. „Tolerancijos ribų dialektika“, *Respublika*, Nr. 298 (4750): 6.

Dedova, S. A. 2004 10 12 „Leksiko – semantičeskaja interpretacija konceptov tolerantnost i terpimost“. Prieiga internete: http://mmj.ru/philology.html?&article=342&cHash=afd3cd89a8.

Developing anti-discrimination Law in Europe. The 25 EU member states compared. 2006. The European network of legal experts in the non-discrimination field.

DeLamater, J. D., Myers, D. J. 2007. *Social Psychology.* Belmont, CA: Wadsworth. Sixt Edition.

Doane, A. 2006. “What is Racism? Racial Discourse and Racial Politics”, *Critical Sociology*, Vol. 32, Issue 2–3: 255–274.

Dobryninas, A., Gaidys, V. 2004. *Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių tautų vystymo programa.

Donskis, L. 2009. *Neapykantos formos. Įaudrinta vaizduotė moderniojoje filosofijoje ir literatūroje.* Vilnius: Versus aureus.

Downing, J., Husband, C. 2005. *Representing ‘Race’. Racism, Ethnicities and Media*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Diliūnaitė, L. 2005 03 17. „Komentarai internete: etninio nepakantumo apraiškos“, *DELFI.*

Jadov, V. A. 1998. *Strategija sociologičeskogo issledovanija. Opisanije, objasnenije, ponimanije socialjnoj realjnosti.* Moskva: „Dobrosvet“, Institut Sociologii RAM.

Eriksen, T. H. 1993. *Nationalism and Ethnicity: Anthropological Perspectives.* London: Pluto Press.

Essed, P. 1991. *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory.* Newbury park, London, New Delhi: Sage Publications.

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC). 2006. Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia, http://fra.europa.eu/fra/material/pub/muslim/Manifestations_EN.pdf.

Fredrickson, G. M. 2003. *Racism. A Short History.* Princeton University Press.

Frėjutė-Rakauskienė, M. 2005. „Etniškumo dėmenys žiniasklaidoje: Lietuvos spauda rusų kalba apie narystę ES“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Nr. 5 (14), p. 127–138.

Fong, W. E., Markham, T. W. 2002. “Anti-Chinese Politics in Californian the 1870s: An Intercounty Analysis”, *Sociological Perspectives,* Vol. 45, No. 2 (Summer, 2002): 183–210.

Goldberg, D. T. 2002. *The Racial State*. Oxford: Blackwell.

Giddens, A. 1987. *Social Theory and Modern Sociology.* Stanford University Press.

Halloran, J. D. 1974. “Mass Media and race: a research approach”, *Race as News.* Paris: The Unesco Press. P. 9–33.

Hall, S. 1996. “New ethnicities”, Morley, D., Chen, D. K. (eds.) *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural studies.* London: Routledge.

Hartmann, P., Husband, C., Clark, J. 1974. “Race as news: a Study of the handling of race in the British national press from 1963–1970”, *Race as News.* Paris: The Unesco Press.

Horowitz, D. L. 2001. *Ethnic Groups in Conflict.* University of California Press.

Hechter, M. 1974. "The Political Economy of Ethnic Change", *American Journal of Sociology*, 79 (5). P. 1151–1177.

Hechter, M. 1978. "Group Formation and the Cultural Division of Labor", *American Journal of Sociology*, 84. P. 293–318.

Hussain, M. 2000. "Islam, Media and Minorities in Denmark", *Current Sociology*, Vol. 48(4), London: SAGE Publications, CA and New Delhi: Thousand Oaks: 95–116.

James, D. R., Redding, K. 2005. "Theories of Race and State". Janoski, T., Alford, R., Hicks, A., Schwartz, M.A. (eds.). *The Handbook of Political Sociology. States, Civil Societies, and Globalization.* Cambridge University Press.

„Kovai prieš smurtą ir neapykantą – netradiciniai sprendimai", 2008 07 02. *vtv.lt*, http://www.vtv.lt/print.php?option=com_content&task=view&id=93628& pop=1&page=0.

Keinys, S. (vyr. red.) 2000. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas.* Lietuvių kalbos institutas, Vilnius: Moklso ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kuzmanič, T. A. 2002. "Post-Socialism, Racism and the Reinvention of Politics", Pajnik, M. *Xenophobia and Post-Socialism.* Institute for Contemporary Social and Political Studies. P. 17–47.

Krysan, M. 2000. "Prejudice, politics, and Public opinion: Understanding the Sources of racial Policy Attitudes", *Annual Review Sociology*, 26: 135–168.

Kasatkina, N. 1999. *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje. Mokymo priemonė.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas.

Kasatkina, N. 2006. „Visuomenės nuostatų dichotomija: tolerancija versus nepakantumas?", *Etniškumo studijos. Etninis nepakantumas* 2006/1: 7–19.

Kasatkina N., Leončikas, T. 2003. *Lietuvos etninių grupių adaptacija. Kontekstas ir eiga*, Vilnius: Eugrimas.

Krupavičius, A., Šarkutė, L. 2004. „Žiniasklaida ir politika". Krupavičius, A., Lukošaitis, A. (sud.). *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida.* Vilnius: Poligrafija ir informatika. P. 145–150.

Lee, J., Bean, F. D. 2004. "America's Changing Color Lines: immigration, Race/Ethnicity, and Multiracial Identification", *Annual Review Sociology*, 30: 221–242.

„Lenkų partija dar kartą pareiškė pasipiktinimą, jog Vilniaus krašte negrąžinama žemė", 2007 02 01, *Bernardinai*, http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/58020.

Lincoln, Q. 2006. "New Approaches to Understanding racial Prejudice and Discrimination", *Annual Review Sociology.* 32: 299–328.

Lipson, M. 2004. "In the Name of Protecting Freedom of Expression: Rejecting the Wrong Rule for Liability for Internet Content". Moler, C., Amouroux, A. (eds.) *The Media Freedom Internet Cookbook*. Viena: Representative on Freedom of the Media. P. 39–49.

Leončikas, T. 2007. „Nepakantumo hierarchija ir socialinė distancija visuomenės mažumų atžvilgiu", *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos: vertybiniai virsmai.* Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas. P. 89–108.

Lygių galimybių kontrolieriaus metinis pranešimas, 2006. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.

Madsen, G. 2005 04 18. „Komentarai neturi tautybės (įžvalgos iš interneto komentarų)", *DELFI.*

Mališauskas, R. (sud.) 1996. *Žmogaus teisės. Mažumų teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys.* Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla.

McGuire, W. J. 1961."The Nature of Attitude and Attitude change", Lindsey, G., Bronson, E. (eds.), *The Handbook of Social Psychology*, 2nd ed., Vol. III, p. 136–314, Reading MA: Addison-Wesley.

Merkys, G., Balčiūnas, S., Balžekienė, A., Lapienienė, A., Pauliukaitė, Ž., Telešienė, A. 2006. *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams.*

Metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga. 2007. TNS Gallup, http://www.tns-gallup.lt/lt/disp.php/lt_2/lt_2_4.

Moller, C., Amouroux, A. (eds.) 2004. *The Media Freedom Internet Cookbook*. Viena: Representative on Freedom of the Media.

Miles, R. 1989. *Racism*. London: Routledge.

Miles, R. 1999. "Racism as a concept", Blumer, M., Solomos, J. (eds.). *Racism.* Oxford: Oxford University Press: 344–355.

Murray, E. 2002. *Politinio spektaklio konstravimas.* Vilnius: Eugrimas.

Nacionalizm, ksenofobija i neterpimostj v sovremennoj Rosii. 2002. Moskva: Moskovskaja heljsinskaja gruppa.

Naimark, N. M. 2001. *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*. Harvard University Press.

National Annual Report 2005 Lithuania. EUMC. National Focal Point – Lithuania, Centre of Ethnic Studies Institute for Social research.

National Data Collection Report 2006 Lithuania. FRA. National Focal Point – Lithuania, Centre of Ethnic Studies Institute for Social research.

National Data Collection Report 2007 Lithuania. FRA. National Focal Point – Lithuania, Centre of Ethnic Studies Institute for Social research.

Noelle-Neumannn, E. 1993. *The Spiral of Silence: Public opinion – Our Social Skin*. The University of Chicago.

Petersen, R. D. 2002. *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred, and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe*. Cambridge Studies in Comparative Politics.

Plečkaitis, R. 1998. *Tolerancija.* Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

Radzevičius, D. 2007 „LŽS pozicija: didelis nepasitikėjimas žiniasklaida pasiekė kritinę ribą". Lietuvos žurnalistų sąjunga. Prieiga internete: http://www.lzs.lt/about.php?id=2134&type=news&page_menu=1.

Rybakova, K. 2005. „Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvoje: visuomenės nuomonė", *Lietuva Europos Sąjungoje: pirmieji metai.* Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. P. 82–89.

Rutland, A. 2004. "A Quasi-experimental Study of Stereotyping", *Doing Social Psychology Research*. Breakwell, G. M. (ed.). BPS Blackwell, UK.

Sienkiewicz, J. 2006 11 28 „Jak polak widzial litwina w okresie międzywojennym", *Naš kraj.*

Sinkevičius, D. 2008 08 05. „Teisininkai įspėja – Seimas siekia įvesti saviraiškos laisvės apribojimus", *Alfa.lt.*

Sirutavičius, V. „Kaip prietarai tampa prievarta: kaltinimai žydams vartojant krikščionių kraują. Kelių atvejų Lietuvoje analizė", Staliūnas, D., Sirutavičius, V. (sud.). 2005. *Kai ksenofobija virsta prievarta: lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. P. 99–117.

Smelser, Neil J. 1988. *Sociology.* 3rd Edition. By Prentice – Hall, Inc. A Division of Simon and Schuster, Englewood cliffs, New Jersey.

Smith, A. D. 1986. *Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell.

Smith, A. D. 1991. *National Identity*, London: Penguin Books.

Statkus, N. 2003. *Etniškumas ir nacionalizmas.* Vilnius: VUL.

Starr, S. 2004. "Understanding Hate speech". Moler, C., Amouroux, A. (eds.) *The Media Freedom Internet Cookbook*. Viena: Representative on Freedom of the Media. P. 125–142.

Sužiedėlis, S. 2000. „Avrahamo Torio Kauno getas: diena po dienos", A. Tory. *Kauno getas: diena po dienos*, Vilnius, 2000, P. XV–XXXIX.

„Šalčininkų meras raginamas nepatvirtinti lietuviškos mokyklos reorganizavimo". 2007 04 24, *Balsas.lt*.

Tauber, J. 2004. „Pratarmė. Antisemitizmas Vokietijoje ir Lietuvoje", *Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje XIX a. antroji pusė–1941 m. birželis.* Vilnius: Margi raštai, P. 9–13.

"The Recipes. Recomendations of the OSCE Representative on Freedom of the Media". 2004. Moler, C., Amouroux, A. (eds.) *The Media Freedom Internet Cookbook*. Viena: Representative on Freedom of the Media: 15–31.

Tereskinas, A. 2002/2003. "Toward a New Politics of Citizenship: Representation of Ethnic and Sexual Minorities in Lithuanian mass media". Central European University: Centre for Policy studies, Open Society Institute.

Tolerantnostj. 2004. Moskva: izdatelstvo „Respublika". Institut kompleksnyh socialjnyh issledovanij rossijskoj akademii nauk, Issledovateljskij centr „Religija v sovremennom obščestve", Moskovskij gosudarstvennyj socialjnyj universitet.

Trends and Developments 1997–2005 – Combating Ethnic and Racial Discrimination and Promoting Equality in the European Union. 2007. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA).

Truska, L. 2005. *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo raida Lietuvoje*, Vilnius: VPU.

Truska, L., Vareikis, V. 2004. *Holokausto prielaidos: antisemitizmas Lietuvoje XIX a. antroji pusė–1941 m. birželis.* Vilnius: Margi raštai.

ter Wal, J. (ed.) 2002. *Racism and Cultural Diversity in Mass Media. An Overview of Research and Examples of Good Practice in the EU Member States, 1995–2000*, Vienna: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations (Ercomer).

van Dijk, T. A. 1993. "Analyzing Racism Through Discourse Analysis. Some methodological Reflections", Stanfield II J. H., Dennis R. M. (eds.) *Race and Ethnicity in Research methods*: 92–134.

van Dijk, T. A. 1987. *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk.* Newbury Park, CA: Sage.

van Dijk, T. A. 2006. "Discourse and manipulation", *Discourse & Society*, Vol. 17.

van Dijk, T. A. 2000. *Ideology. A multidisciplinary approach.* London, Thousan Oaks, New Delhi: Sage Publications.

van Dijk, T. A. 1985 "Introduction: The Role of Discourse Analysis in Society", van Dijk, T. A. (ed.) *Handbook of Discourse Analysis: Discourse Analysis in Society.* Vol. 4. London: Academic Press: 1–8.

van Dijk, T. A. Second draft, March 29, 2005. "Elite discourse and institutional racism", Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, http://www.discourses.org/Teun.html.

Vaitkevičiūtė, V. 2007. *Tarptautinių žodžių žodynas. Ketvirtasis pataisytas ir papildytas leidimas.* Vilnius: leidykla „Žodynas".

Venclauskas, L. 2008 „Tarp tolerancijos ir neapykantos: Moderniojo lietuviško antisemitizmo retorika“, *Tolerancija Lietuvoje: tarp minties ir veiksmo. Mokslinių straipsnių rinkinys.* Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla. P. 89–103.
Venclova, T. 1991. *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
Vinogradnaitė, I. 2008. „Viešosios erdvės Lietuvoje: rimtas požiūris į interneto komentarus“, *Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę.* Jokubaitis, A, Dementavičius, J., Vinogradnaitė, I., Nastaravičius, M., Bieliauskaitė, R. Demokratinės politikos institutas, Vilnius: „Petro ofsetas“, P. 79–103.
„Vilniaus totorių netenkina pasiūlymai dėl mečetės“ (2005), *Lietuvos rytas*, Nr. 195 (4459).

Walzer, M. 1997. *On Toleration*. New Haven, London: Yale University Press.
Walas, T. (ed.) 1995. *Stereotypes and Nations*. Cracow: International Cultural Centre.
Werbner, P. 2005. “Islamophobia. Incitement to religious hatred – legislating for a new fear?”, *Antrophology today*, Vol. 21. No.1: 5–9.
Wodak, R., Reisigl, M. 1999. “Discourse and racism: European perspectives”, *Annual Review Anthropology.* No. 28: 175.

Uhvanova-Šmygova, I. F. (red.) 2000. *Metodologija issledovanii političeskogo diskursa: Aktualjnyje problemy soderžateljnogo analiza obščestvenno-političeskih tekstov.* Vypusk 2, Minsk: Belorusskij Gosudarstvennyj Universitet.
Uolcer, M. 2000. *O terpimosti.* Moskva: idea press, dom intelektualjnoj knigi.

Direktyvos, konvencijos, rekomendacijos, kt. dokumentai

Antroji ataskaita apie Lietuvą. ECRI. 2002.

Bendrų veiklos krypčių rekomendacija Nr. 1 kovai su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir netolerancija. ECRI. 2001.
Bendrų veiklos krypčių rekomendacija Nr. 3 kovai su romų/čigonų patiriamu rasizmu ir netolerancija. ECRI. 1998.
Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 5 kovai su mususlmonų netolerancija ir diskriminacija. ECRI. 2000.
Bendrosios politikos rekomendacija Nr 6. kovai su rasistinės, ksenofobinės, antisemitinės medžiagos platinimu per internetą. ECRI 2000.
Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 7 dėl šalių teisės aktų, kovojančių su rasizmu ir rasine diskriminacija. ECRI. 2003.
Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 8 kovai su rasizmu, kovojant su terorizmu. ECRI. 2004.
Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 9 kovai su antisemitizmu. ECRI. 2004.
Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 11 kovai su rasizmu ir rasine diskriminacija policijos srityje. ECRI. 2007.
Budapešto aukščiausio lygio susitikimo dokumentas. Europos saugumo ir bendradarbiavimo komisija (ESBK). 1994.

Deklaracija dėl rasės ir rasinių prietarų. UNESCO. 1978.

ESBO susitikimas dėl sąsajos tarp rasistinės, ksenofobinės ir antisemitinės propagandos internete ir neapykantos kurstymo nusikaltimų, Paryžius, 2004 06 16–17.
Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. ET. 1950.

Helsinkio nutarimas dėl žmogiškojo matmens. ESBK. 1992.

Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo. ET. 2003.

Požiūris į kiekvieną valstybę. Ataskaita apie Lietuvą. ECRI 1997.

Rekomendacija (2001)8 dėl interneto turinio reguliavimo. ET. 2001
Rekomendacija Nr. R (97)20 dėl neapykantos kurstymo. ET. 1997.
Rekomendacija Nr. R. (97)21 dėl tolerancijos kultūros skatinimo žiniasklaidoje. ET. 1997.

Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. JT. 1965.
Religija ar įsitikinimais pagrįsto visų formų nepakantumo ir diskriminacijos panaikinimo deklaracija. JT. 1981.
Tautinėms arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių deklaracija. JT. 1992.
Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims neatsižvelgiant į jų rasę arba etninę priklausomybę. 2000 06 29. Įsigaliojo nuo 2000 07 19. ES Ministrų Taryba.
Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. 2000 11 27. Įsigaliojo nuo 2000 12 20. ES Ministrų Taryba.

Trečioji ataskaita apie Lietuvą. ECRI. 2005.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. JT. 1948.
Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas. JT. 1966.

Lietuvos Respublikos teisės aktai, kiti dokumentai

Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolas dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, 2003 m. sausio 28 d., Strasbūras, *Valstybės žinios*, 2006 07 05, Nr. 75-2850.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 1 ir 2 dalių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, 2008 07 04, Nr. XP-3247, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=323980.
Lietuvos Respublikos įstatymas dėl konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomo protokolo dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, ratifikvimo. 2006 06 08, Nr. X-647, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278845.
Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas, 2008 01 29, Nr. ADM, aktuali 2008 02 12 redakcija, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=314423.
Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 09 26, Nr. VIII-1968, įsigaliojo nuo 2006 06 22, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280488.
Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008–2010 metų programos patvirtinimo, 2008 03 26, Nr. 309, http://www3.lrs.lt/pls/

inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20i%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20programa&p_tr2=2.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl nacionalinės antidiskriminacinės programos 2009–2011 patvirtinimo, 2009 04 15, Nr. 317, *Valstybės žinios*, 2009 04 30, Nr. 49-1964, http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=124431dhttp://www.socmin.lt/index.php?518861900.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 1996 07 02, Nr. I-1418, aktuali 2006 09 01 redakcija, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280918&p_query=&p_tr2.

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, 2004 04 29, Nr. IX-2206, Vilnius, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=315087.

Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas, 2003 11 18, Nr. IX-1826, aktuali 2008 07 05 redakcija, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324132.

Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. 2005, Vilnius: Lietuvos žurnalistų sąjunga, http://www.lzs.lt/link.php?link_id=179&page_menu=5.

Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projektas, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=265916.

Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas, papildomo komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projekto XP-689 (3), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=328641.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2, 46 ir 50 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas, 2008 07 15, Nr. XP-3268, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=324568.

Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategijos įgyvendinimo 2007–2010 metų priemonių planas, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, www.tmid.lt, http://www.tmid.lt/wp-content/uploads/2008/05/sutrumpintas-variantas.pdf.

Priedai

1 priedas. Problematikos tematikos turinys

8 LENTELĖ. „Rasizmo apraiškų“ problematiką sudaranti tematika

1. Tuometinio Seimo nario, Tarpparlamentinių ryšių su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis (JAV) grupės pirmininko pavaduotojo V. Grubliausko kreipimasis, kuriame raginama nevadinti Klaipėdos „rasistiniu“ miestu, kadangi ji siekia būti turistams patraukli vieta
2. JAV ambasados pranešimas interneto puslapyje; Klaipėdos Lietuvos krikščioniškojo fondo aukštojoje mokykloje besimokančių užsieniečių puldinėjimai, turistų saugumas Klaipėdoje
3. Kitataučių užpuldinėjimas Klaipėdoje; pasiruošimas turistų sutikimui
4. Lietuvos futbolo federacijos (LFF) prezidento L. Varanavičiaus skelbimas dėl sirgalių prisipažinimo per 2008-ųjų Europos futbolo atrankines varžybas plakato iškėlimo; sirgalių ir LFF kaip antirasistinė akcija organizuojamos rungtynės
5. Juodaodžių patiriamas smurtas ir nepakanta jiems Klaipėdoje; visuomenės nuomonės tyrimai apie etninį nepakantumą Lietuvoje
6. Lietuvos futbolo rinktinės sirgalių iškelta vėliava su rasistiniu šūkiu; rungtynių tarp Lietuvos ir Prancūzijos įvertinimas Prancūzijos spaudoje
7. Seimo Užsienio reikalų komiteto (URK) prašymas Užsienio reikalų ministerijai (URM) kuo skubiau išsiaiškinti, ar pavieniai chuliganizmo atvejai Klaipėdoje gali būti traktuojami kaip rasinės neapykantos apraiškos Lietuvoje, kaip savo puslapyje skelbia JAV ambasada
8. Laiškas Lietuvos futbolo gerbėjams dėl ksenofobinių išpuolių; rasistiniai, ksenofobiniai išpuoliai per „Vilniaus“ ir „Atlanto“ varžybas
9. Plakato turinys ir iškėlimo aplinkybės; rasizmas futbole; Lietuvos futbolo federacijos problemos, imigrantų integracija Vakarų Europoje
10. Tyrimo dėl incidento per Lietuvos ir Prancūzijos rinktinių rungtynes eiga
11. „Amberlife“ grupės rengiamas koncertas prieš įvairias nepakantumo formas Klaipėdoje
12. Skustagalvių siautėjimas Klaipėdoje
13. Išpuoliai šalyje prieš juodaodžius ir dainininkės E. Jennings ir jos sesers pasipiktinimas šiais išpuoliais

9 LENTELĖ. „Antisemitizmo apraiškų“ problematiką sudaranti tematika

1. Politikų reakcija po antisemitinių M. Murzos pareiškimų Šiauliuose
2. Politikų reakcijos po M. Murzos pasisakymų bei po V. Tomkaus antisemitinių straipsnių išspausdinimo; „Respublikos“ ir „Vakaro žinių“ kampanija prieš Atviros Lietuvos fondą (ALF)
3. M. Murzos antisemitiniai pareiškimai ir visuomenės reakcija bei bado akcija prieš KGB rezervistus; Lietuvos įvaizdžio pasaulyje menkinimas
4. M. Murzos ketinimas kurti partiją; Valstybės saugumo departamento (VSD) tyrimo pabaiga dėl antisemitinių pareiškimų Šiauliuose; ankstesnės pastangos kurti partijas; M. Murzos teistumai

9 LENTELĖS TĘSINYS

5. Homofobija ir antisemitizmo patrauklumas Lietuvoje; V. Tomkaus bylos baigtis; G. Sorošo smerkimas Baltarusijoje
6. Antisemitiniai stereotipai (etiketės) Lietuvoje ir jų vartojimas
7. Antisemitizmo apraiškos Lietuvoje ir istorinis jų kontekstas
8. V. Tomkaus bylos nutraukimas; A. Bakerio viešnagė Prezidentūroje
9. Generalinės prokuratūros revizija dėl nutrauktos bylos dienraščiui „Respublika“
10. V. Tomkaus teismas; bylos rezonansas pasaulyje; V. Tomkaus neketinimas dalyvauti teismo posėdyje, piketas, vykęs prie teismo pastato
11. Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo nutarimas V. Tomkaus byloje; sankcijos už nepakantumo kurstymą visuomenėje
12. V. Tomkaus bylos teismo posėdis
13. Kovo 1 d. įvykusi „Piliečių forumo“ diskusija „Neapykanta Lietuvos visuomenėje“; V. Tomkaus publikacijos, prokuratūros nutrauktas tyrimas
14. Teismo procesas prieš „Respublikos“ žurnalistą V. Tomkų
15. Spaudos išpuolis prieš žydus; Tolerancijos dienos minėjimas
16. Kreipimasis į „Respublikos“ leidinių grupės leidėjus
17. Š. Jasikevičiaus žydų tautybės sužadėtinės išpažįstamas tikėjimas
18. L. Abelijl santuoka su Š. Jasikevičiumi; skirtingų tikėjimų sutuoktiniai
19. Girto žmogaus sulaikymas, žydų tautybės asmens įžeidimas
20. Kauno žydų bendruomenės atsiribojimas nuo kaltinimų Š. Marčiulioniui
21. S. Alperavičiaus disertacijos temos aptarimas

10 LENTELĖ. „Tolerancijos, netolerancijos“ problematiką sudaranti tematika

1. Pabėgėlių integracija, jų diskriminacija darbo rinkoje ir netolerantiškas visuomenės požiūris; izoliacija Pabėgėlių priėmimo centre Rukloje (RPPC)
2. Lietuvos palyginimas su kitomis šalimis tolerancijos aspektu; Lietuvos jaunimo požiūris į kitataučius
3. Tolerancijos samprata
4. Tolerancijos visuomenėje teorija ir praktika
5. Tolerancija kaip asmeninė nuomonė
6. Interneto komentarai ir jų pobūdis
7. Komentarų pobūdis apie įvairias etnines grupes ir su jomis susijusia problematika internetinėje Lietuvos žiniasklaidoje; Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro (STI, ETC) inicijuotos diskusijos Tarptautinės rasinės diskriminacijos panaikinimo dienos proga; žiniasklaidos pranešimų etnine tematika stebėsena
8. Tolerancijos žmogaus apdovanojimų ceremonija; G. Sorošo fondai, organizacijos

11 LENTELĖ. „Nepakantumo apraiškų“ problematiką sudaranti tematika

1. Nepakantumas žiniasklaidoje; V. Tomkaus byla dėl antisemitinių rašinių „Respublikoje“
2. Augantis lietuvių nepakantumas tautinėms mažumoms
3. Tarptautinės romų dienos paminėjimas, nepakantumas čigonams Lietuvos visuomenėje
4. Gyvenančių Lietuvoje juodaodžių nuomonė apie ksenofobijos apraiškas Lietuvoje
5. Akcija „Gyvoji biblioteka“, bandanti neigti stereotipus visuomenėje
6. Juodaodžio užpuolimas; netolerancija užsieniečiams
7. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT) išplatintas pranešimas, išreiškiantis susirūpinimą dėl pastaruoju metu padažnėjusių rasinės ir kitokios neapykantos apraiškų Lietuvos visuomenėje; Lietuvos ir Prancūzijos rinktinių futbolo rungtynes aptariantys komentarai internete
8. Baudžiamosios bylos prieš nesantaikos kurstytojus interneto komentaruose

2 priedas. Teorinių perspektyvų tematikos turinys

12 LENTELĖ. Politinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Mažumų švietimas	1. Tarptautinės Baltijos akademijos (TBA) veiklos teisėtumo kvestionavimas ir uždarymas 2. Konfliktas tarp Lietuvos nevyriausybinės organizacijos ir TBA 3. Valstybės sienos apsaugos tarnybos Varėnos rinktinės pareigūno grasinimai kreiptis į teismą, jei bus uždaryta TBA, kur jis mokėsi 4. Mokinių skaičiaus mažėjimas lenkų ir rusų mokyklose Vilniaus r. 5. Vilniaus r. savivaldybės lietuvių mokyklų moksleivių diskriminacija; lietuvių ir lenkų mokyklų finansavimas 6. Užsienio studentų priverstinis išvykimas iš Lietuvos 7. Pietų Korėjos universitetas Lietuvoje 8. Stipendijų skyrimas buvusios TBA studentams 9. Balstogės universiteto (BU) filialo Lietuvoje steigimas 10. Šalčininkų r. Tarybos sprendimas dėl lietuviškos mokyklos reorganizavimo iš pagrindinės į pradinę 11. Išplatintas politinės partijos „Lietuvos lenkų rinkimų akcija“ (LLRA) lyderio, Seimo nario V. Tomaševskio pranešimas, kuriame jis akcentuoja ypač jautrias Šalčininkų r. tautinių santykių problemas, susijusias su lietuviškų mokyklų ir darželių reorganizavimu 12. Piketo, kuriuo protestuojama prieš galimus mėginimus uždaryti lietuviškas vaikų ugdymo įstaigas, organizavimas 13. Lietuvos rusų sąjungos (LRS) kova prieš rusų katedros uždarymą Vilniaus universiteto (VU) Filologijos fakultete 14. Klaipėdos mokyklų rusų kalba restruktūrizacija 15. Vaikų prievartinis išsivedimas į lenkų mokyklas 16. Rusakalbių mokyklų likimas 17. Vilniaus miesto savivaldybės sprendimas; miesto planai, numatantys, kad Jeruzalės mokykla turi tapti dešimtmete 18. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu atliktas tyrimas „Mokymosi prieinamumas Vilniaus r. gyventojams“ 19. Lietuvos statutinių pareigūnų mokslas Rusijos Federacijos įsteigtose aukštosiose mokyklose Lietuvoje 20. TBA studentų studijų tęsimas 21. Tarptautinio konkurso antihitlerinei pergalei paminėti organizavimas; debatai apie šalies Prezidento vykimą švęsti Antrojo pasaulinio karo pergalės dienos minėjimo į Maskvą
Pilietybės klausimai	1. Adamkaus noras suteikti pilietybę repatrijavusiems žydams (litvakams); V. Adamkaus vizitas Izraelyje 2. Pilietybės statusas Lietuvoje 3. Valstybės apdovanojimų įteikimai, Valstybės apdovanojimų sąrašo tikrinimas 4. Sprendimas atimti iš J. Borisovo Valstybės apdovanojimą; asmenų, kuriems buvo įteiktas Valstybės apdovanojimas, tikrinimas 5. Verslininko iš Ukrainos, gavusio Lietuvoje politinį prieglobstį, likimas 6. D. Dudajevo šeimos narių pilietybė; dvigubos pilietybės klausimas 7. Lietuvos pilietybės išimties tvarka suteikimas krepšininkei K. Douglas 8. Lietuvos pilietybės išimties tvarka suteikimas užsieniečiams 9. Lietuvos pilietybės išimties tvarka suteikimas; D. Buriako biografija

12 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacija	1. Gegužės 9-osios minėjimas Klaipėdoje 2. Karo veteranų reakcija į arkivyskupo Chrizostomo kalbą gegužės 9-osios minėjime Klaipėdoje 3. Sausio 27 d. vykęs Osvencimo (Aušvico) minėjimas Europos Sąjungoje (ES) 4. N. G. Finkelsteino knygos „Holokausto industrija“ pasirodymas ir galimos pasekmės visuomenei 5. Nacių simbolikos demonstravimas; nacistinių organizacijų veikla; Administracinių teisių pažeidimų kodeksas ir jame numatytas nacizmo propagavimo draudimo straipsnis 6. Seimo nario V. Orechovo įtraukimas į KGB rezervo sąrašus; aukštų pareigūnų sąsajos su KGB tirianti Seimo komisija; V. Orechovo biografija 7. Buvusių sovietinių struktūrų darbuotojų, dabar Lietuvos pareigūnų, ryšiai su sovietinėmis struktūromis, dabartine Rusija 8. Antrojo pasaulinio karo pergalės minėjimas Klaipėdos karių kapinėse 9. Obelisko Lietuvos kariams atidengimas; Lietuvos–Lenkijos santykiai 10. Teismo procesas prieš A. Dailidę 11. Dokumentinio filmo „Nacizm po pribaltijski“ aptarimas 12. 1943 m. įvykiai – XX a. pr. kilusios nesantaikos tarp lietuvių ir lenkų apogėjus
Mažumos politikoje	1. Viceministro posto neskyrimas LLRA atstovams 2. Vilniaus r. plėtros stagnacija dėl numanomo LLRA specialiai vilkinamo proceso, siekiant, kad šiame rajone neapsigyventų lietuviai 3. Politinis konfliktas tarp Seimo nario V. Tomaševskio ir europarlametaro V. Landsbergio dėl vietų savivaldos rinkimuose Vilniaus r. 4. LLRA atstovų kaltinimai Konservatorių partijai 5. Konservatoriaus V. Landsbergio išplatintas pranešimas Vilniaus r. gyvenantiems lietuviams 6. Interviu su V. Landsbergiu ir jo kreipimosi interpretacija 7. Nuolatinį leidimą gyventi Lietuvoje turinčių ne Lietuvos piliečių, nemokančių lietuvių kalbos, kandidatavimas į vietos savivaldybės rinkimus 8. Konservatoriaus K. Masiulio atsiprašymas dėl V. Landsbergio laiško, kuriame jis ragina telkti jėgas galimai „istorinei pergalei“ savivaldybės rinkimuose Vilniaus r. 9. Politinių partijų įstatymo nuostatų pakeitimo projektas, kad ne tik Lietuvos piliečiai, bet ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai galėtų jungtis į politines partijas, dalyvauti jų veikloje ir iš jų išstoti 10. Prezidento V. Adamkaus valstybinis vizitas į Izraelį, S. Alperavičiaus pasipiktinimas, kad nebuvo pakviestas vykti kartu 11. Tautinių Lietuvos mažumų vaidmuo pilietinėje visuomenėje; pilietinės visuomenės kūrimas, tautinių mažumų dalyvavimas visuomeniniame ir politiniame gyvenime 12. M. Bairako kaltinimai S. Alperavičiui dėl jo disertacijoje išsakyto šmeižto Lietuvai; Rusijos siekiai sukompromituoti Lietuvą dėl žydų problemų

12 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
Imigracija	1. Konfliktas tarp VSD ir Vilniaus administracinio teismo dėl pavojingų asmenų prieglobsčio 2. Politinio pabėgėlio iš Ukrainos padėka Prezidentui; Ukrainos demokratizacijos procesai 3. Nusikaltėliai, prašantys prieglobsčio Lietuvoje 4. Lietuvos vizos išdavimas; užsienietės motinos negalėjimas grįžti pas vaiką Lietuvoje 5. Nelegaliai į Lietuvą atvykusi nepilnametė Afrikos pilietė 6. Juodaodžių piketai Vilniuje, jų oponentų elgesys; pabėgėlio statuso suteikimas 7. V. Borisovo išsiuntimas iš Lietuvos
Riaušės Estijoje	1. Riaušių Vilniuje tikimybė; policijos pasirengimas malšinti riaušes; Rusijos siekiai sukompromituoti Lietuvą; Rusijos siekiai sukompromituoti Lietuvą dėl žydų problemų 2. Rusų, gyvenančių Lietuvoje, reakcija į riaušes, vykusias Estijoje 3. Įvykiai Estijoje po paminklo Antrojo pasaulinio karo aukoms atminti nugriovimo Rusijos diplomatinių santykių su Estija galimas nutraukimas 4. Ekonominė imigracija į Lietuvą iš Rytų
Kultūrinis mažumų paveldas	1. Su Lietuvos istorijos institutu siejamas skandalas dėl žydų kapinių Šnipiškėse teritorijos nustatymo 2. Dvi dienas posėdžiavusios ekspertų grupės Lietuvoje siūlymai dėl Šnipiškių kapinių teritorijos; archeologų ir paveldosaugininkų neprofesionaliai atliktas darbas 3. Gailestingojo Jėzaus paveikslo perkėlimas iš vienos bažnyčios į kitą; skundas teismui dėl E. Kazimierowskio paveikslo „Jėzaus gailestingumas“ perkėlimo į Švenčiausiosios Trejybės bažnyčią 4. Sinagogų komplekso Kalvarijoje nykimas
Musulmonai ir islamas	1. Mahometo karikatūros Danijoje ir V. Adamkaus pokalbis su Danijos premjeru A. F. Rasmussenu 2. A. Brazausko nuomonė apie Mahometo karikatūras 3. Politinės Mahometo karikatūrų publikavimo priežastys 4. Galima grėsmė Lietuvos saugumui dėl perspausdintų Mahometo karikatūrų Lietuvoje 5. Lietuvos religinių bendruomenių vadovų ir Prezidento reakcijų į Mahometo karikatūras aptarimas
Tikrinių vardų rašymas nelietuviškais rašmenimis	1. *Lietuvos Respublikos Vardų ir pavardžių įstatymo* projektas, diskusijos „už“ ir „prieš“ 2. Pritarimas naujam *Lietuvos Respublikos Vardų ir pavardžių įstatymo* projektui 3. Lietuvos lenko M. Klečkovskio ieškinys Jungtinių Tautų (JT) žmogaus teisių komisijai dėl jo pavardės rašymo

12 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
Žydų turto restitucija	1. Žydų turto restitucijos proceso eiga ir sustabdytas įstatymo, leidžiančio perimti žydų religinės bendruomenės turtą, priėmimas 2. Lietuvos žydų turto restitucijos projektas kaip Lietuvos valstybės istorinio teisingumo įgyvendinimo triumfas 3. Lietuvos žydų religinio turto perėmėjų skaidrumas; derybų eiga 4. Žydų turto restitucijos proceso sustojimas; ES teisės studentų asociacijos Lietuvos skyriaus studentų vieša diskusija Teisingumo ministerijoje „Apie Lietuvos žydų restitucijos problemą“
Rusofobijos apraiškos	1. Rusofobijos buvimo Lietuvoje kvestionavimas; kultūros iš Vakarų Europos ir Rusijos skolinimasis; ES lėšų panaudojimo skaidrumas; apie visuomenės nostalgiją sovietiniams laikams 2. Sovietmečio palikimas Lietuvoje ir visuomenės nostalgija sovietmečiui; žmogaus teisių gynimas, apeliacija į valdžią, pasitikėjimas žiniasklaida 3. Rusų informacijos įtaka Lietuvoje; apie „Stokholmo“ sindromą 4. Rusijos imperializmo atspindys rusų literatūros klasikoje; Rusijos kultūros įtaka buvusiose Sovietų Sąjungos šalyse 5. Lietuvos integracija į Vakarų Europos erdvę; naujoji geopolitika; kabelinių televizijų laidos; Lietuvos integracija į Vakarų informacijos erdvę 6. Lietuvos policininkų studijos nelegaliose aukštosiose mokyklose 7. Tradicinio lietuvio ir jo charakterio savybių apibūdinimas 8. Politinės partijos „Tėvynės sąjunga“ paskelbtos „Rusijos sulaikymo strategijos“ punktai; Rusijos televizijos įtaka Lietuvos piliečiams 9. Politinė Rusijos propaganda, sklindanti iš Pirmojo Baltijos kanalo, „Russkoje radio“; Pirmojo Baltijos kanalo parodyta laida „Amžiaus paslaptys“, kurioje buvo iškreipiama istorinė tiesa apie Molotovo-Ribentropo paktą ir jo padarinius Lietuvai, A. Valionio aiškinimai apie Pirmojo Baltijos kanalo tendencingumo priežastis, nevaisingos A. Valionio pastangos tramdyti Rusijos propagandos skleidėjus, tariama rusofobija ir pseudorusiška kultūra, vyraujanti Lietuvoje 10. Rusijos kultūrinis kolonializmas Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse 11. Rusijos informacinė politika Baltijos šalių atžvilgiu

13 LENTELĖ. Ekonominės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudarantį tematika

Problematika	Tematika
Imigracija	1. Darbuotojų migravimas tarp konkuruojančių įmonių; darbuotojų emigracija 2. Užsieniečių įdarbinimas Lietuvoje; Lietuvos darbo rinkos problemos 3. Darbo rinkos Lietuvoje padėtis 4. Konkurencija darbo rinkoje ir darbo vietų išsaugojimas Lietuvos darbuotojams, didėjantis imigruojančių darbuotojų skaičius, įsidarbinusių darbuotojų skaičius, darbininkų trūkumas statybų ir baldų pramonės sektoriuose dėl emigracijos 5. Užsieniečių įdarbinimas Lietuvoje; baltarusių darbuotojai laivų statybos įmonėje ir vežėjų kompanijoje

13 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
	6. Socialdemokratų partijos pasipriešinimas išduoti leidimus baltarusiams dirbti Lietuvoje 7. Baltarusijos piliečių išnaudojimas Lietuvoje 8. Baltarusiai statybininkai Lietuvos darbo rinkoje 9. Darbo ir poilsio režimo pažeidimai Rusijos Federacijos įsteigtoje įmonėje; nelegalūs darbuotojai įmonėse 10. Rusijos Federacijos migracijos įstatymų supaprastinimas ir padariniai Lietuvos darbo rinkai; Lietuvos darbo rinkos patrauklumas užsieniečiams 11. Lenkai, dirbantys „Mažeikių naftoje“ ir mažeikiškių verslininkų pasipelnymas; lietuvių diskriminacija „Mažeikių naftoje“ 12. AB „Ekranas“ bankrotas; darbo jėgos įsivežimas iš kitų valstybių 13. Lietuvos parama pabėgėliams į Maltą; Lietuvos pabėgėlių problemos 14. Pabėgėlių išlaikymas; augantis prieglobstį gavusių žmonių skaičius; psichologinės pagalbos poreikis 15. Nelegalų, pabėgusių iš laivo, politinio prieglobsčio Lietuvoje prašymas 16. Filmo kūrimas ir pabėgėlių, gyvenančių Lietuvoje, vaidinimas jame; pabėgėliai iš Afrikos valstybių Lietuvoje
Žydų turto restitucija	1. Grąžintino žydų turto sąrašai 2. Žydų turto restitucijos procesas, principai ir įgyvendinimo būdai; turto restitucija ir jos problemos Lietuvoje 3. Trečiasis Lietuvos žydų bendruomenės pateiktas norimų susigrąžinti pastatų sąrašas; į Vyriausybę atvykstantis JAV žydų komiteto Europos reikalų direktorius A. Bakeris; fondo kūrimas 4. Žydų atsiimtini pastatai Klaipėdoje, pastatų apibūdinimas, nereliginių objektų atsiėmimas 5. Žydų religinio turto grąžinimas; Lietuvos didžiosios kunigaikštystės (LDK) tradicijos, J. Radvila ir jo demokratiškos laisvės tikėjimo tradicija 6. Vyriausybės trečdalio pastatų iš pateikto žydų norimų susigrąžinti turto sąrašo pripažinimas
Kultūrinis mažumų paveldas	1. Karaimų mokyklos nugriovimas Trakuose 2. Žydų kapinių Vilniuje dilema 3. Žydų reakcija į Lietuvos valdžios poelgius, susijusius su žydų kapinėmis 4. Buvusių Šnipiškėse žydų kapinių vieta 5. Užsienio šalių žydų bendruomenių atstovų nuomonės apie Šnipiškių žydų kapinių vietą ir jos priimtinumą Vyriausybei kvestionavimas 6. Lietuvos architektų sąjungoje vykęs įvairių visuomeninių organizacijų susitikimas, kuriame svarstytas Vilniaus koncertų ir sporto rūmų apylinkės teritorijos plėtojimo galimybės, atsižvelgiant į buvusių žydų kapinių lokalizaciją 7. Architektų ir archeologų pranešimai, neigiantys, kad apartamentų statybvietėje buvo žydų kapinės; žydų protestai prie Lietuvos ambasados Izraelyje; JAV senatorių laiškai, išreiškiantys susirūpinimą dėl žydų kapinių „niekinimo“ 8. Vilniaus mero susitikimas su Lietuvos žydų bendruomenės pirmininku S. Alperavičiumi dėl pastatų, tariamai stovinčių ant Šnipiškių žydų kapinių, griovimo 9. JAV žydų bendruomenės reikalavimas stabdyti statybas 10. Stačiatikių vienuolyno nuomininkų nemokėjimas mokesčių

13 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
Būstas	1. Vilniaus Kirtimų taboro gyventojų galimas ieškinys Savivaldybei dėl nugriautų pastatų 2. Savivaldybės socialinės programos įgyvendinimas (socialinio būsto skyrimas romams) 3. Esama Vilniaus Kirtimų taboro gyventojų socialinė padėtis 4. Romų šeimų atsisakymas laikinai gyventi nakvynės namuose 5. Seimo kontrolierės išvados dėl namų griovimo Vilniaus Kirtimų taboro gyvenvietėje 6. Neteisėtas romų pastatų griovimas Vilniaus Kirtimų tabore 7. Romų priverstinis iškeldinimas iš Vilniaus Kirtimų taboro
Nusikaltimai, neteisėtos veiklos	1. Policijos pajėgų darbas ir kovos su nusikalstamumu (vogtų daiktų pardavimas, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas ir platinimas) rezultatai Vilniaus Kirtimų tabore; stacionaraus policijos posto įrengimas; pasipriešinimas policijos posto pastatymui ir kamerų įrengimui 2. Rumunijos pilietybę turinčių čigonų reketas pakaunės keliuose 3. Romų integravimas į visuomenę; nelegalių statinių griovimas Vilniaus Kirtimų tabore; narkotikų gamyba ir platinimas Vilniaus Kirtimų tabore 4. Elektros tiekimo nutraukimas Vilniaus Kirtimų tabore 5. Pasitarimas dėl nusikalstamos veiklos (narkotikų platinimo) su čigonais Vilniaus savivaldybėje 6. Čigonių apsimetinėjimas čečėnėmis, prašant išmaldos
Socialinė pagalba	1. Kasdienis medikų lankymasis Vilniaus Kirtimų tabore 2. Savivaldybės socialinė pagalba romams 3. Vilniaus Kirtimų taboro gyventojų aprūpinimas malkomis 4. Romų integravimas į visuomenę; nelegalių statinių griovimas Vilniaus Kirtimų tabore, narkotikų gamyba ir platinimas Vilniaus Kirtimų tabore

14 LENTELĖ. Kultūrinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Musulmonai ir islamas	1. Kebabų istorija ir paruošimas 2. Persiški kilimai, jų gamyba ir priežiūra 3. Totorių, išpažįstančių islamą, papročiai ir gyvenimas Lietuvoje 4. Musulmonų kultūrinė integracija į ES šalis; Benedikto XVI kalba; musulmonų integracijos į Estijos visuomenę planas; Druskininkuose vykusi politinės partijos „Liberalų ir centro sąjunga“ diskusija, kurioje buvo kalbama apie naujų narių priėmimą į ES 5. Demonstracija, vykusi prie Seimo rūmų, prieš Turkijos narystę ES 6. Lietuvės, priėmusios islamą, gyvenimas musulmonų religiją išpažįstančioje šeimoje Londone; Turkijos piliečio gyvenimas santuokoje su lietuve Vilniuje 7. Rytų ir Vakarų civilizacijų konfliktas; žodžio ir spaudos laisvės nevertinimas musulmoniškame pasaulyje

14 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
	8. Išspausdintos pranašo Mahometo karikatūros Danijoje ir Lietuvoje kaip etninio nepakantumo kurstymas 9. Lietuvos žurnalistų sąjunga smerkia karikatūrų išspausdinimą 10. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos išvados apie pranašo Mahometo karikatūras 11. Irano valstybės nota Lietuvos užsienio reikalų ministerijai dėl Mahometo karikatūrų spausdinimo
Mažumų bendruomenės	1. Vietnamiečių šeimos gyvenimas Vilniuje 2. Naujos Lietuvos sentikių kultūrinės asociacijos įsteigimas; sentikių kultūrinio paveldo išsaugojimas, religinės atšakos aptarimas 3. Lietuvos totorių kultūros ir sporto šventė 4. Čigonų, keliaujančių į Rusiją, apsistojimas Trakuose 5. Stačiatikių, nekalbančių rusiškai, gyvenimas Lietuvoje 6. Rytų Bažnyčios ypatumai; stačiatikių Bažnyčia ir jos bendruomenė Lietuvoje 7. Čigonų muzikinės grupės „Sare Roma“ pasirodymas baikerių šou 8. Totorių tautinė šventė „Sabantujus“ Giruliuose
Lietuvių kalbos problemos	1. Čigonų tautybės vaiko noras išmokyti savo tėvus skaityti ir rašyti lietuviškai 2. Filmas, rodomas per BBC kanalą, rusų kalba pristatantis Lietuvos kultūros paveldą 3. Šiandieninė lietuvių kalbos politika, neleidžianti kalbai modernėti 4. Kitakalbių integracija; kalbos kategorijos, egzaminai 5. Valstybinės lietuvių kalbos vartojimas Lietuvos televizijos kanaluose 6. Renginys rusų kalba ir rusiški užrašai lietuvių vaikų darželyje 7. Rengiamos *Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo* pataisos; vaikiškų filmų titravimas lietuvių kalba
Imigracija	1. Pabėgėlių, gyvenančių Lietuvoje, socialinis neužtikrintumas 2. Vakarų Europos ir Lietuvos politikų reakcija į riaušes Prancūzijoje 3. Čečėnų pabėgėlių gyvenimas Lietuvoje 4. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) ir Socialinių įstaigų priežiūros ir audito departamento organizuotas renginys „Legalių ir nelegalių migrantų keliais“; pabėgėlių statusas ir integracijos į Lietuvos visuomenę programos; A. Maschadovo žūtis 5. Pabėgėliai iš Čečėnijos, tarpkultūriniai skirtumai ir pabėgėlių pritapimas Lietuvoje; skirtingos pabėgėlių „kartos” 6. Pabėgėlių gyvenimas Lietuvoje 7. Pabėgėlių integracija Lietuvoje 8. Raudonojo Kryžiaus draugijos projektas; Lietuvos įsipareigojimai, įtvirtinti Ženevos konvencijoje, suteikiant pabėgėlio statusą Lietuvoje 9. Vietinių gyventojų konfliktai su čečėnais, gyvenančiais Rukloje; išpuolis prieš čečėnų tautybės vyrus
Kultūrinis mažumų paveldas	1. Žydų kultūros dienos Joniškyje; sinagoga Joniškyje 2. Totorių muziejaus atidarymas 3. Toros iš Lietuvos perdavimas JAV kariniam laivui 4. Velykų šventimas stačiatikių, karaimų ir romų šeimose 5. Kitų konfesijų ir bendruomenių gyvenimas Kėdainiuose ir jų kultūros paveldas

14 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
Tikrinių vardų rašymas nelietuviškais rašmenimis	1. Tautinių mažumų vardų ir pavardžių rašymas 2. *Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo* projekto svarstymai ir ginčai 3. 2003 m. LR Seimo įtvirtintos valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairės, *Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo* pataisų priėmimas 4. Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas; E. Pliaterytės istorinis vardas

15 LENTELĖ. Psichologinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Konfliktas tarp mažumų	1. Politinės partijos „Lietuvos rusų sąjunga“ Klaipėdos skyriaus narių konfliktas 2. Konfliktai žydų bendruomenėje 3. Vilniaus rajono tarybos nario R. Maciejkianieco skundas LR Seimo Etikos ir procedūrų komisijai 4. Sh. Ber Krinsky prašymas dėl Lietuvos pilietybės 5. J. Kevičiaus požiūris į Lietuvos žydų bendruomenę ir V. Tomkaus „laiškus“ 6. Čigonų nesutarimai dėl valdžios Vilniaus Kirtimų tabore; Vilniaus savivaldybės neištesėti pažadai čigonų bendruomenei bei esami bendruomenės ir Vilniaus savivaldybės susitarimai 7. Azerbaidžaniečių bendrijos ginčas; azerbaidžaniečių bendruomenė Lietuvoje 8. Nesutarimai Panevėžio žydų bendruomenėje; buvę nesutarimai Vilniaus žydų bendruomenėje
Nusikaltimai, neteisėtos veiklos	1. Neteisėtai libaniečio tėvo išvežtas vaikas iš Lietuvos 2. Pinigų išviliotojos (čigonės) sulaikymas 3. Būrimo proceso aprašymas 4. Čigonų tautybės moters turto išviliojimas iš kitos moters 5. 200 vilniečių kreipimasis į Vilniaus miesto savivaldybę dėl nepakenčiamos kaimynystės su Vilniaus Kirtimų taboru 6. Čigonės teismas 7. R. Aleksandrovič gyvenimo istorija

16 LENTELĖ. Ekonominės-psichologinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Žydų turto restitucija	1. Žydų turto restitucijos terminai, Lietuvos žydų turto fondo sudarymas 2. Priklausiusio žydams turto sąrašų pateikimas Vyriausybei 3. Fondo, kuris atgautų Lietuvos žydams priklausiusį turtą, formavimas, kaltinimai S. Alperavičiui, kad į fondo formavimą nėra įtraukta Kauno religinė žydų bendruomenė, du Vyriausybei pateikti norimo susigrąžinti Lietuvos žydų turto sąrašai

16 LENTELĖS TĘSINYS

Problematika	Tematika
	4. Nesutarimai žydų bendruomenėje turto restitucijos klausimu 5. Žydų nuosavybės grąžinimo klausimas, įstatymo pataisos, padėsiančios grąžinti turtą, svarstymas, pirmenybės Lietuvos gyventojams, kuriems dar nekompensuota už nekilnojamąjį turtą, suteikimas, sąrašų tikslinimas, konfliktai žydų bendruomenėje
Nusikaltimai, neteisėtos veiklos	1. Policijos posto įrengimas Vilniaus Kirtimų tabore 2. Gaminusios ir platinusios narkotikus grupuotės sulaikymas 3. Nepakeliamas gyvenimas Vilniaus Kirtimų taboro kaimynystėje 4. Kvaišalų pardavinėjimas čigonų tabore; narkomanų gudrybės, kaip apeiti taboro apsaugą 5. Reketuojančio čigono nužudymas; čigonų reketas Pakonių kaime
Socialinė pagalba	1. Europos Komisijos delegacijos lankymasis tabore 2. Čigonų integracijos į visuomenę programa 3. Romų socialinio aprūpinimo teisėtumas 4. Taboro socialinių problemų sprendimo metodai (taboro gyventojų socialinis integravimas)

17 LENTELĖ. Kultūrinės-politinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacija	1. Filmas, rodytas per TV3 apie Armijos Krajovos (AK) ir lietuvių konfliktą; pasirašyta susitaikymo deklaracija 2. Rusijos kultūros įtaka Lietuvoje, pastebimos nepilietiškos ir netoleruotinos antirusiškos nuotaikos Lietuvos visuomenėje ir jų galimos pasekmės; diskusijoje dalyvaujančios visuomenės grupės ir jų pozicijos 3. Apie Rusijos kultūros ir politikos įtaką Lietuvoje ir jų skleidžiamą propagandą per Pirmąjį Baltijos kanalą, „Baltijskoje radio“ 4. Santykiai su Rusija, vykimas į Antrojo pasaulinio karo minėjimą Maskvoje; glaudūs Lietuvos verslo ir politikos atstovų ryšiai su Rusija, demokratija Rusijoje, politiškai šalti santykiai su Baltarusijos Respublika, Rusijos Federacijos aukštųjų mokyklų filialai buvusiose Sovietų Sąjungos Respublikose, Rusijos kultūra Lietuvoje 5. D. Dudajevo našlės knyga; D. Dudajevo našlės gyvenimo istorija

18 LENTELĖ. Kultūrinės-ekonominės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Imigracija	1. Užsieniečių verslas Lietuvoje; kinų verslininkės biografija, jos požiūris į kultūrą Lietuvoje, lietuviškas tradicijas, patiekalus 2. Libaniečio studijos ir gyvenimas Lietuvoje 3. Kitataučiai Lietuvos darbo rinkoje; gyvenimo istorijų pristatymai

19 LENTELĖ. Kultūrinės-psichologinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Imigracija	1. Nepagarbus gydytojo iš Libano elgesys 2. „Lietuvos ryto“ žurnalistės buto remontas, atliktas čečėnų pabėgėlių 3. Pabėgėlių gyvenimas Lietuvoje; statistika apie pabėgėlius, žiniasklaidos formuojamas įvaizdis apie pabėgėlius 4. Pašnekesys su Ruklos pabėgėlių centre gyvenančiu moksleiviu S. Maluku, pabėgusiu iš Afganistano; paauglių patiriamas potrauminis stresas, statistika apie vaikų pabėgėlių skaičių Europoje 5. Pabėgėlių gyvenimas Rukloje, jų gyvenimo istorijos, jų noras dirbti 6. Petimat Caisajevos gyvenimo istorija, čečėnų kultūra

20 LENTELĖ. Ekonominės-politinės teorinės perspektyvos pagrindinę problematiką sudaranti tematika

Problematika	Tematika
Imigracija	1. Vyriausybės nutarimas, kad Lietuva tampa šalimi donore; apie afrikiečių pabėgėlių antplūdį į Kanarus, pilietybės įstatymo griežtinimas, įvairių visuomenės grupių marginalizacija 2. Pabėgėlių gyvenimo sąlygos Valstybės sienos apsaugos tarnybos užsieniečių registracijos centre (URC); imigrantai Lietuvoje 3. Įstatymų, reglamentuojančių užsieniečių įvažiavimą, sugriežtinimas 4. LR Seimo socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdis Briuselyje apie įvairių priemonių taikymą, svarstant darbo jėgos poreikio derinimą su galimybėmis ją atsivežti iš svetur 5. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Ekonominės migracijos valdymo strategijos iki 2012 m. projektas 6. Apie Lietuvos pabėgėlius, prašančius prieglobsčio Rusijoje, ir apie iš Rusijos plūstančius pabėgėlius į Lietuvą 7. Darbo imigracija ir jos srautai Lietuvoje 8. Imigrantų gyvenimas Lietuvoje 9. Darbo imigracijos keliamos problemos 10. Imigrantų sukeltų riaušių Prancūzijoje priežastys, imigrantų integracija Vakarų Europoje ir jos sukeltos problemos; prognozės, susijusios su imigracija Lietuvoje 11. Kinų gyvenamoji vieta Vilniuje, kinų, gyvenančių Lietuvoje, skaičiai 12. Kitų valstybių migracijos politika 13. Pabėgėlių išlaikymas Lietuvoje; migracijos procesų prognozė 14. Nulinės pabėgėlių kvotos įvedimas Klaipėdoje; pabėgėlių integravimas į Lietuvos visuomenę 15. Demografinė strategija pasaulyje po 2050 m.; imigracijos keliamos problemos

3 priedas. Problematikos analizė skirtingose teorinėse perspektyvose

21 LENTELĖ. „Imigracijos“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Imigracija	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė ekonominės-politinės teorinės perspektyvos problematika	**15**	2 sp.*****/ 5 el.******/ **7*****	1 sp./ 7 el./**8**	1 sp./ 1 el./**2**	**17**
2.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**7**	1 sp./ 2 el./ **3**	6 sp./**6**	1 el./**1**	**10**
3.	Pagrindinė ekonominės teorinės perspektyvos problematika	**16**	4 sp./ 4 el./**8**	5 sp./ 6 el./**11**	4 el./**4**	**23**
4.	Pagrindinė kultūrinės-ekonominės teorinės perspektyvos problematika	**3**	1 sp./ 2 el./**3**	–	1 el./**1**	**4**
5.	Pagrindinė kultūrinės teorinės perspektyvos problematika	**7**	3 sp./ 1 el./**4**	2 sp./ 2 el./**4**	2 sp./ 1 el./**3**	**11**
6.	Pagrindinė kultūrinės-psichologinės teorinės perspektyvos problematika	**6**	2 sp./ 2 el./**4**	2 el./**2**	–	**6**

*Straipsniai spaudintinėje žiniasklaidoje.
**Straipsniai elektroninėje žiniasklaidoje.
*** Iš viso.

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Bortelienė, V. 2005 11 28. „Verslininkai įspėja, kad artėja krizė“, *Lietuvos žinios,* Nr. 276 (11310): 1,6.
2. Beržinskas, T. 2006 12 11. „Baltarusė Lietuvoje pasijuto verge Izaura“, *Respublika*, Nr. 289 (5044): 4.
3. Baltuškaitė, A. 2006 10 31. „Ekonominių imigrantų antplūdžiui vartai dar užkelti“, *DELFI*.
4. Girdvainis J. 2006 12 12. „Lietuva švaisto pinigus svetimiems pabėgėliams“. *Respublika*, Nr. 284 (5039): 1,2.
5. Jablonskienė, A. 2006 11 13. „Afrika-Pabradė-AXX“, *Respublika*. Nr. 251 (5006): 20.
6. Kabošytė, I. 2006 12 05. „Klaipėdoje darbo vietas užims užsieniečiai“, *DELFI*.
7. „Lenkai pagyvino verslą Mažeikiuose“, 2007 05 02, *DELFI*.
8. Lukaitytė, R. 2007 06 03. „Lietuviškose statybų aikštelėse plušantys baltarusiai įsipareigoja nekeisti darbo“, *DELFI*.
9. Lukaitytė, R. 2006 06 09. „Raginama pradėti rengtis imigrantų antplūdžiui“, *DELFI*.

10. „Maskva kerta smūgį Lietuvos darbo rinkai“, 2007 01 18, *Balsas*.
11. Nedveckaitė, J. 2005 08 02. „Atvykėliai iš Rytų okupuoja laisvas darbo vietas“, *DELFI*.
12. „Parama pabėgėliams gundo lengvo gyvenimo ieškotojus“, 2005 03 14, *DELFI*.
13. Skinulytė, J. 2005 09 07. „Baltarusių darbuotojų antplūdžio nelaukiama“. *Respublika*, Nr. 207 (4659): 10.
14. „Rusiško kapitalo įmonėje – nelegalūs darbuotojai“, 2007 01 11, *DELFI*.
15. Stašaitytė, V. 2005 11 08. „Imigrantai Lietuvoje kol kas nepavojingi“, *Respublika*, Nr. 259 (4711): 2.
16. Skinulytė, J. 2006 01 14. „Bus supaprastintas užsieniečių įdarbinimas“, *Respublikos* priedas *„Pinigai“*, Nr. 10 (4765): 1.
17. Skersytė, Ž. 2007 01 10 „Nelegalų pasprukimo tyrimas – migloje“, *DELFI*.
18. Šeštokienė, R. 2006 04 05. „Pabėgėliai kelia baimių Klaipėdai“, *DELFI*.
19. Tamošaitytė, J. 2006 06 25. „Imigracija – tarsi uždelsto veikimo bomba“, *DELFI*.
20. „Vyriausybė švaisto pinigus pabėgėliams, kurie kažin ar atvyks į Lietuvą“, 2006 12 12, *OMNI*.
21. „Veža vis daugiau, o vairuotojų stinga“, 2006 03 08. *Lietuvos žinios*. Nr. 55 (11382): 6.
22. Vėsaitė, B. 2005 09 05. „Socialdemokratai priešinsis baltarusių kankinimui darbu“, *DELFI*.
23. Zielys, P. 2005 09 10. „Imigrantai statys namus, bet nedirbs parduotuvėse“, *OMNI*.

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Damulytė, J. 2007 01 05. „J.Borisovo bylai – žalia šviesa“, *DELFI*.
2. „Emigrantų protestas su meilės pamušalu“, 2006 09 12, *Lietuvos rytas*, Nr. 208 (4775): 3.
3. Gurevičius, A. 2005 08 27. „Teismai priglaudžia pavojingus užsieniečius“, *Respublika*, Nr. 198 (4659): 5.
4. Gudavičiūtė, D. 2006 11 18. „Mulatė – įstatymų spąstuose“, *Lietuvos rytas,* Nr. 265(4832): 3.
5. Jurgelaitis, R. 2005 09 14. „Gyventi Lietuvoje siekia ir nusikaltimais kitose šalyse kaltinami migrantai“, *DELFI*.
6. Kuizinaitė, M. 2006 03 10. „Iš Afrikos atklydusi nepilnametė užminė mįslę“, *Lietuvos rytas*, Nr. 48 (2625): 1, 2.
7. Mackevičiūtė, V. 2006 03 28. „Lietuva buvo tarpinė stotelė“, *Lietuvos rytas,* Nr. 71 (4638): 1, 7.
8. „Politinis pabėgėlis iš Ukrainos dėkoja Lietuvai už tarpininkavimą sprendžiant politinę krizę tėvynėje“, 2005 03 02, *OMNI*.
9. Reklaitis, G. 2006 09 12. „Pabėgėlių protestą sugadino skustagalviai“, *Respublika*, Nr. 207 (4968): 2.
10. Žemulis, F. 2006 09 12. „Vilniuje – juodaodžių piketai“, *Lietuvos žinios*, Nr. 208 (11 545): 3.

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Chlynowa, K. 2006 01 03. „Lietuva ir pabėgėliai. Ar Lietuva pabėgėliams – svajonių šalis?“, *Lietuvos žinios*, Nr. 1 (11338): 1, 4, 5.

2. Ivaškevičius, A. 2007 02 03. „Pabradėje pykstasi ne žmonės, o papročiai ir tradicijos“, *DELFI*.
3. „Lietuvoje gyvenantys čečėnai gedi savo lyderio“, 2005 03 10, *DELFI*.
4. „Lietuvos Raudonasis Kryžius pradėjo projektą, skirtą prieglobsčio prašytojų socialinės atskirties mažinimui“, 2006 12 29, *DELFI*.
5. Mičiulienė, J. 2007 06 26. „Ar taps jiems Lietuva tikraisiais namais?“, *Lietuvos žinios*, Nr. 143 (11779): 14.
6. Purytė, S. 2005 11 29. „Karo siaubą pakeitė pabėgėlių dalia“, *Respublika,* Nr. 277 (4729): 24.
7. „Pabėgėliai nori išmokti lietuviškai ir gauti pinigų“, 2006 12 18, *Respublika*, Nr. 283 (5038): 4.
8. Strikulienė, O. 2007 04 17. „Rukloje vėl plykstelėjo konfliktas su čečėnais“, *Respublika*, Nr. 86 (5139): 7.
9. Tracevičiūtė, R. 2006 05 28. „Kitataučiai į Lietuvą atklysta ieškodami užuovėjos“, *DELFI*.
10. Vasiliauskaitė, O. 2005 03 12. „Pabėgėlių kelias Lietuvoje grįstas nežinia“, *Lietuvos žinios*, Nr. 58 (11092): 10.
11. Valatka, R. 2005 11 07. „Paryžiuje dega Europos naivumas“, *Lietuvos rytas*, Nr. 258 (4522): 4.

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Bukotaitė, B., Sabalytė, E. 2005 12 13. „Baltą mediko chalatą Lietuvoje velkasi arabai“, *Lietuvos rytas*, Nr. 285 (4553): 1, 2.
2. Dirgytė, E. 2007 04 09. „Raktas užsieniečiui į darbo rinką – lietuvių kalba“, *DELFI*.
3. Gural, J. 2005 02 01. „Yong Ling Ma: „Lietuviai mėgsta gudrauti“, *OMNI*.
4. Puščauskienė, O. 2005 07 11. „Alytaus ligoninėje dirbantis libanietis, gavęs chirurgo licenciją Lietuvoje, labiausiai norėtų grįžti į savo šalį“, *OMNI*.

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Gudavičiūtė, D. 2005 10 08. „Čečėnų laikrodžiai Lietuvos laiko dar nerodo“, *Lietuvos rytas,* Nr. 234 (4498): 1, 3, 8.
2. Kučinskaitė, E. 2005 07 28. „Nutylima tema. Žaidimas karštais biliardo kamuolėliais“, *Bernardinai*.
3. Paulauskaitė, D. 2005 12 05. „Libanietis gydytojas Alytuje įsivėlė į skandalą“, *Respublika*, Nr. 284 (4734): 24.
4. Urbonaitė, I. 2006 06 21. „Nepilnamečiai pabėgėliai ieško laimės ir Lietuvoje“, *DELFI*.
5. Žostautaitė, V. 2006 06 15. „Nutylima tema. Pabėgėliai (I). Gyvenimas Rukloje: likimai ir lūkesčiai“, *Bernardinai*.
6. Žostautaitė, V. 2006 06 22. „Nutylima tema. Pabėgėliai (II). Besišypsanti Petimat“, *Bernardinai*.

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Bulvinauskas, T. 2005 04 20. „Demografija ir migracija 2050 m.“, *DELFI*.
2. Čepas, V. 2005 12 29. „Artėjančių bėdų nuojauta“, *Respublika*, Nr. 301 (4753): 6.
3. Davoliūtė, V. 2005 06 22. „Pabėgėliai Lietuvoje – integracija ar izoliacija?“, *DELFI*.
4. Dubauskas, M. 2005 05 07. „Sergantys svetimšaliai nemokės už gydymą“, *Lietuvos rytas.* Nr. 105 (4369): 6.
5. Danilavičius, V. 2006 09 20. „Vienus bėglius traukia Lietuva, kiti sprunka į Rusiją“, *DELFI*.
6. Dubauskas, M. 2007 04 07. „Užsieniečiai Lietuvoje laukiami tik be sutuoktinio ir vaikų“, *Lietuvos rytas*, Nr. 80 (4946):13.
7. Gurevičius, A. 2006 01 11. „Nelegalams imigrantams Lietuvoje – rojus“, *Respublika*, Nr. 7(4762): 5.
8. Gurevičius, A. 2006 12 07. „Sostinėje įsikurs kinų kvartalas“, *DELFI*.
9. Jonušys, L. 2005 11 18. „Barbarai mieste“, *OMNI*.
10. Kuzmickaitė, J. 2005 10 26. „Ką pasiūlysim imigrantams“, *DELFI*.
11. Kirtiklis, K. 2006 09 08. „Apie imigracijos baubą“, *Bernardinai*.
12. Lukaitytė, R. 2006 11 24. „Svarstoma, iš kurių šalių Lietuvai būtų geriausia atsivežti darbuotojų“, *DELFI*.
13. Lukaitytė, R. 2007 01 18. „Pernai oficialiai įsidarbino dukart daugiau užsieniečių“, *DELFI*.
14. Petkevičiūtė, G. 2005 11 12. „Imigrantų nepasitenkinimas gresia ir Lietuvai“, *DELFI*.
15. Spurytė, V. 2006 05 10. „Klaipėda taria „ne“ pabėgėliams“, *DELFI*.
16. „Verslo žinios“: Lietuviai, imigrantai ir robotai“. 2006 11 17, *Bernardinai*.
17. „Verslo žinios: Globalizacija išprievartaus ir neatsiprašys“. 2006 03 06, *Bernardinai.*

„Imigracijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Gudavičiūtė, D. 2005 03 10. „Čečėnai ir čečėnės A. Maschadovą aprauda atskirai“, *Lietuvos rytas*, Nr. 57 (4321): 6.

22 LENTELĖ. „Mažumų švietimo“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Mažumų švietimas	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**21**	5 sp./ 8 el./**13**	10 sp./ 5 el./**15**	2 sp./ 8 el./**10**	**38**

„Mažumų švietimo“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Aleknaitė, K. 2005 03 24. „Vyriausybei siūloma stabdyti rusiško instituto veiklą“, *DELFI*.
2. Balsytė, L. 2006 06 15. „Švietimo problemos Rytų Lietuvoje (I). Užmiršta tema“, *Bernardinai*.
3. Balsytė, L. 2006 06 19. „Švietimo problemos Rytų Lietuvoje (II). Užmiršta tema“, *Bernardinai*.
4. Balsytė, L. 2006 06 22. „Švietimo problemos Rytų Lietuvoje (III). Užmiršta tema“, *Bernardinai*.
5. Balsytė, L. 2005 11 22 „V. Radžvilas: teismas priėmė teisingą sprendimą, bet reikia kovoti toliau“, *Bernardinai.*
6. Barkauskaitė, O. 2005 03 25. „Baltijos akademijos vadovas ketina bylinėtis“, *DELFI*.
7. BNS. 2007 04 24. „Šalčininkų meras raginamas nepatvirtinti lietuviškos mokyklos reorganizavimo“, *Balsas*.
8. BNS. 2007 04 23. „Šalčininkų valdžia lietuvišką pagrindinę mokyklą verčia pradine, naikinti lietuviško darželio kol kas nedrįsta“, *Bernardinai*.
9. BNS. 2007 04 24. „Šalčininkiečiai sukilo prieš lietuviškų mokyklų uždarymą“, *Balsas*.
10. BNS. 2005 03 08. „Norima per KT išsiaiškinti rusiško instituto legalumą“, *DELFI.*
11. Dargužienė, N. 2006 11 06. „1. Ne Jūros ošimas nustelbia susikalbėjimą“, *Respublika*, Nr. 253 (5008): 8.
12. Dargužienė, N. 2006 11 07. „2. Ne Jūros ošimas nustelbia susikalbėjimą“, *Respublika*, Nr. 254 (5009): 11.
13. Gliožerienė, A. 2005 05 24. „Rusų instituto studentai ieškosi kitų mokyklų“, *DELFI*.
14. Jasinskaitė, E. 2006 07 05. „Vidurinės mokyklos Klaipėdoje turi išlikti“, *Respublika*, Nr. 150 (4905): 20.
15. „Lenkų universiteto filialas – pakeliui į Lietuvą“, 2007 03 17, *Lietuvos žinios*, Nr. 62 (11698): 3.
16. „Lietuvos studentams – rusiškų diplomų kilpa“, 2005 03 22, *Lietuvos rytas*, Nr. 66 (4330): 4.
17. Martyšiūtė, A. 2006 07 07. „Lietuviukų“ mokinių krepšeliai vis lengvesni“, *Respublika*, Nr. 151 (4906): 3.
18. Makauskienė, Ž. 2007 04 27. „Kuo Balstogės universitetas ypatingas Lietuvai?“, *Balsas*.
19. Norkienė, D. 2006 12 06. „Studentas iš Korėjos: neišvarykite iš Lietuvos“, *Lietuvos žinios*, Nr. 280 (22617): 5.
20. Purytė, S. 2006 12 05. „Universitetų konkurentai – iš Pietų Korėjos“, *Respublikos* priedas *„Gyvenimas“*, Nr. 278 (5033): 17.
21. Ramelienė, R., Makauskienė, Ž. 2006 04 03. „Lenkijos universitetas nusitaikė į Vilnių“, *Lietuvos žinios*, Nr. 76 (11413): 1, 3.
22. „Rinktinės vado meilė Rytų kaimynams nerūdija“, 2005 03 29, *DELFI*.
23. „Siūlo bendradarbiauti lietuvių ir tautinių mažumų mokykloms“, 2005 03 08, *DELFI*.
24. Sinkevičius, D. 2005 08 23. „Skandalingoji akademija kariauja“, *Lietuvos žinios*, Nr. 194 (11228): 2.
25. Stankevičienė, A. 2007 04 19. „Balstogės universitetui – neigiamas atsakymas“, *Lietuvos žinios*, Nr. 88 (11724): 1, 3.
26. Švedaitė, L. 2005 03 04. „Maskvos skambesys – moksleivių ausims“, OMNI.
27. Tracevičiūtė, R. 2005 05 16. „Uždaromos akademijos vadovai kaltina Lietuvą susidorojimu“, *Lietuvos žinios*, Nr. 112 (11146): 3.

28. Trinkūnaitė, S., Vitkauskaitė, V. 2006 10 28. „Mokykloje aidi vienintelės pradinukės žingsniai“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 209 (2786): 1, 2.
29. Urbonaitė, I. 2006 03 07. „Uždarytos Baltijos akademijos studentams Rusija skiria stipendijas“, *DELFI*.
30. Urbonaitė, I. 2007 01 31. „Rusų sąjunga kovos už VU Rusų filologijos katedrą“, *DELFI*.
31. Urbonaitė, I. 2006 06 09. „Už augantį lenkiškų mokyklų mokinių skaičių politikai gauna premijas“, *DELFI*.
32. Urbonaitė, I. 2007 06 29. „Perpildyta sostinės Jeruzalės mokykla protestuoja dėl lenkiškos klasės steigimo“, *Bernardinai*.
33. Urbonaitė, I. 2007 04 26. „Vilniaus r. švietimo plėtrai trukdo tautinė netolerancija“, *Bernardinai*.
34. Verbienė, I. 2005 17 03. „Rusiškai mokyklai – ministerijos pagrūmojimai“, *Lietuvos žinios*, Nr. 62 (11096): 2.
35. Verbienė, I. 2005 09 07. „Vilnijos mokyklos nepasidalija vaikų“, *Lietuvos žinios*, Nr. 207 (11241): 1, 3.
36. Vaiseta, T. 2005 03 22. „Baltijos akademiją siūloma uždaryti“, *Respublika*, Nr. 66 (4518): 4.
37. Vyšniauskienė, L. 2006 08 01. „Revanšai lenkiškoms mokykloms“, *Respublika*, Nr. 172 (4927): 3.
38. Vitkauskaitė, V. 2006 06 12 „Dėl nurašytos kaimo mokyklos įsiplieskė aistros“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“,* Nr. 91 (2668): 1, 2.

„Mažumų švietimo“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Baronienė, D. 2006 03 29. „Jaunoji romų karta nori mokytis“, *Lietuvos žinios*, Nr. 72 (11409): 10.
2. Byčienė, D. 2005 12 16. „Kybartų čigonų mokykla nevilioja“, *Respublika*, Nr. 292 (4744): 23.
3. Mikalčiūtė, R. 2006 11 13. „Romai ieško bendros kalbos su kauniečiais“, *DELFI*.

23 LENTELĖ. „Musulmonų ir islamo“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Musulmonai ir islamas	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė kultūrinės teorinės perspektyvos problematika	**13**	2 sp./ 3 el./**5**	1 sp./ 14 el./**16**	–	**21**
2.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**5**	–	6 el./6	–	**6**

„Musulmonų ir islamo“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2006 02 08. „V. Adamkus: Žiniasklaida turi gerbti religinius simbolius“, *DELFI*.
2. BNS. 2006 02 09. „Premjeras pasipiktinęs, kaip žiniasklaida „nesiskaito“ su religijomis“, *Bernardinai*.
3. Digrytė, E. 2006 02 10. „Protestai dėl karikatūrų Lietuvą turėtų aplenkti, tvirtina teisėsaugininkai ir politikai“, *DELFI*.
4. Digrytė, E. 2006 02 20. „Lietuvos musulmonai smerkia ir Mahometo karikatūras, ir dėl jų kilusį smurtą“, *DELFI*.
5. Landsbergis, V. 2006 02 09. „Tikra provokacija, ir ar jos reikia Lietuvoje“, *OMNI*.
6. Stanišauskas, G. 2006 02 07. „Musulmonų reakcijos banga gali atsiristi ir iki Lietuvos“, *Bernardinai*.

„Musulmonų ir islamo“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Ališauskienė, M. 2006 02 07. „Civilizacijų susidūrimas, spaudos laisvė ir tikėjimas“, *Bernardinai*.
2. Balikienė, B. 2006 03 11. „Ir musulmonus saugo angelai“, *DELFI*.
3. Čilinskas, K. 2006 02 06. „Ar keičiasi europiečių požiūris į vertybes?“, *Bernardinai*.
4. Digrytė, E. 2006 02 19. „Tėvo persiškų kilimų verslą iranietis tęsia Lietuvoje“, *DELFI*.
5. Iškauskas, Č. 2006 02 13. „Kaip mes springstame „laisvąja“ spauda“, *DELFI*.
6. Jonušys, L. 2006 02 07. „Velniop laisvę, velniop Mahometo karikatūras“, *OMNI*.
7. Kučinskaitė, E. 2005 06 16. „Nutylima tema. Antanas Saulaitis SJ: mišri santuoka – iššūkis sutuoktiniams ir jų šeimoms“, *Bernardinai*.
8. Kučinskaitė, E. 2006 03 22. „Tarp laisvės ir fundamentalizmo. Pokalbis su rašytoju Sauliumi Stoma“, *Bernardinai*.
9. Navickas, A. 2006 02 07. „Europiečiai pamiršta, ką reiškia religiniai įsitikinimai“, *Bernardinai*.
10. Pakalkaitė, V. 2005 07 27. „Besikaupiantys debesys Vilniuje išvaikė piketuotojus prieš Turkijos narystę ES“, *DELFI*.
11. „Pranašo Mahometo karikatūros nekursto religinės neapykantos, konstatavo žiniasklaidos etikos sargai“. 2006 02 21, *DELFI*.
12. Ruzgys, J. 2005 04 29. „Europos islamizacija“, *OMNI*.
13. Rubavičius, V. 2006 02 06. „Sprogstamos karikatūros – žodžio laisvės ar įgeidžio apraiška?“, *OMNI*.
14. Sabaliauskaitė, K. 2005 08 13. „Londone lietuvę varsto priešiški žvilgsniai“, *Lietuvos ryto* priedas *„Gyvenimo būdas“*, Nr. 187/32 (603): 1, 2, 4.
15. Stoma, S. 2006 02 24. „Laisvė ir fundamentalizmas“, *DELFI*.
16. Stoma, S. 2006 02 09. „Civilizacijų karas pasaulio paplūdimy (1)“, *DELFI*.
17. Spurga, S. 2006 02 13. „Mahometonų klausimu“, *OMNI*.
18. Tylaitė, M. 2005 08 26. „Kebabų kepėjas virtuvės paslaptis perėmė iš savo protėvių“, *Lietuvos rytas*, Nr. 197 (4461): 4.
19. Varnaitė, L. 2006 02 18. „Turko vedybas su lietuvėmis temdo neištikimybės šešėliai“, *Lietuvos rytas,* Nr. 49 (4607): 4.
20. Žemaitytė, J. 2006 02 06. „Muhammado karikatūros ir Vakarų pasaulis“, *Bernardinai*.
21. „Žiniasklaidos etikos sargai sako, kad karikatūros neturi būti publikuojamos“. 2006 02 07, *DELFI*.

„Musulmonų ir islamo“ problematikos tekstai,
priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Balikienė, B. 2005 08 13. „Lietuvos musulmonai renkasi vietą mečetei“, *Lietuvos žinios*, Nr. 187 (11221): 5.
2. Tracevičiūtė, R. 2005 08 22. „Musulmonai žada melstis Seime“, *Lietuvos žinios*, Nr. 193 (11227): 1, 3.

„Musulmonų ir islamo“ problematikos tekstai,
priskirti ekonominei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Lukaitė, A. 2007 06 18. „Spurgas nurungė turkiški kebabai“, *DELFI*.

„Musulmonų ir islamo“ problematikos tekstai,
priskirti kultūrinei-politinei-ekonominei tarpetninių
santykių perspektyvai

1. Ruzgys, J. 2005 05 12. „Tolimų (kol kas) kaimynų gyvenimas arabų šalyse“, *OMNI*.

„Musulmonų ir islamo“ problematkos tekstai,
priskirti kultūrinei-psichologinei tarpetninių
santykių perspektyvai

1. Vaiškūnas, J. 2007 03 30. „Pavojai iš kitų civilizacijų braunasi į Lietuvą“, *DELFI*.

24 LENTELĖ. „Žydų turto restitucijos“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Žydų turto restitucija	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė ekonominė teorinės perspektyvos problematika	**6**	7 sp./ 7 el./**14**	–	–	**14**
2.	Pagrindinė ekonominė-psichologinė teorinės perspektyvos problematika	**5**	3 sp./ 1 el./**4**	3 el./**3**	1 sp./**1**	**8**
3.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**4**	–	2 sp./**2**	3 el./**3**	**5**

„Žydų turto restitucijos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Aleknaitė, K. 2005 03 05. „Premjeras apgailestauja, kad žydų turto sąrašai kinta“, *DELFI*.
2. Aleknaitė, K. 2005 02 08. „Lietuvos žydai parengė grąžintino turto sąrašą“, *DELFI*.
3. Barkauskaitė, O. 2005 03 08. „Žydų nuosavybės grąžinimo klausimas – rudenį“, *DELFI*.
4. BNS. 2005 09 09. „V. Kavaliauskas: žydų pretenzijos pagrįstos tik į trečdalį pastatų“, *DELFI*.
5. Girdvainis, J. 2005 03 15 „Žydų turto sąraše – prabangūs pastatai“, *Respublika*, Nr. 60 (4512): 4.
6. Liškauskaitė, R. 2005 03 17. „600 milijonų litų: tiek Vilniuje vertas turtas, kurio nori žydai“, *Respublika*, Nr. 62 (4514): 4, 5.
7. „Likę objektai Lietuvoje, į kuriuos pretenduoja žydai“. 2005 03 19. *Respublika,* Nr. 64 (4516): 3.
8. Liekis, Š. 2005 03 29. „Triukšmas dėl žydų turto. Restitucija“, *DELFI*.
9. Pocius, J., Čiužauskas, D. 2005 03 21. „Žydų turtas už pusantro milijardo litų“, *Respublika*, Nr. 65 (4517): 3.
10. Rajevskis, V. 2005 03 17. „Klaipėdoje žydams žadama grąžinti sinagogų pastatus“, *DELFI*.
11. Strikulienė, O. 2005 03 18. „Kaune žydai atsiimtų beveik visą Laisvės alėją“, *Respublika,* Nr. 63 (4515): 4.
12. Ulevičius, L. 2005 03 22. „Žydų turto klausimas rodo mirusias LDK tradicijas“, *OMNI*.
13. Vaičiulytė, R. 2005 03 19. „Šiauliuose žydai nori ir to, ko neturėjo“, *Respublika*, Nr. 64 (4516): 5.
14. Vaiseta, T. 2005 03 16. „Respublikoje – žydų pretenzijos į turtą“, *Respublika*, Nr. 61 (4513): 4, 5.

„Žydų turto restitucijos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2006 10 26. „Turtą žydams siūloma grąžinti tada, kai pati bendruomenė susitars tarpusavyje”, *DELFI*.
2. Digrytė, E. 2006 03 15. „Derybas dėl žydų turto grąžinimo stabdo nesutarimai”, *DELFI*.
3. Girša, M. 2005 03 09. „Žydai turto lauks iki rudens“, *Lietuvos žinios,* Nr. 56 (11090): 2.
4. „Kauno žydai baiminasi būti apgauti“, 2005 02 25, *DELFI*.
5. Tracevičiūtė, R. 2007 05 02. „Žydai laukia Vyriausybės siūlymų“, *Lietuvos žinios*, Nr. 98 (4734): 2.
6. Vaiseta, T. 2005 02 09. „Žydų turto sąrašas apkarpytas kelis kartus“, *Respublika,* Nr. 33 (4485): 4.
7. Vaiseta, T. 2005 03 08. „Žydų sąraše – vėl nauji objektai“, *Respublika*, Nr. 55 (4507): 4.
8. Vinokuras, A. 2006 11 08. „Restitucija – bet kokia kaina?“, *DELFI*.

„Žydų turto restitucijos“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Girša, M. 2006 02 03. „Žydų turtas dūla derybininkų segtuvuose“, *Lietuvos žinios*, Nr. 1(11338): 2.
2. Vaičiulytė, R. 2006 01 06. „Žydai pykstasi dėl grąžinamo turto“, *Respublika,* Nr. 2(4757): 4.
3. Vinokuras, A. 2007 06 15. „Žydų nuosavybė ir Lietuvos dilema“, *Balsas*.
4. Vinokuras, A. 2007 06 04. „Istorinio teisingumo moralė“, *DELFI*.
5. Vinokuras, A. 2007 04 02. „Apie Lietuvos žydų restitucijos problemą“, *DELFI*.

„Žydų turto restitucijos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Digrytė, E. 2006 09 28. „Turto grąžinimas žydų bendruomenei Lietuvai kainuos iki 170 mln. litų“, *DELFI*.
2. Vaitkus, M., Stašaitytė, V. 2005 03 18. „Žydų problemos erzina šalies vadovus“, *Respublika*, Nr. 63 (4515): 2.

„Žydų turto restitucijos“ problematikos tekstai, priskirti politinei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Bruveris, V. 2007 06 26. „Kieno kišenėje atsidurs žydams sumokėti milijonai?“, *Lietuvos rytas*, Nr. 143 (5009): 4.

25 LENTELĖ. „Kultūrinio mažumų paveldo“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Kultūrinis mažumų paveldas	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė ekonominė teorinės perspektyvos problematika	**10**	1 sp./ 1 el./**2**	3 sp./ 2 el./**5**	3 el./**3**	**10**
2.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**4**	1 el./**1**	1 el./**1**	1 sp./ 2 el./**3**	**5**
3.	Pagrindinė kultūrinė teorinės perspektyvos problematika	**5**	–	1 sp./**1**	2 sp./ 2 el./**4**	**5**

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2007 03 07. „Užsienio žydų pareiškimai apie jų kapinių „niekinimą“ Vilniuje – nepagrįsti”, *DELFI*.
2. BNS. 2006.05.10. „Vilniuje viešintys žydai kalba apie kapinių „niekinimą“, *DELFI*.
3. Girša, M. 2005 07 29. „Savivaldybė žada nejudinti žydų palaikų“, *Lietuvos žinios*, Nr. 174 (11208): 5.
4. Girša, M. 2006 04 19. „Žydų kapinių likimas paaiškės rudeniop“, *Lietuvos žinios*, Nr. 88 (114245): 2.
5. Jackevičius, M. 2007 05 02. „J. Imbrasas nelinkęs griauti apartamentų, jei paaiškėtų, kad jie kyla ant žydų kapinių“, *DELFI*.
6. „Paveldo ekspertai: už žydų kapinių iškėlimą jau sumokėjo caras“, 2007 04 04, *DELFI*.
7. „Stačiatikiai kratosi nuomininkės ligoninės“, 2006 12 04, *Lietuvos žinios*, Nr. 278 (11615): 5, 10.
8. BNS. 2005 12 08. „Statybvietėje Vilniaus centre žydų kapinių nebuvo, teigia specialistai“, *DELFI*.
9. Toleikis, V. 2006 05 25. „Žydų kapinių rebusas“, *DELFI*.
10. Vaičiulytė, R. 2006 08 09. „Karaimų mokyklą Trakuose teks atstatyti“, *Respublika*, Nr. 179(4934): 4.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Lititauskas, A. 2006 11 13. „Dar vienas kultūros žydinis Joniškyje“, *Lietuvos žinios*, Nr. 260 (11595): 8.
2. Rafanavičienė, G. 2007 06 28. „Pirmasis totorių muziejus – Subartonyse“, *Lietuvos rytas*, Nr. 145 (5011): 17.
3. Savičiūnaitė, V. 2007 06 29. „Litvakų šventenybė – amerikiečių karo laive“, *Lietuvos rytas*, Nr. 146 (5012): 1, 2.
4. Valentinavičienė, A. 2007 04 07. „Velykų laukimas – ir kitataučių širdyse“, *DELFI*.
Žirgulis, R. 2007 05 11. „Kėdainių savaitė. Tautinės konfesinės Kėdainių bendruomenės“, *Bernardinai*.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS, ELTA. 2005 09 28. „Gailestingojo Jėzaus paveikslo perkėlimas į kitą šventovę – vagystė, teigia lenkų bažnyčios parapijiečiai“, *DELFI*.
2. Kazakevičius, K. 2007 06 23. „Kalvarijos sinagogos paliktos likimo valiai“, *Lietuvos žinios,* Nr. 142 (11778): 3.
3. Nikžentaitis, A. 2007 05 10. „Žydų kapinių Šnipiškėse byla: istorija pasibaigė ar tik prasidėjo?“, *Bernardinai*.
4. Vanagas, J. 2006 02 12. „Aistras sukėlusioje paveikslo „Jėzaus Gailestingumas“ istorijoje tašką padėjo teismas“, *DELFI*.
5. Vaitkevičius, G. 2007 05 23. „Gerai, kad kilo tarptautinis skandalas“, *Bernardinai*.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. ELTA. 2007 03 21. „Statybomis prie žydų kapinių susirūpino ambasadoriai“, *Respublika*, Nr. 65 (5118) 4.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Armonaitė, L. 2007 05 04. „Kapinių paslaptį saugo fotografijos“, *Lietuvos žinios*, Nr. 100 (11736): 5.
2. Makaraitytė, I. 2007 03 23. „Žmonių kaulai laiko prabangius apartamentus“, *DELFI*.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Vitkauskaitė, V. 2006 04 12. „Seniausias miesto kapines gaivina armėnai“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 84 (4651): 1, 2.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2007 03 09. „Žydų atstovai statybas Vilniaus centre laiko žydų kapinių niekinimu“, *Balsas*.
2. Kanovičius, S. 2007 03 14. „Žydų ligoninės architektai“, *Bernardinai*.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti politinei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Račas, A. 2006 06 30. „Žydų kapinių niekinimas – didesnis nusikaltimas?“, *DELFI*.

„Kultūrinio mažumų paveldo“ problematikos tekstai, priskirti psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Čyžiūtė, L. 2007 03 09. „Statybvietėje nukentėjo vyriausiasis rabinas“, *Respublika*, Nr. 56 (5109): 8.
2. „Statybos žydkapiuose supykdė ir du archeologus“, 2007 05 23, *Lietuvos rytas*, Nr. 115 (4981): 4.

26 LENTELĖ. „Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Nusikaltimai, neteisėtos veiklos	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė ekonominės teorinės perspektyvos problematika	**6**	1 sp./ 2 el./**3**	–	2 sp./**2**	**5**
2.	Pagrindinė psichologinės teorinės perspektyvos problematika	**6**	4 sp./ 1 el./**5**	1 sp./**1**	1 sp./**1**	**7**
3.	Pagrindinė ekonominės-psichologinės teorinės perspektyvos problematika	**5**	3 sp./**3**	1 sp./ 1 el./**2**	2 sp./**2**	**7**

„Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2005 01 06. „Situacija nusikalstamumu pagarsėjusiame čigonų tabore pagerėjo, sako sostinės policijos šefas“, *OMNI*.
2. Čižinauskaitė, G. 2005 02 18. „Pakaunėje – sukčių iš Rumunijos spąstai“, *DELFI*.
3. Dumalakas, A. 2007 06 13. „Prasiskolinęs taboras netrukus paskęs tamsoje“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 113 (2942): 1, 2.
4. Dumalakas, A. 2007 06 22. „Romų taboro gyventojams – kritikos strėlės“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 120 (2549): 1, 3.
5. Gudavičiūtė, D. 2005 03 05. „Litų kaulytojos išmano ir politiką“, *Lietuvos rytas*, Nr. 53 (4620): 1, 3.

„Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Belazarienė, R. 2005 04 14. „Už taboro kaimynystę baisiau tik Černobylis“, *Respublika,* Nr. 85 (4537): 20.
2. Čižinauskaitė, G. 2006 11 03. „Kaune po ONTT reidų trūksta heroino“, *DELFI*.
3. Dumalakas, A. 2007 06 26. „Iš daugiabučio – skundai dėl kaimynės“, *Lietuvos ryto* priedas „Sostinė“, Nr. 143 (5009): 3.
4. Kuizinaitė, M. 2005 01 06. „Taborą sergintys pareigūnai nekalens dantimis“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 3 (2326): 1, 3, 4.
5. Kuizinaitė, M. 2005 01 13. „Policijos pareigūnai nukirto čigonų aukso gyslą“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 8 (2341): 1, 3.
6. Kuzinaitė, M. 2006 01 21. „Narkomanai jau žino taboro apsaugos spragas“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 15 (2592) :6.
7. Kutrevičius, A. 2007 06 21. „Vietoj duoklės – mirtinas šūvis“, *Lietuvos rytas,* Nr. 140 (5006): 1, 5.

„Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematikos tekstai, priskirti psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Jankauskienė, A. 2005 06 14. „Aferistė auką baugino nelaimės debesimis“, *Lietuvos rytas*, Nr. 137 (4401): 5.
2. Jankauskienė, A. 2006 03 08. „Čigonė teisme išsižadėjo burtininkės galių“, *Lietuvos rytas*, Nr. 55 (4622): 5.
3. Kniežaitė, M. 2005 12 31. „Po daugiadienio gėrimo su čigonais vilnietė prarado butą“, *Respublika*, Nr. 1 (4756): 23.
4. Rosis, G. 2005 11 12. „Soroso politika – ugdyti narkomanus“, *Respublika*, Nr. 269 (4715): 3.
5. Vitkauskaitė, V., Micevičiūtė, G. 2005 11 05. „Už čigonių paistalus sumoka patiklūs kvailiai“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 215 (2548): 1, 2, 3.
6. „Vilniečiai prašo ginti jų, o ne tik romų teises“, 2005 04 13, *DELFI*.
7. Žemulienė, L. 2007 03 10. „Išgarsėjusio čigono motinos likimą sulaužė narkotikai“, *Lietuvos rytas*, Nr. 57 (4624): 9.

„Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Zubavičiūtė, I., Jonesas, N. 2006 08 31. „BBC žurnalistui Vilniuje kaltinimai nepateikti“, *DELFI*.

„Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematikos tekstai, priskirti psichologinei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Zadarackas, L. S., Vaitekėnaitė, S. 2007 06 26. „Po pamokų ekskursija į Kirtimus“, *DELFI*.

„Nusikaltimų, neteisėtų veiklų“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Čižinauskaitė, G. 2005 02 18. „Libanietis savavališkai iš Lietuvos išsivežė sūnų“, *DELFI*.

27 LENTELĖ. „Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacija	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt. 2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**12**	2 sp./ 5 el./**7**	2 sp./ 2 el./**4**	1 sp./ 1 el./**2**	**13**
2.	Pagrindinė kultūrinės-politinės teorinės perspektyvos problematika	**5**	3 el./**3**	1 sp./**1**	1 el./**1**	**5**

„Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. „Ar holokaustas netampa industrija?“, 2005 01 07. *Bernardinai*.
2. Amelienė, R. 2006 03 30. „Diplomatija akmeninio obelisko neįveikia“, *Lietuvos žinios*, Nr. 73 (1140): 3.
3. Čekutis, R. 2006 03 28. „Nacizm po pribaltijski“: melo ir purvo premjera“, *DELFI*.
4. Dabašinskas, G. 2005 01 22. „Klaipėdos neonaciai suaugo“, *DELFI*.
5. Girdvainis, J. 2006 03 25. „Aš žydų nešaudžiau...“, *Respublika*, Nr. 68 (4823): 3, 5.
6. Ivaškevičius, A. 2007 06 08. „Lietuviai ir lenkai: istorinės neapykantos pėdsakais“, *DELFI*.
7. Landsbergis, V. 2005 01 31. „Aušvico tiesa“, *DELFI*.
8. Milinis, M., Kazakevičius, K., Klusas K., 2007 05 10. „Karo prisiminimus aitrino dabarties įvykiai“, *Lietuvos žinios,* Nr. 104 (11740): 3.
9. Norvilaitė, G. 2005 05 10. „Karo veteranai laisvės kovų dalyvius tebevadina banditais“, *OMNI*.
10. Pilaitienė, A. 2005 05 10. „Klaipėdoje – Maskvos aidas“, *Lietuvos rytas*, Nr. 107 (4369): 1, 3.
11. Pilaitienė, A. 2005 05 10. „Veteranai nušvilpė Chrizostomą“, *Lietuvos rytas*, Nr. 107 (4369): 3.
12. Zubrauskaitė, V. 2005 03 29. „Negera nuojauta“, *DELFI*.
13. Vanagas, J. 2006 03 27. „Už nusikaltimus žydams nuteistą A. M. Dailidę nuo kalėjimo išgelbėjo senatvė“, *DELFI*.

„Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. „A. Valionis: Jei yra imperinė tendencija, jokie lankstymaisi to nepakeis“, 2005 03 07, *DELFI*.
2. ELTA. 2005 03 15. „Č. Laurinavičius: kai kurie lenkų–lietuvių santykių vertintojai mėgdžioja bolševizmo tradicijas“, *DELFI*.
3. Girša, M. 2006 04 28. „Dudajevo našlė Lietuvą vadina antraisiais namais“, *Lietuvos žinios*, Nr. 96 (11433): 1.
4. Iržikevičius, R. 2007 05 02. „Su mumis Rusija arčiau!“, *Bernardinai*.
5. Savukynas, V. 2005 03 08. „Ką parodė „vykti ar nevykti“ diskusijos?“, *OMNI*.

„Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Stašaitytė, V. 2006 09 11. „Kapinių dilema vis dar neįkandama“, *Lietuvos žinios*, Nr. 207 (11544): 3.

„Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Dabašinskas, G. 2005 01 31. „S. Beržinis: be holokausto istorijos nesuvoksime nieko kito“, *DELFI*.
2. „Dudajevo našlė Lietuvą vadina antrais namais“, 2006 04 28. *Lietuvos žinios*, Nr. 96 (11433): 1.

„Istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų interpretacijos“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Kiliulienė, J. 2006 10 11. „Čečėnų vado našlės ilgesį išblaško kasdieniai rūpesčiai“, *Lietuvos rytas*, Nr. 259 (4826): 3.
   Vyšniauskaitė, B. 2006 06 03. „Žuvusio čečėnų lyderio artimieji Lietuvoje jaučiasi saugūs“, *Lietuvos rytas*, Nr. 125 (4692): 3.

28 LENTELĖ. „Rusofobijos apraiškų“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Rusofobijos apraiškos	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**10**	8 el./**8**	2 el./**2**	1 sp./**1**	**11**

„Rusofobijos apraiškų“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Donskis, L. 2005 02 28, „Aukos meilė budeliui, arba už ką lietuviai taip myli Rusiją?“, *OMNI*.
2. Donskis, L. 2005 03 14. „Informacinis karas ir naujasis kultūrinis kolonializmas“, *OMNI*.
3. ELTA. 2005 03 16. „Šimtai Lietuvos policininkų renkasi Rusijos aukštąsias mokyklas“, *OMNI*.
4. Liaučius, V. 2005 02 07. „Įsileidome kiaulę į barščius“, *OMNI*.
5. Laučius, V. 2005 03 01. „Apie kultūrinį Rusijos imperializmą“, *OMNI*.
6. Landsbergis, V. V. 2006 11 10. „Lietuviškai kalbantys rusai“, *DELFI*.
7. Makaraitytė, I. 2005 02 07. „Sovietmečio fenomenai“, *DELFI*.
8. Maliukevičius, N. 2005 06 28. „Lietuva – integracija į Europą ar informacinės kolonijos dalia?“, *OMNI*.
9. Viluckas, T. 2007 05 18. „Stiprėjanti Rusijos kultūrinė invazija“, *Lietuvos žinios*, Nr. 111 (11747): 4.
10. Žilinskas, R. 2005 02 23. „Ar Lietuva yra antirusiška?“, *OMNI*.
11. Žalys, L. 2006 02 27. „Lietuva iš Rytų jaučia smarkų informacinį spaudimą“, *DELFI*.

„Rusofobijos apraiškų“ problematikos tekstai, priskirti politinei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Čyvas, T. 2006 12 11. „Valstybininkų „rusofobija“ – tik politinis įnagis?“, *OMNI*.

29 LENTELĖ. „Riaušių Estijoje” problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Riaušės Estijoje	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**4**	–	–	6 el./**6**	**6**

„Riaušių Estijoje“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2007 04 28. „Rusų pykčio banga gali užlieti ir Lietuvą“, *Balsas*.
2. Čyvas, T. 2007 06 02. „Kodėl Vilniuje nebuvo riaušių?“, *DELFI*.
3. Čyvas, T. 2007 05 09. „Kokio Maskvos kozirio neatmuš Lietuva? (I)“, *Bernardinai*.
4. „Įvykiai Taline kausto Lietuvos kitataučių dėmesį“, 2007 05 04, *Balsas*.
5. „Lietuvą nuo Estijos neramumų saugo ir istorija“, 2007 05 02, *Balsas*.
6. Spurga, S. 2007 05 02. „Bronzinio kario pamokos“, *Bernardinai*.

„Riaušių Estijoje“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Černiauskas, Š. 2007 05 30. „Lietuvai reikia riaušių“, *Respublika*, Nr. 121 (5174): 6.

30 LENTELĖ. „Mažumų bendruomenių“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Mažumų bendruomenės	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė kultūrinės teorinės perspektyvos problematika	**8**	2 sp./**2**	3 sp./ 1 el./**4**	1 sp./ 1el./**2**	**8**

„Mažumų bendruomenių“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2007 01 18. „Lietuvos sentikių kultūrą puoselės nauja asociacija“, *Bernardinai*.
2. Kniežaitė, M. 2005 01 29. „Vilniuje gimęs vietnamietis Lietuvą garsina dainomis“, *Respublika*, Nr. 24 (44476): 23.

3. Kniežaitė, M. 2006 01 17. „Stačiatikiai per Kalėdas melsis ir lietuviškai“, *Respublika*, Nr. 4 (4759): 28.
4. Kuizinaitė, M. 2006 09 20. „Paežerėse nuo vasaros negęsta čigonų laužai“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 181 (2758): 1, 2.
5. Pilaitis, G. 2005 06 12. „Pajūryje – spalvinga totorių plūgo šventė“, *Lietuvos rytas*, Nr. 132 (4998): 21.
6. Trinkūnaitė, S. 2006 10 31. „Tradicinėje totorių sueigoje svečiai vaišinosi šimtalapiu“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 210 (2787): 6.
7. Zavarskytė, M. 2007 06 01. „Šventės staigmena – čigoniškos melodijos“, *Lietuvos ryto* priedas *„Savaitgalis“*, Nr. 21 (494): 9.
8. Žiūkaitė, R. 2006 01 06. „Vitalijus Karikovas: Stačiatikių Bažnyčia turi kuo pasidžiaugti ir kuo pasidalyti“, *Bernardinai*.

„Mažumų bendruomenių“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Svirbutavičiūtė, A. 2005 11 15. „Aferos smaigalys – karaimų žemė Trakuose“, *Lietuvos žinios*, Nr. 265 (11299): 5.

31 LENTELĖ. „Pilietybės klausimų“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Pilietybės klausimai	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**8**	4 el./**4**	8 sp./ 5 el./**13**	3 sp./**3**	**20**

„Pilietybės klausimų“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2006 12 28. „Prezidentūra tikrins apdovanojimų biografijas“, *Lietuvos žinios*, Nr. 301 (11638): 2.
2. Dabašinskas, G. 2006 08 23. „Kodėl Valdas Adamkus nedavė Kathryn Douglas pilietybės?“, *Respublika*, Nr. 190(4945): 6.
3. Dabašinskas, G. 2005 04 26. „Ar mūsų krašte dar liko vietos litvakams?“, *DELFI*.
4. Digrytė, E. 2006 08 22. „Prezidento pilietybės viliotinis“, *DELFI*.
5. ELTA. 2007 03 01. „V. Adamkui nepatiko ypatingo ryšio su Lietuva institutas“, *Respublika*, Nr. 49 (5102): 6.
6. ELTA. 2005 03 16. „A. Paulauskas siūlo neskubėti įteisinti galimybės suteikti litvakams Lietuvos pilietybę“, *OMNI*.
7. Girša, M. 2006 12 28. „Dudajevo našlė Vilniaus į Taliną nekeis“, *Lietuvos žinios*, Nr. 301 (11638): 2.
8. Ivaškevičius, A. 2006 05 23. „Saugumo taikiklyje – Rusijos verslininkas, išimties tvarka gavęs Lietuvos pilietybę“, *DELFI*.

9. Lapinas, O. 2005 02 14. „Ar lengva būti piliečiu?“, *DELFI*.
10. Mickevičiūtė, V. 2006 02 25. „Revoliucinės permainos Ukrainoje – tik miražas“, *Lietuvos ryto* priedas *„Rytai–Vakarai“*, Nr. 8 (649): 1, 3.
11. Martyšiūtė, A. 2006 12 28. „J. Borisovas – prezidentų bėda“, *Respublika*, Nr. 296 (5051): 1, 3.
12. Petraitis, J. 2006 08 25. „Kuo K. Douglas blogesnė už Š. Kalmanovičių“, *Respublika*, Nr. 192 (4947): 6.
13. Repšys, B. 2007 05 17. „Dviguba pilietybė – už ypatingus nuopelnus“, *Respublika*, Nr. 110 (5163): 20.
14. Račas, A. 2006 03 15. „Prezidento išbandymas... krepšiniu“, *DELFI*.
15. Račas, A. 2006 03 20. „K. Douglas nuostabi, tačiau be Lietuvos pilietybės“, *DELFI*.
16. Stašaitytė, V. 2006 10 30. „Dudajevo šeima nori likti Lietuvoje“, *Lietuvos žinios*, Nr. 11 (584): 5.
17. Stoma, S. 2006 03 17. „Kodėl žaviuosi K. Douglas, bet ne J. Borisovu ar D. Kasparaičiu“, *DELFI*.
18. Vasiliauskas, V. 2007 06 26. „Jie pavertė mus negrais“, *Lietuvos žinios*, Nr. 143 (11779): 4.
19. „V. Adamkus pritaria pilietybės suteikimui litvakams“, 2005 03 15, *DELFI*.
20. Vyšniauskaitė, B. 2006 12 28. „V. Adamkus ryžosi atimti medalį iš J. Borisovo“, *Lietuvos rytas*, Nr. 297: 1, 6.

„Pilietybės klausimų“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. ELTA. 2005 03 17. „Brazauskas nelinkęs diskutuoti apie Lietuvos pilietybės suteikimą litvakams“, *DELFI*.

32 LENTELĖ. „Tikrinių vardų rašymo nelietuviškais rašmenimis“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Tikrinių vardų rašymas nelietuviškais rašmenimis	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė kultūrinės teorinės perspektyvos problematika	**4**	1 el./**1**	2 el./**2**	1 el./**1**	**4**
2.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**3**	1 sp./**1**	–	3 el./**3**	**4**

„Tikrinių vardų rašymo nelietuviškais rašmenimis“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. „Kreipimasis „Dėl lietuvių kalbos padėties“, 2006 06 14, *OMNI*.
2. Lukaitytė, R. 2006 10 05. „Ginčas dėl nelietuviškų pavardžių rašymo gali atsidurti teisme“, *DELFI*.

3. „Teismas atmetė lenkų pedagogų prašymą mokyklą vadinti Emilii Plater vardu“, 2007 06 22, *DELFI*.
4. Vaiseta, T. 2005 09 23. „Vyriausybė siūlo kompromisą ginče dėl pavardžių rašymo“, *DELFI*.

„Tikrinių vardų rašymo nelietuviškais rašmenimis“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

3. Gudavičiūtė, D. 2005 07 25. „Bajorų palikuonis kovoja dėl savo pavardės“, *Lietuvos rytas*, Nr. 170 (4434): 1, 3.
4. Jackevičius, M. 2007 05 19. „Ateityje pavardėse gali puikuotis raidės q, w ir x“, *DELFI*.
5. Jackevičius, M. 2007 05 28. „Vyriausybė nesipriešins raidėms q ir w pavardėse“, *DELFI*.
6. Vaiškūnas, J., Landsbergis, V. V. 2007 06 12. „Ar Seimas sugebės apginti valstybinę kalbą?“, *DELFI*.

„Tikrinių vardų rašymo nelietuviškais rašmenimis“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Damulytė, J. 2007 05 30. „Raidės q, w ir x pavardėse gali kainuoti 19 mln. litų“, *DELFI*.

„Tikrinių vardų rašymo nelietuviškais rašmenimis“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Ramelienė, R. 2007 05 29. „Užsienietiškos pavardės – lotyniškais rašmenimis“, *Lietuvos žinios*, Nr. 120 (11756): 2.
2. „Trakuose – gatvės užrašas lietuvių ir rusų kalbomis“, 2006 09 20, *Lietuvos rytas*, Nr. 215 (4782): 4.
3. „Žmonės su išdarkytomis pavardėmis bus raginami jas vėl susilietuvinti“, 2006 01 03, *DELFI*.

33 LENTELĖ. „Mažumų politikoje“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Mažumos politikoje	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė politinės teorinės perspektyvos problematika	**13**	7 el./**7**	2 sp./**2**	5 el./**5**	**14**

„Mažumų politikoje“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2007 01 23. „Konservatoriai sulaukė Lenkų rinkimų akcijos kaltinimų“, *Balsas*.
2. Damulytė, J. 2007 01 22. „Konservatoriai telkia jėgas galimai „istorinei pergalei“ Vilniaus rajone“, *DELFI*.
3. ELTA. 2005 01 24. „Siūloma į politinę veiklą įtraukti ir ne Lietuvos piliečius“, *DELFI*.
4. ELTA. 2005 02 02. „V. Orechovą stebina įtarimai sąsajomis su KGB“, *OMNI*.
5. ELTA. 2005 03 10. „Parlamentarė R. Visockytė domisi, kaip rūpinamasi romų vaikų teisių apsauga“, *DELFI*.
6. Jasinskaja, T. 2005 06 21. „Darius Kuolys: Tėvynė – tai ne žemė ir sienos, o teisės ir laisvės (I)“, *Bernardinai*.
7. Kavuolėlytė, D. 2007 02 02. „Į valdžią – „postojat za litovcev“, *DELFI*.
8. „K. Masiulis atsiprašė Lietuvos lenkų rinkimų akcijos“, 2007 02 27, *DELFI*.
9. Stašaitytė, V. 2006 08 03. „Lenkus siutina Prunskienės žaidimo taisyklės“, *Lietuvos žinios*, Nr. 175 (11512): 2.
10. Niklewiczius, K. 2007 02 14. „Vytautas Landsbergis: Su lenkais nekovoju“, *Balsas*.
11. Romaškevičiūtė, D. 2006 02 07. „Vilniaus rajonas tapo Lenkų politikos įkaitu“, *Lietuvos žinios*, Nr. 31 (11368): 1, 5.
12. „S. Alperavičius stebisi negavęs V. Adamkaus kvietimo“, 2005 03 14, *OMNI*.
13. ŽTSI. 2005 03 30. „Lietuvos romai (I)“, *Bernardinai*.

„Mažumų politikoje“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Šaulytė, L. 2005 11 28. „Taboruose permainų vėjus slopina motyvacijos trūkumas“, *OMNI*.

„Mažumų politikoje“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2005 07 14. „Seimo komitetas ragina Vyriausybę efektyviau spręsti romų integracijos problemas“, *DELFI*.

„Mažumų politikoje“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Br. Peškaitis OFM A. P. 2005 01 10. „Kaip Lietuvoje jaučiasi romai?“, *Bernardinai*.

„Mažumų politikoje“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Mickutė, A. 2007 04 14. „Ieškojo būdų tautinėms mažumoms reikštis“, *Lietuvos žinios*, Nr. 84 (11720): 10.
2. Vaiškūnas, J. 2007 02 14. „Kas siekia nacionalinę pilietybę paversti butaforija?“, *DELFI*.

34 LENTELĖ. „Lietuvių kalbos problemų” problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Lietuvių kalbos problemos	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė kultūrinės teorinės perspektyvos problematika	**7**	2 sp./ 3 el./**5**	1 el./**1**	1 el./**1**	**7**

„Lietuvių kalbos problemų“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Butkus, A. 2005 05 31. „Televizijų prioritetai... rusų kalbai“, *DELFI*.
2. Daugirdas, R. 2005 03 24. „Integracijos druska ir cukrus“, *DELFI*.
3. Gudavičiūtė, D. 2005 03 17. „BBC filmas apie kryždirbystę – akibrokštas“, *Lietuvos rytas*, Nr. 62 (4326):1, 3.
4. Jackevičius, M. 2007 04 10. „Privačiose įmonėse siūloma leisi kalbėti ir nelietuviškai“, *DELFI*.
5. „Lietuvių vaikų darželio grupėje – rusiški užrašai ir kalbos“, 2006 01 16, *DELFI*.
6. Vaškevičius, A. 2005 01 14. „Berniuko svajonė – išmokyti savo mamą skaityti ir rašyti“, *Lietuvos ryto* priedas *„Savaitgalis“*, Nr. 2 (357): 9.
7. Zingeris, M. 2005 03 02. „Jompampam! O kitaip tariant, ar laisva lietuvių kalba?“, *DELFI*.

„Lietuvių kalbos problemų“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Makauskienė, Ž. 2006 09 06. „Kodėl Lietuvos pasieniečiai sveikinasi lenkiškai?“, *OMNI*.

35 LENTELĖ. „Konflikto tarp mažumų“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Konfliktas tarp mažumų	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė psichologinės teorinės perspektyvos problematika	**9**	4 sp./**4**	4 sp./**4**	2 sp./**2**	**10**

„Konflikto tarp mažumų“ problematikos tekstai, priskirti kultūrinei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Beinoravičienė, R. 2005 08 06. „Klaipėdos rusai į savo kovas įvėlė ir policiją“, *Lietuvos žinios*, Nr. 181 (11215): 4.
2. Girdvainis, J. 2005 07 05. „S. Alperavičius siekia tik pinigų“, *Respublika*, Nr. 154 (4606): 4.
3. Gudavičiūtė, D. 2005 07 21. „Rabinas ir vėl neprisibeldė“, *Lietuvos rytas*, Nr.167 (4431): 1, 2.
4. Gudzevičiūtė, D. 2006 06 14. „Kautynės dėl valdžios – ir čigonų tabore“, *Lietuvos rytas*, Nr. 134 (471): 3.
5. Petrauskienė, V. 2007 03 22. „Žydų kare – smūgiai žemiau juostos“, *Lietuvos rytas*, Nr. 66 (4932): 1, 7.
6. Stankevičė, K. 2006 09 28. „Rukloje – smūgiai be žodžių“, *Lietuvos rytas*, Nr. 222 (4789): 1, 3.
7. Verbienė, I. 2005 11 12. „Lenkai nepasidalija visuomeninių organizacijų“, *Lietuvos žinios*, Nr. 263 (11297): 2.
8. Vaičiulytė, R. 2006 07 07. „Lietuvos tautines mažumas skaldo ginčai“, *Respublika,* Nr. 151 (4906): 4.
9. Vaičiulytė, R. 2006 01 04. „Lietuvos žydų bendruomenėje bręsta sukilimas prieš S. Alperavičių“, *Respublika*, Nr. 1 (46756): 4.

„Konflikto tarp mažumų“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. „Dėl Šalčininkų vicemero – skundas teismui“, 2007 01 23, *DELFI*.
2. Čyvas, T. 2007 05 23. „Kokio Maskvos kozirio neatmuš Lietuva? (II)“, *Bernardinai*.

36 LENTELĖ. „Būsto“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Būstas	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė ekonominės teorinės perspektyvos problematika	**7**	3 sp./ 3 el./**6**	1 el./**1**	–	**7**

„Būsto“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. BNS. 2005 09 07. „Žmogaus teisių ekspertai šaukiasi bausmių Vilniaus valdininkams, pakilusiems prieš taborą“, *DELFI*.
2. ELTA. 2005 09 01. „Griaudama romų taboro būstus savivaldybė diskriminavo gyventojus, teigia Seimo kontrolierė“, *DELFI*.
3. Kuizinaitė, M. 2005 01 07. „Įniršę čigonai miesto valdininkams metė pirštinę“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 4 (2327): 1, 3.

4. Kuizinaitė, M. 2005 01 14. „Keturis vaikus turinti čigonė paliks taborą“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 9 (2342): 3.
5. Trinkūnaitė, S. 2005 11 03. „Čigonų lūšnos Kirtimuose išnyks dar negreitai“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 213 (2546): 1, 2.
6. Tarcijonaitė, M. 2006 03 21. „Priverstinis romų iškeldinimas pažeidžia jų teises“, *DELFI*.
7. „Romų šeimos atsisakė apsigyventi nakvynės namuose“, 2005 02 07, *DELFI*.

„Būsto“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. „Vilniaus valdžia norėtų iškeldinti romų taborą“, 2007 06 22, *Bernardinai*.

„Būsto“ problematkos tekstai, priskirti ekonominei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Dumalakas, A. 2007 06 26. „Iš daugiabučio – skundai dėl kaimynės“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 122 (2951)/143 (5009): 3.
2. Dumalakas, A. 2005 10 03. „Visaginas „bomžėja“', *DELFI*.
3. Razmaitė, I. 2005 04 09. „Romų dieną čigonai pareikalavo milijonų“, *Respublika*, Nr. 81 (4533): 8.

„Būsto“ problematikos tekstai, priskirti psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Gudavičiūtė, D. 2005 04 02. „Čigonų baronai ir peikia, ir giria Vilniaus valdžią“, *Lietuvos rytas*, Nr. 75 (4339): 4.

37 LENTELĖ. „Socialinės pagalbos“ problematika pagrindinėse teorinėse perspektyvose

Eil. Nr.	Socialinė pagalba	Temų skaičius, vnt.	Straipsnių skaičius, vnt.			
			2005	2006	2007	Iš viso
1.	Pagrindinė ekonominės-psichologinės teorinės perspektyvos problematika	**4**	5 sp./**5**	–	–	**5**
2.	Pagrindinė ekonominės teorinės perspektyvos problematika	**4**	3 sp./ 1 el./**4**	–	–	**4**

„Socialinės pagalbos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei-psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Bartkevičius, T. 2005 09 14. „Taboras: gydyti ar išardyti?“, *Respublika*, Nr. 213 (4665): 19.
2. Kuizinaitė, M. 2005 03 31. „Čigonai užsieniečiams demonstruos skurdą“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 61 (2394): 3.

3. Kuizinaitė, M. 2005 04 01. „Užsieniečiams – graudinantis čigonų spektaklis“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 62 (2395): 1, 2.
4. Mackonis, V. 2005 05 18. „Miesto valdžia čigonams atseikės pusantro milijono“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 95 (2428): 3.
5. Rapšienė, V. 2005 02 03. „Vilniaus romai dedasi verti didesnių malonių“, *Respublika*, Nr. 28 (4480): 20.

„Socialinės pagalbos“ problematikos tekstai, priskirti psichologinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Kuzinaitė, M. 2006 06 15. „Čigonų problemos vis tos pačios“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 135 (4702): 2.
2. Kuzinaitė, M. 2006 05 26. „Naują tualetą čigonai žada apsaugoti nuo chuliganų“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 101 (2678): 4.
3. Trinkūnaitė, S. 2006 06 02. „Sostinės čigonus tabore įkalino milžiniška bala“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 106 (2683): 2.

„Socialinės pagalbos“ problematikos tekstai, priskirti ekonominei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Bukontaitė, B. 2005 01 19. „Poliklinika čigonams – ankštame mikroautobuse“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 12 (2345): 5.
2. „Čigonus bandoma įdarbinti bendrovėse“, 2005 05 04, *DELFI*.
3. Kuizinaitė, M. 2005 12 22. „Taboro lūšnų krosnyse smilksta net grindų lentos“, *Lietuvos ryto* priedas „Sostinė“, Nr. 248 (2581): 1, 3.
4. „Taboro gyventojams tiesiama pagalbos ranka“, 2005 01 19, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 12 (2345): 3.

„Socialinės pagalbos“ problematikos tekstai, priskirti politinei tarpetninių santykių perspektyvai

1. Aleknaitė, K. 2005 03 31. „Romų padėtis Lietuvoje prastėja, jų pusėn stoja teisininkai“, *DELFI*.

„Antisemitizmo apraiškų“ problematikos tekstai

1. „Atviras laiškas „Respublikos“ leidinių grupės leidėjams“, 2005 10 25, *Bernardinai*.
2. BNS. 2005 03 10. „Prokuratūra atnaujino bylą „Respublikai“, *DELFI*.
3. BNS. 2005 04 13. „Tautinės nesantaikos kurstymui atkirtį turi duoti pati visuomenė“, *Bernardinai*.
4. BNS. 2005 06 08. „VSD baigė tirti Šiaulių antisemito bylą“, *DELFI*.
5. BNS. 2006 04 21. „E. Zingeris: Hitlerinio stiliaus vakarėliai – kelias į moralės griuvėsius“, *Bernardinai*.
6. Dabašinskas, G. 2005 07 08. „Teisėjo A. Cinino antisemitinis scenarijus“, *Respublika*, Nr. 156 (4608): 6.
7. Dabašinskas, G. 2005 04 18. „Lažinamės, kad M. Murzos nepasodins“, *DELFI*.
8. Drumelytė, A. 2007 03 22. „Vytautas V. Landsbergis: apie žydus“, *Bernardinai*.

9. Donskis, L. 2006 08 30. „Futbolas humanitaro akimis (5)“, *OMNI*.
10. Gerulytė, S. 2005 07 07. „Antisemitizmo kaina Lietuvoje – 3000 litų“, *Bernardinai*.
11. Girdvainis, J. 2005 07 07. „Proceso absurdą pripažįsta net žydai“, *Respublika*, Nr. 155 (4607): 2.
12. Girdvainis, J. 2007 04 26. „Kauno žydų bendruomenės vadovas: „Mes gerbiame Šarūną Marčiulionį“”, *Respublikos* priedas *„Gyvenimas“*, Nr. 94 (5147): 21.
13. ELTA. 2005 03 07. „Prokuratūra tikrina, ar tyrimas dėl antisemitizmo apraiškų „Respublikoje“ nutrauktas pagrįstai“, *Bernardinai*.
14. ELTA. 2005 03 07. „V. Adamkus abejoja sprendimu nutraukti tyrimą dėl antisemitinių „Respublikos“ publikacijų“, *DELFI*.
15. „Ekspertai: V. Tomkaus byla rodo, kad Seimas administraciniame procese įtvirtino teismų bejėgiškumą“, 2005 06 16, *DELFI*.
16. Krokas, K. 2006 04 01. „Radikalas priešinasi Jasikevičiaus vestuvėms“, *Lietuvos žinios*, Nr. 75 (11412): 3.
17. Kiaulakis, G. 2005 04 13. „M. Murza – atpirkimo ožys?“, *Bernardinai*.
18. Kučinskaitė, E. 2005 12 13. „Irena Veisaitė: Holokausto vilkas gali apsigyventi kiekvieno žmogaus viduje“, *Bernardinai.*
19. Landsbergis, V. 2005 03 22. „Lietuva Tolerancijos dieną sutiko nauju apgalvotu bulvariniu išpuoliu“, *Bernardinai*.
20. Leončikas, T. 2005 03 31. „Kuo romai skiriasi nuo čigonų, o šie metai – nuo ankstesnių“, *OMNI*.
21. Navickas, A. 2005 03 03. „Pasaulį valdo neapykanta kitokiems?“, *Bernardinai*.
22. Pakalkaitė, V. 2005 06 09. „M. Murza kurs lietuvių–latvių valstybę“, *DELFI*.
23. Pauliukevičius, R. 2006 03 08. „Iš komisariato kameros – fašistiniai šūkiai“, *DELFI*.
24. Povilaitis, N. 2006 09 18. „Svastika bare sukėlė skandalą“, *DELFI*.
25. „Rašė apie korupciją, o nubaudė už antisemitizmą“, 2005 07 08, *Respublika*, Nr. 156 (4608): 6.
26. „R. Juknevičienė: M. Murza paniekino lietuvių tautą“, 2005 04 13, *OMNI*.
27. Salzmanas, C. 2005 12 13. „Žydas žydui – Sorosas“, *DELFI*.
28. Sinkevičius, D. 2007 05 15. „Už kurstymą prieš žydus komentaruose – baudos ir atimtas kompiuteris“, *DELFI*.
29. Šmulkštys, J. 2005 11 14. „Žodžio laisvė, Konstitucija ir antisemitizmas“, *OMNI*.
30. „Šaras verčiamas tapti žydu“, 2006 04 04, *Respublika*, Nr. 51(4806): 1, 8.
31. Vanagas, J. 2005 06 30. „V. Tomkui nedalyvaujant nagrinėjamą bylą stebės garsiausi pasaulio žydai“, *DELFI*.
32. Vanagas, J. 2005 07 05. „Žydų advokatė prašo V. Tomkui skirti baudą“, *DELFI*.
33. Vasiliauskaitė, N. 2005 07 10. „Apie homofobiją, antisemitizmą ir paprastąjį tomkizmą“, *DELFI*.
34. Vaiseta, T. 2005 07 19. „Naujųjų išminčių protokolų kurpėjai“, *OMNI*.
35. Vasiliauskaitė, N. 2005 09 22. „Etiketės, jų klijuotojai ir aukos“, *DELFI*.
36. Vanagas, J. 2006 03 27. „Vilniuje – „murzininkų“ desantas“, *DELFI*.
37. Vitkus, Z. 2006 12 14. „Žydas“, *Bernardinai*.
38. Vinokuras, A. 2007 06 05. „Nemokėti šmeižti – dorybė“, *Bernardinai*.

„Rasizmo apraiškų“ problematikos tekstai

1. „Amberlife organizuoja akciją prieš nepakantumą“, 2007 04 23, *DELFI*.
2. „A. Lydeka: Lietuva turėtų jau dabar pradėti mokytis iš rasinę diskriminaciją patyrusių valstybių“, 2007 03 21, *Bernardinai*.
3. Chadasevičius, S. 2007 05 31. „E. Jennings šokiravo rasistų išpuoliai“, *DELFI*.
4. Donskis, L. 2007 06 18. „Atviras laiškas Lietuvos futbolo visuomenei“, *Balsas*.
5. Etninių tyrimų centras. 2006 03 21. „Kovo 21-oji – Tarptautinė rasinės diskriminacijos panaikinimo diena“, *Bernardinai*.

6. Garkauskas, P. 2007 04 04. „Sirgaliai ruošiasi prabilti apie incidentą Lietuvos ir Prancūzijos rungtynėse“, *DELFI*.
7. Garkauskas, P. 2007 05 04. „Prisipažino sirgaliai, per rungtynes iškėlę rasistinio pobūdžio plakatą“, *DELFI*.
8. Jurevičius, Z., Urmonaitė, E. 2007 03 26. „Kauno svečiai įžvelgė rasizmą“, *Lietuvos rytas*, Nr. 69 (4935): 1, 11, 12.
9. Janauskaitė, D. 2007 04 11. „Klaipėdoje siautėja skustagalviai“, *DELFI*.
10. „Klaipėdą išgarsino skustagalviai“, 2007 06 19, *Balsas*.
11. „L. Varanavičius kreipėsi į Lietuvos futbolo sirgalius“, 2007 03 26, *DELFI*.
12. Mogučaja, N. 2005 04 21. „A. Hitlerio ir V. Lenino gimtadieniai verčia pareigūnus susitelkti“, *DELFI*.
13. „Rasistinis išsišokimas pakenks Lietuvos įvaizdžiui“, 2007 03 26, *Balsas*.
14. Petrošius, D. 2007 06 28. „Kaip aš tapau rasistu“, *Bernardinai*.
15. Remeika, A. 2007 06 20. „JAV ambasadai – piktas klaipėdiečių atsakas“, *Balsas*.
16. Remeika, A. 2007 04 18. „Kitataučius studentus Klaipėdoje nuo skinų saugo apsaugos tarnybos“, *DELFI*.
17. Rimkutė, T. 2007 05 22. „Visi skirtingi – visi lygūs?“, *Bernardinai*.
18. „Seimo komitetas dėl tariamo pavojaus kitataučiams kreipėsi į URM“, 2007 06 20, *DELFI*.
19. Vitkauskaitė, V. 2007 05 31. „Sostinėje – jaunuolių atakos prieš juodaodžius“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 104 (2933): 1, 2.
20. „V. Volčiokas baiminasi dėl Lietuvos nacionalinio saugumo“, 2006 09 05, *OMNI*.

„Tolerancijos, netolerancijos“ problematikos tekstai

1. Aleksandravičius, E. 2006 01 21. „Apie toleranciją iš principo“, *OMNI*.
2. Čepas, V. 2005 12 23. „Tolerancijos šviesos prisilietimas“, *Respublika*, Nr. 298 (4750): 6.
3. Čepas, V. 2005 12 28. „Tolerancijos ribų dialektika“, *Respublika*, Nr. 300 (4752): 6.
4. Garbaravičius, R. 2005 02 03. „Apie lietuviškąją toleranciją ir jos riterius“, *OMNI*.
5. Jusionytė, I. 2006 03 03. „Tomas Šernas: „Tolerancija yra tuščias žodis“, *OMNI*.
6. Purytė, S. 2005 07 29. „Vieniems lietuviai tolerantiški, kitiems – nepakantūs“, *Respublika*, Nr. 174 (4626): 15.
7. Ranonytė, A. 2005 03 29. „Kaip ugdoma tolerancija? Skelbiamos nuostatos ir kasdienė patirtis mokykloje“, *Bernardinai*.
8. Šernas, T. 2005 02 08. „Tolerancijos ribos“, *DELFI*.
9. Vaičiulytė, R. 2006 02 01. „Tolerantiškiausi – savi veikėjai“, *Respublika*, Nr. 25 (4780): 1, 2.
10. Zaborskaitė, V. 2007 06 19. „Tolerancija“, *Bernardinai*.

„Nepakantumo apraiškų“ problematikos tekstai

1. Diliūnaitė, L. 2005 03 17. „Komentarai internete: etninio nepakantumo apraiškos“, *DELFI*.
2. Griškauskas, J. 2005 04 12. „Kolektyvinės atsakomybės šešėliai žiniasklaidoje“, *DELFI*.
3. Madsen, G. 2005 04 18. „Komentarai neturi tautybės (įžvalgos iš interneto komentarų)“, *DELFI*.
4. Kripaitė, A. 2006 03 29. „Romai tebesijaučia netoleruojami“, *Bernardinai*.
5. Kundrotas, M. 2006 03 29. „Civilizacijų ar vertybių karas?“, *OMNI*.
6. „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba ragina susirūpinti dėl padažnėjusių neapykantos pasireiškimų“. 2007 06 04. *DELFI*.
7. Micevičiūtė, G. 2005 08 31. „Jaunuoliai iš užsienio šalių sostinėje laužė stereotipus“, *Lietuvos ryto* priedas *„Sostinė“*, Nr. 168 (2501): 8.

8. Purytė, S. 2006 10 10. „Studentams – nuoroda į neonacius“, *Respublikos* priedas *„Gyvenimas“*, Nr. 231 (4986): 1.
9. Purytė, S. 2007 05 26. „Su stereotipais grūmėsi kalbančios knygos“, *Respublika*, Nr. 118 (5171): 22.
10. „R. Kupčinskas kreipėsi į prokuratūrą dėl V. Račkio pareiškimo apie čečėnus“. 2006 04 06, *DELFI*.
11. Tarcijonaitė, M. 2006 03 21. „Neigiamos musulmonų savybės imtos pastebėti labiau“, *DELFI*.
12. Tomkevičiūtė, V. 2007 04 07. „Juodaodžiai Lietuvoje jaučiasi nepageidaujami“, *Respublika*, Nr. 80 (5133): 3, 4.
13. Zubrauskaitė, V. 2005 04 22. „Klaipėdoje besimokančius juodaodžius vargina dėmesys“, *DELFI*.

4 priedas. Apklaustųjų ekspertų sąrašas

Žurnalistai:

1 interviu – žurnalistė, dienraščio redaktorė;
2 interviu – žurnalistė, rašanti apie pabėgėlius;
3 interviu – dienraščio žurnalistas, ekonomikos skyriaus apžvalgininkas;
4 interviu – dienraščio žurnalistė;
5 interviu – dienraščio žurnalistė, rašanti apie romus;
6 interviu – Lietuvos radijo laidos rusų kalba vedėja;
7 interviu – žurnalistas, rašantis DELFI rusų kalba.

Tyrėjai, rašantys šia problematika, politikai, valstybės institucijų ir etninių mažumų atstovai:

8 interviu – Čečėnijos klausimų ekspertas;
9 interviu – islamo ekspertas;
10 interviu – žmogaus teisių ekspertė;
11 interviu – istorikas;
12 interviu – tautinių mažumų ekspertas;
13 interviu – žurnalistas;
14 interviu – žydų bendruomenės atstovas;
15 interviu – romų ekspertė;
16 interviu – žydų bendruomenės atstovas;
17 interviu – totorių bendruomenės atstovas;
18 interviu – žmogaus teisių ekspertas, Seimo narys;
19 interviu – pabėgėlių integracijos ekspertė;
20 interviu – tautinių mažumų ekspertas;
21 interviu – lenkų politinės partijos atstovas, Seimo narys.

5 priedas. Interviu struktūra

Klausimynas tyrėjams, politikams ir etninių mažumų atstovams

Tarpetniniai santykiai ir etninis nepakantumas: apraiškos visuomenėje ir prevencinės priemonės

1. Jūsų nuomone, kas būdinga Lietuvai tarpetniniuose santykiuose? Gal galite išskirti Lietuvos situacijos specifiką ir palyginti ją su kitose Europos Sąjungos šalyse vyraujančia tarpetninių santykių specifika?
2. Kaip Jūs manote, kokios etninės, religinės, rasinės, socialinės grupės, gyvenančios Lietuvoje, gali tapti arba tampa etninio nepakantumo objektu?
3. Jūsų nuomone, su kokiomis specifinėmis problemomis visuomenėje susiduria etninės grupės, gyvenančios Lietuvoje: lenkai, rusai, žydai, čigonai (romai), taip pat musulmonai ir imigrantai apskritai kaip atskira kategorija? Pvz., romai su būsto, švietimo problemomis, žydai su turto restitucijos, kt. Įvardinkite kiekvienos grupės problematiką.
4. Ar Jūs manote, kad svarbu yra kalbėti apie etninį nepakantumą nuostatų lygmeniu, manant, kad nebūtinai nuostatos gali peraugti į konkrečius veiksmus arba elgesį (diskriminaciją, smurtą), nukreiptą prieš etnines ar rasines mažumų grupes visuomenėje?

Klausimas politikams ir etninių mažumų atstovams

5. Kaip apibūdintumėte Lietuvos prevencinę politiką prieš ksenofobiją, nepakantumo kurstymą ir diskriminaciją? Ar vykdomos prevencinės priemonės yra efektyvios? Kas, Jūsų manymu, dar turėtų būti įgyvendinta? Kokiu lygmeniu tokia politika turėtų būti įgyvendinta (nacionaliniu, vietiniu, savivaldybės)? Norėtume Jūsų, kaip eksperto, komentaro.

Klausimas tyrėjams

Kaip, Jūsų nuomone, vykdoma Lietuvos prevencinė politika prieš ksenofobiją ir nepakantumo kurstymą žiniasklaidoje? Ar ši politika yra efektyvi? Kas, Jūsų nuomone, dar turėtų būti padaryta efektyvesniam prevencinės politikos įgyvendinimui?

Etninio nepakantumo apraiškos Lietuvos žiniasklaidoje (spaudoje ir interneto svetainėse). Kokybinio žiniasklaidos tyrimo rezultatų papildymas

6. Kaip Jūs manote, ar *imigracijos* procesas kelia daugiau ekonominius (konkurencija dėl darbo vietos, etninių grupių gyvenimas koncentruotai), kultūrinius (atvykėliai iš musulmoniškų šalių ir jų etnokultūriniai, religijos skirtumai, komunikacinės problemos) ar kitokius iššūkius?

7. Ar apskritai *mažumų švietimo* problematika (turima omenyje užsienio universitetų steigimą Lietuvoje bei švietimo problemas Rytų Lietuvoje) gali turėti tam tikras pasekmes tarpetniniams santykiams Lietuvoje: politines, ekonomines, kultūrines?
8. Kaip jūs manote, ar *kultūrinio mažumų paveldo* klausimai ir *žydų turto restitucijos* klausimai yra aktualūs ir gali daryti įtaką tarpetniniams santykiams ir kaip?
9. Ką Jūs manote apie *istorinių, sovietinių įvykių, nusikaltimų* bei *pilietybės* klausimų ar problematikos (pvz., pilietybės suteikimas repatrijavusiems žydams, pilietybės suteikimas išimties tvarka, dviguba pilietybė) eskalavimą?
10. Ar ši problematika Lietuvos visuomenei yra aktuali, gali turėti įtakos tarpetniniams santykiams: sukelti kultūrines, politines, ekonomines pasekmes, konkurenciją tarp etninių mažumų arba nepakantumo etninėms mažumoms „bangą“ visuomenėje? Gal Jūs galite įvardinti kitą problematiką, kuri turės įtakos tarpetniniams santykiams?
11. Tyrinėdami žiniasklaidą, galime pastebėti, kad pagrindiniai įvardijami spaudoje „kaltininkai“, aprašant tam tikrus įvykius, susijusius su etninėmis grupėmis ar mažumomis, yra pačios čigonų, žydų, rusų, lenkų etninės grupės. Taip pat pastebime, kad, rašant apie etninių mažumų problemas, neatsiklausiama jų pačių nuomonės. Kaip Jūs tai aiškintumėt?
12. Jūsų nuomone, ar galime teigti, kad neigiamas etninių mažumų aprašymas ar vaizdavimas pateikimas žiniasklaidoje ir yra nepakantumo kurstymas? Pvz., prisiminkime V. Tomkaus „laiškus“ skaitytojams, išspausdintus „Respublikoje“, nukreiptus prieš žydų etninę grupę ir prieš homoseksualius asmenis.
13. Kaip Jūs manote, ar aprašoma žiniasklaidoje problematika ir tematika, susijusi su tam tikromis etninėmis mažumomis, arba teigiamos ar neigiamos nuostatos vienos ar kitos etninės grupės atžvilgiu turi įtakos visuomenės nuomonei apie šias grupes?
14. Ar Jums žinomi sociologiniai tyrimai (pvz., visuomenės nuomonės tyrimai apie Lietuvos gyventojų nuostatas etninių grupių atžvilgiu), Jūsų nuomone, atspindi realias Lietuvos gyventojų nuostatas?
15. Kaip jūs manote, kiek viešieji debatai tarpetninių santykių problematika yra prasmingi, kiek tokios iniciatyvos gali būti siejamos tik su tam tikra politine konjunktūra ir kiek ji turi realių pasekmių lygių galimybių įgyvendinimui ar kovai su diskriminacija visuomenėje?

Klausimynas žurnalistams

Diskursyvinis etninis nepakantumas. Žiniasklaidos įtakos visuomenės nuomonei apie tam tikras etnines grupes įvertinimas

1. Kaip Jūs manote, ar aprašoma žiniasklaidoje problematika ir tematika, susijusi su tam tikromis etninėmis mažumomis, arba teigiamos ar neigiamos nuostatos vienos ar kitos etninės grupės atžvilgiu daro įtaką visuomenės nuomonei apie šias grupes? Ar, atvirkščiai, manot, kad žiniasklaida daugiausia atspindi visuomenės nuomonę ir tematikos bei problematikos aktualumą?
2. Kaip Jūs manote, ar galime kalbėti apie elektroninės ir spausdintinės žiniasklaidos skirtumus auditorijos prasme? Ar galvojate, kad elektroninę ir spausdintinę žiniasklaidą skaito skirtingų socialinių grupių žmonės (pvz., elektroninę – jaunesni, labiau išsilavinę, spausdintinę – vyresnio amžiaus žmonės)?

3. Kaip pasirenkate temas, rašydami apie tam tikras etnines mažumas? Gal galite prisiminti vieną ar kitą straipsnį šia tematika ir kas paskatino jį parašyti?
4. Kokios problemos, Jūsų nuomone, šiuo metu yra aktualiausios etninėms grupėms, gyvenančioms Lietuvoje?
5. Kiek, Jūsų nuomone, problematika ir tematika Lietuvos žiniasklaidoje apie etninių ar rasinių mažumų grupes yra panaši arba skiriasi nuo kitų Europos Sąjungos valstybių žiniasklaidoje aptinkamos problematikos ir tematikos? Taip pat ar skiriasi etninių, rasinių, socialinių mažumų grupės, daugiausia aprašomos žiniasklaidoje Lietuvoje bei kitose Vakarų Europos valstybėse?
6. Kokios Jūsų prognozės apie ateities žiniasklaidą? Ar taps aktualesnė tarpetninių santykių problematika, kokios etninės ar rasinės grupės taps labiausiai aprašomos, kokios problemos ir temos, siejamos su etninėmis ar rasinėmis grupėmis, vyraus? Prašom pakomentuoti.
7. Kas yra Jūsų atstovaujamo dienraščio ar interneto svetainės skaitytojas, kokia auditorija vyrauja?
8. Ar, rašydami straipsnį tam tikra problematika bei tematika, atsižvelgiate į auditorijos lūkesčius? Kaip Jūs manot, kokios temos yra patrauklesnės Jūsų atstovaujamo dienraščio ar interneto svetainės skaitytojams?
9. Ar, Jūsų nuomone, etninių mažumų arba tarpetninių santykių tematika yra patraukli skaitytojams?
10. Ar Jūsų rašomi straipsniai sulaukia skaitytojų reakcijos ir kokios? Ar Jūs skaitote, kreipiate dėmesį į skaitytojų komentarus, jei tokių būna?
11. Kaip, Jūsų nuomone, vykdoma Lietuvos prevencinė politika prieš ksenofobiją ir nepakantumo kurstymą žiniasklaidoje? Ar ši politika yra efektyvi? Kas, Jūsų nuomone, dar turėtų būti padaryta efektyvesniam prevencinės politikos įgyvendinimui?

Et-15 **Etniškumo** studijos 2009/1. Ethnicity Studies 2009/1. Socialinių tyrimų institutas. – Vilnius: Eugrimas, 2009. – 207 p. iliustr.

Bibliogr.: p. 157–164, santr. anglų k.: p. 139–156.
ISSN 1822-1041

Etniškumo studijos – Lietuvoje leidžiamas tęstinis recenzuojamas mokslinis leidinys, skirtas etniškumo problematikai ir tyrimo metodologijai. Nuo 2000 metų leidžiamame leidinyje nuosekliai analizuojami teoriniai nacionalizmo, etniškumo ir tarpetninių santykių bei jų tyrimų aspektai, pateikiamos aktualios konkretaus laikotarpio realijos, vienaip ar kitaip susijusios su etniškumo raiška, mokslinės interpretacijos.

Šis leidinys – tai atskira M. Frėjutės-Rakauskienės mokslinė studija apie etninį nepakantumą, jo formas ir apraiškas Lietuvos spaudoje. Joje analizuojamos etninio nepakantumo ir etninio nepakantumo diskurse sampratos, apžvelgiami etninio nepakantumo tyrimai žiniasklaidoje, išsamiai pristatomas kokybinis Lietuvos spaudos (didžiausių dienraščių lietuvių kalba, pagrindinių interneto tinklalapių ir dienraščio) turinio ir kokybinis ekspertų tyrimas, atskleidęs etninio nepakantumo formas ir jų apraiškas, vyraujančias Lietuvos spaudoje, nukreiptas prieš žydų, romų, lenkų ir kitas etnines grupes. Studijoje taip pat aptariami ir bendrieji ES šalių narių etninio nepakantumo prevencijos politikos principai, analizuojamos ne tik specializuotų ES institucijų, bet ir kitų organizacijų, veikiančių ES erdvėje, dirbančių rasinio nepakantumo prevencijos srityje, dokumentuose pateikiamos etninio, rasinio nepakantumo ir ksenofobijos sampratos.

UDK 323.15

ETNIŠKUMO STUDIJOS 2009/1
ETHNICITY STUDIES 2009/1

Monika F r ė j u t ė-R a k a u s k i e n ė

Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje
Ethnic Intolerance in the Lithuanian Press

Redaktorė *Jadvyga Šaparauskienė*
Dailininkas *Eglė Raubaitė*
Dizainerė *Nijolė Juozapaitienė*

2009 12 28, 13 sp. l. Tiražas 200 egz.
Išleido leidykla „Eugrimas“, Kalvarijų g. 98-42, LT-08211 Vilnius
Tel./faks. (8~5) 273 3955, (8~5) 275 4754 info@eugrimas.lt
Spausdino uždaroji dizaino ir leidybos AB „Kopa“, Kampo g. 7, LT-50153 Kaunas